

Limba ROMÂNĂ

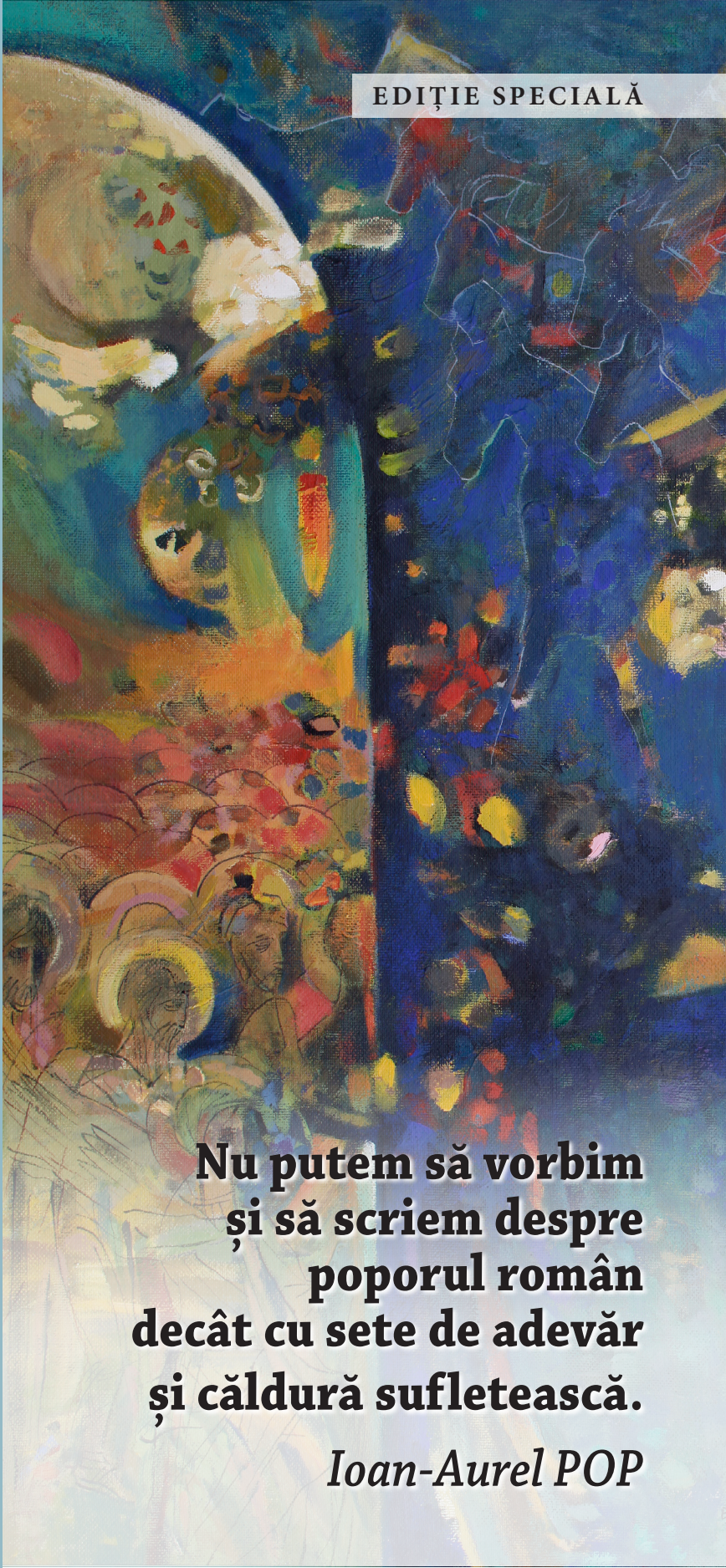
Revistă de știință și cultură

Nr. 7-12 (297-302) 2024

ANUL XXXIV
Chișinău

EDIȚIE SPECIALĂ

**Nu putem să vorbim
și să scriem despre
poporul român
decât cu sete de adevăr
și căldură sufletească.**

Ioan-Aurel POP

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 7-12 (297-302), iulie - decembrie 2024

CHIȘINĂU

Revista „Limba Română” este indexată
cu text integral în baza de date internațională
Central and Eastern European Online Library – CEEOL

R|O|M|Ă|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Constantin OLTEANU
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Teodor Buzu. *Poarta Timpului* (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BĂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Lucia CIFOR (Iași), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Gabriela HAJA, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

REGISTRU ACTUAL

- Ana BANTOȘ
**Maia Sandu. Să ne regăsim în spiritul adevăratelor valori europene /
 Maia Sandu. Let's find ourselves in the spirit of true European values** 8
- Dorin CIMPOEȘU
**Semnificația realegerii Maiei Sandu pentru un nou mandat /
 The Significance of Maia Sandu's Re-election for a New Term
 as President** 12

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
**Prezentul din trecut sau Fascinanta lecție de istorie a Magistrului
 Ioan-Aurel POP / The Present in the Past: The Fascinating History
 Lesson by Magister Ioan-Aurel POP** 17

IOAN-AUREL POP – 70

- Fișier biobibliografic / Biobibliography** 24
- Constantin OLTEANU în dialog cu Ioan-Aurel POP
**„Istoria se scrie și se rescrie, dar adevărul rămâne și noi trebuie
 să tindem spre el” / “History is written and rewritten, but the truth
 remains and we must seek it”** 30
- Vasile PUȘCAȘ
**Academicianul Ioan-Aurel Pop: savantul umanist / Academician
 Ioan-Aurel Pop: The Humanist Scholar** 40
- Ion TIGHINEANU
**O figură proeminentă în spațiul românesc și universal /
 A Prominent Figure in the Romanian and Universal Space** 47
- Ștefan AFLOROAEI
**O voce elocventă în lumea noastră de astăzi / An eloquent voice
 in our today's world** 53

Ioan BOLOVAN Savant, dascăl și patriot între oameni / Scholar, Teacher, and Patriot Among People	60
Irina PETRAȘ Ioan-Aurel Pop și lumea românească / Ioan-Aurel Pop and the Romanian World	63
Horia BĂDESCU Rug și flacăra / Rug and Flame	68
Gheorghe CHIVU Veghea asupra limbii române / Watchfulness over the romanian language	73
Andrei EȘANU, Valentina EȘANU Ioan-Aurel POP și lucrarea sa <i>Moldova medievală văzută dinspre Transilvania</i> / Ioan-Aurel POP and his work “Medieval Moldova seen from Transylvania”	77
Constantin NECULA Istoric printre Voievozi, un Voievod printre Istorici / A Historian Among Voivodes, a Voivode Among Historians	91
Valeriu SAHARNEANU Ioan-Aurel Pop, un răzbătător / Ioan-Aurel Pop, a Tenacious Scholar	95
Dorin CIMPOEȘU Elogiul Istoriei / In Praise of History	101
Anatol PETRENCU Distinsul istoric clujean la ceas aniversar / The distinguished Cluj historian at the anniversary hour	104
Iurie BOJONCĂ Un istoric care face istorie / A historian who makes history	109
Cristinel MUNTEANU „Ai carte, ai parte” sau despre istoria pragmatică a națiunii / “You have documents, you have rights” or on the nation’s pragmatic history	112

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

Ion HADÂRCĂ Revenirea acasă a Limbii Române / The Homecoming of the Romanian Language	120
Marian ENACHE Dovada unității noastre lingvistice / The Proof of Our Linguistic Unity	131

- Un voievod de slovă din Maramureș: Gheorghe Mihai Bârlea.**
Dialog realizat de Vasile PROCA / A Voivode of the Word from
Maramureș: Gheorghe Mihai Bârlea. Dialogue by Vasile PROCA 139
- Alecu RENIȚĂ
Idealul vieții mele a fost și a rămas Reîntregirea României noastre! /
The Ideal of My Life Was and Remains the Reunification
of Our Romania! 163

LECTIILE ISTORIEI

- Andrei RUSU în dialog cu Grigore JELIHOVSCHI
Renașterea religioasă și renașterea națională au avut la bază aceleași
valori și aspirații fundamentale / The religious revival and the national
revival were based on the same fundamental values and aspirations 175

EX CIVITATE

- Ion I. IONESCU
Despre eroi, victime, amânări, pierderi durabile, interculturalitate
și responsabilitate / About heroes, victims, postponements,
lasting losses, interculturality and responsibility 188

SINTEZE

- Lucia CIFOR
Elemente de gândire hermeneutică în opera lui G. Călinescu /
Elements of hermeneutic thinking in the work of G. Călinescu 197
- Iulian BOLDEA
Mircea Martin. Sub zodia nuanței / Mircea Martin. Under the sign
of nuance 204

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Delia MUNTEAN
ieșirea din somn / Waking up from sleep 211

POESIS

- Leo BORDEIANU
Versuri / Poems 218

INEDIT

Constantin OLTEANU

Nud / Nude

231

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Cristinel MUNTEANU

În jurul unei expresii ciudate: a mișca din urechi / Around a bizarre Romanian idiom: a mișca din urechi (“to move one’s ears”)

245

Eugenia MINCU

Cuvântul sau un pas spre recăpătarea libertății lingvistice / The Word or a Step Towards Regaining Linguistic Freedom (Romanian language – controversies and correctness)

252

PEREGRINARE PRIN DICȚIONARE

Vsevolod CIORNEI

Cine ne-a învățat să spunem „Da” și „Ecce homo”? / Who Taught Us to Say “Yes” and “Ecce Homo”?

257

ITINERAR EDITORIAL

Aurelia HANGANU

Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă sau Metafora valorilor universale / Didactics of Metaphor. A Small Romanian-English Dictionary of Metaphorical Terms

263

EVENIMENT

Oliviu FELECAN

Onomastică și sustenabilitate / Onomastics and sustainability

267

„Românii și-au făcut istoria așa cum s-au priceput, nici mai bine, nici mai rău decât alte popoare. Istoria lor nu a fost pură, glorioasă și imaculată, dar nici oribilă, odioasă și plină de dezastre. A fost de toate felurile, ca viața, fiindcă istoria înseamnă viață. Este important de știut că românii există și ei între națiunile lumii, că au o țară sau chiar două țări ale lor, cu un trecut bogat, cu Dunărea și cu Munții Carpați, cu țăranii Maramureșului, uitați parcă de timp, cu mănăstirile pictate ale Moldovei, cu Delta și cu Marea Neagră, cu podgoriile de la Cricova și clopotele Căprianiei, cu aurul Apusenilor și cu cetățile de pe Nistru, cu Eminescu, Blaga, Enescu sau Brâncuși, cu oameni care mai așteaptă să fie cunoscuți. Ei au un mesaj de transmis pentru comunitatea internațională și țin mult la acest mesaj al lor.”

Ioan-Aurel POP

Ana BANTOȘ

Maia Sandu. Să ne regăsim în spiritul adevăratelor valori europene

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți. Membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și a Uniunii Scriitorilor din România. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013; *Regăsirea de sine în literatura română*, Chișinău, 2023.

Necesitatea recuperării, în societatea post-totalitară, a valorilor autentice aruncate peste bord în perioada comunistă este cât se poate de evidentă. De aici și complexitatea timpurilor în care trăim. Despre aceasta scrie și Thierry Wolton în volumul intitulat *Întoarcerea vremurilor barbare* (cu o prefață a autorului pentru ediția românească apărută în 2024, trad. Iulian Comănescu), pe care Alexandru Călinescu îl consideră drept „o (scurtă) istorie a postcomunismului”. Autorul lucrării amintite, un occidental francez (n. 1951) care nu a trăit în comunism, dar care este un foarte bun cunoscător al experiențelor comuniste est-europene (a publicat mai multe cărți în acest domeniu), expune complicatul proces al eliberării țărilor din „lagărul socialist”, menționând că încetarea existenței URSS, din decembrie 1991, nu a fost urmată de un proces al comunismului, precum cel de la Nürnberg, în care a fost condamnat nazismul. A rezultat „amnezia mondială” care „a afectat atât tranziția către democrație a fostelor state socialiste, cât și percepția comunismului în lume, socotit – în ciuda numărului uriaș de victime – mai puțin reprobabil decât nazismul și decât fascismul” (Călinescu, 2024). Drept rezultat ne-am ales cu un „se-

diment nociv, toxic”, cu care ne confruntăm și astăzi, după mai bine de trei decenii de la căderea regimului comunist. Demnă de reținut este și observația pertinentă a istoricului literar de la Universitatea din Brașov Mircea Martin, potrivit căruia „regimurile totalitare își deresponsabilizează cetățenii și îi aruncă în marasmul duplicității” (Martin 2011: 15). Prin urmare, e nevoie de multă perseverență pentru a afla căile de acces spre mentalitatea omului de astăzi, cu atât mai mult a celui din Estul Europei, în condițiile în care are loc un conflict la scară globală: suntem cu toții martorii înfruntării dintre două concepții diferite de guvernare, dintre două seturi de valori, dintre două moduri de a concepe relațiile internaționale. În acest context este cât se poate de evident că a reda încrederea concetățenilor noștri în forțele proprii nu este un lucru ușor. Or Președinta Maia Sandu, înțelegând prea bine că urcușul spre această înălțime poate fi parcurs doar având anumite repere, promovează nevoia de curaj, de rezistență, de dialog și de comunicare fără impedimente de orice natură între reprezentanții diferitelor națiuni conlocuitoare în Republica Moldova. Cu alte cuvinte, construirea unei societăți bazate pe un sistem de valori bine stabilit începe cu cei șapte ani de acasă, cu instruirea și educația în școală, cu respectul față de sine însuși, precum și față de celălalt, față de expresia diversităților naționale. Încă nu ne-am detașat total de timpul în care ne-a fost interzis accesul la istoria noastră adevărată, la limba română. Șansa de a ne menține în mediul valorilor noastre spirituale și culturale care au o componentă europeană puternică e cât se poate de reală. Și cred că nu e de prisos să amintim aici că formarea, în secolul al XIX-lea, a majorității intelectualilor în mediul occidental, a determinat promovarea de către aceștia a propriului popor, făcându-i auzită vocea în corul națiunilor europene. Trăim vremuri noi, în care mondializarea, odată cu deschiderea spre alte orizonturi economice și culturale, a făcut posibil și fenomenul migrației, suficient de dureros pentru cei mai mulți dintre noi. Însă nu trebuie să uităm toate prin câte i-a fost dat basarabeanului să treacă în perioada regimului totalitarist – foametea, deportările, frica băgată în oase, lăsând amprente adânci, de neșters în memoria noastră comună. Poate anume așa se explică participarea impresionantă a diasporei basarabene, care a dat curaj celor de acasă votând masiv în favoare candidaturii Maiei Sandu la președinție, în care au văzut un reprezentant deopotrivă al satului moldovenesc,

precum și al civilizației mai recente, deschisă spre comunicare și spre recuperarea valorilor risipite de regimul totalitarist. Părinții își susțin întotdeauna copiii, căci așa e firesc. Dar alegerea Președintei Maia Sandu a demonstrat că acum copiii plecați la munci peste hotare pentru a-și crea un destin mai bun au grija celor de acasă, demonstrând că *acasa* lor este și în Europa, și în Occidentul transoceanic, vocea lor fiind la unison cu cea a liderilor Franței, Germaniei, Italiei, Poloniei, României, Regatului Unit, alături de cea a Președintelui Consiliului European și a Președintei Comisiei Europene, care și-au reiterat sprijinul ferm pentru Republica Moldova în urma întâlnirii cu Președinta Maia Sandu, în cadrul summitului Comunității Politice Europene de la Budapesta.

Nevoia de stabilitate politică, securitate națională, încredere sporită a cetățenilor și a investitorilor străini față de organele puterii de stat și față de ordinea de drept din țară, toate acestea sunt dovezi că loialitatea cetățenilor garantează bunăstarea noastră de mâine. A sosit timpul ca noi, cei rămași acasă, împărțășind bucuriile și realizările cu cei aflați pe meleaguri europene, să ne unim în spiritul valorilor comune țărilor din Uniunea Europeană, care garantează o societate bazată pe respect față de demnitatea umană, libertate, democrație, egalitate, stat de drept, etc. În felul acesta nu ne vom trăda pe noi înșine ca oameni pentru care o importanță deosebită o are înțelegerea de sine sau, cu alte cuvinte, mai buna autocunoaștere. Referendumul și alegerile prezidențiale au fost un prilej de verificare a noastră anume din această perspectivă.

Perioada istorică bulversată pe care o traversăm ne demonstrează cu claritate că revenirea la normalitate este condiționată de o mai bună cunoaștere de sine, care e îndatorirea primordială a omului, în general, un cuvânt de spus avându-l oamenii de creație, care își asumă sentimentul de libertate gestionat în așa fel încât să ne unească pe plan european. Este de la sine înțeleasă necesitatea reevaluării sistemului de valori la care aderăm, valori care țin de cultură, educație, morală, respectarea demnității umane. Cei care au votat-o pe Maia Sandu în calitate de Președinte pentru al doilea mandat au văzut în faptele și în cuvintele ei sincere o putere inerentă, curajul și capacitatea de a-i apăra pe concetățeni.

A ști să-ți trezești conașionalii „din somnul cel de moarte” este o artă moștenită de la înaintașul nostru Alexei Mateevici. A-i face pe cetățenii Republicii Moldova să înțeleagă cum poate fi împărțită „povara bunătății noastre” nu e ușor, dar poate că nu e imposibil. Acest lucru însă depinde de felul în care vom ști să o susținem pe Președinta Maia Sandu. Răspunsul e cât se poate de simplu: făcându-ne datoria fiecare la locul său.

Referințe bibliografice

Călinescu 2024 = Alexandru Călinescu, *Post-comunismul în viziunea lui Thierry Wolton*. În „România literară” nr. 11/2024. Disponibil: 11/2024 – Romania literara (Accesat 2.12.2024)

Martin 2011 = Mircea Martin, *Patrimoniul nostru moral și simbolic*. În *Dilemele identității. Forme de legitimare a literaturii în discursul cultural european al secolului XX*. Lucrările Conferinței Asociației de Literatură Generală și Comparată din România, Brașov, 14-15 iulie 2011. Coordonatori Rodica Ilie, Andrei Bodiu, Adrian Lăcătuș, Editura Universității Transilvania din Brașov, 2011

Abstract

Maia Sandu. Let's find ourselves in the spirit of true European values

Keywords: *Maia Sandu; the European value system; post communism; contemporary mentality; recovery of values*

The article is dedicated to the current situation in the Republic of Moldova, the election of Maia Sandu as president means the orientation of citizens towards European values. The importance of building a society based on a well-established value system is addressed, the transition from the totalitarian regime to democracy proving to be a complex process.

Dorin CIMPOEȘU

Semnificația realegerii Maiei Sandu pentru un nou mandat

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul posttotalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unicul specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

În cei 33 de ani care au trecut de la declararea Independenței, Maia Sandu este primul și singurul dintre cei șapte președinți care și-a făcut un crez politic fundamental din integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană și care a rupt în mod definitiv și categoric legăturile ombilicale cu Federația Rusă.

Acest crez politic a călăuzit-o începând cu declanșarea campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale din anul 2020 și a rămas o constantă pe întregul parcurs al primului său mandat, reușind să-i asigure încrederea deplină atât a factorilor de decizie de la Bruxelles, cât și a celor de la Washington.

Consecvența și hotărârea cu care a acționat în direcția realizării crezului său politic, mai ales după câștigarea de către PAS, al cărui lider a fost, a întregii puteri la Chișinău, au făcut ca UE să acorde, mai întâi, statutul de țară-candidat Republicii Moldova, iar în luna decembrie 2023 să accepte declanșarea negocierilor de aderare a acesteia, aflat în curs de desfășurare.

Referendumul constituțional și alegerile prezidențiale din 20 octombrie și 3 noiembrie 2024 au constituit două evenimente cruciale în drumul Republicii Moldova către Uniunea Europeană.

Referendumul a fost inițiat și organizat la propunerea președintelui Maia Sandu și a fost conceput ca o modalitate de a stabili integrarea europeană drept obiectiv strategic pentru Republica Moldova, indiferent de culoarea politică a guvernărilor care vor veni la Chișinău.

Acest lucru a fost realizat chiar dacă rezultatele referendumului nu au fost conform așteptărilor, prin modificarea Constituției și reconfirmarea în textul acesteia a „identității europene a poporului și a ireversibilității parcursului european al Republicii Moldova”, care a fost asumat drept *obiectiv strategic de țară* al acesteia.

Validarea rezultatelor referendumului a fost o victorie uriașă a viziunii strategice a președintelui Maia Sandu și a actualei puteri de la Chișinău, care a fost înțeleasă și susținută de majoritatea populației.

Un „NU” la referendum ar fi creat o stare de incertitudine atât la nivelul conducerii Republicii Moldova, cât și la cel al Cancelariilor europene și americane, similar celui produs de recente evenimente din Georgia. De asemenea, ar fi dus și la o mare dezamăgire a susținătorilor actualei puteri, care s-ar fi răsfrânt în mod negativ asupra șanselor Maiei Sandu în lupta pentru obținerea celui de-al doilea mandat de președinte.

De altfel, victoria referendumului nu ar fi fost deplină dacă Maia Sandu nu ar fi câștigat alegerile prezidențiale, deoarece între aceste două evenimente a existat o legătură strânsă, intrinsecă, *sine qua non*. Obținerea unui nou mandat de către aceasta a contribuit major la consolidarea rezultatelor referendumului, precum și a drumului Republicii Moldova spre integrarea în Uniunea Europeană. Pe de altă parte, a creat condițiile pentru îndeplinirea și a celui de-al treilea act politic major necesar securizării negocierilor de aderare, respectiv adjudecarea alegerilor parlamentare din vara anului 2025.

Importanța celor două evenimente este cu atât mai mare și semnificativă cu cât acestea s-au desfășurat într-un climat politic intern deosebit de tensionat, fiind determinat de ingerințele fără precedent ale Federației Ruse în procesul electoral din Republica Moldova, care s-au concretizat în cumpărarea de voturi, finanțarea unor candidați, război hibrid și acțiuni de destabilizare a țării, ce au reprezentat un atac grav la adresa democrației și a securității statului. Acțiunile grupărilor crimi-

nale au fost la un pas să deturneze rezultatul celor două scrutine, prin metode ilegale și bani murdari.

După cum era și de așteptat, eșecul total al acestor forțe ostile și, implicit, al Moscovei, care le-a sprijinit în ciuda uriașelor resurse umane și financiare alocate, le-au determinat fie să nu recunoască rezultatele alegerilor, fie să le conteste legitimitatea sau să le minimalizeze importanța, sub pretextul că sutele de încălcări și incidente înregistrate în procesul electoral, comise de aceleași grupări antidemocratice, ar fi viciat rezultatele sau că nu ar fi trebuit luate în calcul voturile venite din diasporă.

Oricum, un lucru este cert și de necontestat și anume că atât Comisia Electorală Centrală, cât și Curtea Constituțională au validat rezultatele referendumului și ale alegerilor prezidențiale, iar Maia Sandu a câștigat în mod detașat ambele tururi ale scrutinului, în detrimentul candidatului Moscovei.

Alegerile prezidențiale au fost urmărite cu mare interes de Cancelariile occidentale, iar victoria categorică a Maiei Sandu, care a fost obținută în contextul ingerințelor și manevrelor fără precedent ale Rusiei în procesul electoral, a determinat reacții de satisfacție deosebite din partea oficialilor europeni și americani.

Astfel, președintele Statelor Unite ale Americii, **Joe Biden**, a apreciat realegerea Maiei Sandu ca fiind una istorică și a felicitat poporul moldovean că „a votat în favoarea viziunii președintelui Sandu asupra unei Moldove sigure, prospere și democratice”.

„Timp de luni de zile, Rusia a încercat să submineze instituțiile democratice ale Moldovei și procesele electorale. Însă Rusia a eșuat. Poporul moldovean și-a exercitat dreptul democratic de a-și alege propriul viitor și a ales să urmeze o cale aliniată cu Europa și cu democrațiile de pretutindeni”, a precizat președintele Joe Biden.

Emmanuel Macron, președintele Franței, a salutat triumful democrației prin realegerea Maiei Sandu pentru un nou mandat și a exprimat solidaritate față de Republica Moldova pentru drumul său european.

„Țin să o felicit pe Maia Sandu pentru realegerea ei în funcția de președinte al Republicii Moldova. Democrația a triumfat în fața tuturor ingerințelor

și manevrelor. Franța va continua să fie alături de Moldova pe drumul ei european.”

Ursula von der Leyen, președintele Comisiei Europene, a felicitat-o pe Maia Sandu pentru victorie și puterea de a trece peste provocările cu care s-a confruntat.

„Felicitări, Maia Sandu, pentru victorie. Este nevoie de un tip rar de putere pentru a depăși provocările cu care v-ați confruntat la aceste alegeri. Sunt bucuroasă să continuăm să lucrăm pentru un viitor european pentru Republica Moldova și poporul său.”

Roberta Metsola, președintele Parlamentului European, a adresat un mesaj de felicitare *„Maiei Sandu, care a avut greaua sarcină de a conduce țara spre democrație, statul de drept și viitor european. Ea a dat dovadă de un curaj și o conducere extraordinară pentru a apăra democrația pentru oamenii ei. Europa va continua să fie alături de Republica Moldova în această călătorie”*.

Președintele României, **Klaus Iohannis**, a transmis un mesaj de felicitare Maiei Sandu pentru victoria istorică înregistrată.

„Prin noul mandat care vă va fi încredințat, aveți șansa unică de a continua și consolida reformele și progresele din ultimii 4 ani, pentru a asigura stabilitatea, bunăstarea și pacea. România rămâne cel mai implicat susținător al dezvoltării Republicii Moldova.”

La rândul său, președintele Ucrainei, **Volodimir Zelenski**, a afirmat că *„Moldovenii au făcut o alegere clară – au ales o cale către creștere economică și stabilitate socială. Doar securitatea adevărată și o Europă pașnică și unită pot garanta fiecărei persoane și fiecărei familii încrederea de a înfrunța ziua de mâine cu speranță și certitudine”*.

De asemenea, premierul Poloniei, **Donald Tusk**, a arătat că *„în ciuda intervenției agresive și masive a Rusiei în alegerile prezidențiale din Moldova, Maia Sandu l-a învins, cel mai probabil, pe favoritul Moscovei. Sperăm că această tendință se va menține în zilele și lunile următoare și în alte țări”*.

Suținerea puternică și solidaritatea unanimă a Cancelariilor occidentale față de un fapt împlinit și o realitate politică concretă sunt mai

presus de orice speculații și contestări venite din partea Moscovei și a acoliților (uneltelor) săi (sale), care pun sub semnul întrebării procesele democratice din Republica Moldova, cu scopul de a mai estompa din imaginea eșecului dureros și a înfrângerii rușinoase suferite de către acestea.

Abstract

The Significance of Maia Sandu's Re-election for a New Term as President

Keywords: *Maia Sandu; political creed; European integration; Moscow*

In the 33 years that have passed since the Declaration of Independence, Maia Sandu is the first and only one of the 7 presidents who made the integration of the Republic of Moldova into the European Union a fundamental political creed and who definitively and categorically broke the umbilical ties with the Russian Federation.

The constitutional referendum and the presidential elections, on October 20 and November 3, 2024, were two crucial events on the path of the Republic of Moldova towards the European Union.

The strong support and unanimous solidarity of the Western Chancelleries towards a fait accompli and a concrete political reality are above any speculations and challenges, coming from Moscow and its acolytes, who question the democratic processes in the Republic of Moldova, with the aim of further blurring the image of the painful failure and shameful defeat suffered by them.

Alexandru BANTOȘ

Prezentul din trecut

sau

Fascinanta lecție de istorie a Magistrului Ioan-Aurel POP

Al. B. – ziarist, editor.

Absolvent al Universității
de Stat din Moldova,
Facultatea de Filologie.

În 1991, împreună cu Ion
Dumeniuk și Nicolae Mățcaș,
fondează revista de știință
și cultură „Limba Română”.

Este redactor-șef adjunct
(1991), apoi redactor-șef
(1994 – prezent). Volume:

Retrospectivă necesară
(2007) și *Martor la răspântia*
destinului (2017). Activează

în cadrul Departamentului
de Stat al Limbilor (prim-
vice-director general: 1992 –
1994) și al Casei Limbii

Române (director: 1998 –
prezent). Afilierii: membru
al Uniunii Jurnaliștilor și

al Uniunii Scriitorilor din
Moldova.

În spațiul istoriografiei românești contemporane, Academicianul Ioan-Aurel Pop se distinge printr-o remarcabilă capacitate analitică și printr-un insolit spirit sintetic. De-a lungul unei prestigioase cariere, întruchipând pasiunea pentru adevărul istoric, respectul pentru educație și pentru promovarea identității românești, opera sa oferă o perspectivă inedită asupra modului în care trecutul influențează prezentul și viitorul națiunii noastre. Exegezele Magistrului privind istoria medievală, conferințele, articolele și interviurile, cu cele mai diverse teme, publicate în presa scrisă sau difuzate la radio și televiziune, se impun ca o vie și accesibilă „carte românească de învățătură”, claritatea și eleganța discursului științific marcând postulatele originii și dăinuirii românilor în această parte de lume: „Românii ocupă un loc distinct între popoarele romanice, fiind cel mai răsăritean popor romanic, singurul moștenitor al romanității orientale, singurul care poartă și prin nume amintirea Romei, singurul care a reușit să supraviețuiască izolat de restul latinității, ceea ce i-a determinat pe unii specialiști să-i numească pe români *un miracol sau o enigmă*” (Pop 2024: 41-42).

Captivant, pasionant, acaparator, scrisul lui Ioan-Aurel Pop reînvie legături străvechi într-o lume contemporană mereu în schimbare, reînnoadă legătura ancestrală între români, niciodată cu adevărat întreruptă, în pofida tuturor intemperiilor și cataclismelor istorice, politice, geopolitice, economice. Deși au viețuit imemorial în Țara Românească, în Moldova, în Transilvania sau în părțile de românimie smulse din spațiul lor etnic și lingvistic (Basarabia și Bucovina), românii au avut întotdeauna conștiința identității și unității lor: „În Evul Mediu noi avem concepția că suntem români, și moldoveni, și ardeleni, și munteni, și olteni, pentru că nu se exclud una pe alta. Sentimentul apartenenței regionale poate funcționa în paralel cu sentimentul apartenenței etnice”¹.

În lucrările sale, trecutul și prezentul se întâlnesc firesc; evenimentele, faptele, epocile, personalitățile recompun istoria veridică a românilor, indiferent de locul și timpul dăinuirii lor, adevărul științific aflându-se indispensabil la temelia dovezilor privind obârșia și drepturile înaintașilor.

„Cărțile mele sunt modeste încercări de reconstituire a lumii”, – mărturisirea într-un interviu Ioan-Aurel Pop, precizând: „Mă duc la documente și la mărturii de acolo, din trecut. Mă duc la izvoare”². De altminteri, profesiunea de credință a lui Ioan-Aurel Pop, bazată pe cercetarea documentelor autentice, stă la baza întregii sale activități științifice. Marea sa pasiune a fost și rămâne a fi lupta pentru cunoaștere, profilarea destinului românilor de azi și de ieri, precum și dezvăluirea misterului ce leagă indestructibil lumea românească dintotdeauna.

Elementul didactic, educativ în sensul cel mai bun al cuvântului, constituie trăsătura distinctivă a studiilor sale, deoarece autorul nu face doar istorie ca știință, ci urmărește să ajungă la inima și la conștiința cititorului. Întrebat fiind ce este istoria, eruditul dascăl precizează: „Istoria este, pentru mine, viață, viață deplină. Noi o calificăm drept trecut și uităm că, pentru cei care au trăit acest trecut, era viață prezentă și reală. Eroarea noastră ca oameni ai prezentului este că socotim clipa noastră drept eternă și că numim, cu dispreț, viața de odinioară lume moartă”³. Este explicabilă, în context, claritatea, simplitatea, exactitatea mesajelor. Elucubrațiile, divagațiile sterile (la modă și atractive pentru unii „amatori de istorii”), în măsură să zăpăcească și să deruteze cititorul, sunt socotite inutile și chiar contraproductive.

Pagina scrisă, avertizează Magistrul, trebuie să exprime esența transparentă a fenomenelor de odinioară, susținută obligatoriu de argumente științifice de ordin istoric, lingvistic, literar, arheologic etc. Or diletantismul, amatorismul, recursul la elementele senzaționale pot genera rezultate dezastruoase, determinând compromiterea sau chiar anularea muncii unor întregi generații de specialiști în domeniu. Prin strădania onestă a cercetătorului și dascălului Ioan-Aurel Pop, istoriei i se insuflă o viață nouă. Cititorului i se oferă nu doar informații, ci și posibilitatea înțelegerii profunde a semnificațiilor trecutului în temeiul unor surse solide, veridice. Autorul pune în lumină adevăruri primordiale despre români și spațiul în care s-au format de-a lungul secolelor. Evitând orice derapaje pseudoștiințifice, opera sa reprezintă o ancoră morală într-un context global marcat de incertitudine: „În istorie, ca în orice știință, cunoașterea evoluează și multe idei se primenesc, se schimbă, se actualizează în funcție de noile cercetări, dar există și adevăruri imuabile, perene sau constante, iar un asemenea adevăr este romanitatea românilor și latinitatea limbii lor. Felul abordării trecutului se adaptează adesea după mode, după noile sensibilități, discursul istoric se mulează după gustul publicului, dar nucleul dur al acestui discurs este format din adevăruri nestrămutate. Din acest punct de vedere, istoria nu este o «poveste», ci o povestire a vieților apuse, «așa cum au fost» ele, nu cum ne-am închipui că au fost. Este evident că românii au o componentă dacică în ființa lor etnică și lingvistică, în cultura și civilizația lor, dar apartenența lor la latinitate este un dat fundamental, care nu se mai poate discuta, ci se poate doar nuanța” (Pop 2019: 93-94).

Un alt aspect frecvent abordat de către Ioan-Aurel Pop este conexiunea perpetuă a românilor cu propriile rădăcini, menținută prin limbă, folclor, tradiții și credință. În cele mai complicate perioade ale existenței lor, românii s-au salvat prin speranță: „Viața fără speranțe, afirmă Profesorul, este ca un ogor fără rod” (Pop 2022: 481). De altfel, realitățile basarabene, „ogor etnic” secătuit, aflat nevolnic sub cizmă rusească, supus unor încercări draconice de demolare a ființei naționale, dovedesc incontestabil că românismul basarabean a renăscut, de-a lungul zbuciumatei sale istorii, sub semnul păsării Phoenix. „În mod surprinzător, subliniază istoricul, după aproape cinci decenii de stăpânire sovietică și de deznaționalizare în Basarabia, românismul a ieșit la iveală

cu forță, arătând tuturor că identitatea adevărată și veche a milioanele de locuitori din stânga Prutului nu se pierduse” (Pop 2022: 490-491).

Ioan-Aurel Pop revine adesea la tema Basarabiei, deoarece anume în spațiul dintre Prut și Nistru s-a produs diabolicul experiment de falsificare a originii locuitorilor majoritari din ținut. Deși politicienii de la Moscova și Chișinău au încercat să împiedice modernizarea limbii române de la răsărit la Prut și să-i obtureze contactele cu româna din România, cultivând doar aspectul ei stagnant, rudimentar și rural, efortul a fost zadarnic, deoarece: „Limba română, inclusiv în spațiul interriveran, are puterea de regenerare și de a rămâne ea însăși, în ciuda variatelor influențe și a numeroșilor atentatori la specificul ei” (Pop 2020: 13). S-a văzut, în special în cazul identității românilor basarabeni, ocultată cu obstinație sub regim sovietic, de altfel, complicată și complexă, de la 1812 încoace, că „nu este treaba politicienilor să inventeze popoare și limbi, pentru că se ocupă istoria de acest lucru. Deocamdată, poporul român are ramurile sale menționate și are o limbă cu patru dialecte și cu multe graiuri, ca toate popoarele și limbile. Nimeni nu poate distruge sau inventa popoare și limbi, nici măcar savanții. Aceștia din urmă au însă datoria să cerceteze realitatea, să constate care este adevărul și să-l dezvăluie pe înțelesul tuturor. Specialiștii nu pot împiedica, din păcate, abuzurile factorilor politici în domenii precum etnicitatea și lingvistica, dar pot și trebuie să tragă semnale de alarmă” (Pop 2020: 33).

Cumpătat și sobru, dar principial și consecvent în luările de atitudine, în munca de cercetare și educativ-didactică, Președintele Ioan-Aurel Pop este considerat pe drept cuvânt un avocat constant și temerar al valorilor perene ale identității naționale. Concomitent cu dimensiunea istorică și lingvistică, activitatea managerială a lui Ioan-Aurel Pop a determinat consolidarea rolului Academiei Române ca far al științei și culturii naționale. „Cea mai bună politică pe care știu să o fac, mărturisește Ioan-Aurel Pop, este a cercetării, a școlii, a culturii, iar aceasta am putut-o face și o voi face din postura de rector, de președinte al Academiei și, mai ales, de profesor. Îmi place să cred că Academia conservă binele din trecut ca să pregătească binele viitor”⁴. Sub conducerea sa, instituția a continuat să promoveze investigațiile științifice de calitate, garant neîndoielnic al valorilor autentice într-o lume tot mai vulnerabilă. Domnia sa a readus

în prim-plan ideea că limba este unul din principalii piloni ai rezistenței și continuității românești. De altfel, preocupările lingvistice ale actualului lider al Academiei Române (autor al unor valoroase și de stringentă actualitate texte de cultivare a limbii române, multe dintre ele reunite în volume de referință) au rădăcini adânci și motivații instituționale, deoarece: „Prima strategie românească privind limba română s-a alcătuit la 1866, când s-a creat Academia Română (cu numele inițial de „Societate Literară”). Scopul ei principal era stabilirea ortografiei limbii române, redactarea unei gramatici și a unui dicționar-tezaur” (Pop 2020: 35). În consecință, firește, un istoric poate reface nu doar trecutul evenimential, ci și evoluția limbii ca element fundamental al identității. Cunoscător și utilizator excelent al limbii române, distinsul om de știință și de cultură urmărește (ca un veritabil filolog) intrarea în uz a unor cuvinte, apreciază necesitatea și corectitudinea lansării unor noi termeni, sintagme. Ioan-Aurel Pop surprinde cu interes și emoție itinerarul unor verbe ce urcă spre noi din vechi rădăcini latine, precum și fenomenele lingvistice care definesc întregul areal românesc contemporan: „Cuvintele, accentuează Magistrul, sunt tulburătoare mărturii, ele vorbind despre latinitate și despre conviețuirea noastră cu ceilalți, despre conservarea latinității” (Pop 2020: 56).

Autor al unei opere impresionante, care îmbină cercetarea istorică profundă cu pledoaria pentru unitatea și continuitatea națiunii române, Ioan-Aurel Pop consideră că evocarea trecutului trebuie să fie fără denaturări, înainte de toate impunându-se spiritul critic și estimarea atentă a surselor: „... Când se reînvie pildele trecutului poporului român pentru oamenii de acum, este necesar ca acestea să fie reale, și nu inventate ori exagerate, pe de o parte, și să nu jighească și să ponegrească valorile altor popoare, pe de altă parte. Firește, acest lucru nu este ușor, dar trebuie să tindem spre el” (Pop 2023: 17). Din punctul său de vedere, istoria autentică trebuie să fie bazată pe realități obiective: „Istoricii de meserie au menirea să reconstituie trecutul debarasați de orice comandamente ale prezentului, cu singurul scop de a scoate la lumină lumile de odinioară în forme cât mai apropiate de realitatea lor genuină” (Pop 2023: 28).

De altminteri, la început de mileniu, când valorile umane, inclusiv cele legate de trecut, sunt contrafăcute, falsificate sau chiar transfor-

mate în contravaloarea lor, în această lume grăbită, aflată sub presiunea și violența schimbărilor, cu politicieni perverși puși pe căpătuială, în această atmosferă a dezastrelor naturale și morale, opera lui I.-A. Pop, de o relevanță atemporală, e aducătoare de echilibru și confort, sugerând discret că vremurile de năpastă vor trece, după care la orizont vor apărea semnele armoniei și stabilității existențiale. Testament al unui popor care a învins negura veacurilor, fascinantă lecție de istorie a Magistrului Ioan-Aurel Pop ne învață că trecutul, cu toată complexitatea lui, este cheia viitorului, îndemnându-ne să ocrotim și să cultivăm cu responsabilitate prezentul românesc, pe care se înalță ziua de mâine a neamului.

Echipa revistei de știință și cultură „Limba Română” adresează la ceas aniversar sincere felicitări și urări de sănătate domnului Academician Ioan-Aurel Pop, susținător constant al publicației noastre. Sub auspiciile Academiei Române, revista a continuat să fie o platformă vitală de dialog și reflecție asupra valorilor spirituale fundamentale ale românilor. Prin articolele publicate și mesajele adresate cititorilor, Ioan-Aurel Pop contribuie la menținerea prestigiului publicației, subliniind importanța limbii române ca element caracteristic al identității naționale.

Pentru suportul acordat la menținerea revistei în peisajul revuistic național, ne exprimăm gratitudinea și profunda recunoștință. Activitate rodnică, inspirație, noi realizări de creație și la mulți și fericiți ani, distinse Domnule Profesor Ioan-Aurel Pop!

Note ■ ¹ *Avangarda*, cu Ionuț Vulpescu. Invitat: Ioan-Aurel Pop.

² *Ibidem*.

³ *România încotro?* Dialog cu Ioan-Aurel Pop. 17 ianuarie 2017. Disponibil: <https://oamenidepoveste.ro/tag/ioan-aurel-pop/>

⁴ *Observator cultural*, nr. 1017, 11.06.2020. „Ne mișcăm într-o lume în care nu mai simțim semnele și simbolurile ce vin din trecut.” Interviu cu Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române.

**Referințe
bibliografice**

Pop 2019 = Ioan-Aurel Pop, *De la Romani la români. Pledoarie pentru latinitate*, București, Editura Litera, 2019

Pop 2020 = Ioan-Aurel Pop, *Veghea asupra limbii române*, București, Editura Litera, 2020

Pop 2022 = Ioan-Aurel Pop, *Scurtă istorie a românilor*, București, Editura Litera, 2022

Pop 2023 = Ioan-Aurel Pop, *Prezentul din trecut*, București, Corint Educațional, 2023

Pop 2024 = Ioan-Aurel Pop, *Originile medievale ale civilizației românești moderne. Occidentul latin și orientul bizantin*, București, Editura Litera, 2024

Abstract**The Present in the Past: The Fascinating History Lesson
by Magister Ioan-Aurel POP**

Keywords: *Ioan-Aurel Pop; Romanian history; national identity; culture; education; historical research*

The article examines the significant contributions of academician Ioan-Aurel Pop in the field of Romanian history, emphasizing his original perspectives on the influence of the past on the present and future of the Romanian nation. Through a methodology based on historical research and unity, the author brings together various articles and interviews to highlight respect for national history, education, and the promotion of Romanian identity. The article underscores how Pop's perspectives aid in the consolidation of modern understanding of historical events and the ongoing exploration of Romanian cultural heritage.

Fișier biobibliografic

Ioan-Aurel POP s-a născut la 1 ianuarie 1955, Sântioana, jud. Cluj, România.

Studii preuniversitare la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov (1970-1974); studii universitare la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, șef de promoție (1974-1979). Dr. în istorie la Universitatea „Babeș-Bolyai” (1989). Profesor de istorie la Liceul industrial nr. 6 din Cluj-Napoca (1979-1984), Asistent (1984-1990), lector (1990-1992), conferențiar (1992-1996) și profesor (din 1996) la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Stagii de specializare și documentare în Franța, Italia, Austria, Ungaria, Germania (1990-2002). Cercetător științific I și director la Centrul de Studii Transilvane din Cluj-Napoca (1993-2018). Visiting professor la Universitatea din Pittsburg, SUA (1991-1992), la INALCO din Paris (1998), la Universitatea din Trento (2001), la Universitatea Ca’ Foscari din Veneția (2003-2007).

Director al Centrului Cultural Român din New York (1994-1995) și al Institutului Cultural Român din Veneția (2003-2007); rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (2012-2020).

Doctor honoris causa al universităților din Alba Iulia, Timișoara, Oradea, Cahul, Galați, Sibiu, al Universității de Stat din Moldova, al Universității Pedagogice „I. Creangă” din Chișinău, al Universității „Petru Maior” din Târgu Mureș, al Universității din Craiova și al Universității Tehnice din Cluj-Napoca. Membru în Comisia de Istoria relațiilor internaționale din cadrul Comitetului Internațional de Științe Istorice (Milano) (1990); membru al Ateneo Veneto (2005), al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere din Paris (1999), al Academiei Europene de Științe și Artă din Salzburg (2013), al Accademia Nazionale Virgiliana din Mantova (2015), membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei (2015), membru al Uniunii Scriitorilor din România (2017); membru corespondent (2001), membru titular (2010) și președinte (din 2018) al Academiei Române.

Premii: Premiul „George Barițiu” al Academiei Române (1991), Premiul de excelență al Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru Românii de Pretutindeni (2011), Premiul „Media de Excelență” din partea ziarului „Gazeta de Cluj” (2011), Premiul „Nicolae Iorga” al Fundației Culturale „Magazin istoric” (2017), Marele Premiu „George Apostu” (2017), Media de Excelență 2017, acordat de „Făclia” (2017), Premiul „Centenarul Marii Uniri” din partea Muzeului Național al Literaturii Române (2018).

A fost distins cu numeroase ordine și medalii: Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler din partea Președintelui României (2010), Ordinul de Onoare din partea Președintelui Republicii Moldova (2010), „Crucea Transilvană” din partea Mitropoliei Clujului, Maramureșului și Sălajului (2014), Comandor al Ordinului Militar de România (2014), Ordinul Național „Steaua României” în grad de Cavaler (2015), „Crucea Șaguniană pentru mireni” din partea Mitropoliei Ardealului (2015), Diploma „Meritul Academic” din partea Academiei Române (2015), „Crucea Nordului pentru mireni” din partea Episcopiei Ortodoxe Române a Europei de Nord (2016), Ordinul „Palmes Académiques” în grad de Cavaler din partea Republicii Franceze (2016), Ordinul „Steaua Italiei” în grad de Comandor din partea Republicii Italiene (2016).

Este cetățean de onoare al municipiilor Gherla (2017), Cluj-Napoca (2018), București (2018), Iași (2018), Baia Mare (2019).

Ioan-Aurel Pop este medievist, reputat specialist în istoria Transilvaniei și a întregului spațiu românesc, preocupat prioritar de studierea structurilor socio-politice ale Transilvaniei medievale (originea și evoluția cnezimii românești, adunările cneziale și nobiliare), de alcătuirea etnoconfesională a Regatului Ungariei și Voievodatului Transilvaniei până la 1600, de raporturile româno-ungare în sec. IX-XVI, de afirmarea națiunilor medievale, de istoria culturii medievale și moderne românești. A depistat, prelucrat și publicat izvoare istorice medievale referitoare la Transilvania, cu deosebire la Țara Hațegului și Maramureș.

Autor, coautor și coordonator a peste 70 de volume, ediții de izvoare istorice, tratate și manuale universitare, volume îngrijite și a peste 500 de studii, articole, recenzii, dări de seamă, cronici, prefețe și postfețe în volume, reviste de specialitate și publicații de cultură.

Lucrări de autor: *Instituțiile medievale românești – adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI* (1991); *Ethnie et confession en Transylvanie (du XIIIe au XIXe siècles)* (1996); *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul* (1996); *Romanians and Hungarians from the 9th to the 14th Century. The Genesis of the Transylvanian Medieval State* (1996); *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania* (1996); *Geneza medievală a națiunilor moderne (sec. XIII-XVI)* (1998); *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI* (1998); *Românii și România. O scurtă istorie* (1998); *Romanians and Romania: a Brief History* (New York, 1999); *Istoria, adevărul și miturile (note de lectură)* (2002); *Contribuții la istoria culturii românești (cronicile brașovene din secolele XVII-XVIII)* (2003, 2011); *I romeni e la Romania. Una breve storia* (Cluj-Napoca 2004); *Die Rumänen und Rumänien. Eine kurze Geschichte* (2005, 2007); *Los Rumanos y Rumania. Una breve historia* (2006); *Istoria românilor* (2010); *Din mâinile valahilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (sec. XIII-XIV)* (2011, 2017); *Biserică, societate și cultură în Transilvania secolului al XVI-lea: între acceptare și excludere* (2012); *Pentru o comunitate a egalilor* (2012); *Silviu Dragomir et le dossier du*

Diplôme des Chevaliers de St. Jean (2012); „*De manibus Vallacorum scismaticorum...*” *Romanians and Power in the Mediaeval Kingdom of Hungary (The Thirteenth and Fourteenth Centuries)* (2013); *Cultural Diffusion and Religious Reformation in Sixteenth-Century Transylvania. How the Jesuits Dealt with the Orthodox and Catholic Ideas* (2014); *Eminescu și Transilvania (sau Elogiul culturii naționale românești). Locul românilor în Europa - la confluența Occidentului latin cu Orientul bizantin. Lecția de românism a românilor de la Răsărit (sau Cum am devenit moldovean...)* (2014); *Identitatea românească: felul de a fi român de-a lungul timpului* (2016); *A Short Illustrated History of the Romanians* (2017, 2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *History of Romania*, trad. în limba chineză (2018); *Scurtă istorie ilustrată a românilor* (2018); *Românii. Eseuri dinspre Unire* (2019); *Scurtă istorie a românilor* (2019); *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Conferințe: Marea Unire - despre unirea prin credință și Biserică. Luminile Evului Mediu „întunecat”, De la Roma la Noua Romă - latinitatea răsăriteană a românilor* (2019); *Гісторыя Румынаў (Istoria românilor)* (2019).

Lucrări în colaborare: *Biserica Ortodoxă din Feleac, ctitoria lui Ștefan cel Mare* (1983, 1988); *Istoria medie a României. Formarea statelor medievale românești (sec. XII-XIV). Texte istoriografice* (1991); *Etnie și confesiune în Transilvania: sec. XIII-XIX* (1994); *Silviu Dragomir și dosarul Diplomei Cavalerilor Ioaniți* (2009); *Diplome maramureșene din secolele XVI-XVIII, provenite din colecția lui Ioan Mihalyi de Apșa* (2010, 2012); *Transilvania medievală. Medieval Transylvania. A középkori Erdély. Das mittelalterliche Siebenbürgen* (2011); *Un italian la București - Luigi Cazzavillan (1852-1903)* (2011); *Istoria Transilvaniei* (2013, 2016); *Album Transilvania/Transylvania* (2014); *Histoire de la Transylvanie* (2016); *De vertice montis. Feleacul, Clujul și Transilvania în Evul Mediu* (2017); *Storia della Transilvania* (2018); *Dejiny Sedmohradská* (2018); *Re de Dacia. Un proiect de la sfârșitul Evului Mediu* (2018).

Lucrări editate, coordonate, traduceri: *Istoria Transilvaniei, vol. I (până la 1541)* (2003, 2009); *Istoria României. Compendiu* (2004, 2007); *The History of Transylvania, Vol. I (until 1541)* (2005, 2010); *Istoria Transilvaniei, vol. II (de la 1541 până la 1711)* (2005, 2007);

Istoria Rumanii (2005); *History of Romania. Compendium* (2006); *A Century in the History of East-Central Europe. From the Political Hegemony of the Anjous to the Dynastic Supremacy of the Jagiellonians (Late 1300s – Early 1500s)* (2008); *A Century in the History of Transylvania. The Later Crusades, Humanism, Church Union and Social Mobility at the End of the Middle Ages (1387-1490)* (2008); *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1701 până la 1918)* (2008); *Județul Cluj. Kolozs megye. Cluj County. Kreis Klausenburg* (2008); *The History of Transylvania, vol. II (from 1541 to 1711)* (2009); *Istoria ilustrată a României* (2009); *Călător prin istorie. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani* (2010); *The History of Transylvania, vol. III (from 1711 to 1918)* (2010); *Sfântul Ierotei, episcop de Alba Iulia (sec. X)* (2010); *Asociaționism și naționalism cultural în sec. XIX-XX* (2011); *Cluj Arena* (2011); *Matthias Corvinus und seine Zeit. Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel* (2011); *Silviu Dragomir: 120 de ani de la naștere* (2011); *Tradiție și inovație în învățământul agricol din Transilvania. Istoria Universității de Științe Agricole și Medicină Veterinară Cluj-Napoca, vol. I: De la începuturi până în 1945* (2011); *Istoria românilor, vol. IV. De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”,* (2012); *200 ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru, 1812-2012* (2012); *Italy and Europe's Eastern Borders (1204-1669)* (2012); *Une histoire des Roumaines. Études critiques* (2013); *Între pasiune și profesie: istoriografia românească la început de mileniu* (2017); *Istoria ilustrată a României și a Republicii Moldova, vol. I-VI* (2017); *Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova* (2018); *Storiografia medievală în România: l'ultimo quarto di secolo atti del Convegno di studio (Roma-Orte, 19-20 gennaio 2017)* (2018); *Nicolae Bocșan. Istoria sub semnul Generozității și Umanității, Seria „Personalități ale Universității Babeș-Bolyai”* (2018); *Historia Transylvaniae. Transilvania în cinci secole de cartografie* (2018); *Uniți prin știință. Ediție dedicată Centenarului Unirii* (2018); *Făclia Unirii celei Mari. Gânduri la Centenar* (2019); *Construind Unirea cea Mare, vol. I-VIII* (2019).

Studii și articole: *Încercări de imixtiune în Țara Hațegului în veacul XV, AIIAC, 1982, XXV, p. 39-52*; *The Ethno-Confessional Structure of Medieval Transylvania and Hungary, „Bulletin of the Center for Transylvanian Studies”, vol. III, 1994, nr. 4, p. 1-49*; *Church and State*

in Eastern Europe During the Fourteen Century. Why the Romanians Remained in the Orthodox Area, EEQ (Colorado, USA), 1995, XXIX, nr. 3, p. 275-284; *Dalla Crociata alla pace: documenti veneziani riguardanti i rapporti tra le potenze cristiane e l'Impero Ottomano all'inizio del XVI secolo*, L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali (a cura di Cristian Luca, Gianluca Masi, Andrea Piccardi), Brăila-Venezia, 2004, p. 95-107; *Percezioni orientali delle conseguenze della IV Crociata (1204)*, „Studi ecumenici” (Venezia), nr. 23, 2005, p. 221-240; *The Expedition of the Sultan in 1538 in Moldavia (in the View of an Italian Author)*, „Colloquia”, vol. XIII, no. 1-2, 2006, p. 257-271; *Ambasadorii venețieni din Imperiul romano-german despre Principatele Române și Ungaria (a doua jumătate a secolului al XVI-lea)*, „Mvlta & Varia. Studi offeriti a Maria Macella Ferraccioli e Gianfranco Girauo” (a cura di Florina Creț Ciure, Viviana Nosilia, Adriano Pavan), vol. II, Milano, 2012, p. 393-410; *The Names in the Family of King Matthias: From Old Sources to Contemporary Historiography*, „Matthias Rex 1458-1490. Hungary at the Dawn of the Renaissance” (= *Ethnographica et folkloristica Carpathica*, XVII), (ed. Elek Bartha, Róbert Keményfi, Zsófia Vincze Kata), Debrecen, 2012, p. 11-40; *Sultan Mehmed II's Walachian Campaign of 1462 in Italian Reports*, „The Lower Danube in the Middle Ages: Crusading, Commerce and Ethnicity (1200s-1500s)” (*Eastern and Central European Studies*, V) (ed. Adrian Magina, Alexandru Simon, Vratislav Zervan), New York – Oxford – Basel – Frankfurt am Main – Wien, 2014, p. 155-168; *A 1499 Italian Source on the Ottoman-Polish-Moldavian Rapports*, *Laudator Temporis Acti Studia in Memoriam Ioannis A. Božilov*, vol. I. *Religio-Historia*, (coord. I. A. Biliarsky), Sofia, 2018, p. 391-401.

Abstract

Biobibliography

The text presents the biography of academician Ioan-Aurel Pop along with the titles of his works and those concerning his life and work.

Constantin OLTEANU

În dialog cu Ioan-Aurel POP

**„Istoria se scrie și se rescrie,
dar adevărul rămâne și noi trebuie
să tindem spre el”**

Constantin OLTEANU: S-ar putea ca întrebarea mea să acopere prin răspunsul pe care îl cere tot ce poate însemna un interviu. Care sunt factorii definatorii, pietrele de pe marginea drumului parcurs până în această zi care v-au spus: „Pe aici trebuie să mergi!”? Niște eventuali biografi ar putea identifica și ei niște repere, dar până la urmă contează/primează cele recunoscute de Dumneavoastră.

Ioan-Aurel POP: Știu eu ce să spun? Am întâlnit mereu oameni buni, care m-au influențat bine, începând cu părinții și, mai exact, cu bunica, pe linie paternă, văduvă de război. Ei mi-au inoculat ideea muncii perseverente și a învățaturii. Am avut noroc de o învățătoare dăruită cu har – o chema Maria Grigorescu – și de profesori instruiți, dornici de carte, cu frică de Dumnezeu (deși nu spuneau direct asta pe atunci), cu multă știință și conștiință. La școala generală, am avut o dirigintă, profesoară de matematică care scria poezii, admirabilă. O chema Margareta Florea, Dumnezeu s-o odihnească în pace! A trăit peste 90 de ani și m-a primit mereu la ea, în lumea ei. La liceu am avut un diriginte – Ion Topolog – care era scriitor și care ne-a fost ca un părinte, ușor aspru, ușor ironic. Când eram rector la Cluj, l-am invitat în Aula Magna a Universității să-și prezinte cel mai nou roman. Avea peste 80 de ani. Ce mare bucurie! Ideea dominantă a fost, pe tot acest drum al meu din copilărie și adolescență, că nu poți reuși în viață decât prin învățatură multă și muncă neobosită. Așa că am învățat tot ce am putut și am muncit mereu, după principiul lui Pliniu cel Bătrân „nicio zi fără o linie” (*Nulla dies sine linea*).

Președintele Academiei Române Ioan-Aurel Pop

C.O.: În ce situații Vă întrebați: „Dar ce ar spune tata”? Mai auziți și acum întrebarea aceasta sau o considerați depășită?

I.-A.P.: Da, mă întreb destul de des. Tata a fost un om sever, care m-a crescut ca să ajung „domn”, să câștig mai ușor decât el banul necesar vieții. A fost dezamăgit când i-am spus că voi face facultatea de istorie, dar apoi s-a luat pe seamă și m-a iertat. După el, trebuia să mă fac doctor sau inginer, „că am aflat de la liceu că nu ești prost deloc”. Tata s-a dus o dată în viața lui la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, unde învățam, iar dirigintele i-a spus că puteam da la orice facultate...

C.O.: Cine a făcut până la urmă alegerea – Ioan-Aurel Pop a ales istoria sau istoria l-a ales pe Ioan-Aurel Pop?

I.-A.P.: Nu știu! A fost ceva spontan, venit din ambele direcții. Mi-a plăcut școala, ca și cum aceasta ar fi fost o ființă minunată, demnă de iubit. Am aflat, pe la zece ani, că medicii – pe care-i admiram – nu sunt nemuritori, deși vindecă toate (!) bolile. Așa că mi-am dat seama că, dacă până și medicii mor, ce deștept aș putea să devin eu dacă aș stă-

pâni cumva toată înțelepciunea omenirii. Iar această zestre specială era concentrată în trecut. Toate ajung să fie trecut. Trecutul este viață deplină, trăită de toți oamenii mari care ne-au precedat. Ce experiență de viață se ascunde în trecut! Numai că trecutul nu se lasă dezvelit de la sine. Vedeți, este aici un mare paradox: prezentul este fluid, viitorul este necunoscut, iar trecutul, deși nu-l mai poate schimba nimeni, rămâne uneori un mister și se înfățișează în mai multe feluri. Dar tocmai aici este farmecul cunoașterii istorice: toate întâmplările trecutului există o dată pentru totdeauna, neschimbate, dar reconstituirea lor se face diferit, de la istoric la istoric și de la un curent de gândire la altul. Asta nu înseamnă că nu există adevărul istoric. El există, unic și irepetabil și suntem datori să-l căutăm mereu. Găsim fragmente din el, dar ele sunt ca grăunțele de aur.

C.O.: Ce înseamnă să fii Președinte al Academiei Române? De multe ori s-ar putea căuta doar un domn academician la o tribună de la care se aude vocea Academiei, dar ce nu se poate vedea, și care contează extrem de mult?

I.-A.P.: O, este o demnitate greu de definit și de îndeplinit! De la Academie și de la președintele ei – oricine ar fi el – se așteaptă foarte mult. Academia noastră nu a fost doar o societate erudită de savanți, ci a fost cel mai important for intelectual prin care s-a făcut România. De la 1866 încoace, Academia a prezidat la construirea și la buna funcționare a acestei țări, în domeniile în care ea avea expertiză, adică în aproape toate sectoarele vieții. Academia a făurit la modul savant identitatea românească, bazată pe limbă (normarea limbii) și literatură și pe istorie (cunoașterea faptelor românilor de demult). Președinți ai Academiei au fost oameni mari, de la Ion Heliade Rădulescu (primul) și August Treboiu Laurian până la Mihail Kogălniceanu, ca să mă opresc numai la trei din secolul al XIX-lea. Când vezi scrise aceste nume, te înfiozezi a bine, dobândești o stare de confort dacă ajungi să știi că astfel de oameni ne-au îndrumat viața intelectuală și ne-au făcut istoria culturală. Această moștenire este mai mult decât onorantă, dar este apăsătoare pentru oricine ajuns președinte. Altminteri, astăzi, un președinte ale Academiei este și un fel de administrator, care discută împreună cu ai săi colegi din conducere, săptămânal, felurite chestiuni legate de con-

cursuri, avansări, acte de proprietate, sesiuni, ceremonii, colocvii, prezentări de cărți, comemorări etc. Unele aspecte sunt de formă, altele de conținut, dar toate cer tenacitate, răbdare, tact, diplomatie, dorința de a ajuta oamenii, căldură sufletească și multe altele. Un președinte al Academiei astăzi este un slujitor al colegilor săi și al culturii și științei, al creației de cel mai înalt nivel și are răspunderi imense. Lumea așteaptă ca președintele să fie o voce în Cetate, să aibă înțelepciunea înaintașilor, să prevadă viitorul și să garanteze pentru un prezent bun, ceea ce nu se poate. De aceea, sunt și mulți dezamăgiți față de munca președintelui Academiei. Dar cred că, până la urmă, este normal să fie așa.

C.O.: Aveți timp să-l întrebați pe șoferul dumneavoastră ce-i face familia, dacă sunt sănătoși și dacă nu-i este frig în scurta aceea cam subțirică?

I.-A.P.: Asta da! Stăm de vorbă de fiecare dată despre părintele său de la Botoșani, acum singur, despre socrul care nu mai vede, despre soția cu probleme la un genunchi, despre lucrul în mica lui grădină din Domnești, despre prețurile din Piața Obor, despre legumele bune de conservat, despre zacuscă și chiar despre rețeta pentru ca varza pusă la murat să țină tare până la primăvară. Îl mai întreb și de bani, care sunt cam puțini, dar nu se plânge niciodată. Oamenii simpli au adesea o demnitate complexă, care tinde spre sublim. Eu învăț în fiecare zi de la ei.

C.O.: Academia, cel puțin pentru mine, se identifică întotdeauna cu adevărul. Despre trecut, despre literatură, despre sănătate, despre pământ despre tot și despre toate. Ce s-a întâmplat sau ce se poate întâmpla cu noi atunci când prin aceeași ușă intră sau iese neadevărul?

I.-A.P.: Academia este și ea un lucru omenesc și, oricât am vrea noi să fim „nemuritori”, tot oameni, cu bune și cu rele, rămânem. Știm că vorba „sunt amic cu Platon, dar sunt mai amic cu adevărul” (*Amicus Plato sed magis amica veritas*) ar trebui să ne determine să punem mereu în prim plan adevărul, dar adevărul absolut este apanajul lui Dumnezeu. Noi, oamenii, operăm cu adevărul relativ, parțial, adică cu acel adevăr omenesc

posibil. Aceasta nu înseamnă deloc delăsare sau abdicare de la căutarea și aplicarea adevărului. Academia trebuie să aleagă în sânul ei pe cei mai mari savanți și creatori de valori intelectuale, de aceea legea spune că Academia este cel mai important for de consacrare a personalităților din toate domeniile vieții culturale și științifice. Când se întâmplă să nu fie respectat acest principiu – pentru că se întâmplă – Academia greșește și este bine să-și recunoască greșelile. Judecând ca valoroasă o operă care nu este valoroasă și care nu rezistă deloc probei timpului, comitem o impietate și facem loc neadevărului. Strădania trebuie să fie mereu spre adevăr, chiar dacă oamenii nu ating niciodată adevărul absolut.

C.O.: Ce vedeți în relația cu Academia de Științe a Moldovei: o perspectivă clară de reșezare a lucrurilor pe traiectoria unei abordări potrivite manifestării spiritului cercetării sau un gen de normalitate acolo unde se conturează mai multe biserițe?

I.-A.P.: Academia Română a fost încă de la crearea una națională, a tuturor românilor. Abia recent, autoritățile Republicii Moldova au recunoscut oficial că în țara de la est de Prut se vorbește tot românește. Cu toate acestea, sub aspect politic-teritorial, există încă două țări românești, fiecare cu instituțiile ei. De aceea, sunt și două academii. În situația dată, trebuie să colaborăm în toate domeniile științei și culturii, să facem cât mai multe activități comune, „să ne ținem de frați”. Altă soluție nu avem în acest moment. Oricum, un moldovean, cu rădăcini basarabene, pe Cogâlnic, ne-a învățat, la 1843, când a deschis la Iași, la Academia Mihăileană, cursul de istoria românilor, că patria este pentru noi toți toată acea întindere de loc pe care se vorbește românește. Dacă avem în suflete această patrie de care spune Mihail Kogălniceanu – președinte cândva al Academiei Române –, nimic nu este pierdut. Câteodată este mai important ceea ce avem în adâncul nostru decât ceea ce se vede pe hartă.

C.O.: Omul de știință sau, mai larg, marile talente, piscurile gândirii și valorile care nu părăsesc niciodată manualele de literatură și de istorie au cochetat cu politicul. Urmările au fost cam aceleași pentru Caragiale, pentru Preda, pentru Iorga și pentru Eliade,

pentru Goga, pentru Stancu. De ce au făcut-o? V-ar putea ajuta asta să răspundeți cumva la întrebarea: „Există sau nu tentația implicării în politică”?

I.-A.P.: Există, fără nicio îndoială. Politica înseamnă putere, iar „puterea e ca mierea”. Este ademenitor să fii ascultat de alții și să ai autoritate asupra lor. Am cunoscut un mare profesor care a refuzat toată viața funcțiile de putere politică, iar în memorii a scris rău despre toți colegii lui care au avut, la un moment dat, astfel de funcții. L-am întrebat de ce și mi-a spus că i-a invidiat, că ar fi tânjit și el după oarecare forme de putere, dar că și-a învins tentația. A rămas însă cu nostalgia puterii. Implicarea în politică este totuși riscantă, fiindcă presupune o luptă. Iar lupta politică nu este cu arme onorante și onorabile, ci cu arme ascunse, cu multe capcane, cu necinste, calomnie și minciună. Firește, mai sunt – rar – și oameni politici onești, dar ei nu sunt, de regulă, și savanți. Omul nu are timp și gând pentru toate. Nicolae Iorga a fost o excepție, ca în multe alte domenii, dar în politică nu a prea reușit, deși a ajuns până la rangul de președinte al Consiliului de Miniștri. De altfel, toți filosofii mari care și-au încercat șansele în politică, inclusiv Voltaire, au clacat. Soluția ar fi să fie promovați oamenii de stat în locul politicianilor și aceștia să fie obligați să aplice în politica lor principiile verificate ale democrației. Răzvan Theodorescu zicea că deosebirea dintre oamenii de stat și politicieni este simplă: în timp ce primii se gândesc la viitorul națiunii, ceilalți se gândesc la viitoarele alegeri!

În acest moment, în mai multe țări cu tradiție democratică, se face rabat de la democrație, fără să fi fost găsită o altă soluție de guvernare de succes. Din pricina marasmului creat, învățații, intelectualii, oamenii de bine nu mai ies în Agora, unde a prins curaj vocea „idiotilor” de care vorbea Umberto Eco. Savanții, chiar dacă nu fac politică, adică nu dobândesc funcții de putere, ar trebui să vorbească, chiar să strige, arătând unde este binele și unde este răul. Dacă ajung să fie învățători ai națiunii proștii, inculții și incompetenții, din „învățătura” lor vor ieși elevi și tineri proști, inculți și incompetenți.

C.O.: Cum aveți grijă ca în dialogul cu Republica Moldova, partenerul Dumneavoastră de dialog să simtă semnul de egalitate în-

tre București și Chișinău, când, de fapt, de la Chișinău parcă s-ar simți un efort ușor de a ne scoate din zona aceea de inferioritate?

I.-A. P.: Întotdeauna și oriunde au fost centre și provincii (unii zic, peiorativ sau nu, „periferii”). Capitala a fost centrul inclusiv din rațiuni practice. Românii din provincii au trebuit să privească mereu spre capitală și să-i respecte autoritatea. Abia după dobândirea oficială a independenței de stat (1877) s-a putut acest lucru. La 1884, pe frontispiciul revistei „Tribuna” (a lui Slavici) de la Sibiu, sta scris mare (prin strădania intelectualilor ardeleni) că soarele, pentru toți românii, la București răsare. Era vorba despre un far care trebuia să ne orienteze pe toți în direcția bună, ca să facem țara unită. Nu au fost toți provincialii fericiți de această lozincă și de această orientare (cum nu au fost fericiți, la 1859, nici boierii moldoveni când Iașii vechilor zidiri și ai cărturăriei de viță au pierdut rangul de capitală), dar altă cale nu era. Firește că este nevoie de egalitate între Chișinău și București, cum e nevoie de egalitate și între Cluj-Napoca și București, cum e nevoie de egalitate și între un președinte de stat și un cetățean de rând, dar noi știm că așa ceva, practic, nu se poate. Chișinăul are un handicap istoric, după cum îl are și Clujul. Țara cea mare nu este o creație instantanee. Ea nu a apărut din ceruri ca un porumbel alb, ci este o țară din țări. Toate au fost țări românești din punct de vedere etnic (adică au avut majorități românești, în sensul că românii au fost cei mai mulți în comparație cu alte etnii), dar numai una a purtat mereu, oficial, numele de „Țara Românească” și și-a asumat misiunea de constituire (Cantemir ar fi zis „misiunea de reconstituire”) a unității poporului al cărui nume îl purta. Dacă pierdem lumina farului despre care vorbeam, atunci ne vom risipi în fel de fel de formule, în fel de fel de federații, de soluții ademenitoare, încurajate de foștii stăpâni de la Vest sau de la Est, care veghează. Mai ales cei de la Est au o propagandă care ne copleșește uneori și care nu mai vine direct cu „jandarmul român nemilos” sau „fascismul nativ al românilor”, ci cu alte forme de atracție, unele foarte directe, altele foarte subtile, voalate. Dar „noi locului ne ținem” ...

C.O.: **V-ați simțit vreodată înfrânt? Cât e de ușor să începi iarăși să crezi în victorie și în propriile puteri?**

I.-A.P.: Am avut momente de deznădejde, de cruntă dezamăgire, de suferință chiar fizică (mai ales acum, odată cu îmbătrânirea trupului), dar nu m-am lăsat înfrânt. Coșbuc – poetul ardelean al suferinței noastre – ne-a lăsat un testament (pe care el l-a călcat cel dintâi): „O luptă-i viața, deci te luptă...”. Nu ne-am dat noi înșine viața și nu ne-o putem lua singuri. Prin urmare, viața ne este dată spre a fi trăită, dar cu demnitate, „cu dragoste de ea, cu dor”, cum zice tot George Coșbuc. Spun asta dincolo de învățăturile creștine, care merg în aceeași direcție. Datoria noastră de oameni, de români și de creștini este să trăim și să o luăm mereu de la capăt atunci când ajungem la capătul puterilor. Asta până ne sfârșim cu trupul din această lume și ne întoarcem în pământ. Creangă se considera pe sine „o bucată de humă însuflețită din Humulești”, care „nici frumos până la 20 de ani, nici cuminte până la 30 și nici bogat până la 40 nu m-am făcut, dar și sărac ca în anul acesta, ca în anul trecut și ca de când sunt niciodată n-am fost”.

Nu este ușor de trăit, dar dacă ai un ideal, o idee de bine care te călăuzește, dacă ai în jur semenii pentru care merită să trăiești, atunci viața merge înainte. Fericirea este simplă și vine de la sine atunci când reușești să-l faci fericit pe altul. Restul e fum. Iar spiritul nostru rămâne după moarte în creația noastră, de aceea romanii ziceau că „arta este lungă, viața este scurtă” (*Ars longa, vita brevis*). Și toți oamenii au câte o fărâma de creație măcar, chiar și cei care au sădit un pom, care au făcut o casă, care au avut un copil, care au auzit cu inima susurul apei unui izvor la Ipotești ori în alte „guri de rai”... Cei care lasă opere scrise, pe care le mai citesc fie și numai câțiva oameni, rămân privilegiați ai sorții.

C.O.: Când v-a fost mai greu să spuneți adevărul ca istoric și de ce uneori e greu?

I.-A.P.: Mi-a fost greu în anii dictaturii comuniste, de prin 1980 până în 1989, când s-au impus anumite clișee și lozinci și când a fost atins ușor de propaganda de partid chiar și Evul Mediu românesc. Colegii mei specializați în istoria modernă și mai ales contemporană au fost atunci de-a dreptul controlați sever ca să spună și să scrie doar despre „gloria poporului”, despre „geniul conducătorului”, despre „lupta de clasă” etc. Adevărurile esențiale ale Evului Mediu nu au fost perver-

tite decât formal. De exemplu, prin 1986 (la împlinirea a șase secole de la suirea pe tron a lui Mircea cel Bătrân), li s-a năzărit șefilor de la Comitetul Central al partidului că Mircea trebuie rebotezat „cel Mare”, că epitetul de „bătrân” era rușinos, ne semnificativ, lipsit de eroism. De asemenea, în studiile noastre, era nevoie de o idee, ca „un fir roșu, călăuzitor”, anume „continuitate, permanență, unitate”. Prin urmare, ca să publicăm (și era absolută nevoie ca să publicăm, altminteri nu aveam din ce să trăim), trebuia să ne împănăm studiile cu idei din acestea. Tinerii de azi nu înțeleg nimic din toate acestea și ne acuză de pactizare cu inamicul, cu ideologia de partid, când de fapt fondul studiilor noastre era bun, nu era deloc contaminat. Faptele rămăneau aceleași. A fost greu, dar nu am simțit greul așa de apăsător pentru că eram tânăr și toți ai mei erau bine, sănătoși și luptători pentru viață. Acum este ușor de spus adevărul sau ceea ce cred că este adevărul, numai că au trecut anii și simt tot mai mult acel amurg care anunță apusul.

Adevărul istoric – deși el este unul singur, pentru că faptele trecutului nu s-au întâmplat în mai multe feluri, ci într-un fel pe care nu-l mai poate schimba nimeni – este greu de dezvelit întotdeauna. Mai întâi este neputința de a-l cunoaște, pentru că izvoarele rămase sunt puține, trunchiate, făcute în limbi moarte, cu semne greu de descifrat. După descifrarea și prelucrarea izvoarelor, vin alte piedici, precum prejudecățile noastre, felul de a recepta lumile trecute după chipul lumii noastre. Dacă este pe-așa, atunci toți care ne-au precedat au fost proști și doar noi suntem deștepți. Un student mi-a spus odată că dacă nu se respectau drepturile omului în Evul Mediu, atunci acesta a fost cu-adevărat întunecat și că lumea de-atunci trebuie blamată. Ce greșeală! Mai este și dorința de originalitate cu orice preț. Văd azi istorici mai tineri care nu se preocupă atât de descoperirea și prelucrarea de noi izvoare (și sunt atâtea izvoare inedite!), cât de „corectarea” bătrânilor, de combaterea unor idei bune, încetățenite, numai de dragul originalității, al deconstructivismului, al combaterii „miturilor”. Astfel, istoricii mari, de la Barițiu, Hasdeu și Xenopol până la Iorga, Giurescu și Panaitescu, sunt trecuți prin sita „post-modernismului” și blamați de tineri imberbi, dornici de afirmare. În fine, adevărul devine minciună și atunci când istoricul acceptă „comanda socială”, adică scrie istoria în mod partizan, după dorința unui comanditar (care, eventual, îl și plătește ca să scrie așa).

Prin urmare, sunt multe piedici în calea adevărului istoric, dar tocmai de aceea el trebuie căutat, descoperit și relevat. Veți vedea, luând scrierile marilor istorici, că faptele rămân aceleași și că doar interpretarea lor diferă. Aceasta nu trebuie să ne descurajeze deloc. Fiecare generație a scris istoria după propria sensibilitate. Istoria se scrie și se rescrie, dar adevărul rămâne și noi trebuie să tindem spre el. Și chiar dacă nu-l vom atinge niciodată în deplinătatea lui, vom ajunge măcar la frânturi din el, și asta este important. Eu am mulțumirea sufletească a unui drum onest urmat prin cercetarea istorică, așa cum m-au învățat bunii mei dascăli. Am căutat mereu adevărul și nu l-am găsit întotdeauna, ceea ce m-a ambiționat să-l caut mai bine, mai entuziast, mai serios. Am dat, poate, și interpretări greșite, fiindcă toți greșim, dar nu a fost cu voie, ci s-a întâmplat prin forța împrejurărilor, din nepricepere și din necunoaștere. Spun și eu ca Silviu Dragomir: „Am făcut ce am putut, să facă mai bine urmașii!” (*Feci quod potui, faciant meliora sequentes!*), parafrază după o inscripție înțeleaptă de pe frontispiciul palatului Tolomei din Siena.

C.O.: Vă mulțumesc.

**Constantin Olteanu in dialogue with Ioan-Aurel Pop –
“History is written and rewritten, but the truth remains
and we must seek it”**

Abstract

Keywords: *historical truth; historical research; censorship; historical myths; academic integrity*

The dialogue between Constantin Olteanu and Ioan-Aurel Pop reveals deep reflections on the nature of historical truth, its relevance in the present, and the historians' responsibility to seek and present it unaltered. The discussion explores the difficulties and challenges of historical research during periods of repression and censorship, also highlighting the effort to deconstruct historical myths through a new wave of academic research. Both speakers emphasize the ongoing importance of conducting historical studies with integrity and dedication, acknowledging the essential role of history in understanding the present and guiding the future.

Vasile PUȘCAȘ

Academicianul Ioan-Aurel Pop: savantul umanist

V.P. – doctor în istorie, Profesor Jean Monnet Ad Personam la Universitatea Babeș-Bolyai, cercetător la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca, membru corespondent al Academiei Române. Om politic și diplomat (1991-1994), în perioada 2000-2004, în calitate de Ministru Delegat, a fost negociatorul-șef al României pentru aderarea la UE. Domenii de interes: istoria contemporană; relații internaționale; negocieri europene; relații transatlantice; Europa Centrală și de Est. Membru în numeroase asociații profesionale internaționale de prestigiu.

Epoca în care scriu aceste rânduri este străbătută de tulburări și zguduiri multiple, unele succesive, altele suprapuse, având intensități tot mai pronunțate și extinderi spațiale la aproape toată aria planetei noastre. Crizele socio-economice, politice, culturale sunt o prezență cotidiană în viața pe care o trăim și au o viteză și complexitate a manifestărilor cum nu s-au mai întâlnit până acum. Schimbările la nivel local, regional și global se întâmplă atât de rapid și uneori așa de profund încât omenirea pare că este într-un proces transformativ ale cărui caracteristici cu greu sensibilizează percepția indivizilor și comunităților. Mulți analiști și istorici tind să explice această „revoluție continuă” prin extraordinarul avans științifico-tehnologic. Și, din când în când, precum în cazul expansiunii revoluției industriale pe continentul european, la începutul sec. al XIX-lea, reapare mitul lui Frankenstein, însoțit de impredictibilitate, neîncredere și teama de destinul omului și omenirii.

În urmă cu mai bine de un deceniu, un istoric foarte la modă azi, Yuval Noah Harari, a publicat o istorie a străbaterii veacurilor de către *Homo Sapiens*. Autorul menționat susține că înaintașii lui *Homo Sapiens* au pre-

zentat, timp de aproape două milioane de ani, caracteristici aparte față de restul regnului animal. Anume, ar fi avut un creier mai voluminos, mersul pe două picioare, disponibilități de a deprinde anumite abilități și chiar avantajul circumscrierii în structuri sociale mai complexe (Harari 2011:11). Cu toate acestea, saltul adevărat de la Neanderthal la *Homo Sapiens* s-ar fi petrecut numai odată cu prima „Revoluție Cognitivă”, atunci când a răsădit Pomul Cunoașterii. Iar la apariția Pomului Cunoașterii au contribuit mutațiile care dezvoltau abilitățile gândirii și comunicării prin diferite tipuri de limbaje. La început, limbajul a fost determinat de nevoia comunicării realității lumii înconjurătoare, dar cu timpul acesta a evoluat spre comunicarea unor informații despre o lume imaginată. Astfel că miturile, legendele, credințele, zeitățile, religiile au fost primele efecte ale amintitei Revoluții Cognitive. Acestea au fost însoțite de o intensificare a cooperării și ierarhizării sociale etc. Dar ceea ce vrem să subliniem prin acest recurs la teoriile evoluției omenirii, în viziunea lui Harari, este că prin limbaj și comunicarea unei realități imaginare s-au născut culturile, ceea ce a însemnat că omul și omenirea nu mai erau doar biologie, ci au intrat în Istorie (Harari 2011: 41). Sau, cum ar vrea să credem marele învățat Vasile Pârvan, omul s-a deanimalizat și s-a umanizat.

Așadar, caracteristica principală a istoriei umanității este dată de substanța culturală, spirituală a evoluției omului. Cea materială poate fi adesea cuprinsă în structura naturii, a schimbării și modelării acesteia. Căci și istoria fenomenelor naturale este parte a mediului de dezvoltare a ființei umane, alături de mediul social pe care cultura-l definește. Iar dacă vorbim de comunicare și sistemul de gândire și de reprezentare a imaginarului contemporanilor, înregistrăm specificități ale limbajului în funcție nu doar de sensibilitățile epocii, dar și de instrumentele, tehnologiile pe care omul le are la îndemână. Spre exemplu, acum algoritmi sunt parte a limbajului comunicării noastre directe și intermediare, precum la începuturile Istoriei omului erau articulațiile vocale și semnele care produceau cuvinte, propoziții și conturau semnificații. *Homo Sapiens* a creat numeroase instrumente și tehnologii pentru îmbunătățirea vieții, iar astăzi a făcut din acestea surse de putere transformativă, care pot duce omenirea înainte sau o pot distruge. Secolul al XXI-lea pare a fi un veac de

tranziție spre ceva care nu poate fi clar desemnat azi. Un autor care a încercat să descifreze sensurile evoluției omenirii în acest veac (Martin 2007: 4) crede că știința și tehnologia pot aduce transformări revoluționare, chiar spre extreme, dar speranța este ca umanitatea să-și pună la contribuție capacitatea de gândire prin care să ajungă la crearea unui mediu socio-cultural care să împlinească destinul omului în Istorie – spre umanitate, nu către calamitate. Desigur, relația între spiritualitate și materialitate este de o complexitate aparte în existența umană, dar devine tot mai evident că materialitatea poate fi mijloc și scop auto-destructiv dacă nu intervine întregul ansamblu cultural-spiritual care să integreze valorile umanității în diferite stadii de evoluție a Istoriei omenirii (Sheldrake 1992: 51).

Academicianul Ioan-Aurel Pop este istoricul român frământat de problemele expuse mai sus ale omenirii. Pentru el, schimbările societale prefigurate de evenimentele locale, regionale și globale de la sfârșitul sec. al XX-lea – începutul sec. al XXI-lea au fost un motiv de subliniere și atenționare asupra rolului spiritualității și culturii în procesele transformative petrecute în trecut, derulate în prezent și așteptate în viitor. Deși s-a proclamat un istoric medievalist, universitarul clujean pare mai degrabă influențat de spiritul umanist al Renașterii, pe care-l prezintă adesea în ipostaze ale istoriei europene, dar mai ales prin interacțiunile cu istoria medievală și premodernă românească. Dintr-o astfel de perspectivă detectăm și înclinația sa de a sublinia repetat realizările Școlii Ardelene și, nu de puține ori, dă semnalul că-și identifică menirea cu Apostolatul Dascălilor care au fost preocupați de difuzarea Luminilor în spațiul cultural-național românesc. Erudit și metodic, el s-a dedicat cercetării istoriei și, concomitent, pregătirii unor noi generații fidele meseriei de istoric, comunicării didactico-științifice a rezultatelor istoriografiei autohtone și europene, dar și prezentării temelor istorice în mass-media și prin dialoguri cu diferite grupuri socio-profesionale.

Venit la Universitatea din Cluj-Napoca de pe băncile Școlilor Brașovului, Ioan-Aurel Pop a dovedit chiar din primii ani de studenție, la Facultatea de Istorie și Filosofie, o solidă cultură umanistă, o sete fără sfârșit de cunoaștere istoriografică, literară, cultural-artistică. Eram în anul terminal, tot la Istorie, când tânărul student

Ioan-Aurel Pop și-a început studiile universitare. Eu fiind ocupat și cu definitivarea lucrării de licență, îmi derulam studiul și redactarea tezei la Biblioteca Universității sau/și la Biblioteca Institutului de Istorie. Mai ales la cea din urmă locurile erau limitate și majoritatea ocupate de alți colegi din anii terminali. Aproape de fiecare dată însă, un student din anul întâi (Ioan-Aurel Pop) ocupa locul din masa întâia, lângă geam, chiar de la prima oră. La pauza de prânz își lăsa în același loc volumele pe care le studia, semn că se întorcea iarăși la studiu. Făcea doar pauze „pentru țigară și cafea”, timp în care dialoga fără complexe cu colegii din anii mai mari și, demn de remarcat, nu-i întreba despre cum este un profesor sau altul, ci care lecturi recomandate de profesori li s-au părut a fi mai bune și mai utile. Aceasta pentru că studentul Pop, de la Istorie, trecea dincolo de bibliografia specifică anului de studiu, își astâmpăra curiozitatea istoriografică și mai ales explora metode de cercetare ale istoriei. Așa a ajuns să amplifice cunoașterea limbilor străine, absolut necesare frecvențării istoriografiei internaționale, cu învățarea încă din studenție a paleografiei latine, maghiare, germane, slavone etc. Aceasta pentru că permanenta lui sete de cunoaștere l-a îndemnat să meargă spre sursele documentare primare, majoritatea aflate în arhive locale sau din țările învecinate. Probabil astfel de exerciții metodologice l-au îndreptat definitiv spre domeniul istoriei medievale, desigur îmboldit și de profesorii noștri, care i-au stimulat aplecarea spre lectura textelor de bază ale reconstituirii epocii respective. Cred că aceleași înclinații l-au dus spre istoria instituțiilor medievale incipiente din Transilvania, îndeosebi cele ale comunităților românilor. Iar pentru a ajunge aici s-a interesat de geneza poporului și limbii române. O asemenea temă i-a solicitat nu doar cunoștințe istoriografice și lingvistice, dar deopotrivă de antropologie, etnografie, teologie, arte etc. Și privind lista de lucrări încredințate tiparului, îndeosebi sutele de articole și studii publicate în periodice de profil și reviste culturale, se observă imediat că acesta a fost terenul preferat de Ioan-Aurel Pop pentru investigație și comunicare științifică. A dezvoltat o adevărată pasiune pentru istoria limbii române, căci el consideră limba atât un izvor istoric în sine, cât și o nuanțată prezentare a evoluției mediului social din variate epoci. De aceea, el leagă în succesiune construcții lingvistice cu propoziții și fraze care definesc concepții și atitudini

de viață, dovedind cu prisosință rolul culturii și spiritualității în definirea caracteristicilor de bază ale omului în etapele evoluției de la Neanderthal până în zilele noastre.

Născut și crescut, educat în Transilvania, cu studii universitare în Cluj-Napoca, instruit științific la Școala Istorică de la Universitatea „Babeș-Bolyai”, într-un loc unde se îmbinau armonios concepții istoriografice europene, metode de cercetare moderne și deschideri către cele mai avansate surse bibliografice, tânărul istoric Ioan-Aurel Pop s-a avântat spre investigarea bogatelor arhive din Cluj-Napoca, Sibiu, Bistrița, Brașov etc., pentru a continua opera iluștrilor istorici și magiștri Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Ștefan Pascu dedicate istoriei medievale și moderne transilvănene. Abordarea sa nu a fost consacrată doar istoriei regionale, căci a circumscris localul și regionalul istoriei românești și, deodată, a celei central-sud-est europene. Potrivit acestei concepții, el a subliniat importanța preocupărilor istoricilor de la noi și pentru alte provincii, îndeosebi Basarabia și Bucovina. O intensificare a acestei orientări se observă după 1990 când, realizându-se condiții mai propice de circulație a persoanelor și ideilor cu aceste regiuni, profesorul clujean Ioan-Aurel Pop și-a îndreptat efortul și spre pregătirea tinerilor istorici basarabeni și bucovineni înscriși la cursurile de la Universitatea din Cluj-Napoca. Energii amplificate și în anii când distinsul istoric a fost Rector al Universității aflate spiritual în admirație față de marele istoric Vasile Pârvan, cel care a rostit aici prima prelegere în limba română, după încheierea Primului Război Mondial. Iar ca Președinte al Academiei Române, el a dezvoltat puternice și bogate raporturi cu Academia de Științe de la Chișinău, mergând până la lucrul în echipe de cercetare comune, unele înscrise în proiectele finanțate de Uniunea Europeană, sau organizarea unor evenimente cu înaltă semnificație simbolică pentru spațiul cultural-istoric românesc, precum Ziua Limbii Române. Și pentru că am pomenit de spațiul cultural-istoric românesc, este obligatoriu să amintim de munca istoricului Ioan-Aurel Pop pentru elaborarea și publicarea unor importante lucrări de sinteză (de cele mai multe ori împreună cu valoroase grupuri de istorici din principalele centre academice naționale) în care s-a reconstituit istoria tuturor românilor. Multe din astfel de volume de sinteză a istoriei românilor au văzut lumina tiparului în aproape toate colțurile lumii.

Istoricul Ioan-Aurel Pop a fost OM DE CATEDRĂ, de la absolvirea studiilor universitare, trecând prin dăscălia de liceu și apoi statornicindu-se la Catedra/Institutul de Istorie de la Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca. După 1990, colegul nostru a ocupat câteva posturi în diplomația culturală, la Centrul Cultural Român din New York, Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistă de la Veneția și Accademia di Roma. Aici a avut prilejul să difuzeze intens limba și cultura română, dar a rămas foarte ancorat și în predarea istoriei și culturii românești și europene la universități din SUA și Italia. De menționat că anii petrecuți în diplomația culturală nu au însemnat părăsirea Universității clujene; el era tocmai mesagerul acestei Universități în dialogul cultural, științific și academic cu mediile universitare americane și europene. De altminteri, prezența sa frecventă la diferite manifestări științifice/istoriografice și culturale internaționale, ca profesor al Universității din Cluj-Napoca și ca membru al Academiei Române, i-au adus și o bună reputație extinsă nu doar în Europa și America de Nord, ci și în Asia, America Latină, Africa. Iar din fotoliile de Președinte al Academiei Române și Rector al Universității „Babeș-Bolyai” a avut intervenții salutare pentru susținerea direcțiilor moderne ale cercetării științifice din România, remarcându-se prin frecventele poziționări publice în favoarea predării istoriei, limbii și literaturii române în toate categoriile de școli românești. Și nu de puține ori și-a ridicat glasul pentru dezvoltarea limbii și culturii române în spațiile dinafara României unde existau comunități românești. Dar mai ales a fost un militant pentru scoaterea din marginalizare a științelor așa-numite umaniste și cu deosebire a limbilor clasice (latina și greaca). Chiar dacă rezultatele acestor demersuri nu au fost mereu cele scontate, atitudinea academicianului Ioan-Aurel Pop de apărător al culturii umaniste, într-un context al mecanicizării și chiar barbarizării gândirii omului contemporan, a apărut ca un far salvator al corabiei omenirii aflată într-un ocean cu intemperii și impredictibilități.

Referințe

- Harari 2011 = Yuval Noah Harari, *Sapiens. A Brief History of Humankind*, Hebrew, 2011
- Martin 2007 = James Martin, *The Meaning of the 21st Century*, Riverhead Trade, 2007
- Sheldrake 1992 = Philip Sheldrake, *Spirituality and History*, New York, Crossroad, 1992

Abstract**Academician Ioan-Aurel Pop: The Humanist Scholar**

Keywords: *Ioan-Aurel Pop; humanities; Romanian culture; history; education; university; humanism; Romanian language*

The article by Vasile Pușcaș provides a comprehensive analysis of the life and academic contributions of historian Ioan-Aurel Pop, emphasizing his remarkable role in the field of the humanities and the strengthening of Romanian culture. The author discusses Pop's academic formation and influences, his impact on the development of history as a discipline, and the responsibilities he held in various cultural and educational institutions both in Romania and abroad. Additionally, Pușcaș highlights Pop's commitments to promoting the Romanian language and culture, reaffirming the importance of humanism in a society marked by tendencies of technologization and globalization. Methodologically, the article is based on a synthesis of Pop's activities and publications, focusing on the social and academic context of his achievements. The author concludes that Ioan-Aurel Pop stands out as a defender of the humanistic culture, positively influencing the perception and understanding of Romanian history.

Ion TIGHINEANU

O figură proeminentă în spațiul românesc și universal

*„Mie îmi place să cred și să spun
că cea mai importantă creație spirituală
a poporului român este limba română.”*

Acad. Ioan-Aurel POP,
președintele Academiei Române

I.T. – academician, Academia de Științe a Moldovei. S-a născut la 22.03.1955 în s. Sofia, r. Drochia. A absolvit Institutul de Fizică și Inginerie din Moscova în 1978 și doctorantura Institutului Lebedev al Academiei de Științe a URSS în 1981. În 2004 a fost ales vicepreședinte, iar în 2019 – președinte al Academiei de Științe a Moldovei. Este expert în nanotehnologii, are peste 450 de publicații în reviste internaționale. Este membru al Consiliului Științific Internațional, Academiei Europene, Academiei Europene de Științe și Arte, membru de onoare al Academiei Române, membru al multor asociații profesionale.

Președintele Academiei Române, academicianul Ioan-Aurel Pop, reputat istoric medievalist, cu excepționale abordări multidisciplinare, este personalitatea enciclopedică înzestrată cu o memorie ieșită din comun, capabilă a reseta, la necesitate, sute de evenimente, personalități, acțiuni. Cunoscător a cinci limbi străine (engleza, franceza, italiana, germana, maghiara), acad. Ioan-Aurel Pop este astăzi o somitate comparabilă cu Nicolae Iorga, pentru care are o deosebită pietate. Fișierul biografic, completat cu o activitate prodigioasă pe tărâmul istoriei, îl aduce în prim-plan pe istoricul pasionat de Evul Mediu românesc, dar și pe priceputul și conștiinciosul șef/director/rector al entităților în care a activat și, fără echivoc, pe cel care are funcția ce implică maximă responsabilitate și dăruire de sine – cea de președinte, din 2018, al Academiei Române.

Relația Domniei Sale cu mediul academic din Republica Moldova este foarte strânsă,

de la colaborări între institutele de istorie la activitatea în colegiile de redacție ale revistelor științifice. Astfel, acad. Ioan-Aurel Pop a fost ales Membru de Onoare al Academiei de Științe a Moldovei (2015), *Doctor Honoris Causa* al Universității de Stat din Moldova și al Universității Pedagogice „Ion Creangă” din Chișinău. Acad. Ioan-Aurel Pop este membru în colegiul de redacție al revistei „Akademos”, editată de către AȘM, membru în colegiul de redacție al „Revistei de Istorie a Moldovei”, al revistei de știință și cultură „Limba Română”, membru în colectivul de redacție al revistei „Promemoria”, al Buletinului „Mihai Eminescu”, al revistei „Viața Basarabiei”.

Mult așteptata vizită la Chișinău de la sfârșitul verii trecute a devenit cel mai titrat eveniment științifico-cultural. Specialist notoriu în istoria Transilvaniei, în istoria medievală a României, acad. Ioan-Aurel Pop a reușit să susțină în această scurtă, dar complexă ședere la Chișinău câteva prelegeri științifice de mare interes pentru știința din spațiul românesc.

La cea de-a doua ediție a Școlii de Vară „Calea către descoperiri științifice”, organizată de Academia de Științe a Moldovei în parteneriat cu Academia Română și Academia Tinerilor din Moldova între 27 și 31 august 2024, acad. Ioan-Aurel Pop a prezentat în fața liceenilor, masteranzilor și doctoranzilor un subiect de mare rezonanță – *Educația contemporană prin istorie*, – subliniind ponderea istoriei ca știință în educație și în promovarea adevărului istoric ca forță edificatoare a societății.

Pentru prima dată, Congresul Național al Istoricilor Români, ajuns la cea de-a patra ediție, a trecut Prutul și s-a desfășurat la Chișinău, pe 28 august 2024, la organizarea acestuia depunând eforturi substanțiale Academia Română, Comitetul Național al Istoricilor din România, Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. Prelegerea susținută în ședința plenară de către acad. Ioan-Aurel Pop *O paralelă între două țări ale Țării: Transilvania și Basarabia* a fost un discurs excepțional prin mesajul transmis și profunzimea cercetării realizate.

Voi menționa, de asemenea, că prelegerea *Perenitatea lui Eminescu* (dincolo de măruntele judecăți omenești), prezentată pe 31 august 2024 de către președintele Academiei Române, face parte din lecturile academice tradiționale organizate de Ziua Limbii Române.

Președinții celor două academii, Ion Tîghineanu și Ioan-Aurel Pop, împreună cu reprezentanți ai științei naționale

În ultimii ani suntem martorii unei apropieri fără precedent atestate între cele două academii-surori – Academia de Științe a Moldovei și Academia Română. În acest context, implicarea acad. Ioan-Aurel Pop este una decisivă, mai ales în promovarea Planului de acțiuni comune pentru anii 2023 și, respectiv, 2024, în vederea desfășurării cu succes a unor evenimente cu un impact deosebit pentru spațiul științific și cultural românesc. Cele două Academii consemnează împreună și Ziua Europei, Congresul Mondial al Eminescologilor, evenimente științifice și culturale prin care se manifestă acest parteneriat de durată, confirmat prin semnarea unui acord de colaborare. De remarcat faptul că acordul de colaborare în redacție nouă a fost semnat între Academia Română și Academia de Științe a Moldovei la 27 august, când Republica Moldova a sărbătorit cea de-a 33-a aniversare de la proclamarea independenței. Conform Planului de acțiuni comune, două Academii organizează și evenimente întru cinstirea memoriei înaintașilor. În această ordine de idei, un eveniment de rezonanță a avut loc pe 11 septembrie 2024, când a fost marcată aniversarea a 150-a de la nașterea celebrului astrofizician român Nicolae Donici, care s-a născut în suburbia Petricani a

Chișinăului și a activat, la începutul secolului XX, la Dubăsarii Vechi, creând acolo în acele timpuri un observator modern. Academicianul Pop este prezent cu mesaje și rapoarte la fiecare activitate desfășurată împreună și de fiecare dată copleșește ascultătorii prin profunzimea discursului, prin calitățile oratorice și caracterul elevat al cercetării.

Acad. Ioan-Aurel Pop este autorul a peste 70 de cărți, ediții istorice, tratate și manuale universitare. A semnat mai mult de 500 de studii, articole, recenzii, dări de seamă, cronici în volume separate, în reviste de specialitate și în publicații de cultură.

Este o onoare deosebită pentru istoricii și oamenii de cultură de azi să dețină în bibliotecile lor o carte semnată de acad. Ioan-Aurel Pop; este un mare noroc să intri în posesia unui volum cu autograf al distinsului istoric, care readuce în lumina zilei mai multe fațete ale unui Ev Mediu învăluit de mistere și taine descifrate grație documentelor păstrate și unui algoritm argumentat de cercetare.

Este convingătoare poziția civică a acad. Ioan-Aurel Pop, care întotdeauna a susținut și a apărut comunitatea academică. Recent, la Zilele Academice Clujene, a declarat că într-o țară civilizată știința, cultura și creația trebuie să fie susținute de stat, reiterând că „Academia Română este principalul for de cercetare din România, cel puțin de cercetare fundamentală. (...) Știința trebuie întreținută și patronată de stat”.

Fiind rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj (2012-2020), a avut și continuă să aibă un impact semnificativ asupra procesului educațional din România. Convins că educația reprezintă pilonul central al dezvoltării societății moderne, în cadrul frecventelor dezbateri publice și în media, Ioan-Aurel Pop cheamă insistent cetățenii și guvernarea la conștientizarea valorii acesteia.

Revenind la domeniul colaborării cu Academia de Științe a Moldovei, voi menționa că domnul Președinte Ioan-Aurel Pop a susținut ideea unui program de acțiuni coordonate, identificarea personalităților notorii de pe ambele maluri ale Prutului și alegerea lor în calitate de membri de onoare ai celor două Academii, organizarea unor manifestări științifice cu ocazia zilelor naționale sau cinstirea memoriei înaintașilor, acordarea de premii din partea ambelor Academii și participarea la proiecte comune.

Apropierea sufletească de comunitatea științifică și oamenii de cultură din Republica Moldova a fost influențată și de marea dragoste a acad. Ioan-Aurel Pop față de limba română, de dorința sinceră de a ajuta confrății de pe malul stâng al Prutului în lupta lor îndelungată pentru repunerea în drepturi a denumirii limbii oficiale a statului Republica Moldova, pentru modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova. În discuțiile avute în decursul ultimilor ani cu președintele Academiei Române, dumealui în permanență menționa necesitatea susținerii publicațiilor în limba română editate la Chișinău, evidențiind în mod deosebit revista „Limba Română” și hebdomadarul „Literatura și Arta”.

Președintele Academiei Române, acad. Ioan-Aurel Pop, demonstrează o viziune clară referitor la dezvoltarea științei și educației în România și în lume, fiind un susținător fervent al excelenței în aceste domenii strategice pentru țară. Promovând standarde înalte în domeniile sale de activitate și fiind o personalitate integră care respectă principiile etice, acad. Ioan-Aurel Pop este astăzi lider de opinie recunoscut, cu un impact deosebit asupra educației și științei în întreg spațiul românesc. Impresionante sunt și eforturile de consolidare a comunității academice din România și Republica Moldova, un exemplu elocvent în acest sens fiind lansarea la 12.11.2024 în spațiul românesc a Deceniului Internațional al Științelor pentru Dezvoltare Durabilă (2024-2033), proclamat de Adunarea Generală a Națiunilor Unite pe 25 august 2023.

Comunitatea științifică din Republica Moldova apreciază înalt aportul acad. Ioan-Aurel Pop în extinderea și aprofundarea relațiilor de colaborare dintre oamenii de știință și de cultură de pe ambele maluri ale Prutului, în antrenarea cercetătorilor în spațiul științific european, în apropierea fără precedent a celor două Academii-surori – Academia Română și Academia de Științe a Moldovei, actualmente antrenate în realizarea unui Plan de acțiuni comune.

Cu prilejul frumoasei sărbători, 70 de ani din ziua nașterii, adresăm academicianului Ioan-Aurel Pop, președinte al Academiei Române, cele mai sincere felicitări, însoțite de urări de sănătate deplină și viață îndelungată, noi împliniri, bucurii care să vină atât din realizările profesionale, cât și din partea familiei și a prietenilor.

La Mulți Ani!

Abstract**A Prominent Figure in the Romanian and Universal Space**

Keywords: *Ioan-Aurel Pop; Romanian Academy; academic collaboration; Romanian history; Romanian culture; Romanian language; education; Republic of Moldova*

The article discusses the outstanding contributions of Academician Ioan-Aurel Pop, the president of the Romanian Academy, to the advancement of science and culture in Romania and the Republic of Moldova. Ioan-Aurel Pop is portrayed as a distinguished historian and leading academic known for his multidisciplinary approaches and active involvement in the promotion of the Romanian language and culture. The article highlights his collaborations with academic institutions in the Republic of Moldova, such as his participation in the editorial boards of scientific journals and the honors received, like the title of Honorary Member of the Academy of Sciences of Moldova. Also discussed are the joint initiatives of the two sister academies, Romanian and Moldovan, and the positive impact these have on cross-border scientific and cultural relations. The article emphasizes the central role of education in the development of modern society, highlighting Pop's vision for this strategic direction for both Romania and Moldova.

Ștefan AFLOROAEI

O voce elocventă în lumea noastră de astăzi

Ș.A. – profesor la
Universitatea „Alexandru
Ioan Cuza” din Iași,
Departamentul de Filosofie.

Susține prelegeri de
Hermeneutică filosofică,
Metafizică, Ideea europeană
și Teorii ale interpretării.
Membu corespondent al
Academiei Române. Cărți
publicate: *Ipostaze ale rațiunii
negative* (1991); *Întâmplare
și destin* (1993); *Lumea ca
reprezentare a celuiilalt* (1994);
*Cum este posibilă filosofia în
estul Europei* (1997); *Locul
metafizic al străinului* (2003);
*Metafizica noastră de toate
zilele* (2008); *Privind altfel
lumea celor absurde* (2013);
Fabula existențială (2018);
Despre simțul vieții (2021).

Am adesea prilejul să citesc ceea ce publică Ioan-Aurel Pop și să ascult unele conferințe sau expuneri ale Domniei Sale. Sigur, eu, nefiind istoric, nu am cum sesiza întreaga anvergură a operei sale științifice, a scrierilor de istorie înainte de toate. Însă nimic nu mă împiedică să admir, de exemplu, limbajul elegant și atât de atrăgător care îi este propriu, claritatea gândirii și erudiția ce lasă destul loc reflecției, analogia dezinvoltă și exemplul memorabil, darul excepțional al narațiunii în care poți recunoaște atât ecouri din vechii cronicari, cât și o dispoziție literară sigură, probabil pe urmele unor romancieri ardeleni.

Așadar, multe lucruri poți admira în paginile sau în cuvântul rostit ale acestui intelectual de excepție. Este îmbucurător să constăți, de exemplu, întâlnirea reală și elevată cu alte experiențe culturale, lingvistică sau filosofică, religioasă sau artistică, fapt care asigură o substanță densă considerațiilor pe care le face.

Cât privește lumea către care se îndreaptă atenția Domniei Sale, este ușor sesizabilă grija aparte față de acele comunități care au însemnat enorm în viața noastră istorică, dar a căror voce s-a auzit puțin în timp și peste timp, precum cele rurale/țăărănești, impor-

Ioan-Aurel Pop: Eminescu nu se lasă judecat

tante secole de-a rândul nu doar demografic sau pentru economia de fundal, ci și ca inepuizabil rezervor al vieții morale sau al unor forme alese de spiritualitate. Asemenea comunități au oferit constant modele reale de viață demnă sau de noblețe și, așa cum știm, figuri autentice de învățători și preoți. Sensibil se arată Ioan-Aurel Pop și față de istoria unor comunități din târgurile noastre, cu viguroase bresle de zidari și zugravi, tâmplari și meșteșugari de tot felul, în preajma cărora se aflau mulți ucenici, deopotrivă cu grămăticii și tipografi, alături de cei care îi ajutau să-și ducă lucrările la capăt. Am mereu sentimentul că despre asemenea oameni și despre astfel de comunități de viață, îndeosebi despre cele țărănești, încă se vorbește prea puțin. Scrierile noastre despre noi înșine fac în continuare puțin loc vieții acestor oameni, uneori nici nu sunt pomeniți, ca și cum ei n-ar conta în istoria de altădată sau în cea de acum. Or, prin vocea sa distinctă, Ioan-Aurel Pop face auzită prezența istorică a acestor comunități vechi și noi, realmente covârșitoare în multe privințe.

Remarcabilă în paginile sale este și atenția pe care o acordă mediului lingvistic, simbolic și cultural din această parte a Europei, așa cum face în volumul *Veghea asupra limbii române* (2020). Are în vedere, de exemplu, bogăția fabuloasă a limbii române din punct de vedere sin-

tactic și semantic, capacitatea „de regenerare și de a rămâne ea însăși”, potențialul mereu surprinzător în exprimarea unor situații de viață și a unor stări sufletești, atât obișnuite, cotidiene, cât și poetice, religioase sau de ordin reflexiv. De altfel, o consideră la un moment dat „cea mai importantă creație culturală a poporului român, ca mijloc de comunicare”. Am putea înțelege din cele spuse că e vorba de o lucrare istorică în dublu sens, întrucât, pe de o parte, limba română se descoperă ca o creație continuă în istoria acestui popor, iar pe de altă parte, însuși poporul care o vorbește se va defini înainte de toate prin această limbă și va evolua istoricește în mediul ei viu. Îi datorează acesteia nu doar posibilitatea de a comunica în moduri atât de variate, ci și puterea de a se deschide mereu dincolo de sine, fie către sursele mari ale culturii europene, fie către cele mai îndepărtate zone ale lumii cunoscute. Merită reținută ideea autorului că limba română, prin felul în care îi apropie pe oamenii care o vorbesc, dar și prin literatura ce a devenit reală în spațiul ei, susține vitalitatea în timp a acestui popor. În definitiv, ne naștem și trăim în limba pe care o vorbim, învățăm să gândim și să ne raportăm la ceilalți în această limbă, străbatem timpul și murim în această limbă. Când privim cerul și recunoaștem ceva mai presus de voința omenească, acest fapt se petrece în limba pe care o vorbim. Chiar și atunci când ne exprimăm într-o altă limbă, acest lucru devine posibil prin deschiderea dincolo de sine a limbii în care am învățat să ne exprimăm. De aceea e absolut firesc, cred, să vorbim cu sensibilitate și grijă această limbă. Adică să exersăm, cum spune Ioan-Aurel Pop, un gen de veghe continuă, discretă și calmă, în ceea ce privește limba pe care o vorbim.

Un loc aparte în scrierile lui Ioan-Aurel Pop ce ocupă acele pagini în care caută să clarifice șansele, dificultățile și rostul cunoașterii istorice. Acest lucru, cum știm, a constituit terenul unei reale apropieri dintre istoriografie și filosofie, mai ales când aceasta din urmă e regăsită fie ca reflecție epistemologică, fie ca exercițiu hermeneutic, explorare atentă a unor moduri de interpretare și înțelegere. Știm că, în secolul al XIX-lea, unii învățați remarcabili, precum Leopold von Ranke, Johann Gustav Droysen (cu frumoasa formulă: „cercetând spre a înțelege”) sau Wilhelm Dilthey au devenit recunoscuți tocmai în această privință. Au susținut cu destule argumente, de exemplu, că obiectivitatea sau rigoarea în științele istorice este posibilă, însă are o altă semnificație

decât în fizică sau în matematică și se obține în altă manieră. În spațiul nostru cultural, sensibil la această orientare a gândirii s-a arătat inițial A.D. Xenopol, iar mai târziu – cei care au cultivat în forme noi o anumită deschidere epistemologică și hermeneutică a demersului istoriografic.

De ce spun toate acestea? În Introducere la scrierea *Scurtă istorie a românilor* (ediția a treia, revizuită, 2023), Ioan-Aurel Pop simte nevoia să vorbească înainte de toate despre criteriul adevărului în cercetarea istorică. Știe bine că, atunci când e vorba de fapte sau evenimente umane, fiind mereu în atenție unele surse sau mărturii, intervine ceva foarte important pentru buna înțelegere a lucrurilor, anume *semnificația* acestor surse și mărturii, înțelesul lor distinct pentru cei care le află sau le recunosc. Or tocmai această semnificație „este interpretată diferit de istorici diferiți, în variate epoci”. Actul de interpretare e inevitabil în cunoașterea istorică și cumva decisiv pentru dobândirea unor cunoștințe propriu-zise. Doar că acest act se multiplică mereu și urmează noi variante, cu fiecare generație de cercetători sau cu fiecare conștiință în parte. Însă faptul ca atare nu e de natură să inducă neapărat o formă de scepticism, nici vreun subiectivism disolutiv. Dimpotrivă, exprimă într-un fel însăși dinamica proprie vieții istorice și face parte din aceasta. Ne lasă a vedea, dacă știm cum să privim lucrurile, atât ce se petrece cu cel care caută adevărul, cât și felul în care se schimbă un întreg mediu de viață („în funcție de dinamica relevării trecutului, de descoperirea de noi izvoare, de sensibilitatea istoricilor și a societății la un moment dat, de educație, de mentalitate, de prejudecăți și chiar de regimurile politice”). Cu alte cuvinte, există de fiecare dată anumite criterii și repere pentru o bună înțelegere a lucrurilor¹. E pozitivă și încurajatoare această atitudine din partea unui istoric de profesie, întrucât, astăzi, cum vedem, proliferază întruna interpretările nu doar relativiste, ci de-a dreptul arbitrare, aberante. Revine, bunăoară, o disjunție veche și perfidă: fie cunoaștem adevărul în sine, fie nu cunoaștem nimic. Or, omenește privind lucrurile, nu se pune problema deținerii unui adevăr în sine, necondiționat. Și nu decurge de aici că adevărul reprezintă o simplă fantasmă, nici că faptele istorice ar fi definitiv tulburi sau fluide și că ar permite, cu egală justificare, orice interpretare posibilă. Când istoricul se ghidează „după criteriul onestității” (Ioan-Aurel Pop), conștientizând mereu dificultățile și șansele demersului său, va tinde în mod firesc către adevăr și va căuta să-i apere condițiile de posibilitate.

Chestiunea ca atare e urmată în aceste pagini de o alta la fel de incitantă: totuși, la ce bun cunoașterea istorică, mai ales când e vorba de cunoașterea trecutului deja îndepărtat sau a vieții unor comunități care nu mai există? Răspunsul pe care-l propune autorul comportă iarăși o deschidere filosofică, așa spune, căci pleacă de la faptul, greu de ignorat, că viața omului, cu cele trecute, prezente și viitoare, „este totuși una singură”. La fel și viața unor întregi comunități umane sau a unor popoare. Iarăși e vorba de un fapt mult diferit de ceea ce întâlnim în științele naturii, fără a separa aceste două genuri de cunoaștere. Reiau în acest sens un fragment realmente elocvent: „Trecutul este, prin urmare, o parte a vieții noastre, iar a elimina trecutul din viața noastră este ca și cum am tăia și am îndepărta o parte dintr-un corp, dintr-un întreg. Trecutul unui om se mai poate numi amintire sau memorie. Să ne gândim cum poate exista printre noi un semen al nostru fără amintiri, fără gânduri despre trecut. De fapt, un asemenea om nu poate trăi în condiții normale, fiindcă el este ca un infirm și trebuie tratat de bolnav. Însăși inteligența umană nu poate fi imaginată fără amintiri, fără nimic înmagazinat în minte. Memoria este o parte alcătuitoare a inteligenței și, în fond, a înțelepciunii. La fel se întâmplă și cu amintirile colective – cum mai poate fi numită istoria –, în sensul că o comunitate care nu știe sau refuză să știe ce au făcut înaintașii ei ajunge bolnavă și se stinge treptat”. Este minunat acest pasaj, întrucât, din câte cred, poate fi convingător și pentru omul de astăzi, mai ales pentru cel care s-a format în mediile noi, digitale, unde locul de viață și timpul trăit, de exemplu, par să devină nesemnificative. Cum însă trecutul se regăsește parțial în prezentul nostru și încă lucrează, cunoașterea lui e absolut firească. Altfel spus, trecutul și viitorul sunt active în chiar prezentul nostru, în ceea ce gândim sau dorim la un moment dat. Iar inteligența umană, cum bine spune Ioan-Aurel Pop, nu funcționează normal în absența unor amintiri sau a unor așteptări. Există o relație complexă între memoria fiecăruia dintre noi și memoria colectivă, aceasta din urmă având o evoluție distinctă. Mai relevant încă, „memoria popoarelor (adică ceea ce au păstrat popoarele despre moșii și strămoșii lor) nu reprezintă chiar același lucru cu trecutul însuși, cu viața care a fost demult”. Faptul ca atare ne invită să revedem și să înțelegem pe cât posibil mai bine ceea ce s-a petrecut cu noi înșine în această istorie. Sigur, nu trebuie să așteptăm minuni din partea cunoașterii istorice. „Faptul nu ne va

ajuta prea mult să prevedem viitorul – cum mai cred unii –, dar ne va face cu siguranță mai adaptați prezentului și ne va pregăti să înțelegem mai bine și să prețuim viața pe care o trăim”. De unde nevoia onestității reale din partea cercetătorului și, deopotrivă, o anumită măsură în cele gândite sau spuse, un simț constant al măsurii.

Am regăsit acest simț, bunăoară, când Ioan-Aurel Pop lasă în urmă pretenția excepției absolute în cazul istoriei unui popor, retorica diferenței radicale ori scandaloase, certitudinea care se vrea definitivă. Iată un singur loc în acest sens: „[V]iața trecută a poporului român este plină de întâmplări de toate felurile, de la munca de fiecare zi până la petrecerile pline de fast, de la războaie nimicitoare până la înălțarea de impresionate biserici, de la scrierea cărților până la hore cântate și jucate de fete și flăcăi, de la iubiri și doruri până la uri și plângeri, de la dărnicie până la egoism etc. Românii și-au trăit de-a lungul vremii viața așa cum au putut, nici mai bine și nici mai rău decât alții, decât vecinii lor, de exemplu”. Dacă există și unele diferențe în ordinea istorică, și e firesc să existe, acestea se cer înțelese cu acea măsură pe care o asigură, de exemplu, conștiința istoricității celor cunoscute. Nu întâmplător prima secțiune din această lucrare („Înțelesul unor nume și realități: românii și România”) privește nume și realități care, prin chiar lunga lor istorie, sunt vii acum. Este urmată de o secțiune iarăși atrăgătoare pentru cititorul de astăzi: „Cum se văd românii pe ei înșiși”². Demn de consemnat este și faptul că Ioan-Aurel Pop are mereu în atenție viața acelor români care au locuit sau care locuiesc dincolo de granițele oficiale ale statului român. Despre situația lor cel mai adesea precară sau dificilă vorbesc mai ales ultimele pagini ale cărții, nu fără o anumită încredere, cum aflăm acolo, în noua deschidere a comunităților românești către scena largă a istoriei și către civilizația occidentală.

În încheiere, doresc să-i urez domnului Ioan-Aurel Pop să fie sănătos și plin de energie, spre a ne oferi, cu aceeași dăruire de sine, înțelesuri, atitudini și cărți admirabile!

Note ■ ¹ Vorbește pe larg despre asemenea probleme în lucrarea *Istoria, adevărul și miturile* (2002), care a generat multe și interesante discuții privind obiectivitatea în cunoașterea istorică. Bunăoară, susține ideea că actul subiectiv de

cunoaștere nu conduce de fiecare dată la subiectivism. Iar istoriografia, chiar și angajată într-un proces de emancipare a comunităților umane, se poate dovedi justă în multe dintre afirmațiile ei, grație unor analize atente și deschise ale celor care o practică în chip onest.

²Revin adesea în atenția lui Ioan-Aurel Pop chestiuni importante de istoria mentalităților și de imagologie. De exemplu, în *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI* (1998) sau, mai târziu, în *Originile medievale ale civilizației românești moderne. Occidentul latin și Orientul bizantin* (2024, îndeosebi capitolele „Economie și societate în Evul Mediu românesc”, „Spiritualitatea medievală: credința, Biserica și cultura” și „Cum erau văzuți românii de către străini pe la 1400-1500”).

Abstract

An eloquent voice in our today's world

Keywords: *Ioan-Aurel Pop; cultural openness and historical knowledge; meaning of truth; interpretation and understanding; reflective consciousness*

In these pages, I would like to reflect on some of the writings and research, with a wide cultural openness, of an outstanding intellectual, Ioan-Aurel Pop. In addition to his historical studies, already recognised in today's academic world, his studies on Romanian culture and language, for example, or on the life of some communities in this part of Europe, are certainly praiseworthy. In almost every one of his historical studies, Ioan-Aurel Pop addresses the specificities of historical discourse and historical knowledge. Thus, he examines the meaning of truth in historical research, the inescapable fact of interpretation and understanding, and, also, by extension, the meaning of historical knowledge at the time. It is truly gratifying to see this and to realise that, in this case, historical research is doubled by a philosophical, reflective consciousness.

Ioan BOLOVAN

Savant, dascăl și patriot între oameni

I.B. – prof. univ. la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Istorie „George Barițiu” din cadrul Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Președinte al International Commission for Historical Demography (ICHHD) între 2015-2022.

Domenii de interes: istoria modernă și contemporană a României, istoria populației și demografie istorică, istoria graniței militare austriece. (Co)autor al 29 de cărți, peste 40 de volume, precum și peste 250 de studii și articole de specialitate.

„Am prins drag”... Cât de frumoasă, cât de profundă și cât de completă este această expresie ce sintetizează atașamentul, legătura cu cineva sau ceva. În esența sa, cuvântul „drag” ilustrează întreaga carieră a profesorului meu, Acad. Ioan-Aurel Pop. Nu pot uita și nici nu voi reuși să-l uit pe tânărul asistent, din vremea studenției, pe care îl urmăream, îl ascultam fascinat la seminarul disciplinei istoria medie a României, în semestrul I al anului universitar 1983-1984. Nu era vorba doar de atotcuprinzătoarele cunoștințe, ci și de energia, entuziasmul, sensibilitatea și pasiunea prin care ne erau transferate nouă, studenților, aceste conținuturi și, odată cu ele, ne era sedimentată dragostea pentru cercetarea istoriei și pentru profesia de dascăl. Un mare „drag” de istorie și școală este întreaga sa existență. Iar noi îi datorăm și lui întreaga noastră formare: am prins drag de știință, de școală și nu în ultimul rând de el. Școala nu e doar un concept sau o instituție, școala pentru profesorul Ioan-Aurel Pop este o stare de spirit și o responsabilitate majoră. Când îți iubești învățăceii, când înțelegi că ai puterea de a contribui la reușita lor, îți iubești și domeniul, îți iubești comunitatea și țara.

A mai vorbi despre biografia, despre parcursul intelectual și profesional al celui omagiat este

de-acum de prisos. O simplă căutare pe internet ne dezvăluie complexitatea personalității istoricului și a celui mai tânăr academician, a directorului mai multor institute prestigioase: Centrul Cultural Român de la New York, Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române, Institutul pentru Cultură și Cercetare Umanistă de la Veneția, a membrului mai multor academii și societăți savante din întreaga lume și, nu în ultimul rând, a Rectorului Universității „Babeș-Bolyai” și mai recent a Președintelui Academiei Române. Peste toate, implicarea Domniei Sale în viața comunității, așa cum numai un istoric devotat și un om al cetății știe să o facă. Academicianul Ioan-Aurel Pop este nu doar un istoric și un dascăl respectat și iubit, ci și un constructor de instituții, o conștiință activă și responsabilă prezentă în dezbaterile publice privind soarta disciplinei ce o profesază, în polemicele referitoare la evoluția comunității locale și a țării. Domnia Sa este un istoric care și face istorie, lăsându-și amprenta sa inconfundabilă asupra destinului multor instituții și al oamenilor care gravitează în jurul lor.

Cercetarea trecutului înseamnă pentru Ioan Aurel-Pop, înainte de toate, pasiune. Numărul copleșitor al cărților (peste 150 cărți de autor, în colaborare și coordonate), al studiilor și articolelor (peste 700) ce-i poartă semnătura constituie dovada clară că acesta e resortul fundamental, primordial. Cei care nu îl cunosc și îi văd pur și simplu palmaresul ar putea crede că este un om retras în lumea lui, ținut la masa de lucru și dedicat exclusiv studiului. Cei care l-au întâlnit însă știu că e pasionat nu numai de istorie și, dincolo de pereții cabinetului său, se preocupă, vorbește despre filosofie, teologie, poezie sau artă. Sălile de curs și de conferințe în care se află sunt mereu pline, căci reușește invariabil să își seducă auditoriul, să îl facă părtaș la elegantele sale desfășurări de idei cu arta rară a elocinței, pe care o posedă și o etalează cu naturalețe. Pentru cel pe care-l omagiem astăzi, cercetarea trecutului Transilvaniei în primul rând, dar și al României în general, a însemnat, înainte de toate, o documentare exhaustivă. Am putea spune că nu a trecut zi fără să citească o pagină măcar și se pare că Ioan-Aurel Pop nu a avut astâmpăr în dorința de a ști ce s-a petrecut odinioară cu națiunea română din Transilvania, de a „adulmea” viața din trecut a celor mulți și umiliți secole la rând, până a venit la 1 Decembrie 1918 și pentru ei ora astrală, a eliberării din robia de aproape un mileniu. Este conștient că stăpânirea trecutului, cunoașterea unor antecedente istorice ale unor procese contemporane, buna și fireasca încadrare într-un context regional sau național sunt avantaje clare într-o competiție globală

unde supraviețuirea națiunilor și a statelor este foarte dură. Nu întâmplător în antichitate s-a lansat celebra formulă *Historia magistra vitae*. Ioan-Aurel Pop transformă până și banalele conversații personale într-o captivantă aventură intelectuală. Patosul, pasiunea cu care se implică emoțional reprezintă o altă dimensiune a personalității sale.

În același timp, pentru Ioan-Aurel Pop, cercetarea trecutului reprezintă și altceva: responsabilitate, datorie. El se revendică din modelul de cărturar cu bună tradiție în Ardeal și nu numai. Un savant al istoriografiei, om al literelor, dar și un promotor al unei cauze, putând fi definit prin sentimentul de devotament comunitar al corifeilor iluminați, de pildă, pentru care truda de a lărgi orizontul cunoașterii nu însemna doar satisfacție personală. Ea căpăta sens cu adevărat numai dacă rodul obținut devenea un bun mai larg. A ales să practice un tip de istorie în care sunt esențiale calitățile de cercetător aplecat spre erudiție, dar și acelea de educator, de magistrul. Este prin excelență un slujitor al școlii, al *Alma Mater Napocensis*, un profesor cu conștiința datoriei perpetue de a forma tineri în amfiteatre, de a le hrăni interesul pentru trecut, de a-i face să se atașeze de acesta ca de un patrimoniu identitar. Om al Catedrei, a înțeles să fie și un om al Cetății, personaj activ, implicat, pentru care împărtășirea cunoștințelor despre istoria românilor reprezintă o formă fundamentală de a te pune în serviciul societății, de a promova valorile națiunii tale. Și-a urmat consecvent crezul și în misiunile didactice, diplomatice și culturale pe care le-a avut peste hotare. Îl slujește și azi, din onoranta poziție de Președinte al Academiei Române, instituție ce i-a oferit marea șansă de a-și împlini vocația.

Abstract

Scholar, Teacher, and Patriot Among People

Keywords: Ioan-Aurel Pop; Romanian history; education; academic community; cultural values; academic dedication; institutional leader

Ioan Bolovan's article pays tribute to Academician Ioan-Aurel Pop, highlighting his outstanding contributions as a historian, educator, and academic leader. The author emphasizes Pop's dedication and passion for historical research and education, focusing on his scholarly and pedagogical approach. Ioan-Aurel Pop is portrayed as a model of integrity and responsibility within the academic community, being not only a respected historian but also an institution builder and promoter of cultural values. The article also underscores his commitment to the community and the nation, considered essential for shaping young minds and promoting Romanian historical values.

Irina PETRAȘ

Ioan-Aurel Pop și lumea românească

I.P. – (n. 27 noiembrie 1947, Chirpăr/Sibiu) este critic și istoric literar, eseistă și traducătoare. Absolventă a Liceului teoretic din Agnita și a Facultății de Filologie din Cluj (1970). Doctor în litere (1980), cu o teză despre Proza lui Camil Petrescu. Profesoară, asistent universitar la Catedra de limba română pentru străini, bibliograf, redactor la Editura Didactică și Pedagogică și la Casa Cărții de Știință. A publicat peste 40 de volume de critică, istorie și teorie literară și peste 30 de traduceri (din engleză și franceză).

A avut 20 de expoziții personale de pictură. Este președinta Filialei Cluj a Uniunii Scriitorilor din România. A gândit și alcătuit peste 30 de antologii. Organizatoarea Festivalului Național de Literatură, FestLit Cluj, ajuns la a 11-a ediție (<https://festlitcluj.wordpress.com/>). Ordinul „Meritul cultural” în grad de Cavaler (2004); în grad de Ofițer (2010), în grad de comandor (2022). Cetățean de onoare al orașului Agnita și al municipiului Cluj-Napoca. Alte detalii: www.irinapetras.ro

Încerc un portret din fărâme, apelând la tot ce am scris de-a lungul anilor despre Ioan-Aurel Pop. Încep prin a relua descrierea personalității complexe la contururile căreia conlucrează mai multele sale ipostaze: *istoricul*, cel care știe că „nimic din ceea ce se petrece acum, sub ochii noștri, nu este fără rădăcini”; *cititorul și degustătorul de literatură*, care convoacă în argumentele sale marii scriitori; *distinsul locuitor al limbii române*, dar și *cunoscătorul de latină, franceză, engleză, italiană, parțial de germană și maghiară*, cât să poată vorbi în perfectă cunoștință de cauză despre locul limbii române între limbile lumii; *Profesorul* care și-a asumat, asemenea lui Vasile Pârvan, „datoria vieții noastre”; *ardeleanul*, de veghe la statura „învățatei Transilvanii”, vorbind cu gravitate și căldură despre legitimitatea sentimentului național; *Omul Cetății*, mereu în miezul lucrurilor, prezență carismatică, de o urbanitate exemplară.

Tot scrisul său, fie el academic ori eseistic, este rodul unei îndelungi meditații, al ruminării datelor acumulate în numele unei curiozități intelectuale ardente și al unei nobile stări de veghe în fața cuvintelor limbii. *Starea de veghe* fiind una dintre obsesiile mele, am citit cu o doză de implicare în plus *Transilvania, starea noastră de veghe* și tot astfel *Veghea asupra lim-*

bii române. A veghea nu înseamnă doar a păzi un lucru de preț, o comoară, ci a-i scruta alcătuirile pentru a-i înțelege forța și menirea, pentru a-i asigura durarea, identificând neîntârziat devierile care-i știrbesc integritatea și-i subminează valoarea, dar căutând și căile cele mai potrivite de îndreptare. Veghetorul e minte trează, dar și deșteaptă, în ambele sensuri ale cuvântului, presupunând cunoaștere, înțelegere și putere de intervenție: „Limba, ca și poporul care o folosește, are nevoie să fie apărată, protejată, ferită de intruziuni nefirești, ocrotită părintește”.

Micul *tratat* despre și pentru limba română, cum l-am numit, concentrează mai multe perspective dinspre care se cuvine să ne apropiem de limba noastră. Cartea se deschide cu enunțuri esențiale despre însemnătatea limbii române, „cea mai importantă creație spirituală a poporului român”. Pentru a preîntâmpina obtuze acuze de naționalism, adaugă imediat: „Toate limbile materne sunt, pentru fiecare dintre vorbitorii lor, universuri neprețuite. Limba română nu este o limbă excepțională între limbile pământului, dar pentru noi, românii, ea este specială, dintr-un motiv foarte simplu: este a noastră!”. În mod firesc, istoria, limba și literatura română merită cercetate cu o doză de părtinire venind dinspre apartenență. O bună, corectă, cinstită cunoaștere a istoriei, limbii și literaturii propriului neam este cea mai bună cale înspre respectul pentru toate neamurile. Dar aceeași cunoaștere ar trebui să fie și o cale de înțelegere de sine și de prețuire: „Evident, soarta limbii este legată inexorabil de destinul poporului român și, de la o vreme, al națiunii române, plasate și acestea sub semnul incertitudinii, al provizoratului, al neașezării și al autoflagelării. Românii – prin unii dintre ei – sunt mari «maestri» în a se nimicnici singuri”. *Tratatul* se scrie tocmai în contra nesăbuitei *nimicniciri*. Limba nu e doar un instrument, ci și depozit și formă a gândirii. Pentru ca această informație să devină fertilă, e nevoie de Învățători. De „luminători”, cum spuneau ardelenii de odinioară. De o Școală adevărată care să-l trezească pe omul ațipit sub povara vremurilor haotice.

„Dezamăgit profund de importanța scăzută care se acordă limbii noastre”, Ioan-Aurel Pop a decis, la un moment dat, să posteze pe facebook un serial închinat limbii române, reluând și secvențe din cartea sa *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate*: „Limba română nu este numai un vehicul de comunicare eficientă între români, ci și un mijloc

Ioan-Aurel Pop... prezență carismatică de o urbanitate exemplară

de integrare ușoară a lor în lume, de dialog cu lumea, de însușire mai lesnicioasă a limbilor străine. Latinitatea este un întreg univers, iar românii fac parte din el”. E o carte care s-ar cuveni să devină lectură de căpătâi în toate școlile românești dimpreună cu *Românii. Eseuri dinspre Unire* (pe care am numit-o fără ezitare *carte a identității noastre*). Deși „romanitatea limbii și, implicit, romanitatea românilor sunt realități verificate de generații întregi de savanți” și ele nu pot fi „schimbate, negate, acceptate, minimalizate sau exagerate după bunul plac al cuiva sau după gustul unor epoci”, căci „originea unui popor nu se perimează, nu se adaptează și nu se schimbă în funcție de vremuri, de guvernânți sau de mode”, latinitatea, constantă a istoriei noastre, e periodic contestată de „ignoranți, răuvoitori sau inamici ai românilor”. Lucru favorizat de „marasmul incertitudinii” care a făcut să nu mai avem încredere în „lumina cunoașterii obținute prin învățătură”. Eliminăm tot ce a pus temelie ființei noastre naționale. În vremuri în care, în Transilvania, „națiunile” privilegiate s-au unit pentru a ignora cu dispreț cele

două treimi pe care le reprezentau românii din totalul ardelenilor, am supraviețuit ca neam grație limbii române și nu ne-am pierdut de noi înșine. Astăzi, nu ne mai aducem aminte de un Antonio Bonfini – secretar al lui Matei Corvin – care se minuna că, în coloniile romane din Dacia „înecate sub valuri de barbari”, oamenii „luptă nu atât pentru păstrarea neatinsă a vieții, cât a limbii”; am uitat și cuvintele lui Nicolae Iorga: „Într-un timp când orice frunte românească era aplecată spre pământ de stăpâniri străine, când sufletul românesc nu vorbise încă în nepieritoare forme literare, era nevoie de exagerarea ca puritate a celui *singur element de legătură a tuturor românilor*, de reabilitate morală a lor, cari era limba. În ea s-a văzut curcubeul vremurilor mai bune, în numele ei s-au dat luptele de redeșteptare; în acel semn am învins”.

Ioan-Aurel Pop respinge, cu argumente și comparații, pretențiile originii *pure* a românilor, căci „popoarele s-au transformat mereu și s-au topit unele în altele [...] Nu există pe această lume popoare «pure» și «impure», «nobile» și «barbare», ci numai comunități etnice diferite, fiecare cu propria personalitate”. Românii nu sunt nici daci puri, nici romani puri: „Schematizând mult lucrurile, la temelia oricărui popor romanic stau cel puțin trei elemente etnice de bază: elementul vechi băștinaș sau autohton, elementul cuceritor și elementul migrator, succedate în timp și suprapuse în această ordine. În cazul românilor, elementul autohton au fost daco-geții (din familia mai mare a tracilor), elementul cuceritor au fost romanii, iar cel migrator, slavii”. Pledând pentru cultivarea memoriei, „atribut fundamental al inteligenței” în opinia autorului („nimic din ceea ce se petrece acum, sub ochii noștri, nu este fără rădăcini”), Ioan-Aurel Pop este un extraordinar purtător de cuvânt al românității. Fiecare luare de cuvânt e o *învățătură* reluând cu metodă și grație demonstrația, o *pledoarie* cu o cadență firească și convingătoare, un *manifest* care își cunoaște menirea. Un cuvânt care revine adesea în cartea sa e *rânduiala* – a limbii române, a neamului nostru, rânduiala care se cuvine pusă în Istorie, deopotrivă în cea pe care o trăim și în cea pe care o povestim.

Cărțile sale despre Transilvania pariază în egală măsură pe *știința* istoriei, ca instrument de conservare și formalizare a datelor despre omenire, cât și pe istoria ca povestire/„istorie”, adică *interpretare*, inevitabil dependentă de poziții subiective, personal(izat)e. Istoria are, în

accepțiunea sa, obiectivitatea sobră și neutră a oricărei științe, dar nu poate ignora varietatea derutantă a perspectivelor asupra unei anume perioade sau a unui anume eveniment. Istoria se scrie în seama documentelor, a arhivei, a memoriei, dar adevărurile ei sunt rezultanta neîntrerupt negociată a mai multelor interpretări venite dinspre părțile implicate/interesate. *Istoria Transilvaniei* e scrisă împreună cu Ioan Bolovan. Echilibrat și sobru, cartea e înțesată cu referințe culturale, căci în „învățața Transilvanie”, cum o numea Bălcescu, cea mai importantă cale de apărut și consolidat identitatea națională a fost și este Cultura.

Îl întâlnim în fiecare pagină a cărților sale pe Ioan-Aurel Pop *Omul Cetății*, prezent în miezul lucrurilor și gata să pună umărul la bunul lor mers. Atent la seisme mai mari ori mai mărunte ale vremii, intervine prompt și expresiv de câte ori simte că punctul pe i a fost rătăcit în polemici goale. El scrie despre cultură și cunoaștere, despre apartenență, datorie, luciditate.

Abstract

Ioan-Aurel Pop and the Romanian World

Keywords: *Ioan-Aurel Pop; history; Romanian culture; Romanian language; national identity*

The article is a portrait of Ioan-Aurel Pop, a remarkable Romanian historian and intellectual. Using a fragmentary approach, the author combines elements of Pop's academic career and persistence, highlighting his devotion to the Romanian language and Romanian culture. The author explores the complexity of Pop's personality, illustrating his roles as a historian, his linguistic knowledge and his dedication as a professor. The methodology of the article is based on the analysis of his works, revealing the impact of the works on the perception of Romanian identity. The conclusion presents a call to protect and cultivate the Romanian language, as a fundamental instrument of national culture.

Horia BĂDESCU

Rug și flacără

H.B. – doctor în litere, poet, prozator și eseist, jurnalist și diplomat, membru de onoare al Academiei Francofone și al Uniunii Poetilor Francofoni. Autor a peste 40 de volume de poezie, eseuri și romane. Membru fondator al grupării „Echinox” și al Societății Culturale „Lucian Blaga”. Laureat al Premiului „Eminescu” al Academiei Române și al Premiului European de poezie francofonă. Comandor al Ordinului național român *Meritul Cultural* și cavalier al Ordinului național francez *Les Palmes académiques*.

Un rug pe care arde iubirea neostoită de patrie, de limbă, de valorile care constituie acel mod unic de-a fi al unui neam, nici mai bun, nici mai rău decât al altora, dar numai al acestuia, despre care vorbește atât de adevărat și de pasionat filosofia nicasiană și din care se ridică, pură și strălucitoare, flacăra unui spirit robit ideilor înalte, slujind cu obstinată constanță adevărul istoric și omenesc. Cu acea intensitate cu care flacăra consumă totdeauna izvorul ei, tot așa cum barbianul hagi „trup sfânt și hrană sieși, rupea din el”. Rug și flacără, cum sună și titlul unui roman al admirabilului prozator Eugen Uricaru, nimic mai potrivit pentru a defini metaforic personalitatea marelui istoric care este Ioan-Aurel Pop. Descendent al acelei linii genealogice care-i prenumără pe Xenopol, pe Iorga, pe Pârvan, pe Giurăscu sau David Prodan, Domnia Sa ilustrează strălucit valorile paradigmatiche care-i așază pe toți aceștia în marea familie a cărturarilor care au descris, cu probitate științifică și, deopotrivă, cu ardentă rațiune a inimii, parcursul întemeierii, devenirii și împlinirii poporului și națiunii române.

Un suflu descins din însăși respirația națiunii în ora astrală a României plutește peste paginile cărților acestui dăruit și mare istoric.

Cu entuziasmele manolice ale acesteia, dar și cu privirea obiectivă, critică, a neîmplinirilor și renunțării care i-au însoțit urmările, cu argumentele irefutabile ale omului de știință pentru care adevărul e al faptei, și nu al *amicului Plato*, fie acesta însăși națiunea. O viziune consonantă cu cea a lui Vasile Pârvan, cheie în care Ioan-Aurel Pop citește realitatea și destinul contemporaneității. Nu ne vom mira că programul viitorului rector al Universității clujene asuma, la începutul primului său mandat, declarat și deliberat, viziunea de construcție și reconstrucție a lumii românești, conturată de cunoscuta lecțiune de deschidere a Universității Naționale a Daciei Superioare, *Datoria vieții noastre*, a lui Vasile Pârvan. Pe care viitorul rector o și retipărește într-o ediție anastasică. Fiindcă, argumentează Domnia Sa: „Se cuvine să construim viitorul cu privirea ațintită spre viitor, dar temeiurile, forța și încrederea ne vin din trecut, care, cum spunea Faulkner, nu e niciodată mort și nici măcar nu a trecut. Cu toții purtăm în noi – conștienți sau nu – trecutul, unii cu indiferență sau anxietate, iar alții cu demnitate și curaj. O mostră de trecut demn și curajos – adevărată lecție despre lume – este acest mesaj din 1919 al lui Vasile Pârvan, rămas în continuare, în multe privințe, *Datoria vieții noastre*”. Această viziune i-a călăuzit diriguirea Universității clujene și mai apoi a Academiei Române, ca președinte al acesteia. Este modul în care omul de știință Ioan-Aurel Pop înțelege, ca și înaintașii săi, a face cercetare și a da seamă despre istorie, fiindcă, precum ar spune mult iubitul de către el și de către noi (nu toți, desigur!) Mihai Eminescu: „Tot ce-a fost ori o să fie în prezent le-avem pe toate”, completată de prea cunoscutul avertisment al lui Nicolae Iorga: „Un popor care nu-și cunoaște trecutul e condamnat să-l repete”.

Din această perspectivă amendează Domnia Sa derivatele societății românești contemporane, nu puține și extrem de periculoase pentru destinul națiunii: degradingolada unui învățământ care nu mai cultivă dorința de adevărată cunoaștere și performanță, de cultură în care, stupefiant, limba și literatura română și istoria națională au devenit niște cenușărese ale școlii. O spune un corifeu al profesiei de istoric și un cunosător al literaturii, cu o memorie fabuloasă cum puținii o au, chiar printre scriitorii, din tagma cărora de altminteri face parte cu onoare. Fiindcă discursul său e totdeauna nu doar profund, ci și artistic. Academicianul Ioan-Aurel Pop este un stilist desăvârșit,

Ioan-Aurel Pop „citind realitatea și destinul contemporanității”

un emul al marelui David Prodan și un demn urmaș al lui Nicolae Iorga. Cunoscător al scrisului său, nu mă sfiesc a-l numi un George Călinescu al istoriografiei noastre contemporane. El are ardența și magnificența oratorică a acestuia, ca expresie a magnificenței cunoașterii, dar și temperanța critică a entuziasmului vituperant datorată unei urbanități funciare.

Fiindcă acest savant de o distincție și o eleganță comportamentală exemplare, pe care l-aș apropia de un alt intelectual de rasă, regretatul profesor și critic Liviu Petrescu, stăpânește arta persuasiunii și convingerii prin modul în care reunește, cum spuneam, rațiunea ideilor și rațiunea inimii, este, cum ar trebui să fie orice intelectual aparținând acestui spațiu privilegiat al întâlnirii Orientului și Occidentului, un filosof/înțelept, așa cum îl definea francezul Jean Bies, „omul posesiunii *cunoașterii și cunoașterii* teoretice, pe de o parte, și omul *ființării*, cel care învață pe alții ceea ce el însuși a realizat”.

European și deopotrivă român până în măduva oaselor, Domnia Sa se încadrează acelei paradigme aparent paradoxale, sub semnul căreia stau și Călinescu, și Iorga, de a fi profund români și prin aceasta universali, precum îl vedea Arghezi pe Eminescu. Niciunul dintre aceștia nu are vreun complex în a se raporta și a judeca cultura și istoria eu-

ropene, și nu doar, altfel decât *telle quelle* și *sine ira et studio*. Are, prin urmare, întreaga îndreptățire să judece felul în care *historia magistra vitae* e marginalizată, denaturată în așa-zise demitizări care probează mai degrabă diletantismul decât cercetarea temeinică și neminită de partizanat ideatic și politic și, de asemenea, deviantul, periculosul diletantism al judecării trecutului după valori ale contemporaneității, necunoscute și inoperante în alte epoci istorice. Are tot dreptul să amendeze omul postmodern care „nu vrea să mai audă de canoane, dar se împotmolește adesea în ele”, pe demolatorii și manipulatorii contemporani ai postmodernității, pe cei care „amețiți de ghiftuirea materială, au ajuns să creadă că lumea e o imensă scenă și că ei joacă o piesă de teatru scrisă tot de ei, pe care o pot transforma cum doresc”, având „convingerea iluzorie că lumea este o casă veche, pe care anumiți arhitecți și constructori deștepți o pot dărâma ca să construiască alta mai mare și mai bună”. În fapt, „mai în folosul lor, mai ușor de dominat, mai obedientă”. O casă în care națiunile, sursă a tuturor relelor, nu-și mai au locul. Însă iată că astăzi „națiunile – cărora mulți le cântaseră prohodul – se răzbună și o fac adesea în forme egoiste, de închidere în sine, de concurență neloială față de alte națiuni”. Ele, care, de fapt, „ar putea fi vectorii unei anumite ordini armonioase regionale și planetare”. Fiindcă istoria își vede de ale ei și, precum bine zice istoricul Ioan-Aurel Pop, în răspăr, cu predicția fantasmatică a lui Fukuyama: „Nu suntem la capătul ei, dar cred că ne-am pierdut busola”.

Iar această dereglare e cu atât mai vizibilă în societatea noastră acolo unde nenorocitul, endemicul, fatidicul complex al închinărilor la Înalta Poartă și al autodenigrării a devenit un mod de viață politică și socială: „Vrând să fim politicește corecți, noi am uitat complet să ne prezentăm lumii ca români”. Precum altădată I.L. Caragiale sau Mircea Eliade, profundul cunoscător al istoriei, spunea cu amărăciune și revoltă într-un interviu: „Noi suntem, între popoarele europene, aceia care ne turnăm cea mai multă cenușă în cap. Eu nu am întâlnit în drumurile mele vreun popor care să se nimicnicească singur în felul în care o facem noi. Nici la imitație nu ne întrece nimeni și nici la lipsa de demnitate. Ne ploconim în fața celor care ne înjură, care ne tratează cu insulte, îi ridicăm în slăvi pe cei care ne falsifică istoria, care ne stâlcesc limba, care ne disprețuiesc credința. Este frumos

că, din secolul al XVIII-lea încoace, am făcut mari eforturi ca să ne adecvăm Occidentului avansat, ca să fim ca ei, deși asta nu se putea decât cu renunțări dureroase pentru noi, cei dăruți de Dumnezeu cu altă zestre spirituală decât catolicii și protestanții. Noi nu am trăit neapărat pe lumea asta prin spiritul concurențial-individualist și nici prin competiții înverșunate care să meargă până la eliminarea fizică a celui care nu era ca noi. Nici nu am fost intoleranți și nici cei mai rasiști, cum insinuează unii interesați să semene vânt. Noi am trăit cu „veșnicia” de la sat, cu pacea și liniștea munților, văilor și câmpiilor, cu biserici și case de lemn, cu turme mutătoare în locuri de vărat și de iernat, cu buciume sunătoare „sara pe deal”. Ne-am făcut viața după ritmurile și rânduielile noastre și am luat Occidentul ca model la momentul potrivit, numai că Occidentul era cam ostenit. Azi, când îi vedem bine „osteneala”, nu ar mai trebui să ne ploconim inclusiv în fața erorilor lui, ci să păstrăm ceea ce este bine de la acea mare civilizație și să ne prețuim binele nostru. Dacă eram doar proști și înapoiți, nu ajungeam ca popor până în secolul al XXI-lea, ci ne risipeam în neant, ne topeam în alte neamuri. Faptul că am rămas este un semn că putem birui răul. Dacă vom reveni la virtuțile și la valorile verificate prin credință, atunci vom putea semăna în sufletele tinerilor încredere și speranță în viitorul Țării Românești și al lumii”.

Aurită fie-i gura acestui profesor de suflet românesc, pe chipul căruia istoria națiunii își așază măreția și suferința ca pe acela al lui Bălcescu!

Abstract

Rug and Flame

Keywords: *Romanian history; Ioan Aurel Pop; Romanian culture; cultural reconstruction; postmodernism; national values; education*

This article from the “Limba Română” journal examines the distinguished personality and contributions of historian Ioan Aurel Pop to Romanian culture and history. Author Horia Bădescu highlights how Ioan Aurel Pop maintains a balance between delving into national history and integrating it within a broader European context, reflecting on the historical and cultural significance of Romania. The article also discusses the postmodern perspective and contemporary challenges facing Romanian education and culture, emphasizing the need to reinforce fundamental values through authentic cultural reconstruction. The author’s elaborate cultural and historical metaphors serve to underscore the legacy and ongoing relevance of the Romanian nation.

Gheorghe CHIVU

Veghea asupra limbii române

Gh.C. – prof. univ. dr., Catedra de limba română a Facultății de Litere de la Universitatea din București, cercet. șt. gr. I la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti” și la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” din București. Membru corespondent al Academiei Române din 2010. Membru titular din 2023. A coordonat programul de cercetare „Enciclopedia literaturii române vechi” (Institutul „G. Călinescu”, București). Colaborator și autor a numeroase monografii, dicționare și ediții, multe apărute la Editura Academiei Române, precum *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* (1997), *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421-1760)* (1992), *Codez Sturdzanus* (1993), *Institutiones linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină* (2001), *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române* (2008).

Un istoric dăruit profesiei și menirii sale, când are ca obiect de studiu etapele vechi ale prezenței noastre, a românilor, în lume, este totdeauna atent nu doar la datele consemnate în cronicile sau în documentele păstrate în arhive, ci și la informațiile încifrate în fapte de limbă. Acestea din urmă sunt adesea, pentru perioadele îndepărtate ale istoriei noastre, singurele dovezi, respectiv argumente pentru producerea unor evenimente, pentru existența unor fapte istorice sau pentru stabilirea unor evoluții sociale și politice altfel necunoscute. Istoricul, instruit și, totodată, dăruit cu har, este atunci, cum se cerea din vechime, filolog în sensul cel mai bun al cuvântului. Cunoștințele privind istoria limbilor vechi sau evoluția în timp a limbii noastre, corelate cu date referitoare la starea, respectiv la modificarea peste veacuri a sensurilor cuvintelor românești vechi, îi permit să formuleze răspunsuri pe care obiectele istoriei propriu-zise sau cele descoperite de arheologie nu au posibilitatea să le pună, singure, în lumină.

Un astfel de istoric, posesor al unor profunde cunoștințe și alese abilități filologice, este profesorul Ioan-Aurel Pop, membru titular al Academiei Române și președinte al înaltului for de știință și cultură al țării noastre.

Specialist reputat în istorie medievală, academicianul Ioan-Aurel Pop este autorul a numeroase cărți consacrate spațiului românesc în ansamblu. (A contribuit la elaborarea tratatului de *Istoria românilor*.) Preocupările sale științifice au vizat însă cu precădere Transilvania, apoi Țara Hațegului și Maramureșul, zone care interesează în mod deosebit, prin trăsături caracteristice, multe conservatoare sau evocând stări și fapte istorice vechi, deopotrivă istoria culturii și a limbii noastre.

În cercetări numeroase, cuprinse în cărți, în studii, în comunicări și, frecvent în ultimii ani, în conferințe, probe documentare ilustrative pentru domenii diverse ale culturii, toate interesând istoria, au fost corelate cu date furnizate de fapte de limbă, totdeauna atent analizate.

Istoricul Ioan-Aurel Pop a procedat astfel când a abordat dificilele probleme ale formării limbii și poporului român. Sau chestiunile, mai clare, dar la fel de des disputate, din evidente rațiuni politice, ale continuității noastre în nordul Dunării după mult comentata retragere aureliană. Și, nu o dată corelată cu problema continuității noastre în spațiul de formare a limbii și poporului român, „problema” existenței celor două nume, sub care suntem cunoscuți în istorie, *român* și *vlah*.

Istoricul filolog, bine pregătit și atent documentat, a știut totdeauna să invoce și să comenteze fapte bine alese, furnizate de studiul diacronic al limbii noastre. Iar cercetarea fondurilor documentare românești și străine, făcută cu acribie, i-a permis aducerea la lumină a unor dovezi importante privind dezvoltarea culturii românești, respectiv istoria noastră socială și politică.

Academicianul Ioan-Aurel Pop a reușit această fertilă, necesară îmbinare între istoria socială, economică sau politică a românilor și istoria limbii noastre în cărți, în studii și în numeroase, foarte bine primite, intervenții publice. Aducem în sprijin, dintr-o bibliografie extrem de bogată, câteva, prea puține titluri, ordonate cronologic, în cadrul (sau în desfășurarea) cărora faptele de limbă sunt abundente și cu folos evidențiate: *Contribuții la istoria culturii românești (cronicile brașovene din secolele XVII-XVIII)* (2003), *Istoria și semnificația numelor de român / valah și România / Valahia* (2013), *Lecția de românism a românilor de la răsărit (sau Cum am devenit moldovean)* (2014), *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019), *Latinitatea răsăriteană a românilor. Câteva considerații*

(2019), *Eminescu și Transilvania (sau Elogiul culturii naționale românești* (2022), *Despre identitatea românilor* (2023), *Este formarea poporului român o enigmă sau un miracol?* (2023).

Academicianul Ioan-Aurel Pop, specialist în istorie medie, îndrăgostit de literatura română și iubitor de vorbire populară, apărător al valorilor tradiționale și al culturii vechi, este și un împătimit promotor al limbii române corecte. O dovedește una dintre cărțile sale recente, tipărită în 2020 și difuzată deopotrivă la vest și la est de Prut, intitulată *Veghea asupra limbii române*. Carte inclusă, în mod inspirat, de Editura Litera, activă în România și în Republica Moldova, în colecția „Carte Pentru Toți”. (Majusculele reflectă fidel titlul înscris de Editură pe contrapagina foii de gardă a cărții.)

Lucrare de investigare a unor probleme de istorie a limbii române, dar și de descriere, respectiv de analiză a unor fenomene lingvistice recente, *Veghea asupra limbii române* reia și completează chestiuni și anterior abordate de către academicianul Ioan-Aurel Pop.

După un consistent *Elogiu adus limbii române*, sunt fixate probleme diverse ale istoriei noastre, ale istoriei limbii și culturii românești și sunt argumentate din nou, cu ajutorul faptelor de limbă (*Limba română ca izvor istoric*), caracterul romanic al românei și continuitatea locuirii românești în Transilvania (*Limba română și numele ei corect, Conservarea etnonimului romanus numai în limba română, Mărturii externe și interne privind latinitatea limbii române din secolele al XV-lea și al XVI-lea, „Ciobanul este păcurar toată ziua”*). Necesitatea cunoașterii limbii latine, utilitatea deprinderii ei, încă din timpul școlii, pentru utilizarea corectă a unor neologisme astăzi uzuale, pentru disciplinarea minții, dar și pentru formarea gândirii creatoare, este susținută în multe dintre studiile incluse în volum (*Tot latina, bat-o vina!*, *Latina și dreptul sau „honeste vivere ...”*, *Limba și aritmetica, Computerul și limba lui Cicero*, chiar *Istoria unui termen de salut care cuprinde o lume, „servus”*). Iar convingerea autorului că „veghea asupra limbii” este o datorie de onoare a oricărui intelectual responsabil argumentează prezența în carte a multor materiale, actuale și integral valide, de cultivare a românei de azi („*A treia cea mai mare locație din lume*” în anul „douăzeci-douăzeci”; *Manager, director, rector, șef, ranking; Cuvinte vechi, accente, semne diacritice și roni; Erori curente de pronunție și scriere;*

Din nou despre accent și pronunție; Limba și bunul-simț lingvistic; Unii termeni istorici și sensurile lor contextuale greșite; Limba și geografia: nume proprii buclucașe).

Perspectiva diacronică asupra unor fapte de limbă, așteptată și firească în cadrul unui volum de studii redactate de un istoric-filolog, este dublată, cum se vede din citarea selectivă de titluri făcută în rândurile anterioare, de considerații care au la bază abordarea normativă, subsumabilă așa-numitei direcții de cultivare a exprimării literare. Este această abordare, strâns legată în volumul academicianului Ioan-Aurel Pop de „veghea asupra limbii” noastre, dovada implicării active a unui istoric cu aleasă pregătire filologică în apărarea formei exemplare, cultivate a limbii noastre. Exemplu demn de luat în seamă pentru mulți profesioniști ai cercetării românei actuale, care dau credit nemăsurat așa-numitei „limbii vii” și uzului cotidian, nu totdeauna elevat și nici exemplar.

Lăudând niciodată suficient acest tip de abordare specifică, probat de scrierile și de intervențiile academicianului Ioan-Aurel Pop, îi dorim distinsului Profesor, la ceas aniversar, spor și rezultate la fel de frumoase în misiunea de mare răspundere pe care și-a asumat-o în folosul științei și culturii românești.

Abstract

Watchfulness over the romanian language

Keywords: *History of Romanians; History of the Romanian language; Contemporary Literary Romanian; language cultivation; standardization of literary language*

A historian devoted to his profession and calling, when studying the early stages of the Romanian presence in the world, is always attentive not only to the data recorded in chronicles or preserved in archival documents but also to the information encoded in language facts. Rarely, however, does a historian pay attention to the current language, expressing concern for the standardization and cultivation of the national language. This is the approach of academician Ioan-Aurel Pop, who, in numerous studies, has correlated historical data with linguistics facts, always subjected to careful analysis. In *Guardian of the Language*, he demonstrates exemplary commitment to defending the cultivated, standardized form of our language.

Andrei EȘANU

Valentina EȘANU

Ioan-Aurel POP și lucrarea sa *Moldova medievală văzută dinspre Transilvania*

A.E. – istoric român, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei, membru de onoare a Academiei Române, consultant la Institutul de Istorie al USM, autor al peste 530 de lucrări, inclusiv 49 de cărți

V.E. – istoric român, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al USM, autor al 320 de lucrări, inclusiv coautor al 30 cărți

Personalitate de prim rang în știința și cultura românească contemporană, actualmente Președinte al Academiei Române, academicianul Ioan-Aurel Pop a străbătut pe parcursul anilor un drum lung de formare și manifestare în domeniul istoriei, atingând înalte culmi de afirmare prin numeroase monografii, studii și lucrări de sinteză dedicate istoriei românilor, fiind și un bun conducător de mari proiecte și instituții științifice și universitare. Drept mărturie servesc nu numai bogata sa bibliografie, alegerea Domniei Sale în calitate de *Doctor honoris causa* și de membru de onoare al multor universități, academii și alte centre științifice din întreaga Europă, dar și numeroasele premii academice de care s-a învrednicit. Vom aminti doar în treacăt că celebrul om de știință Ioan-Aurel Pop a fost ales *Doctor honoris causa* al Universității din Cahul, al Universității Pedagogice „Ion Creangă” din Chișinău, al Universității de Stat din Moldova, precum și membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei.

În paralel cu vasta sa activitate administrativă, academicianul Ioan-Aurel Pop continuă

să publice importante lucrări științifice, care se bucură de o mare popularitate în rândurile numeroșilor săi admiratori de pe ambele maluri ale Prutului. De un mare succes atât la Târgul de Carte „Librex” din Iași, cât și la Salonul Internațional de Carte Bookfest, Chișinău, ediția 2024, s-a bucurat lucrarea *Domniei Sale Moldova medievală văzută dinspre Transilvania* (Iași, Editura Junimea, 2024, 218 p.). Succesul acestei ediții la târgurile de carte de pe ambele maluri ale Prutului s-a datorat și faptului că este dedicată unor probleme

cardinale de istorie medievală a Țării Moldovei, or, mai întâi de toate, în acest spațiu geografic cartea în cauză a găsit cel mai interesat public, dornic de a cunoaște cât mai multe despre un trecut încă puțin cercetat. În context, menționăm că academicianul Ioan-Aurel Pop a abordat diverse aspecte ce țin de secolele XIII-XVII, văzute și studiate dintr-un unghi cu totul nou, „dinspre Transilvania”, ceea ce a stârnit interes nu numai pentru oamenii de știință, dar și pentru cititorul larg din această parte a lumii românești.

Dintru început ținem să subliniem faptul că lucrarea *Moldova medievală văzută dinspre Transilvania* reprezintă o culegere de 25 de studii, fiecare dintre ele răspunzând la o întrebare controversată, dar în totalitatea lor aceste investigații sunt strâns legate între ele, constituind în cele din urmă o vastă panoramă a proceselor și evenimentelor derulate pe parcursul câtorva secole în spațiul populat de români, în cel al Moldovei medievale, în special. Din aceleași studii putem desprinde cu ușurință numeroasele legături istorice dintre românii de o parte și de alta a Carpaților.

Pregătirea terenului pentru prezentarea studiilor este realizată de autor printr-un „Cuvânt înainte” (p. 5-6), prin care se deschide cartea și care se

constituie *de facto* într-un interesant florilegiu de teze și reflecții privitoare la continuitatea daco-romanilor și ulterior a românilor în spațiul balcano-carpato-pontic. Domnia Sa respinge teza stipulată de multă vreme precum că „Moldova a fost un pământ virgin, lipsit de locuitori până târziu sau că a fost un spațiu gol de români, că ar fi fost pământ slav ori tătar, că s-ar fi născut prin «colonizare» cu români și alte neamuri din Transilvania, ceea ce este nu numai neadevărat, ci și tendențios”. Sprijinindu-se pe investigațiile clasicului istoriografiei românești Gheorghe I. Brătianu, academicianul Ioan-Aurel Pop arată că „daco-romanii și românii au locuit mereu și la nordul Dunării, deși s-au mișcat, ca toate popoarele, în spațiul destinat lor de soartă. Românitatea din Moldova este o realitate veche, născută treptat, după retragerea aureliană și roirea daco-romanilor și românilor timpurii spre est, așa cum s-a întâmplat și în celelalte regiuni românești în care stăpânirea romană nu s-a exercitat în mod direct. Etnogeneza românilor, tocmai pentru că românii au fost și sunt cel mai numeros popor din sud-estul Europei, s-a produs pe un spațiu larg, care se întinde pe linia sud-nord de la Munții Balcani până la Carpații Nordici și pe linia est-vest «de la Nistru până la Tisa»”. În strânsă legătură cu aceasta, savantul împărtășește opinia exprimată anterior de alt cunoscut medievist român, Petre P. Panaitescu, precum că „în acest imens spațiu”, în cel est-carpatic, am spune noi, nu a fost o continuitate etnică de locuire românească, ci au fost „pânze de populație” daco-romană și apoi românească, alternând cu alte neamuri și că în aceste regiuni – ca peste tot pe Pământ – au fost și mișcări de populație (în cazul de față, românească, mixtă sau neromânească).

Întrucât în volumul prezentat cercetătorul acordă o mare atenție epocii „descălecatului țărilor române” în același „Cuvânt înainte” autorul ține să sublinieze că „venirea unor conducători români din Maramureș și din Transilvania propriu-zisă la răsărit de Carpați a însemnat doar un impuls politic, și nu un aport serios demografic”. Moldova până la venirea voievozilor maramureșeni avea timp de secole propria populație românească „datând încă din perioada etnogenezei și avea și nuclee de organizare politică formate înainte de secolul al XIV-lea. Unele dintre acestea erau formate mai ales din români și conduse prioritar de români, altele aveau și componente ale populațiilor turanice din valurile migratoare mai recente (pecenegi, uzi, cumani, tătari), precum și ale populațiilor slave”.

În finalul părții introductive aflăm formulată esența și, de fapt, ceea ce l-a determinat pe autor să vină cu această lucrare pentru iubitorii de cultură istorică prin reactualizarea și prezentarea într-o formă nouă a surselor transilvănene, ungurești și occidentale, din care parvin interesante nuanțări și precizări la istoria țării românești de la est de Carpați. Autorul ține să sublinieze că „teritoriul Moldovei a fost situat – în comparație cu celelalte țări românești – cel mai departe de cancelariile occidentale și chiar de cele bizantine și a fost cel mai expus «răutăților», mai ales atacurilor ultimelor valuri de migratori”.

Primul dintre studiile incluse în volum, *Țările mici ale Țării celei mari în unitatea lor genuină* (p. 7-12), este mai curând, după noi, o continuare a părții introductive, în care este scoasă în evidență unitatea de obârșie, limbă, cultură și tradiții ale românilor, care după retragerea aureliană constituia un întreg spațiu populat de daco-romani, apoi și români, dar care pe parcursul istoriei s-a scindat în trei „țări”, dar care au rămas părți componente ale „unei Țări mari” populate de unul și același popor românesc. Autorul prezintă scurte caracteristici ale celor trei „Țări mici” (Țara Românească, Moldova și Transilvania) ale „Țării mari” (care cuprindea toată întinderea geografică în care se vorbea românește, cum vedeau Dimitrie Cantemir și, mai târziu, Nicolae Iorga), afirmând că toate țările românilor se cheamă „țări românești” (Terrae Romanae) în sursele latine occidentale.

Dacă Valahia sud-carpatică este caracterizată drept „prima libertate românească”, apoi Transilvania este „rezervor etnic și politic românesc”. Dintre cele trei țări românești, ne atrage atenția celebrul savant, Moldova a avut parte de cel mai vitreg destin, căci valurile de migratori veniți din adâncurile Asiei au jefuit multe secole la rând aceste meleaguri. Dacă celelalte țări românești erau prădate o dată la venire, apoi spațiul dintre Nistru și Carpați era prădat și rob de două ori – la venire și la întoarcere în stepele lor. Drept urmare, Moldova era mai săracă și a avut pentru o lungă perioadă o densitate mai mică a populației. Cu toate aceste vitregii, deși săracă material, Moldova a ajuns să fie cea mai bogată din punct de vedere spiritual, dând lumii românești cele mai mari valori intelectuale (p. 7). Or această Țară a Moldovei, după Ioan-Aurel Pop, a dat întregului spațiu românesc pe cel mai important voievod medieval din istoria tuturor românilor, anume pe Ștefan cel

Mare, și apoi pe majoritatea oamenilor de cultură, avându-i în vedere pe marii cronicari și mitropoliți moldoveni din sec. XVII-XVIII, Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu, Mihail Kogălniceanu, Ciprian Porumbescu, Nicolae Iorga, George Enescu ș.a.

Celelalte studii incluse în volum pot fi divizate, după noi, în patru compartimente, care cuprind câteva perioade importante din istoria românilor în general, a Țării Moldovei în special și a legăturilor acesteia din urmă cu Transilvania. Din primul compartiment (p. 12-28) fac parte *Moldova pe la 1200, între Roma și Regatul Ungariei; Unirea religioasă ante litteram, gândită de papalitate la curbura Carpaților în 1234; Țările de la curbura Carpaților și din vecinătate la 1234; Episcopia Milcoviei* – toate referitoare la o epocă mai puțin cunoscută din istoria românilor (1200-1241/1242), în care autorul varsă mai multă lumină asupra unor realități politice, etnice și confesionale de o parte și de alta a Carpaților. În lumina unor izvoare occidentale, în acest compartiment autorul întrevede o intensificare a interesului pentru spațiul est-carpatic, atât din partea papalității, cât și a regalității ungare. După cum reiese din aceleași izvoare, la răsărit de Carpați era o populație schismatică, adică de rit grecesc ortodox, cu episcopii ei, de unde ar reieși că aici era o anumită organizare politică românească „sub pojghiță subțire de [stăpânire] cumană”, reprezentanții căreia, ca și întreaga populație băștinașă, nu acceptau misionarii și episcopii trimiși de scaunul papal de la Roma. Din aceste studii se profilează concluzia că pe aceste meleaguri, la curbura Carpaților locuiau românii, care de multă vreme erau sub influență bizantină și creștin-ortodoxă; aceștia se aflau mai curând sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol chiar și după cucerirea capitalei bizantine de către cruciați în anul 1204, eveniment care de fapt a stimulat interesul Sfântului Scaun și a Regatului Ungariei față de spațiul est-carpatic, unde căutau să-și extindă influența și chiar dominația politică. În strânsă legătură cu aceste realități care transpar din puținele surse scrise, pot fi puse viziunile lui Dimitrie Cantemir, care în lucrările sale (*Istoria moldo-vlahilor; Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*) întrevede existența unei Moldove în frunte cu voievozii săi până la marea invazie tătaro-mongolă din anii 1236-1242. Aceste tendințe expansioniste ale papalității și ale regilor maghiari s-au întrerupt pentru o perioadă ca urmare a invaziei tătaro-mongolilor în spațiul românesc.

Cel de al doilea compartiment, care se distinge cu claritate, este cel dedicat epocii „descălecatului”, adică a întemeierii Țării Moldovei. Din acest grup de studii fac parte zece deosebit de interesante materiale, în fruntea cărora este pus cel dedicat *Maramureșului înainte de descălecat* (p. 28-32), care de fapt reprezintă o prefață cu caracter explicativ la ceea ce reprezenta în sec. XI-XIV Maramureșul istoric. În special, aici sunt prezentate, pe de o parte, vechile realități românești cu satele, „cnezii de sate” și „cnezii de vale” cu proprietățile lor deținute după dreptul tradițional „obișnuielnic”, care alegeau împreună voievodul, adică conducătorul întregii Țări a Maramureșului, iar pe de alta sunt arătate realități noi, profilate în urma expansiunii regalității ungare în sec. XIII-XIV și aducerii de „oaspeți” (unguri și germani) pe aceste meleaguri, la care s-au adăugat ulterior infiltrările de populație ucraineană. În locul vechilor structuri românești regalitatea ungară a impus un sistem administrativ de tip occidental – comitatul, ca și în întreg regatul. Dacă unii cnezi maramureșeni (Dragoș din Bedeu, Dragoș din Giulești, Dragoș „restauratorul” Moldovei) au acceptat noua putere, primind diplome regale de proprietate, apoi alții (voievodul Bogdan de Cuhea) nu au acceptat impunerea puterii regale și s-au răzvrătit timp de mai mulți ani (1342-1363).

Continuarea acestor din urmă evenimente face conexiune directă cu următoarele studii: *Dragoș vodă și-a lui ceată* (p. 33-37) și *Descălecatul lui Bogdan I, „infidelul notoriu”* (p. 37-42), care sunt dedicate evenimentelor ce s-au derulat la răsărit de Carpați pe la mijlocul sec. al XIV-lea cu participarea directă a voievozilor maramureșeni Dragoș și Bogdan, fiecare având misiuni și scopuri diferite când au trecut de cealaltă parte a munților. Dacă în primul dintre cele două articole menționate autorul vine cu interesante deslușiri, analize și eșalonări de evenimente care s-au produs în plin sec. al XIV-lea de o parte și de alta a Carpaților, precum și încercări, reușite, după noi, de identificare a voievozilor implicați în campaniile militare peste munți, supunând unei analize minuțioase diploma regală din 20 martie 1360, apoi în cel de-al doilea studiu cercetătorul îl consideră pe Bogdan ca „descălecător” prin „finalizarea sub el a unui îndelungat proces” de întemeiere a unui voievodat independent – Moldova, fapt remarcat și în anumite cercuri politice străine din epocă. Analizând în continuare mai multe documente emise de cancelaria regală ungară (21 octombrie 1243, 1349, 1353,

2 februarie 1365) cu referire la evenimentele din Maramureș, autorul vine cu rezolvări originale, prin care ne convinge că fără înțelegerea proceselor care au avut loc pe această parte de pământ românesc nu pot fi înțelese cu adevărat cauzele și urmările evenimentelor petrecute la răsărit de Carpați, soldate cu întemeierea Țării Moldovei prin așa numitul descălecat al lui Bogdan I.

Fie direct sau indirect, Ioan-Aurel Pop vine cu considerente solide în problema întemeierii Țării Moldovei și a voievodului întemeietor în studiul *Momentul Plonini* (p. 42-46), unde sunt dezghiocate după documente regale (20 martie 1360) și cronici din epocă (*Cronica polonă* de Jan Długosz, Filippo Buonaccorsi Callimachus, *Cronica anonimă de la Cracovia*) evenimente și voievozi din spațiul est-carpatic, în care până la 1359 exista un voievodat (numită și „căpitănie”) în frunte cu un oarecare Ștefan, care, stingându-se din viață prin 1359, a dus la izbucnirea unei acute rivalități între fiii săi, Petru și Ștefan, culminată cu o luptă decisivă la Plonini. Dacă cel dintâi era susținut de o ceată de cnezi români maramureșeni trimiși de regele Ungariei, apoi Ștefan a fost sprijinit de regele Poloniei, învingător ieșind Petru, prin care controlul regelui ungar la est de Carpați a mai durat câțiva ani. În urma reflecțiilor și analizelor întreprinse, autorul conchide logic că „Momentul Plonini” s-a produs în 1359, cum arată și cronicile, rivalitățile producându-se în voievodatul controlat de regele ungar, iar revolta fruntașilor moldoveni din 1364/1365 cu sprijinul voievodului maramureșean Bogdan mutat la răsărit de munți, cu ajutorul căruia a fost învins corpul de oaste a regelui Ludovic I de Anjou (1342-1382), a dus la obținerea independenței de stat a voievodatului românesc est-carpatic. Astfel „închegarea Moldovei și apoi și afirmarea voievodatului est-carpatic de sine stătător”, arată autorul, s-a produs cu sprijinul important „al unei părți a elitei românilor din voievodatul Maramureșului” și că „Bogdan I, voievodul răzvrătit (timp de circa două decenii) al Maramureșului, este primul voievod cert al Moldovei” independente.

O continuare firească a acestui eveniment politic o reprezintă studiul *De ce „descălecat” dinspre Transilvania?* (p. 46-52), în care istoricul explică noțiunea de „descălecat” sau „descălecături” pentru țările române extracarpatică, care ar fi nu o coborâre de pe cal, ci o așezare sau statornicire de țară. În continuare aflăm răspuns la întrebarea: de ce acest fe-

nomen s-a produs dinspre Transilvania? De-a lungul secolelor, Carpații nefiind un zid de netrecut, „tradiția atestă ideea revărsării unor români dinspre Transilvania și Maramureș spre sudul și estul Carpaților, iar izvoarele istorice vorbesc prioritar despre astfel de treceri dinspre interiorul arcului Carpaților înspre afara lui”, și nu invers. Acest exod de populație a culminat în anii 30-60 ai sec. al XIV-lea prin descălecatul Țării Românești și al Moldovei, acest fenomen menținându-se până în plin secol al XVIII-lea, de unde autorul califică Transilvania drept un „nucleu de geneză și de conservare a poporului român” și „rezervor etnic și politic românesc”. În finalul studiului Ioan-Aurel Pop concluzionează că „românii din Transilvania nu s-au mutat în Moldova și nici nu au populat Moldova în sec. al XIV-lea”. Acest spațiu până la Nistru „era din vechime populat și chiar organizat instituțional, în ciuda jafurilor repetate ale migratorilor. Unii români însă, ademeniți de rege sau, dimpotrivă, stânjeniți și revoltați din Transilvania, au găsit în Moldova, printre alți români, locul potrivit pentru existența lor în cadrele firești pe care le moșteniseră din tradiția romano-bizantină și care se potriveau cu spiritul civilizației lor agrar-pastorale”.

Din aceeași perspectivă transilvăneană, în studiul *Primele orașe din Moldova* (p. 52-56) este tratată în plan comparativ și problema apariției și evoluției ulterioare a orașelor moldovene (Baia, Suceava, Neamț, Hârlău, Huși, Chișinău) cu structura lor etnodemografică eterogenă.

Dacă în studiul *Expediții ungare în Moldova în anii 1350-1370* (p. 57-60) sunt delimitate și nuanțate campaniile (1347-1349, 1359, 1364-1365, 1373-1375) regelui Ludovic I de supunere a Țării Moldovei, utilizând pretextul mai mult religios de a-i aduce la „dreapta credință” pe schismaticii români orientați și consolidați spre credința ortodoxă răsăriteană, apoi în *Succesul răzvrătirii lui Bogdan I al Moldovei și românii din Transilvania* (p. 60-66), pe fundalul nemulțumirilor și răzvrătirilor nobililor români contra regelui, mai ales a celor din Maramureș, este analizat minuțios actul regal din 28 iunie 1366, prin care nu numai că erau stipulate condițiile așezării Transilvaniei ca țară a Coroanei ungare, dar mai ales pedepsirea „răzvrățiților români”.

Următorul studiu dedicat exclusiv *Românilor din Transilvania și „rebelilor valahi” de la hotare* (p. 66-72) înfățișează problema „readucerii la ascultare a țărilor române extracarpătice și a altor regiuni și țări locuite de

„schismatici” – or, în urma evenimentelor din 1330 și 1364-1365, Țara Românească și, respectiv, Țara Moldovei și-au obținut independența. În același timp este analizat impactul negativ al aceluiași act regal din 28 iunie 1366 asupra românilor ardeleni, care „consemnează indirect „rezistența surdă” în Transilvania la schimbările pe care voiau să le impună nobilii față de regimul anterior al românilor”. Măsurile luate de rege în 1366 în vederea consolidării în Transilvania și pedepsirii răufăcătorilor extracarpatici „au condus până la urmă la excluderea românilor transilvăneni dintre stări, precum și la sporirea vigilenței autorităților ungare față de rebeliunile periodice ale Moldovei și Țării Românești”.

Autorul revine la problema scopului întemeierii Episcopiei Cumanilor la curbură Carpaților, cu puțin timp înainte de invazia tătaro-mongolă din 1241-1242 în studiul *Limba „națiunii” românilor în sec. al XIV-lea „la hotarele dinspre tătari”* (p. 72-77), dar de astă dată din 1374 în legătură și în comparație cu altă încercare a papalității de a lua măsuri în vederea convertirii din același areal geografic prin instituirea unei episcopii catolice și trimiterea acolo a unor preoți cunoscători ai limbii române. Bineînțeles, de această tentativă, care s-a dovedit a fi nereușită, a încercat să profite în plan politic același rege al Ungariei, Ludovic I, pentru a-și continua expansiunea în spațiul est-carpatic. Din acest studiu deosebit de riguros prin analiză și judecată logică se desprinde clar concluzia că „în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, unii dintre români luptau pentru identitatea lor prin limbă” și că acești români recunoscuți de papalitate ca națiune, în sensul medieval al cuvântului, erau situați la răsărit de Carpați, de unde autorul deduce că „intrarea în scena” europeană a națiunilor a națiunii române s-a făcut prin românii moldoveni, încă până la realizarea integrității teritoriale a voievodatu-lui Țării Moldovei „de la munte până la marea cea mare”.

Acest compartiment, desemnat convențional de noi, consacrat Maramureșului medieval și proceselor / evenimentelor legate de descălecatul de Țară al Moldovei, se încheie prin două studii *Despre „cei mai vechi moldoveni” din ... Maramureș* (p. 77-84) și *Urmașii Drăgoșeștilor în Maramureș și Ungaria* (p. 84-91). În primul dintre acestea este analizat un document în limba slavonă din 1 mai 1404, cunoscut de mai multă vreme și emis în mediul unui voievod maramureșean, în care

autorul studiului vine cu precizări suplimentare despre persoanele menționate în act, în mare parte români, calificați drept „cei mai vechi moldoveni” care au participat anterior la campaniile regelui ungar în Moldova. Reflecțiile autorului asupra acestui document istoric, îl duc spre originile scrisului slavon în Transilvania, care a intrat în uz pe aceste meleaguri înaintea descălecatului celor două țări românești prin afirmarea credinței creștine ortodoxe de rit bizantin. În cel din urmă studiu sunt urmărite destinele lui Dragoș, ajuns voievod în Moldova în numele regelui Ungariei Ludovic I, care, suferind înfrângere, s-a întors în Maramureș, primind drept răsplată fostele domenii (moșia Cuhea cu satele aparținătoare) ale „răzvrătitului Bogdan” – primul voievod al Moldovei independente. Dragoș cu urmașii săi au reușit să acumuleze în Maramureș un vast domeniu, întemeindu-și și o structură eclesias-tică proprie, Mănăstirea Peri la nivel de stavropighie. Reprezentanții acestui clan, însoțit de un arbore genealogic (p. 91), de nobili maramureșeni au obținut înalte dregătorii administrative datorită acceptării relațiilor de vasalitate cu regele și participării lor la mai multe campanii militare ale acestuia până la început de sec. al XV-lea. Una dintre principalele concluzii la care a ajuns autorul este aceea că, deși asupra Maramureșului s-au extins structurile statale ungurești, acesta devenind comitat, aici s-au „păstrat mai toate instituțiile românești locale”.

Al treilea grup de studii, în număr de cinci, este dedicat epocii lui Ștefan cel Mare, relațiilor acestuia cu regatul Ungariei și cu Transilvania în special. Primul este dedicat *Expediției întreprinse de regele Matia Corvin la 1467 în Moldova* (p. 92-102), în care sunt aduse în plan comparativ informații documentare și din izvoare narative la biruința lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia 14-15 decembrie 1467. Pe lângă cele arătate de cronicarii moldoveni, de cel leșesc Jan Długosz, precum și izvoarele venețiene care reflectau în bună măsură adevărul despre victoria voievodului moldav și înfrângerea regelui Matia Corvin și dubla rănire a acestuia, autorul lucrării prezentate amintește o serie de lucrări din epocă (cronicarii de curte Antonio Bonfini, Pietro Ranzano, Ioannes Thuróczi) „scrise prin prisma intereselor Regatului Ungariei și a glorificării suveranului său, eludează și elimină chiar aspectele defavorabile, evidențiind, mai presus de toate, vitejia oștii maghiare și a regelui Matia Corvin și transformând înfrângerea în victorie”, totodată

aducând dovezi convingătoare, chiar prin documente emise de cancelaria regală, prin care iese în evidență „situația critică a armatei maghiare la est de Carpați și, mai ales, sacrificiile făcute în acea noapte de 14-15 decembrie 1467, când Ștefan cel Mare a replicat energic față de invadatori”. Pe lângă aceasta, domnul academician Pop atrage atenția asupra faptului că, spre deosebire de izvoarele interne narative din Ungaria, în documentele ungurești de la hotarul anilor 1467-1468 și de mai târziu „nu se pomenește de vreo victorie maghiară la 1467 în Moldova”. Se pare că în premieră în istoriografia românească autorul vine cu opinia că pe lângă incursiunile în secuime în 1461 și luarea cetății Chilia de la unguri în 1465 de Ștefan vodă, una din cauzele principale ale expediției lui Matia Corvin în Moldova a fost implicarea voievodului moldav în susținerea revoltei voievozilor și nobililor transilvăneni contra regelui în același an 1467.

În următoarele două studii *Transilvania lui Ștefan cel Mare* (p. 103-115) și *Ștefan cel Mare – „duce” al Transilvaniei, domn al Țării Românești, „rege” al Daciei* (p. 116-127) este prezentată pe înțelesul tuturor cititorilor o vastă panoramă a relațiilor domnului Moldovei cu voievodatul Transilvaniei sub aspect economic-comercial, religios, politic și militar care în totalitatea lor au consolidat unitatea de origine, limbă și credință ale românilor, în condițiile expansiunii otomane, a rivalității ungaro-polone de a domina țara românească de la est de Carpați. Deosebit de interesante pagini sunt dedicate vastelor domenii Cetatea de Baltă și Ciceul, cu peste 100 de sate, târguri și orașe, în mare parte românești, dăruite de regele Ungariei Matia Corvin lui Ștefan cel Mare (în 1482 și respectiv în anul 1489) pentru a menține Moldova în tabăra creștină și antiotomană. Pe aceste meleaguri Ștefan vodă a înălțat biserici de piatră (Vad, Ciceu, Mihăiești și Feleac) și a instituit episcopii ortodoxe la Feleac și Vad, eparhii subordonate Mitropoliei din Suceava [subiect cercetat aparte în studiul *Moldova și Eparhia Feleacului (Clujului) la începuturile sale* (p. 127-136) și în *Episcopia Vadului și Moldova: câteva file din istoria secolelor al XIV-lea – al XVII-lea* (p. 177-183)]. Aceste feude au rămas în stăpânirea domnilor Moldovei până în prima domnie a lui Petru Rareș, când s-au extins până la 200 de sate. Prin victoriile asupra turcilor otomani cu sprijinul transilvănenilor, Ștefan cel Mare a obținut autoritatea de mare apărător și protector al Transilvaniei

și Ungariei. În cel de-al doilea studiu este argumentată multilateral teza despre autoritatea lui Ștefan cel Mare în plan european, fiind considerat drept „conte al Transilvaniei”, „căpitanul Veneției”, „regele Daciei”, „regeșor al românilor”, „ducele Ștefan voievod”, „atlet al lui Hristos” și „rege al Moldovei”. În concluzie se subliniază faptul că Ștefan cel Mare a intrat în conștiința politică a contemporanilor interni și externi și a posterității ca un mare suveran al Moldovei, dar și al Transilvaniei și al Țării Românești.

Episodul *Ștefan cel Mare în alianță secretă cu „regele romanilor”, la 1497-1498 contra Jagiellonilor* (p. 136-177) este examinat într-o lucrare aparte mai ales în lumina unui document din anii 1497-1498, recent descoperit. În acest amplu și bine documentat (vezi aparatul critic deosebit de bogat) studiu sunt arătate motivele și etapele constituirii unei alianțe secrete între Maximilian I, conducătorul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, și Ștefan cel Mare, principele Moldovei, care în ultimă instanță a favorizat încheierea păcii tripartite de la Hârlău din iulie 1499, pe picior de egalitate între Moldova, Ungaria și Polonia, după campania regelui leșesc Ioan Albert în Moldova. În aceeași corespondență între Maximilian I și Ștefan cel Mare, Principatul Moldovei era numit de fiecare dată „regnum” (adică regat, stat suveran la fel ca puternicii săi vecini Ungaria și Polonia), „valahul Ștefan” era numit de străini „Stephanus ille magnus”, iar Țara Moldovei era considerată țară prestigioasă, pol important de putere în regiune, în interiorul lumii creștine și partener al celei mai mari entități creștine de atunci (Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană) în Crucia-da Târzie antiotomană, țară care asigura echilibrul politic între statele creștine din spațiului central-sud-est european.

Cel de-al patrulea și cel din urmă compartiment al cărții prezentate este dedicat unor probleme de istorie a Moldovei din epoca postștefaniană, fiind alcătuit din 2 studii. În *Ștefan Lăcustă, Transilvania și moștenirile domnești* (p. 183-189), autorul vine cu nuanțări și precizări referitoare la încercările acestui voievod, considerat nepot al lui Ștefan cel Mare, în scurta sa domnie (septembrie 1538 – decembrie 1540) să reglementeze relațiile cu regele Poloniei în problema Pocuției; a morilor pe de o parte și de alta a Nistrului care ținea odinioară de cetatea Soroca și mai ales a readucerii sub controlul Moldovei a celor două mari do-

menii din Transilvania (Cetatea de Baltă și Ciceul) care au fost pierdute în 1538. Cu toate că Ștefan Lăcustă era considerat „omul turcilor” în scaunul Moldovei, totuși, prin acțiunile sale de politică externă (corespondență și solii) îndreptate către „puterile creștine, cu precădere spre Polonia și Ungaria, regate catolice ale căror interese concordau, în linii mari, cu acelea ale Occidentului”, căuta cu sprijinul acestora să reîntregească teritorial Țara Moldovei.

În cel din urmă studiu *Maramureșul – „gata să intre pe furie în Moldova (1547)”* (p. 190-193) se desprinde clar ideea conștiinței unității de limbă, de religie și obiceiuri ale românilor din Moldova și Maramureș, fapt recunoscut și de autoritățile ungurești sub stăpânirea cărora se afla Transilvania cu Maramureșul istoric populat majoritar de români.

Deosebit de densă în idei și interpretări pe marginea evoluției istorice a românilor în Evul Mediu de la „descălciăturile” de țară până la Mihai Viteazul este și Încheierea (p. 193-198) la lucrarea *Moldova medievală văzută dinspre Transilvania* de academicianul Ioan-Aurel Pop. Pe lângă acestea, autorul ține să sublinieze că istoria este scrisă și rescrisă în repetate rânduri, dar aceasta se face nu pentru a răsturna totul și toate cunoștințele acumulate, ci pentru că apar noi date și maniere de expunere și interpretare a izvoarelor istorice, care trebuie puse la temelie scrierii istoriei și a adevărului, pe cât aceasta este posibil.

Întrucât în întreaga lucrare autorul se sprijină pe documente istorice occidentale ungurești și transilvănene, pentru mai multă convingere sunt aduse sintagme, fraze, enunțuri și chiar întregi pasaje din originalele latine. În multe studii incluse în volum, cercetătorul, se sprijină pe operele cronicarilor și pe cercetările predecesorilor – clasici ai istoriografiei românești. Studiile incluse în volum sunt înzestrate cu un bogat aparat critic, cu substanțiale referințe documentare și ample note bibliografice, care demonstrează o cunoaștere temeinică de către autor a tematicii examinate. Nu vom pregeta să subliniem că lucrarea este elaborată într-o aleasă și în același timp accesibilă limbă românească și lărgeste cu mult orizonturile de cunoaștere a unei epoci demult apuse, dar cu mari repercusiuni asupra înțelegerii istoriei ca domeniu de cunoaștere în zilele noastre.

Abstract**Ioan-Aurel POP and his work****“Medieval Moldova seen from Transylvania”**

Keywords: *Maramureș; Dragoș Vodă; Bogdan I; Ștefan cel Mare; Kingdom of Hungary; Holy Roman Empire; medieval documents*

The presentation signed by Andrei and Valentina Eșanu includes a summary of Academician Ioan Aurel Pop's work *Moldova medievală văzută dinspre Transilvania*, Iași, 2024, which includes 25 studies dedicated to the Romanian Middle Ages. The authors distinguish four compartments and correspondingly four historical periods of the relations between Transylvania, the historical Maramureș, in particular, with Moldavia. In the presentation are brought the most important events related to these relations in the 13th – 16th centuries. Particular attention is paid to the realities in the Eastern Carpathians up to the Mongol invasion of 1241/1242, to the age of the formation of the Romanian medieval states and especially of Moldavia and the role of the Maramureșean factor in the latter, to the times of Stephen the Great and his importance in the intricate political relationships in Europe. The studies included in the volume are based on a wide range of Western Latin sources and on the extensive Romanian and European historiography. Overall, these investigations highlight the unity of origin, language, culture, faith and traditions of the Romanians in the historical space of their development as a medieval nation, the unbroken links of the Romanian population of Transylvania with the South and East Carpathian area. The considerations and conclusions presented by Academician Ioan Aurel Pop guide contemporary historians towards new insights and overcoming certain stereotypes, opening new horizons for research into the issues addressed in this collection of featured studies.

Constantin NECULA

Istoric printre Voievozi, un Voievod printre Istorici

C.N. – preot prof. univ. dr. hab., profesor de teologie și decan interimar al Facultății de Teologie din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Este unul dintre cei mai cunoscuți și respectați preoți ortodocși din România. În afara de slujirea sa religioasă, el este, de asemenea, un autor prolific, având o serie de cărți publicate. Printre cele mai cunoscute lucrări ale sale se numără *Îndumnezeirea maidanului, lubesc Doamne, ajută neibirii mele*, sau cele cinci volume din seria „Biblia povestită copiilor”. Este realizator al seriei de emisiuni „Zi de zi, cu părintele Constantin Necula”, precum și al emisiunii „Bucuria credinței cu Părintele Constantin Necula” de la TVR 1.

Nu pot vorbi științific despre Ioan-Aurel Pop. Nu că n-aș ști ori nu aș avea puterea de a-i identifica nervurile ample ale unei istoriografii medievale ce-i rânduie locul între cei mai mari medieviști ai Europei. Mărturia mea de prieten și preot îmi pare mai aproape de ceea ce aș vrea să-i scriu ca să știe că prețuirea mea a rămas egală și poartă în ea eoul de duh al Magistrului, Mircea Păcurariu, ori a tatălui meu, Constantin, atât de mândru că îi cunoscuse tatăl. Aparținem aceiași vetre de creștere sufletească și, recunosc, în fiecare carte de istorie îi aud uneori opinia. La a cărei rigoare țin.

Dintâi l-am aflat din poveștile cu Părintele Mircea Păcurariu. Îl vedea ca un excelent istoric dar, spunea el, îl iubea ca om pentru oameni, profesor și iubitor de Ardeal, de Transilvania. Nu știam ce a vrut să spună până când, personal, l-am cunoscut. Eram în *Aula Universității* de la Cluj și urma să fac introducerea și comentariul la un concert, invitat de Părintele Vasile Stanciu, al cărui fiu urma să dirijeze orchestra. Nu mai știu ce am vorbit, știu doar că deja Ioan-Aurel Pop era rectorul UBB și discret venise acolo. Mă socotesc mereu așa cum m-am socotit mereu. Un prea-mic între oamenii de cultură și un preot ce și-a dorit Altarul și atât. Gestul, de o discreție remarcabilă, m-a copleșit. Și pentru că trebuia

să plece mai devreme din conferință – cum a și făcut-o – dimineată am primit un mesaj de felicitare și mulțumire pentru munca din seara precedentă. Așa a început, îngăduită să-mi fie vorba, prietenia noastră. Prin el am cunoscut incredibila forță culturală și umană a unui om cu totul hăruiat de Dumnezeu. Și nu spun cuvinte ori vorbe, ci rostesc un adevăr asupra căruia am gândit trecând prin vremuri.

Șcheii Brașovului sunt un soi de vatră de viață aparte. Copilul din mine i-a urcat străzile ca și cum ar fi urcat prin venele unei istorii speciale. Nu-i ușor de uitat când treci pe strada Brâncoveanu că i-a aparținut Martirului ori când treci de Văgăună și te îndrepti spre Curcanilor, în capăt, la locul Maialului Junilor Dorobanți spre Crucea lui Nicolae Stinghe Oaie în drumul spre Fântânița Popii ori Masa Generalului – pe lângă poiana unde se păstra în piatră Piciorul Boului, iar în vale Tronul Zânelor, pe după casele, unele dintre ele vechi de când vremea, că prin această geografie a trecut toată istoria alor tăi. Nu altfel va fi făcut nici Ioan-Aurel Pop ori Profesorul și Medicul Vlad Ciurea, așa cum, acasă, în Steagul Roșu – cartier de muncitori strășnici –, la numai două blocuri de mine locuiau părinții lui Dumitru Prunariu – astăzi cei trei fiind prieteni și legați de Liceul ce l-au urmat, cu numele marelui Mitropolit Andrei Șaguna.

Nu e vorba de o simplă unitate de duh, ci de un proiect ce-i animă de ani buni pe oamenii ăștia. Inimoși cât Țara. E o forță care vine din aerul rarefiat al munților care țin în brațe Brașovul, tradiția unei școli ce vine de foarte departe, duhul cărturarilor care încă împletește basme? Nu știi ce să spun. Privindu-l însă pe Ioan-Aurel Pop, îmi aduc aminte de toți profesorii strășnici pe care Brașovul i-a avut vreodată. Care au propus copiilor istoria unui imperiu al căror supuși erau, dar și istoria neamului lor românesc, fără teama trădării. Care au vorbit germana și maghiara cu perfecțiuni pe care intelectuali germani și maghiari nu le stăpâneau. Care puteau negocia cu stăpânii și media cultură pentru oamenii risipiți pe lângă Cetate pentru a crește puterea spirituală a unui popor ținut mereu la porți. Fie de Stambul, fie de Viena, fie de Brașov...

Această emancipare îmi pare că locuiește din preaplin în inima lui Ioan-Aurel Pop. Chiar dacă e născut la Țaga, Cluj, în 1 ianuarie 1955, anii de școală l-au așezat în rânduiala unei culturi urbane (1962-1974) și probabil că vecinătatea Porții Ecaterina – între Bastionul Fierarilor și Bastionul Țesătorilor – ori a vechilor locașuri de cult din Șcheii

Brașovului și grandioasei Biserici Negre i-au dăruit puștiului forța destinsă din cultura pe care o exprimă astăzi ca unul dintre cei mai amplii medievști europeni. Scrie cu o discreție sufletească de o forță rară și vă îndemn să nu vă grăbiți peste rândurile sale. Urcând scara unei împliniri sociale, lui Ioan-Aurel Pop i s-a scormonit viața și activitatea ca unuia devenit dușman sloganurilor care emancipează istoria, tăvălind-o în derizoriu. Priviți spre o serie din prezentările sale publice în care contează mai mult ce au spus și scris alții despre el decât ceea ce a scris el despre noi ca neam și istorie. Ca și cum ușurătatea este metodă în cercetarea istorică. Știu cât a suferit și bănuiesc că nu-i este ușor să nu se piardă în umbra morții, trecând prin Valea cea de plângeri a lumii ce o hălăduim...

L-am auzit și văzut vorbind. În discursuri simple și bogate. Ca un soi de făuritor de spade și ca un țesător de brocarturi, deopotrivă. Egal cu sine. Aprins când vede nedreptatea și liniștit când simte că poate rămâne în siguranța științei pe care o stăpânește. Frământătura din conducerea Academiei Române, ca președinte al ei, părea că va sărăci izvorul de bucurie al scrisului, și nu a fost așa. Scoși la lumină Iancu de Hunedoara, Matei Corvin ori Avram Iancu – ca să rețin doar trei puncte de lectură –, devin asemeni unor oglinzi de duh, mai curând motive de încurajare decât simple figuri istorice. Îi simți vibrând cu fiecare poveste ce-i privește. Or redescoperirea istoriei – pe care nu o învățăm la școală – și a modului în care limba română s-a vădit ca ferment unei civilizații de care prea des ne rușinăm. Un cavalerism al scrisului fără egal. Cu tușe luminoase, asemeni unei dimineți limpezite de ploaie, sub Tâmpa, te învață să repovestești Istoria. Pentru că dincolo de toate, Ioan-Aurel Pop e un *povestaș* fără pereche al istoriei neamului nostru pe când acesta era nepereche¹.

Pe măsură ce scriu, îmi dau seama că am acordat gândul meu unui ton economiastic – care nu place istoricilor. Dar nu poți fi neutru cu omul care luptă și care cu o forță de muncă de nebănuit a frânt mediocritatea comunicării pe subiecte fierbinți de istorie națională și a răspuns la atacuri sordide cu ifose intelectuale, asumând să fie hărțuit, dar nu parte la trădări. Pentru că studiul istoriei nu te face, nu-i așa, doar istoric, ci și parte din Istorie. Despre care înțeleg, pe zi ce trece tot mai mult, că nu este o formă neutră de cercetare a trecutului, ci de lectură profetică a viitorului prin cunoașterea reală a trecutului.

I-am admirat mereu prietenii. Unii îmi sunt acum, la Iași, profesorii care

mă formează în arheologie. Și mă încântă. Oamenii dragi, despre care vorbește, mi-au devenit și mie dragi. Un dialog purtat împreună la *Doxologia* a devenit o pagină de memorie solidară. Parte din emisiunile pe care le așez sub sigla *Bucuria Credinței* de la Televiziunea Română poartă într-un fel anume ceva din ceea ce transmite Țării: cercetați Scripturile și Istoria Neamului și veți fi oameni liberi. Fără să puteți fi manipulați ori răniți de prea încrezătoarea fabrică de știri a lumii în care vânzarea a devenit mai importantă decât demnitatea.

L-am văzut între tineri și profesori, între oameni de cultură ori în medii diferite, aproape opuse culturii, vorbind despre Istorie, Neam și Dumnezeu. Atunci am înțeles ce spunea Părintele Mircea Păcurariu despre valoarea lui Ioan-Aurel Pop ca om. Ca om căruia îi pasă, căruia nu-i este indiferentă pagina de istorie veche când poate păta istoria vieții înnoite în Hristos.

M-am încurajat să scriu cuvintele acestea cu gândul că nu-mi va judeca liniștea din ele și empatia, reală, despre care știe deja de multă vreme. Ioan-Aurel Pop face parte din profesorii aceia care te învață fără să urce dinaintea ta la o catedră. Te învață ontic, osmotic, prin prezență și charismă. Când sunt supărat, din când în când, recitesc din cărțile lui. Îmi trece supărarea, pentru că restaurez în inima mea o tăcere liniștită. De sală de Tron în care merg să audiez cuvântarea unui Voievod al Istoriei.

Notă ■ ¹ Cea mai completă listă de lucrări în https://acad.ro/acad_membri/membri/fisiere/Pop_Ioan_Aurel_Lista-Publicatii.pdf

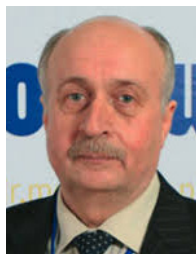
Abstract

A Historian Among Voivodes, a Voivode Among Historians

Keywords: *friendship; charisma; rigor; history; Ioan Aurel Pop; Brașov; culture; erudition*

Constantin Necula's article presents a personal reflection on the personality and historical contributions of Ioan Aurel Pop, a prominent figure in the Romanian academic environment. The text serves as a testimony of friendship and admiration from the author for Pop, highlighting his charisma, rigor, and erudition. Necula emphasizes Pop's dedication to the study of national history and how he tackles the challenges faced by intellectuals in contemporary society. Additionally, the article explores Pop's cultural and spiritual roots, revealing the influences of his native city, Brașov. The conclusion suggests that Pop's passion and historical knowledge confront current trends, reaffirming the importance of an authentic understanding of the past.

Valeriu SAHARNEANU

Ioan-Aurel Pop, un răzbătător

V.S. – jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician. Autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului. Deputat în Parlament (2011-2014). Președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1994-2011). Fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

Este o sarcină deosebit de grea scrierea unui articol care să cuprindă în spațiul rezervat lui personalitatea vastă a academicianului Ioan-Aurel Pop. Cu atât mai mult, cu cât lucrarea solicitată de revista „Limba Română” e motivată de o dată aniversară a protagonistului și materialul ar trebui să însumeze activitatea lui de o viață. Așa că nu mă voi aventura să realizez aici un portret în parametri exegeți, de factură academică. Această muncă au făcut-o și, cu siguranță, vor continua să o facă, respectând toate rigorile genului, specialiștii cu dedicație și cu pregătirea necesară. Ceea ce s-ar potrivi mai mult misiunii ce ne-a revenit, ar fi să comentăm din punct de vedere jurnalistic unele aspecte ale fenomenului Ioan-Aurel Pop, să-l privim dinspre Republica Moldova (Basarabia) din perspectiva valorii lui incontestabile, dar și în contextul contradicțiilor cu care se confruntă și al criticilor la care este supus.

Într-un interviu magistral dat acum un an televiziunii publice române (octombrie 2023), profesorul Ioan-Aurel Pop a conchis despre sine că este un **răzbătător**, fiind întrebat cine se consideră în viață. Răspunsul i-a venit instantaneu, fără nici cea mai mică pauză de gândire, dintr-o răsufare, ceea ce ne face să gândim că a reflectat și mai înainte la aspectul autodefinirii sale ca profesionist în dome-

niul său de activitate și ca om trăitor printre oameni. **Răzbătător**, ne lămurește Dicționarul Explicativ al Limbii Române, se spune despre cel care își face drum biruind obstacolele, care nu se dă bătut; (este) tenace.

Nu ne cunoaștem personal și nici nu am avut fericita ocazie să discutăm față în față cu distinsul profesor, dar din numeroasele interviuri, articole citite și înregistrări audiate, în care dânsul vorbește și despre sine atunci când este întrebat, am putut să descopăr că în viață are parte și de destui pizmași. Iar dintre aceștia, invidioșii fiind cei ce îl „asistă” neobosiți cam toată viața. Cum fără de ei, căci, este știut, pe aceștia ți-i faci singur. Cum? Simplu: muncind din greu, ani în șir, la propria-ți zidire profesională, ciopliind nu fără lipsuri și cu abnegație la desăvârșirea propriei structuri umane. Cei mai mulți dintre semeni te vor aprecia și îți vor lăuda osârdia și jertfa de sine, unora însă nu le va fi pe plac înclinația de a fi cu har și tenace, altora – că nu te-ai dat bătut în situații în care ei au cedat, iar celor din a treia categorie de nemulțumiți – că ai avut caracter să înfrunți niște cumpene și ai reușit să te ții pe picioare atunci când destinul te-a pus la încercare, or unii condrumeți chiar ți-au pus niște piedici concrete: toate însumate în „vinovăția” că te-ai încăpăținat să-ți atingi pe merit scopurile, biruind obstacolele.

Auzindu-i destăinuirea de a se considera un om răzbătător, alți cârcotași nu au ratat prilejul să vină și cu eticheta gratuită a omului carierist, a parvenitului. Mai cu seamă atunci când din postura de rector al unei universități de provincie, fie și cea mai cotate, a **răzbătut** direct în scaunul președintelui Academiei Române, sărind peste niște cutume ce păreau veșnice și de neclintit ale acestei instituții de elită a elitelor. Adevărat este că Ioan-Aurel Pop a îndrăznit să candideze pentru prima dată în 2018 la funcția academică încă fiind rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, fără să fi ocupat anterior o oarecare poziție „pregătitoare”, una din *anticamera* celei de la vârf, cum se obișnuise la Academie ani și decenii în șir. Dar tocmai această decizie revoluționară, manifestată în recunoașterea valorii științifice și a aptitudinilor manageriale excepționale ale lui Ioan-Aurel Pop – ale academicianului tânăr venit din afara instituției-sistem – a făcut ca viața academică românească să cunoască un suflu nou.

Azi, Ioan-Aurel Pop este în al doilea mandat de președinte al Academiei Române, dar a rămas același om energic și **răzbătător** precum

O ședință în plen la Academia Română

a fost la începuturi. Nici vorbă, aceste calități sunt bune la zidirea de virtuți și ele și-au dat roadele, dar sunt în același timp și ușor convertibile în cauze făcătoare de cârcotași invidioși. Zice în interviuri că a fost tenace în școală, în liceu și la universitate. Se „autodenunță” fără ezitare că peste tot a studiat precum un tocilar sadea, dând astfel copios de mâncare gurilor rele. Știut lucru, tocilarii sunt ca și proscrisi în gura lumii, dar tocmai această „meteahnă” – de fapt, dovada tenacității înnăscute – i-a antrenat și făcut robuste memoria, vocabularul, logica, intelectul – instrumente indispensabile unui cercetător al istoriei, cel care a devenit Ioan-Aurel Pop, și ale omului cu puternică implicare în viața publică. Învățarea perseverentă, ziceți-i și tocilară, în cicluri a câte patru ani a limbii latine în liceu și apoi în universitate (o limbă moartă, demult dispărută pentru toată lumea) i-a fost de mare folos în ceea ce se numește afirmarea profesionistului istoric autentic. Latina a fost secole la rând limba Imperiului Roman, care ne-a marcat fundamental originile și devenirea ca popor romanic, a fost limba cancelariilor marilor puteri medievale care ne-au înconjurat și ne-au influențat parcursul. Dar, în înscrisurile conservate în arhive, latina continuă să trăiască, să fie izvor de cercetare documentară a obârșiei poporului român și a epocilor în care s-a plămădit limba română, liantul care ne determină identitatea. Nu este deci deloc

întâmplătoare specializarea în paleografie (DEX: *PALEOGRAFIE. Știință auxiliară a istoriei care se ocupă cu descifrarea corectă a textelor vechi, cu datarea și stabilirea autenticității lor.*) a istoricului-academician Pop. Cursul lui de paleografie latină susținut timp de mai mulți ani la Universitatea clujeană, dar și la alte Alma Mater din țară și de peste hotare la care a fost invitat să-l țină, dezvăluie preocuparea de a face ca această rară și migăloasă specialitate să răzbată și către exponenții generațiilor de istorici abia porniți să escaladeze această știință. O face cu multă iscusință și în spațiile extra-universitare dintre cele mai neașteptate, atunci când i se deschide prilejul să comunice la temă cu publicul larg. Cu trimitere la ele, putem vorbi și despre *arheologia lingvistică*, la care recurge adesea comunicatorul Pop, avântat să explice publicului etimologii și sensuri de cuvinte cu rădăcini comune din vocabularul mai multor limbi romanice. În cadrul acestor pasionante exerciții, profesorul ne arată cât de mult îl ajută la astfel de săpături în straturi lingvistice cunoașterea limbii latine și cât de fascinantă poate fi răzbaterea cu ajutorul ei către adâncurile fermecătoare, diamantine ale limbii române. Sunt lecții de adevărat master-class ale unui maestru desăvârșit în ale *arheologiei lingvistice*.

Ioan-Aurel Pop afirmă în cunoștință de cauză că istoria nu poate fi cercetată cu de-a-ntregul doar arheologic și arhivistic. În mai toate interviurile pe care le acordă cu largă și plăcută deschidere și în conferințele pe care le susține, istoricul Pop ne spune că dascălii pe care i-a avut la renumitul liceu brașovean „Andrei Șaguna”, dar și profesorii de la Universitatea clujeană „Babeș-Bolyai”, pe care a urmat-o, l-au îndrumat stăruitor să studieze limbile, mai cu seamă cele ale izvoarelor, ale documentelor. Asta pentru a putea descifra în nuanțe și detalii mesajele care ne privesc ca popor, scrise de martori ai vremurilor ori cronicari ai lor și păstrate în arhivele statelor cu ale căror popoare ne-am intercalat în istorie. Cercetarea istorică va fi incompletă fără componenta lingvistică, uneori imposibilă chiar.

În esență, Ioan-Aurel Pop este un intelectual complex și multilateral, care și-a dedicat viața cercetării istorice, învățământului superior și promovării culturii române. Este autor și coautor al peste optzeci de cărți, tratate, manuale și al peste șapte sute de studii și articole, dintre care mai recente, ca unic autor, sunt *Instituții medievale românești*.

Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania între secolele al XIV-lea și al XVI-lea (Cluj-Napoca, 2022), *Hunedoreștii. O familie europeană* (Cluj-Napoca, 2020), *Veghea asupra limbii române* (București-Chișinău, 2020), *De la romani la români: o pledoarie pentru latinitate* (București-Chișinău, 2019), *Scurtă istorie a românilor* (București-Chișinău, 2019), *Români. Eseuri dinspre Unire* (Cluj-Napoca, 2019). Pe urmele voievozilor maramureșeni și cu argumentele descoperite în arhive ale acestora, a descălecat științific și la răsărit de Carpați cu lucrarea *Moldova medievală privită dinspre Transilvania* (Iași, Editura Junimea, 2024). Iar pe urmele unuia dintre cei mai importanți făuritori ai Unirii de la 1918 a Basarabiei cu România, a transilvăneanului Onisifor Ghibu, a trecut și Prutul, cu gândul la aceeași izbândă, consolidată de data aceasta de condițiile mai sigure ale epocii noi. În Republica Moldova, Ioan-Aurel Pop a continuat să construiască punți de comunicare științifică și culturală între Academii de la Chișinău și București. Sincronizarea agendelor de manifestare publică și coordonarea programelor de cercetare științifică se face în sfârșit în serviciul poporului român din cele două state și pe direcția de **răzbatere** către adevărul istoric, atât de mult distorsionat în vremuri sovietice la Chișinău. Cercetări fundamentale așteaptă să fie făcute în stânga Prutului: fie pe teme mari, precum genocidul românilor basarabeni în perioada 1940-1941, 1944-1953 și ocupația sovietică de aproape 50 de ani, fie pe teme mai „mici”, precum unde a fost totuși moșia de baștină a lui Mihail Kogălniceanu – pe Cogălnicul din Bugeac, care se scurge în lacul Sasâc ori pe Cogălnicul care se scurge în Răut, mai sus de Orhei, și pe valea căruia este așezat sub o pădure, tupilat între dealuri, și satul Cogălniceni, care în denumirea lui ar avea un indiciu tocmai bun de cercetat.

Legată de Republica Moldova, de istorica și eroica ei zbatere pentru repunerea în drepturi a limbii române în ceasul de grea și inegală luptă pentru emanciparea națională și ieșirea din robia imperiului sovietic, ar fi și misiunea lui Ioan-Aurel Pop ce-i revine în calitate de președinte al Academiei Române. Ioan-Aurel Pop este atacat pentru că în numeroasele lui întâlniri, conferințe, interviuri și scrieri, subliniază cu multă insistență importanța limbii ca simbol al unității naționale și ca element fundamental în definirea națiunii române. Pop consideră că limba română este o componentă esențială a identității poporu-

lui român și a culturii sale și care a jucat un rol vital în consolidarea conștiinței naționale de-a lungul istoriei, în special în momentele în care statul român era divizat sau se afla sub influență străină. În lucrarea *Veghea asupra limbii române*, academicianul Ioan-Aurel Pop pune în actualitate problematica păstrării și promovării limbii române în modernitatea marcată de influențele globalizării și de tendințele de uniformizare culturală. Pop pledează pentru *conștientizarea valorii limbii naționale* ca element esențial al identității culturale și naționale a poporului român. Totodată, pentru Pop, apărarea limbii române înseamnă nu doar evitarea exceselor lingvistice, ci și cultivarea acesteia prin educație, prin promovarea literaturii române și a valorilor culturale naționale. El susține că fără o limbă puternică și bine îngrijită, identitatea națională riscă să se dilueze. *Veghea asupra limbii române* este un manifest pentru protejarea și valorificarea limbii române într-un mediu tot mai expus influențelor globale. Ioan-Aurel Pop avertizează asupra pericolelor care amenință integritatea limbii și subliniază necesitatea unei vegheri constante din partea societății românești, pentru a-și păstra moștenirea lingvistică și identitatea națională.

Alăturăm urările noastre de bine, sănătate și putere de muncă creatoare Omului, Istoricului, Academicianului Ioan-Aurel Pop, Românului cu har de **răzvățător** către izvoarele adevărului și cu valoare de portdrapel al națiunii noastre.

Abstract

Ioan-Aurel Pop, a Tenacious Scholar

Keywords: *Ioan-Aurel Pop; Academician; Historian; Romanian Academy; Scientific Communication; National Identity; Romanian Language; Cultural; Romania; Moldova*

The article explores the remarkable achievements and impact of Ioan-Aurel Pop, the president of the Romanian Academy. It highlights his academic and professional journey, significant contributions to Romanian historical and cultural studies, and active involvement in promoting national identity and the Romanian language. Through a recent interview, the article presents essential aspects of Pop's character and resilience in the face of criticism and challenges. It also refers to his ongoing dialogue with the international academic community and initiatives fostering cultural connections between Romania and Moldova.

Dorin CIMPOEȘU

Elogiul Istoriei

Academicianul Ioan-Aurel Pop a reușit performanța de a fi găsit drumul cel mai scurt de afirmare intelectuală – a transformat pasiunea pentru istorie într-o profesie. Istoriografia română îi este recunoscătoare că a optat pentru istorie, și nu pentru filologie. Poate am fi citit azi, cu nesaț, romane scrise de Ioan-Aurel Pop, sau critică literară. Beneficiem însă azi, de la Domnia Sa, de o operă istorică de valoare națională și internațională în același timp.

Clujean de loc, dar crescut și educat la Brașov, în inima spațiului carpa-to-danubiano-pontic, la Colegiul Național „Andrei Șaguna”, din Șcheii orașului românesc, opțiunea pentru istorie a venit de la sine. Trece apoi la Universitatea din Cluj-Napoca. Școala istorică clujeană l-a învățat meseria de istoric, pe care și-a însușit-o cu asupra de măsură. S-a înregimentat în Evul Mediu românesc, cu accent pe mediul transilvan. Latinist prin formație, „a stat la masă” cu principii, voievozii și cnezii Transilvaniei, în arhive și biblioteci românești, europene și extra-europene.

Prin tematica abordată, istoricul și cercetătorul Ioan-Aurel Pop a acoperit un gol imens – a completat istoriografia românească a Transilvaniei cu perioada cea mai sensibilă, Evul Mediu. Și a făcut-o la modul profesional, de înaltă ținută științifică. Pentru că în Transilvania există trei istoriografii: maghiară, germană și românească. Aceste trei istoriografii sunt paralele, nu se întâlnesc nici astăzi. În aceste condiții, domnul Ioan-Aurel Pop a depășit cadrul regional al Transilvaniei, reușind să integreze istoria Transilvaniei în istoria României.

Mai mult, a reușit să răspundă problemelor ridicate de istoriografiile maghiară și germană. Relevantă este *Istoria Transilvaniei*, editată la Centrul de Studii Transilvane din Cluj-Napoca, în trei volume, finalizată în 2009, sub coordonarea Domniei Sale. Această ediție are contribuții ale unor istorici atât români, cât și maghiari și germani din

România. Concepută ca o lucrare de sine stătătoare, aceasta este de fapt și o replică la ediția maghiară a *Istoriei Transilvaniei*, apărută la Budapesta, în trei volume, în 1986.

Prezentarea adevărului despre trecut, fără ură și fără părtinire, se bazează întotdeauna la academicianul și profesorul Ioan-Aurel Pop pe documente, ceea ce a conferit valoare și plusvaloare istoriei românilor în toate segmentele pe care le-a abordat în multitudinea de studii și lucrări științifice publicate până acum, la respectabila vârstă de 70 de ani.

În concepția Domniei Sale, „a fi istoric este o meserie și o specialitate, dobândite cu greu, după mulți ani de studiu”¹. În același timp, pentru el scrierea istoriei nu este un exercițiu intelectual în sine și pentru sine, un fel de artă pentru artă. Scrierea istoriei are o finalitate socială, este ca o pedagogie națională, un orizont de reprezentare a identității naționale de edificare a stimei de sine, a mândriei și prestigiului național, pentru dobândirea curajului și a posibilității de a ne compara cu ceilalți, de a participa activ și creativ la procesele politice, economice și culturale din lumea contemporană².

Conform crezului său că istoricul trebuie să se afirme ca om al Cetății, îl găsim pe domnul Ioan-Aurel Pop luând poziții publice în situații în care nicio instituție a statului român nu s-a manifestat. Semnificativă, în acest sens, este reacția Domniei Sale, din 22 iunie 2017, la dispoziția dată de Ministerul Afacerilor Externe de la Budapesta ca diplomații maghiari să nu participe la ceremoniile și recepțiile oficiale ale ambasadelor României de pe mapamond de marcare a Zilei Naționale a țării noastre, de la 1 decembrie (Unirea Transilvaniei cu România, prin decizia de la Alba Iulia, 1918).

Partea ungară a invocat că evenimentul „îi jighește” pe maghiari, care „nu au ce să sărbătorească la 1 decembrie”, când „Transilvania a fost ruptă din trupul țării-mamă, Ungaria” – fapt fără precedent în relațiile internaționale.

Trecând în revistă evenimentele istorice din anul 1918, Ioan-Aurel Pop a subliniat că noi, românii, respectăm ziua națională a Ungariei, de la 15 martie (1848), „deși ne jighește sentimentele și demnitatea națională”³.

Îi urăm cu toată căldura domnului academician, prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop, La Mulți Ani!

- Note** ■ ¹ Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile (Note de lectură)*, București, 2014, p. 24-25.
- ² Ionuț Costea, *Elogierea vieții. Profesorului Ioan-Aurel Pop la vârsta de 60 de ani*, în Ioan Bolovan, Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj-Napoca, 2015, p. 73.
- ³ „Făclia de Cluj”, nr. 8080/22 iunie 2017, articol consemnat de Cosmin Puriș.

Abstract

In Praise of History

Keywords: *Ioan-Aurel Pop; history; Transylvania; Romanian historiography; documentation; academia; national integration; international relations*

The article “In Praise of History” by Dorin Cimpoeșu pays tribute to historian and academician Ioan-Aurel Pop, noted for his contributions to Romanian historiography with a particular focus on medieval Transylvania. The author highlights that Ioan-Aurel Pop successfully transcended the parallel Hungarian, German, and Romanian historiographies, integrating Transylvania’s history into a Romanian national context. His major work, “The History of Transylvania,” coordinated at the Transylvanian Studies Center in Cluj-Napoca, served as a response to the Hungarian edition on the same subject. Ioan-Aurel Pop is acknowledged for his objectivity and scientific rigor, consistently relying on authentic documents, which have added value to Romanian history. His public reactions, including those to recent events, further confirm his essential role as a civic benchmark in national and international debates.

Anatol PETRENCU

Distinsul istoric clujean la ceas aniversar

A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010, a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”.

Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-Al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

Istoricul clujean Ioan-Aurel Pop s-a impus în istoriografia românească ca un excelent cunoscător al Evului Mediu, reputat specialist al istoriei Transilvaniei medievale, al relațiilor româno-maghiare. A descoperit în arhive documente medievale pe care le-a comentat și tipărit, a redactat manuale universitare, a publicat sute de articole, studii, recenzii, prefețe și postfețe, cronici în volume și reviste de specialitate.

Pe Ioan-Aurel Pop l-am cunoscut la sf. anilor 80 ai secolului trecut, atunci când era asistent la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Fiind deseori la Cluj-Napoca (fiicele Rodica și Sorina au studiat la Universitatea „Babeș-Bolyai”), am avut prilejul să discut cu distinsul omagiat diverse probleme de istorie, de cercetare și predare a acestui obiect în școli și universități. Ioan-Aurel Pop a fost și este interesat de istoria Basarabiei, de istoricii de aici, de lucrările lor. Fiind director al Centrului de Studii Transilvane, Ioan-Aurel Pop a organizat sistematic Școli de vară pentru profesorii din instituțiile preuniversitare și profesori universitari din Republica Moldova și din regiunea Cernăuți (Ucraina), școli în

care cei mai erudiți specialiști clujeni au prezentat prelegeri referitoare la diverse probleme istorice. Programele Școlilor de vară prevedeau și excursii în diverse locuri marcate de istorie. Acele excursii au lărgit mult orizontul cunoștințelor profesorilor noștri de istorie, care rămân recunoscători pentru cunoștințele acumulate și, respectiv, expuse în fața liceenilor sau studenților.

Ioan-Aurel Pop are o atitudine deosebită față de basarabeni, de istoria lor. A prezentat capitole și a coordonat volumul *200 ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru, 1812-2012*, Chișinău, 215 p., o carte deosebit de utilă în învățământul din Republica Moldova. În pofida crizei de timp, acad. I.-A. Pop a vizitat de nenumărate ori Republica Moldova, unde a ținut comunicări științifice pe teme de istorie a românilor, luări de cuvânt ascultate cu interes de cei prezenți. Profesorul I.-A. Pop posedă un dar deosebit de expunere, este un orator desăvârșit. Rămâne în memoria noastră recentă lui prezență la ședința în plen a Congresului Național al Istoricilor Români, ediția a IV, Chișinău, Palatul Republicii (Chișinău-Suceava, 27-31 august 2024).

Basarabeni și-au manifestat recunoștința pentru tot ceea ce face Ioan-Aurel Pop: în 2010 președintele Republicii Moldova Mihai Ghimpu i-a conferit Ordinul de Onoare, iar senatele Universității de Stat din Moldova (Chișinău), Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” (Chișinău) i-au conferit titlul de *Doctor Honoris Causa*. (Mai detaliat vezi: Ioan Bolovan, Mircea-Gheorghe Abrudan, Pop, Ioan-Aurel, în *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, vol. IV (O-R), coordonatori Victor Spinei și Dorina N. Rusu, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, 2021, p. 211-214).

Am citit întotdeauna cu interes lucrările acad. Ioan-Aurel Pop. Din cele lecturate vreau să evidențiez monografia *Istoria, adevărul și miturile*, apărută în trei ediții (aici fac trimitere la ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 2014, 400 p.). Este vorba de combaterea unui curent istoriografic dacă nu primejdios, atunci cel puțin curios pentru cunoașterea trecutului românesc.

În 1996, aflat la Universitatea București, am făcut cunoștință cu profesorul Lucian Boia, care mi-a oferit două volume (culegeri de studii) – *Miturile comunismului românesc* și *Miturile istorice românești*, ambele publicate la Editura Universității București, în 1995. În discuția avută, profesorul Lucian Boia mi-a atras atenția: la alcătuirea culegerii de studii au contribuit și studenți originari de Basarabia.

Problematica volumelor nu era chiar necunoscută: despre utilizarea istoriei în scopuri politice de către comuniștii români a scris Vlad Georgescu (*Politică și istorie. Cazul comuniștilor români*, München, Editura Ion Dumitri-Verlag, 1981, 158 p.). Cartea circula în România în copie xerografiată (în orice caz așa o am eu), apoi a fost reeditată la București, în 1991. În același an (1991) am publicat monografia *Învățământul istoric în România (1948-1989)*, Chișinău, Editura Știința, 112 p., în care am expus prezentarea istoriei românilor pe timpul lui Mihail Roller, lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și lui Nicolae Ceaușescu, evidențiind trăsăturile specifice fiecărei perioade. Dar cărțile oferite de profesorul Lucian Boia aduceau un suflu nou, puternic, am putea spune „revoluționar”. De exemplu, studentul basarabean Marcel Bîlici în articolul „La trecutu-ți sumbru, falnic viitor. Istorie și poezie în Moldova Sovietică” (*Miturile comunismului românesc...*, p. 57-67) a selectat din operele poezilor basarabeni versuri ce înfierau trecutul interbelic al Basarabiei, aflată în România întregită. De ex., autorul l-a citat, între alții, pe Andrei Lupan, care în poezia *Păcală și ocupații* (români – A.P.), referindu-se la averea basarabenilor aflați sub „jugul boierilor români” afirma: „... O căpiță de gunoi,/ Doi căței de usturoi,/ Zece grame de tărâțe,/ Trei potcoave pentru mătă,/ Și cenușa de pe vatra...” (p. 59). În continuare M. Bîlici a citat din poeziile unor autori basarabeni care au proslăvit viitorul luminos al basarabenilor, aflați fără voia lor sub ocupația sovietică, precum și câțiva poeți care l-au idealizat pe Lenin, între aceștia și Grigore Vieru (poezia *Lenin*). Materialul publicat m-a pus în gardă: autorul articolului nu a prezentat contextul politic în care au apărut acele poezii, nu a menționat că mulți poeți s-au detașat public de cele scrise în anii totalitarismului stalinist/comunist (Andrei Lupan, de ex., a scris poezia *Mea culpa*). În privința lui Grigore Vieru, acesta, alături de alți scriitori și poeți, intelectuali în ansamblu, a contribuit substanțial la Renașterea Națională a românilor basarabeni, astfel debarasându-se de trecutul sovietic (se pare, din cauza acestei

activități i s-a tras și moartea în tragicul accident auto). La prima vedere, ideile și poziția ocupată de autorii culegerii, inclusiv a profesorului Lucian Boia, erau corecte și acceptabile. „Descifrarea încărcăturii mitologice a discursului politic și istoriografic, a textelor literare sau imaginilor artistice (toate disponibile) îl apropie în mai mare măsură (pe istoricul imaginarului – A.P.) de esența fenomenului totalitar decât orice alt izvor”, afirmă profesorul Lucian Boia (p. 6).

În timp însă lucrurile au fost împinse prea departe. În alte lucrări, în special în monografia *Istorie și mit în conștiința românilor*, București, 1997, 311 p., lucrare analizată de Ioan-Aurel Pop în recenzia-monografie *Istoria, adevărul și miturile*, București, Editura Enciclopedică, 2014, 400 p., amintită mai sus, profesorul Lucian Boia afirmă cum că întreaga istorie a românilor este „un mit”, sau istoria românilor este bazată „doar pe mituri”. Profesorul Lucian Boia consideră că istoricii din perioada interbelică (Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu, C.C. Giurescu, P. P. Panaitescu) ar fi fost „creatori sau transmițători de mituri” etc.

În acest context, acad. Ioan-Aurel Pop a demonstrat inconsistența tezelor promovate de prof. Lucian Boia și susținătorii lui. În „Cuvânt înainte la ediția a II-a” I.-A. Pop evidențiază câteva cauze ce au necesitat publicarea ediției a doua. În primul rând, cartea profesorului L. Boia *Istorie și mit în conștiința românească* a fost retipărită periodic, în românește și în limbi străine, ceea ce a însemnat că problemele abordate de autor sunt actuale, respectiv combaterea tezelor promovate de L. Boia trebuie amplificată. În al doilea rând, I.-A. Pop menționează că volumele profesorului L. Boia au produs „roade”, au creat „direcții de cercetare” și observă că autorii care îl urmează pe L. Boia, prin studiul așa-ziselor mituri din scrisul istoric, compară și critică, emit judecăți de valoare despre operele și ideile confracților mai de demult sau mai recent, fără ca ei înșiși „să aibă vreo creație, să cerceteze vreun izvor, să ilumineze o epocă, o personalitate, o întâmplare revoluționară” (p. VI). În al treilea rând, acad. Ioan-Aurel Pop consideră că mesajul general promovat de prof. L. Boia este esențialmente greșit. „Critica naționalismului și comunismului, la nivelul scrisului istoric românesc, deplin necesară și justificată, nu trebuie să conducă la demolarea valorilor românești din toate timpurile, la diseminarea marasmului și a incertitudinii, la ura endemică față de orice produs autohton, de la opere la oameni, de la

idei la edificii, de la moravuri la idealuri. Or, din păcate, lucrările profesorului Lucian Boia, asta fac!” (*ibidem*).

Consider că această monografie are un loc mult mai mare în istoriografia românească decât o simplă recenzie. Academicianul Ioan-Aurel Pop actualizează principiile științifice și metodologice ale istoriei ca obiect de studiu și de predare în instituțiile de învățământ din România și din Republica Moldova. Cartea este cu atât mai actuală și necesară în condițiile războiului agresiv al Federației Ruse împotriva Ucrainei, în care propaganda de la Kremlin utilizează fără pic de jenă istoria în scopul justificării războiului, dar și a dreptului actualei Rusii de a stăpâni teritoriul URSS, adică și a Republicii Moldova. Subiectul merită a fi examinat cu altă ocazie.

Îi suntem recunoscători domnului Ioan-Aurel Pop pentru patriotismul de care dă dovadă, pentru lecțiile de bună înțelegere a Istoriei românilor, pentru deschiderea manifestată în vederea colaborării istoricilor de pe ambele maluri ale Prutului.

La mulți ani cu sănătate, stimate Domnule Coleg!

Abstract

The distinguished Cluj historian at the anniversary hour

Keywords: Ioan-Aurel Pop; History of Romanians; Bessarabia; myths; truth

The article presents the figure of the great Cluj historian, academician Ioan-Aurel Pop, author of numerous articles, monographs, collections of documents, etc., especially devoted to the Transylvanian Middle Ages. At the same time, I.-A. Pop is an excellent polemicist and promoter of scientific methodology for understanding and exposing the past. I.-A. Pop convincingly combats the erroneous claims that Romanian History is based only on myths.

Iurie BOJONCĂ

Un istoric care face istorie

I.B. – poet, prozator, redactor-
asociat la revista de limbă
italiană „Luogo comune” din
Mogliano Veneto, Provincia
Trevizo, Italia. Din volume
publicate: *Cer cuvântul* (1989),
Peștera Mâglei (1996), *Teama
de scris* (2002), *Mesaje din
ocnele paradisului* (2003),
*Râul Zero și plopul fără
soț* (2007), *Din pușcăriile
paradisului / Dalle carceri del
paradiso* (2010), *Il motivo
dello specchio* (2016), *Puzzle
sau De ce copacii sunt galbeni*
(2019) – un roman despre
exodul basarabean, *Râul Zero
și plopul fără soț* (2021), ediție
nouă. Decorat de Președintele
Republicii Moldova cu ordinul
Meritul Civic (2010). Deține
Premiul literar pentru poezie
„Prato città aperta” (2016),
Italia, Premiul Relații culturale
al Uniunii Scriitorilor din
Moldova (2020).

Pe domnul profesor Ioan-Aurel Pop îl cunosc
de mult timp, de prin 2004, pe atunci era di-
rectorul Institutului Român de Cultură și Cer-
cetare Umanistică (IRCCU) din Veneția. Par-
ticipasem la o lansare de carte, iar după con-
sumarea evenimentului, domnul profesor nu
ezită să ne mulțumească, mie și soției, și chiar
ne-a condus până la ieșirea principală. Încer-
când să-i răspund pentru bunăvoință și amabi-
litate, i-am dăruit două cărți de poezie de-ale
mele *Teama de scris* (2003) și *Mesaje din ocnele
paradisului* (2004), ambele publicate la Editu-
ra „Augusta” din Timișoara. Parcă îl văd cum
s-a luminat la față, după ce mă prezentasem:
„Sunt român din Basarabia!”. Mai apoi volu-
mele acestea și altele au fost lansate la IRCCU.
Astfel, Institutul (întemeiat în 1933 de Nico-
lae Iorga) mi-a fost ca o oază de românism
în inima Veneției în cele mai grele momente
pentru mine, nou-venit pe pământul lui Dan-
te. Am găsit în Casa Română (așa o numesc
venețienii) un punct de referință, un refugiu
spiritual și o modalitate de a cunoaște mai
bine lumea literară românească, desigur, grație
măiestriei domnului director, prof. Ioan-Aurel
Pop de a construi punți între oameni, de a face
istorie, întocmai așa cum prevestea cel mai
mare istoric al României la întemeierea acestei
prestigioase instituții culturale.

Astăzi Președintele Academiei Române e la ceas aniversar. Nu cred că omagiatului nostru i-ar plăcea laudele, ținând cont de înalta-i cultură și de cumsecădenia-i proverbială, mai rar întâlnită în sferile de vârf ale intelectualității românești în ultima vreme. Și totuși, voi încerca să menționez câteva momente care mi se par importante.

A fi profesor de istorie e una și a face istorie e cu totul alta. Și când spunem aceasta nu ne referim la faptul ca prin culisele intelectualității românești se

discută de ceva ani despre o eventuală propulsare a omagiatului nostru în politica mare. Nu știm care ar fi răspunsul domnului profesor, dar este cert că istoria se poate face și altfel, nu neapărat prin implicarea directă în politică.

Președintele Academiei Române face istorie prin atitudinea competentă, profesionistă și transparentă față de provocările pe care le întâlnește societatea românească în acest început de mileniu cu iz de pandemie, încă prins în cleștele a două mari focare de război, unul mocnind chiar lângă casa noastră.

Odată cu intrarea în UE a României, vine și tăvălugul globalizării, care comportă consecințe irecuperabile pentru cultura și școala românească la toate nivelurile ei. Președintele Academiei Române face istorie și atunci când susține revista „Limba Română” de la Chișinău, care a devenit un simbol al trezirii naționale pentru românii din stânga Prutului. Profităm de ocazie să-i mulțumim pentru susținere în aceste timpuri grele, când ne este amenințată existența de mașina militară a Rusiei ghidată de criminalul de război Vladimir Putin.

Face istorie și atunci când susține Basarabia, care este pământ românesc rupt din trupul Țării. Face istorie și atunci când susține Bucovina de la

Ioan-Aurel Pop și Iurie Bojocă

înaltele tribune ale Academiei Române. Și tot istorie face, dacă ne referim la actualitate, când publică volumul *Moldova medievală văzută dinspre Transilvania*, Editura „Junimea” din Iași. Cartea este consistentă, cu izvoarele la suprafață, accesibilă și autorul ei o ține departe de fanfaronada trecătoare. A fost lansată la Bookfestul din Chișinău în această toamnă, la care am avut onoarea să particip. În alocuțiunea sa de la acest eveniment, criticul literar Adrian Dinu Rachieru menționa, pe bună dreptate, faptul că „domnul academician nu este doar istoric, este o personalitate de densă cărturărie, o mândrie a elitei românești, este «un istoric militant», sintagmă preluată de la Dan Berindei”.

Subscriem observației de mai sus și, cu certitudine, domnul academician „nu este doar istoric”, odată ce veghează și asupra limbii române. Pune degetul pe rană și ne avertizează despre invazia englezismelor în vocabularul limbii. Face aluzii la pericolele care pot veni asupra mediului lingvistic, a culturii și a tradițiilor naționale în urma rostogolirii tăvălugului globalizării. Academia Română, în frunte cu prof. Ioan-Aurel Pop avertizează societatea despre posibilele provocări ale lumii moderne generate de avansatele tehnologii cu inteligență artificială, care constituie un proces inevitabil pentru toate țările lumii și, în mod special, pentru spațiul occidental. Iată de ce Academia Română, grație Președintelui acesteia, dl prof. Ioan-Aurel Pop, a devenit în ultima vreme un barometru al societății românești, un indicator al vitalității culturii, un garant și un protector al corectitudinii intelectuale.

În profesionalismul și personalitatea domnului prof. Ioan-Aurel Pop vedem un pisc al intelectualității românești, un om luminat al cetății, un român care locuiește în luptă în Țara limbii române.

La mulți ani buni înainte, domnule prof. Ioan-Aurel Pop!

Vă cuprind basarabenește!

Abstract

A historian who makes history

Keywords: *The Romanian Academy; culture; anniversary clock; history professor; militant historian; intellectual peacock*

Today the President of the Romanian Academy is on his birthday. Being a history professor is one thing and making history is quite another. In the professionalism and personality of Prof. Ioan-Aurel Pop we see an apiscus of the Romanian intelligentsia.

Cristinel MUNTEANU

„Ai carte, ai parte” sau despre istoria pragmatică a națiunii

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 200 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. În prezent, formula *Ai carte, ai parte* este întrebuințată doar cu acel sens care indică binefacerile învățaturii. Altfel spus, ideea transmisă este aceea că omul instruit (cel „cu carte”) va avea parte apoi (în societate) de recunoaștere, de prestigiu și de toate celelalte beneficii care derivă de aici, nemaipunând la socoteală faptul că omul învățat este, oricum, prin cunoștințele pe care le-a dobândit în școală, mai capabil să se descurce în viață decât omul ignorant¹. Însă istoricii și filologii știu prea bine că expresia în cauză făcea referire inițial la cu totul altceva (vezi, de pildă, Pop 2014: 17) și că ea conservă o semnificație mai veche a substantivului *carte*, aceea de ‘document’ (sau, pentru mai multă precizie, ‘act; document de hotărnicie, de posesiune; înscris’)². Ca atare, situația vizată era următoarea: cine deținea actul doveditor (al dreptului de proprietate) avea parte de terenul cu pricina, în eventualitatea unui proces.

1.1. Explicația corectă și detaliată privind originea acestei formule a fost dată de reputatul istoric și filolog Gh. Ghibănescu la sfârșitul secolului al XIX-lea într-un articol de ziar (vezi Ghibănescu 1899: 1-2), text pe care autorul l-a reluat mai târziu în primul volum al lucrării sale *Din traista cu vorbe* (vezi Ghibănescu

1924: 96-100). Printre altele, specialistul ieșean a furnizat cu acel prilej și contexte relevante, extrase din documente domnești din Moldova secolului al XVII-lea, care arată cum va fi decurs „partea” din „carte”³. Pe linia lămuririlor oferite de Ghibănescu, lingvistul Stelian Dumistrăcel a adus informații suplimentare, punându-ne la dispoziție și o excelentă atestare a zicalei, datând din 1793 (o mărturie a unor hotarnici pentru moșia Șerbăcani, din ținutul Fălciu): „Și văzând [banul Scărlătache] pe un moșneag viind pe drum l-au așteptat; care moșneag au fost Darie cel Negru. Și întrebându-l banul să-i spuie hotarale pe unde merg, el au zis *cine nu are carte nu are nici parte* [s.m., Cr.M.]. Banul l-au suduit și i-au zis să să ducă de acolè.” (din Arhivele Statului Iași, Spiridonia, 42/141, *apud* Dumistrăcel 2001: 79)⁴.

1.2. Firește, Gh. Ghibănescu a simțit nevoia (în anul 1899) să clarifice cum au stat odinioară lucrurile, întrucât în epoca sa expresia *ai carte, ai parte* se încetățenise deja (ori circula în vorbirea de zi cu zi) numai cu accepția referitoare la foloasele învățaturii. Într-adevăr, cu trei decenii mai devreme (în anii '70 ai veacului al XIX-lea), într-o formă ceva mai extinsă, enunțul era considerat un proverb care sublinia importanța instrucției școlare și a lecturilor pentru desăvârșirea intelectuală a unui popor. Iată două exemple: (i) „Un proverb al nostru încă confirmă impotența indivizilor precum și a națiunilor lipsite de cultura intelectuală, zicând: *N-ai carte? N-ai parte. Ai carte? Ai parte.*” (C. Petrescu, președintele „Societății de cultură și limbă” din Silistra, într-un apel adresat revistei „Familia” din Pesta, anul VII, nr. 14, din 3/16 aprilie 1871, p. 166; erau solicitate cărți de la autorii români pentru biblioteca respectivei societăți din Bulgaria); (ii) „Școalelor atribuite toți – și pre tot drept, toate lucrurile mari, bune și folositoare – călătoriile și împărtășirile ideilor noastre [...] încă sunt fiicele școlii și ale culturii – prin școală și carte numai putem fi fericiți. «*Cine are carte are parte, cine n-are carte n-are parte*» zice proverbiul.” (dintr-o serie de „relațiuni școlare”, adresate redactorului publicației „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, anul XXXVI, nr. 63 din 28/16 august 1873, p. 2)⁵.

1.3. Altminteri, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, utilizarea expresiei tot mai ținea seama de accepția originară⁶. Astfel, C.A. Rosetti, retipărind un material publicat la 13 decembrie 1858 (dintr-un număr de ziar la care nu am avut acces⁷), avea și el în minte sensul vechi al formulei (dar cu raportare la „litera” Constituției): „Nu voim a zice că nu ne pasă dacă domnul va fi

rău; nu voim a zice ceea ce se zicea odată în Franca de către cei cari aveau simplicitatea a crede în puterea constituțiunilor, că regele nu mai poate face niciun rău; din contra, noi am arătat pe larg în coloanele acestei foi că orice constituție nu este la loc de tocmeală decât slove negre pe hârtie albă. S-a dus timpul când omul putea zice: «*ai carte ai parte*». Trăim acum într-un secol unde puterea materială este mai simțitoare, și noi știm că, *cu toată cartea și dreptatea*, omul care are putere în mână, când poate, te freacă coz de gând [sic!], cum ziceau părinții noștri.” (în „Românul” [din București], anul VII, din 6 octombrie 1863, p. 887)⁸. Deopotrivă, ne poate atrage atenția o dare de seamă din 1861 publicată în „Telegraful Român” (avându-l ca „redactor răspunzător” pe Ioan Raț), în care sunt aduse în discuție și „vechile privilegii” ale sârbilor locuitori în Ungaria, adăugându-se imediat într-o paranteză proverbul „*Cine are carte, are și parte*.” (vezi „Telegraful Român” din Sibiu, anul IX, nr. 31 din 3 august 1861, p. 4).

2. Ultimul exemplu ne permite să mutăm analiza într-un alt plan, acela al istoriei ca știință. După cum am văzut, expresia *ai carte, ai parte* a suferit un proces de resemantizare (cf. Munteanu 2019: 250-251), deoarece vorbitorii obișnuiți, reinterpretând situația desemnată și alegând o altă semnificație a substantivului *carte*, i-au conferit expresiei un alt sens. Rezervând termenului *carte* îndeosebi semnificația (conexă) de ‘document cu valoare istorică’, marele cărturar George Barițiu are meritul de a fi insistat asupra formulei noastre paremiologice, utilizând-o nu doar ca pe un avertisment, ci chiar ca pe un soi de principiu care motiva necesitatea existenței și dezvoltării științei istorice în/pentru viața unei națiuni.

2.1. Într-un articol intitulat *Adunați documente și le păstrați*, publicat în 1869 în revista „Transilvania”, Barițiu își începea pledoaria așa: „*Cine are carte, are parte*. Această parimie românească se aude pe la noi mai adeseori la ocaziuni, când cineva câștigă câte un proces cu ajutorul unor documente, pe care le va fi păstrat el, sau părinții săi. Într-aceea acest proverb salutăr, ca și altele multe, pline de adevărată filosofie practică, este tot așa des călcat și disprețuit cu neauzită ușurime de minte și cu ruina totală a miilor de indivizi, de familii, de comune și chiar de țări întregi. Întru adevăr, anevoie va mai fi în lume vreun lucru, care să fie tractat de indivizi și de popoare cu mai multă nepăsare, însă ce zic nepăsare? cu mai multă urgie și dispreț, decât sunt tractate chiar până în ziua de astăzi do-

cumentele scrise. Pare că este un farmec și un blăstem, că oamenii împlă cu documentele și le aruncă, ca și cum ar arunca nește doage de ciubăr spart sau nește călțuni flendăriți; iară cei cari voiesc a le păstra mai bine, le poartă în șerpar cu anii întregi, până când se tocesc și se rod, încât să nu le mai poată citi nimeni.” (Barițiu 1869: 137).

2.1.1. El explică această inconștiență/neglijență a multora dintre români prin lipsa educației, a științei de carte, și îi laudă pe sași pentru spiritul lor de organizare și de prevedere, chiar dacă și aceștia sunt victimele unei anumite inerții când vine vorba de constituirea unor arhive în toată regula: „Maltratări ale documentelor de natura celor enumerate mai sus se văd mai ales la oamenii, cari sau nu știu carte nicidecum, sau foarte puțină. Să vedem însă, cum păstrează documentele oamenii cari știu carte multă. Sașii din Transilvania trec de oamenii cei mai iubitori de ordine în toată Transilvania; cetățile și besericile lor încongiurate cu muri sunt considerate ca tot atâtea locuri sigure, în care s-ar fi păstrând cele mai multe și *cele mai interesante documente, atât istorice în sensul strâns, cât și de proprietate, comunale și particulare.*” (Barițiu 1869: 138).

2.1.2. După ce expune indignat câteva cazuri de distrugeri masive de documente, G. Barițiu continuă astfel: „Însă cine să fie în stare de a enumera toate speciile de vandalisme, câte au trecut preste noi și țara noastră? Fie-ne de ajuns a trage din toate învățătură, ca tocma pentru că documentele și tot felul de scripte sunt supuse la atât amar de pericole, noi de aici înainte să le adunăm cu grijă atât mai mare și legându-le, cum am zice, cu șapte noduri, să le păstrăm la locuri cât se poate de sigure și în ordine bună.” (Barițiu 1869: 138). În plus, istoricul transilvănean avertizează că „vine însă câte un timp, epocă, catastrofă, în care asemenea documente le-ai plăti cu multe mii, însă nu le mai afli nicăiri” și își încheie articolul cu aceeași formulă întrebuițată la începutul lui: „Apoi mai ales documente scrise și tipărite în limba românească, D-zeule, câte zile și ani ne mai trebuiesc nouă, pentru ca să putem zice că avem câte ceva dintr-însele! Deci, să adunăm documente și să le păstrăm, pentru că – *cine are carte, are parte.*” (Barițiu 1869: 138).

2.2. Am remarcat deja că savantul George Barițiu (politician și publicist, totodată) evidențiază mai sus însemnătatea documentelor vechi – fie istorice (în sens strict), fie de proprietate – pentru soarta unui popor. Încă și mai importantă îmi pare a fi (în această direcție) o amplă notă de subsol

apărută la 1 martie 1872 tot în „Transilvania”, notă care însoțea o știre despre suma de 20.000 de florini austrieci, pe care dieta Ungariei o votase (și o alocase) în acel an „pentru adun[area] și publicarea de docum[ente] ist[orice]”. Deși nesemnată, nota aparținea redacției „Transilvaniei” și, în consecință, va fi fost scrisă (neîndoielnic) tot de G. Barițiu.

2.2.1. În prima parte a notei de subsol este deplânsă insuficiența fondurilor pentru acest tip de cercetare și, ca semnal de alarmă, se apelează la aceeași zicală, amplificată de o constatare privind relația dintre trecut și viitor: „Când vreodată se va vota de cătră vreun corp legislativ subvențiune spre a căuta și publica documente pentru istoria națiunii românești? Se dă o umbră de subvențiune de la asociațiunea transilvană română *numai* la spezele publicării de documente istorice adunate de alții, decopiate și ordinate, fără ca să fi costat pe națiune sau pe stat un denariu măcar, și ce strigăt se mai făcu! Cu toate deficitele colosale ale statului, totuși dieta crezu că trebuie să voteze și aceste ajutoare în favoarea *științei istorice*, sub trei titluri, adică antic[h]ități, monumente, documente, suma totală de v.a. fr. 56,500 fr. Aceasta vine de acolo, că ungurii au început să simță și să știe mai bine decât românii ce semnifică proverbiul *Cine are carte, are parte, cine are trecut, are și venitor* [= viitor].” (în „Transilvania” din Brașov, anul V, nr. 5 din 1 martie 1872, p. 56).

2.2.2. Autorul notei respective pare să facă distincție (chiar și grafic) între *istoria ca știință* („știința istorică”) și *istoria ca șir de evenimente din trecut* („istoria”), adică (așa cum deosebeau românii) între *historia rerum* (expunerea sau descrierea trecutului) și *res gestae* (trecutul propriu-zis sau cele întâmplate). Oricum ar fi, pentru scopuri politice nobile, pentru a ne apăra drepturile în fața lumii (la nivel internațional), se afirmă că este nevoie de mai mulți români care să stăpânească „istoria pragmatică a națiunii și a patriei”: „În țările noastre atât *dreptul* cât și *nedreptul* istoric mai joacă încă rolă [sic!] mare în viața publică a popoarelor și națiunilor. Pentru ca să poți alege dreptul din nedrept, pentru ca să poți combate *nedreptul* istoric cu armele pe care ni le subministră rațiunea, religiunea și cultura humanitarie a timpului nostru, trebuie să cunoști acel nedrept din *istorie*. Pentru ca să-ți poți apăra originea și cu ea onoarea națională, ai trebuință de *istorie*. Preste aceasta, neciun popor nu-și poate câștiga valoare în politică, nu poate participa la afacerile țării cu bun rezultat, deacă nu va avea un mare număr de bărbați, cari să aibă *istoria pragmatică a națiunii și a patriei*, cum am zice, în degete.” (*ibid.*).

2.3. În opinia mea, este destul de sigur că George Barițiu este autorul acestei note de subsol. Iată un argument suplimentar: dacă în articolul din 1869 el aprecia că zicala *Cine are carte, are parte* intră în categoria acelor ziceri „pline de adevărată filosofie practică”, se vedește că tot el, în nota din 1872, trecând la un nivel superior, va fi vorbit despre acea „istorie pragmatică”, menționând în prealabil aceeași zicală-principiu. Interesantă este și exprimarea plastică legată de dobândirea competenței de „istoric pragmatic”. Cunoașterea excelentă a acestui tip de istorie ar presupune ca „bărbații” să aibă acea istorie pragmatică „în degete” și, fără să vrem, mintea ne duce către versurile eminesciene ulterioare din *Scrisoarea I*, acolo unde, în caracterizarea „bătrânului dascăl”, se afirmă că „Universul fără margini e în degetul lui mic, / Căci sub fruntea-i viitorul și trecutul se încheagă”. Evident, savantul lui Eminescu se îndeletnicea cu un alt tip de știință, însă este surprinzător că se vorbește și aici despre relația dintre viitor și trecut și despre capacitatea omului (genial) de a înțelege o asemenea relație...

3. O știre similară (tot nesemnată), intitulată *Documente și monumente istorice*, se publicase cu câteva zile înainte în „Gazeta Transilvaniei”. Se anunța că „în ședința din 15/3 ianuarie [1872] a Camerei Deputaților s-au votat la bugetul Ministeriului Instrucțiunii Publice” sumele amintite mai sus, dar se mai consemnau și următoarele: „Adaugem la acestea că Academia de Știință din Pesta [i]și are trimis pe un membru de-ai săi în ani întregi cu însărcinare ca să caute documente relative la istoria ungurească. Așa între alții, dn. Leopold Ováry petrece de la an. 1865 la Neapole, unde caută și adună documente istorice din timpurile regilor Carol Robert și Ludovic I de Anjou (sec. 14-lea), cari veniseră de la Neapole pe tronul Ungariei. Ungurii adică zic: *In jure gentium non datur praescriptio*. Cu cât ne vom arăta că suntem mai vechi și singuri domni pe acest teritoriu, cu atât mai bine de noi. *Cine are carte, are parte*” (în „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, anul XXXV, nr. 3 din 20/8 ianuarie 1872, p. 4; „redactor răspunzător”: Iacob Mureșianu). Nu știm dacă nu cumva tot G. Barițiu (fost redactor la „Gazeta de Transilvania”, dar încă influent la revista cu numele ușor schimbat) se afla în spatele acestei dări de seamă, în care, dând exemplul cercetătorilor unguri, arăta ce înseamnă să faci „istorie pragmatică”, punând la lucru oameni competenți. Bineînțeles că zicala *Cine are carte, are parte* venea ca o naturală concluzie la final.

4. În încheiere, ar trebui spus că epoca în care scria George Barițiu astfel de texte era una a „istoriografiei pozitiviste” (cf. Collingwood 1956: 127), în care accentul cădea pe adunarea de fapte cu valoare istorică, pe strângerea și publicarea de documente etc. Istoria însăși mai avea de așteptat câteva decenii până să devină pe deplin științifică, însă demersul la care se angajaseră cărturarul Barițiu și confrații săi ardeleni era unul cu adevărat necesar în acele condiții. Revenind la expresia *ai carte, ai parte*, se cuvine să precizez că nu se poate determina deocamdată, cu exactitate, în ce provincie românească a luat ea naștere. Totuși, am încercat să dovedesc aici că expresia în cauză a primit o utilizare aparte (colorată științific) în presa militantă din Transilvania într-o perioadă istorică semnificativă pentru români.

Note

¹ Vezi și cele evocate cândva de Creangă: „Mama însă era în stare să toarcă-n furcă, și să învăț mai departe. Și tot cihăia mama pe tata să mă mai dea undeva la școală, căci auzise ea spunând la biserică, în «Parimei», că omul învățat înțelept va fi și pe cel neînvățat slugă-l va avea.” (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*).

² Vezi și această mărturisire: „Uneori, le reamintim studenților noștri de la cursul de paleografie latină că vorba «ai carte, ai parte» nu a avut la început nicio legătură cu școala și cu avantajele celor școliiți, ci s-a referit la *charta* (diploma, documentul, cartea de moșie) a celor care voiau să aibă de drept pământ. Numai cei cu document (hrisov) de la suveran aveau parte, în fața legii, de proprietate funciară, baza prosperității medievale.” (Pop 2014: 17).

³ După cum se știe, Mihail Sadoveanu a prezentat artistic o astfel de întâmplare în povestirea *Iapa lui Vodă* (din volumul *Hanu Ancuței*).

⁴ În continuare, evidențierile cu italice din citatele reproduse în acest articol îmi aparțin.

⁵ Aici, precum și în transcrierea citatelor următoare, am procedat la o adaptare ortografică, deoarece în ziarele și revistele transilvănene din acea perioadă ortografia era una preponderent latinizantă.

⁶ Vezi, totuși, o operă literară semnată de Theocar Alexi, *Ai carte, ai parte. Roman umoristic*, [Editura autorului], Sibiu, 1878, unde expresia este menționată de câteva ori în accepția primară. Iată un citat edificator: „Dacă răvașul este făcut în adevăr de domnul «notariș», apoi eu una

nu-mi pierd nădejdea, după vorba ceea: *ai 7* Pentru această cercetare, precizez că am parcurs numeroase materiale din arhiva de ziare românești a Digitecii Arcanum.

⁸ În trecut, să observăm că în citatul din textul lui C.A. Rosetti apare și o expresie idiomată bizară, pe care nu am mai întâlnit-o până acum: *a freca (pe cineva) coz de gindă* (peșeme cu sensul ‘a dispune de cineva după bunul plac’). Sintagma provine probabil de la un joc de cărți, de vreme ce *gindă* este o variantă pentru *ghindă*, care înseamnă și ‘treflă’ într-un atare context, iar *coz* semnifică aici ‘atu’, adică o carte mai valoroasă decât toate celelalte. În orice caz, în fragmentul reprodus mai sus, C.A. Rosetti nu se referă la jocul de cărți când întrebuințează expresia *ai carte, ai parte*.

Bibliografie ■

Barițiu 1869 = G. Barițiu, *Adunați documente și le păstrați*, în „Transilvania” (Brașov), anul II, nr. 12 din 15 iunie 1869, p. 137-138

Collingwood 1956 = R.G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxford University Press, Oxford, 1956

Dumistrăcel 2001 = Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, Ediția a II-a revăzută și augmentată, Editura Institutul European, Iași, 2001

Ghibănescu 1899 = Gh. Ghibănescu, *Ai carte, ai parte*, în „Opinia” (Iași), anul III, nr. 138 din 20 octombrie 1899, p. 1-2

Ghibănescu 1924 = Gh. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe*, Desaga I, Ediția a II-a, Tipografia „Lumina Moldovei”, Iași, 1924

Munteanu 2019 = Cristinel Munteanu, *Expresii resemantizate*, în „Limba română” (București), anul LXVIII, 2019, nr. 2, p. 249-256

Pop 2014 = Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile. (Note de lectură)*, Ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2014

Abstract

“You have documents, you have rights” or on the nation’s pragmatic history

Keywords: *Romanian sayings; legal documents; historical documents; George Barițiu; pragmatic history*

Taking as a point of departure the origin of a Romanian saying, “*Ai parte, ai carte*”, which initially meant not “Knowledge is power” (as it is nowadays understood), but “You have documents, you have rights” (given the various meanings of the Romanian word “*carte*”, such as ‘book, legal document, letter etc.’), I aim at analyzing some of George Barițiu’s journalistic texts, revealing that the 19th century Romanian scholar used the aforementioned expression in a special way, in relation to a particular type of history, namely the “nation’s pragmatic history”.

Ion HADÂRCĂ

Revenirea acasă a Limbii Române

I.H. – poet, traducător și om politic, ex-deputat în Parlamentul Republicii Moldova. Printre volumele de poezie: *Zilele* (1977), *Lut ars* (1984), *Două imperii* (1998), *A fi în timp* (1999), *Dezinfecția de frontieră* (2001), *Pianul din abator* (2009), *Noimele după Ioan* (2012), *Imposibila oprire* (2014), *Perfectul (des)compus* (2017), *Râul devremelui târziu* (2023); publicistică: *Tezaurul zilei de 27 martie 1918 – Unirea Basarabiei cu Țara-Mamă* (2019), *Meandre ale integrării* (2023), *Ruinele și runele războiului...* (2023). *Cărți pentru copii: Baciul mieilor chirilici* (1981), *Duminica Mare* (1999), *Aproape trei cai* (2003). Coautor al *Abecedarului* pentru clasa I (2001-2021). A tradus din M. Cervantes, Ch. Baudelaire, M. Lermontov, G. Guillen, F. Mayor, I. Draci... Deține numeroase premii, titluri și distincții.

*Motto: „cei ce ne-au robit pe noi
cuvinte de cântare ne-au cerut”*

David, Psalm 136/3

Felicitându-ne cu prilejul Zilei Naționale a Limbii Române, țin să menționez de la bun început că o pagină de aur a *perenității geniului eminescian*, precum a subliniat acad. Ioan-Aurel Pop, s-a scris chiar la extremitatea basarabeană a spațiului românesc, în toiul luptelor pentru limba română.

35 de ani de la istoricele evenimente din august 1989 sunt un bun prilej și un îndemn potrivit pentru a le consemna și a le decela semnificațiile...

Subiectul ca atare este de *anvergură monografică* și merită a fi desfășurat în alte circumstanțe. Ca martor și actant al acelor zile, vom evoca doar unele date, nume, idei.

Se știe că oglinda sufletului unui popor este limba, iar rațiunea supraviețuirii sale stă în păstrarea, cultivarea și apărarea acestui tezaur. Or, în condițiile pustiitorului dictat faraonic, pe la pe mijlocul anilor 80 ai secolului trecut, ne-am pomenit văduviți de comorile acestui tezaur, rămânând aproape fără grai, fără dreptul de a-l rosti și a-l cânta în Cetate.

Până și antologicul poem al lui Al. Mateevici *Limba noastră* a fost cenzurat și lipsit de strofa lui esențială: „Limba noastră e aleasă/ Să ridice slavă-n ceruri/ Să rostească-n hram și-acasă/ Veșnicile adevăruri”.

Interzicerea rostirii marilor și „veșnicelor adevăruri” a urmărit și alt scop, pe lângă cel al deznaționalizării românilor basarabeni, scop despre care vorbește politologul american Larry L. Watts în fundamentala sa lucrare *Ferește-mă, Doamne, de prieteni*: „1959 a fost ultimul an în care Chișinăul s-a referit la relațiile sale cu Bucureștiul ca fiind «deosebit de apropiate». Scriitorii, lingviștii, antropologii și etnologii moldoveni care îndrăzniseră să recunoască similarități cu cultura română au fost acuzați de «propagandă naționalistă», iar unii dintre ei au plătit chiar cu viața. Din acel moment, Moscova s-a asigurat ca Ungaria și Bulgaria să mențină «cele mai apropiate» relații cu Chișinăul, ca mijloc de eliminare a influenței românești, iar RSS Moldovenească a fost transformată într-o bază pentru operațiunile clandestine împotriva României” (Watts 2011: 208).

... Re-în-ființarea prin limbă, acest postulat heideggerian, ne-a devenit stringent de necesar și actual anume în pragul pierderii propriei noastre identități. Grav în adânc strecurată, cu sârmă ghimpată și fum de pucioasă, peste tot se lățea ri-no-ce-ri-ta.

Și iată un vânt prielnic, un ușor aer al libertății, să-i zicem – al democratizării gorbacioviste de fațadă, ne-a reaprins în inimi speranța. Imperiul vuia de „rostirea veșnicelor adevăruri”, ies în lumină filme, procese, cărți – Soljenițin, Ahmatova, Pasternak, Babel, noi mișcări populare – iar în Basarabia ciopârțită și expusă experimentelor bodiuliste, în cea mai umilă și tăcută provincie a imperiului – nu se întâmplă nimic.

Vom lua ca preludiv și punct de referință a vertiginoaselor accelerări ulterioare Conferința extraordinară a Uniunii Scriitorilor din Moldova din 19 mai 1987, când, după o noapte furtunoasă de dezbateri deloc caragialești, scriitorii resping orice imixtiune a partidului în viața internă a instituției scriitoricești. Își aleg un nou Comitet de conducere, numesc noii redactori ai publicațiilor literare (Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, Iurie Grekov), cer răspicat recunoașterea limbii române și a grafiei latine (Alexei Marinat), reabilitarea și editarea completă a clasicilor și a altor personalități basarabene (Eminescu, Hasdeu, Stere,

Moruzi, Donici-Dobronravov, Goma, Coșeriu ș.a.); lichidarea petelor albe din istorie (ocupația, foametea, deportările)...

Precum afirmă și acad. Mihai Cimpoi în cartea sa *Basarabia sub steaua exilului*, această „noapte furtunoasă”, dar și luminoasă o putem considera drept „început al deșteptării și Renașterii basarabene” (Cimpoi 1994: 11). Libertatea cuvântului a fost condiția supremă și lancia acestei lupte drepte.

Scriitorii de frunte Ion Druță, Dumitru Matcovschi, Vladimir Beșleagă, Serafim Saka, Gheorghe Malarciuc, Ion Vatamanu, Mihai Cimpoi, Ion Ciocanu ș.a. devin pilonii și portavocile Renașterii. Publicațiile scriitoricești „Nistru” (mai apoi, „Basarabia”), „Literatura și arta”, „Kodri”, cărora li se asociază ziarul „Învățământul public” condus de neînfricatul Anton Grăjdieru, brusc își multiplică tirajele, devenind tribune combatante ale emancipării. Emblematic este faptul că în miezul acelor bătălii de început s-au pomenit problemele ecologice. Degradarea pământului, apelor, chimizarea excesivă, poluarea omnivoră au fost fenomenele nocive, tolerate ori chiar stimulate de intrusul specialist în genetică, acad. Al. Jucenko, președinte pe atunci al Academiei de Științe a Moldovei. Atacul insului la revendicările scriitorilor și tirurile argumentate ale publiciștilor noștri în presa republicană și unională s-au soldat cu prima victorie importantă: demiterea din fruntea Academiei a cinicului experimentator. Sunt de reținut în acest context articolele lui Ion Druță *Pământul, apa și virgulele* („Literatura Gazeta”, 29 iulie 1987), Dumitru Matcovschi *Hoțul în rezervație*, Serafim Saka *Tragic aerostat* („LA”, 16 iulie 1987). Iată ce scria în iulie 1987(!) Ion Druță în explozibilul său eseu: „Spre cinstea lor, scriitorii au fost primii care au observat că se întâmplă ceva straniu în matca limbii materne. În locul vorbelor mustoase și sonore, sfințite cu har latin, avem un amalgam de cuvinte moldo-ruse ori ruso-moldovenești care, vorba ceea, nu sunt nici laie, nici bălaie. Ciudata babilonie care a cuprins mai toate satele nu numai că subminează principiile estetice ale limbii, dar, pur și simplu, îi pune în mare încurcătură pe vorbitori, dat fiind că nu se pot dumeri ce-a vrut să zică unul și ce i-a răspuns celălalt. (...) Adevărul apărui atât de crunt, încât la început se vorbea în șoaptă, pe la colțuri de stradă, dar mai apoi tot mai clar și mai răspicat a prins a se vorbi despre degradarea limbii materne ca urmare a chimizării excesive a pământului și apelor.

Scriu aceste rânduri și mă trec fiorii. Te cutremuri se prea poate și tu, dragă cititorului. **Pământul, istoria și limba sunt, în esență, cei trei stâlpi pe care se ține neamul**” (s.n.) („*Avertisment ecologic*”, Ed. Literatura artistică, Chișinău, 1988, pag. 110-111). Un tablou exact al stării de lucruri, finalizat cu un aforism antologic!

Pledoariile ecologistice și fondarea Mișcării ecologice de către Gheorghe Malarciuc, corespondentul special al ziarului unional de mare tiraj „Literatura gazeta”, publicarea romanului interzis al Lidiei Istrati *Tot mai departe* despre Ștefan cel Mare, intervențiile tot mai îndrăznețe ale scriitorilor Ion Buga, Alexandru Moșanu, Pavel Parasca, Gheorghe Paladi, Ion Țurcanu ș.a., în fine, trezirea lingviștilor Silviu Berejan, Valentin Mândăcanu, Constantin Tănase, Nicolae Mățaș, Vlad Pohilă, a ucraineanului Ion Dumeniuk, împreună cu aderența marilor români din spațiul ex-sovietic: V. Șișmariov, Ruben Budagov, Raymund Piotrowski, Stanislav Semcinskii, printr-un imens efort concentrat au făcut să se rupă, în sfârșit, zăgazurile și să impună, prin demersul insistent al Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova, crearea, în iulie 1988, a Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și a problemelor limbii moldovenești (sic!), pe lângă fostul Prezidiu al Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (1988-1989)!

Trecând peste toate nuanțele, fluxurile și refluxurile acelei turbulente perioade care a precedat lucrările Sesiunii a XIII-ea, sunt de menționat câteva trepte hotărâtoare, care au pregătit ascensiunea și impunerea, legislativă, a adevărului mult râvnit.

După Conferința revoluționară din mai 1987, prima acțiune importantă a noii conduceri scriitoricești a fost desfășurarea Plenarei Uniunii Scriitorilor din Moldova din 30 octombrie 1987, la care subsemnatul a prezentat raportul „Rolul și misiunea scriitorului în opera de educare patriotică a oamenilor muncii” – o formulare care, evident, plătește tribut circumstanțelor, însă problemele abordate și schița de Program propuse au prefăcut, în fond, ulterioarele noastre acțiuni.

Programul prevedea expres reforme în domeniul literaturii, limbii, învățământului, istoriei, culturii, ecologiei și ocrotirii sănătății. Citez din punctul 12 al compartimentului „Învățământ, Istorie și Cultură”: „A face demersuri către instanțele naționale pentru formarea unei Comisii auto-

ritare cu implicarea celor mai prestigioși filologi-romaniști ai Academiei de Științe a U.R.S.S. și a R.S.S.M., a scriitorilor, istoricilor, literaților, a altor personalități din domeniul culturii pentru soluționarea definitivă a chestiunilor referitoare la revenirea limbii noastre la scrisul, grafia latină”. (Ceea ce s-a întâmplat ulterior!)

Episodul Plenarei din 1987 este fixat acribios în prefața criticului-combatant Ion Ciocanu la cartea savanților-lingviști Ion Dumeniuk și Nicolae Mățaș *Coloana înfinită a graiului matern*: „Țin foarte bine minte cum luptau pentru «curățenia» oricărei expresii a rezoluției (Programului – n.n.) istoricei plenare din 30 octombrie 1987 a comitetului de conducere a Uniunii Scriitorilor din Moldova care luase în dezbatere problema locului și a rolului scriitorului în opera de educare internaționalistă și patriotică a oamenilor muncii, doi funcționărași ai C.C. al PCM, care ne convocaseră – pe subsemnatul (Ion Ciocanu – n.n.), Ion Constantin Ciobanu, Mihai Cimpoi și Ion Hadârcă – să punem la punct rezoluția cu pricina: nu cumva să se înțeleagă clar și just că oamenii de litere din republică militează pentru grafia latină.

Acum parcă mai n-aș ști de unde am găsit puteri pentru a apăra până la capăt teza referitoare la imperativul întoarcerii scrisului nostru la alfabetul latin” (Dumeniuk, Mățaș 1990: 3). Nici noi nu știm unde am găsit atunci putere de convingere. Poate în același Eminescu, în clasicii noștri, în susținerea tot mai largă a poporului.

La insistența intelectualității de creație, Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei adoptă două hotărâri care, în fond, ating reciproc nivelul absurdului: „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii moldovenești în republică” și „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii ruse în RSSM”. Se vedea cu ochiul liber că CC-ul PCM juca pasiență și își bătea joc de cerințele noastre. Atunci i-am acordat vot de blam partidului (caz nemaipomenit în întreaga Uniune Sovietică!) și am întrerupt cu el orice negocieri.

Următoarea bombă axiologică bine plasată de scriitori a fost eseul programatic al lui Valentin Mândăcanu *Veșmântul ființei noastre*, publicat în revista „Nistru” numărul 4 din 1988. Combătând vehement dogma stalinistă a „limbii moldovenești de sine stătătoare” și specificul limbii române ca dușmană a limbii moldovenești, Valentin Mândăcanu

subliniază răspicat: „Batjocorirea limbii materne era și este însoțită de fetișizarea servilă a limbii ruse. Lucrările științifice, articolele din ziare și reviste, dările de seamă oficiale sunt pline de osanale la adresa limbii ruse”.

Combătând palitra rusificării și afirmând necesitatea ridicării rolului și prestigiului limbii naționale în toate sferile de activitate umană, autorul își încheie apoteotic demersul critic: „Limba poporului trebuie privită prin prisma intereselor de stat, căci ea nu este un dar nemeritat, căzut din cer pe la ocazii rare, nu este o anexă a civilizației, ci este însăși civilizația, face parte din noi, este învelișul material al gândirii, este un fenomen social, așa că existența ei nu poate fi concepută decât **în societate**. În afara societății nu există limbă.(...) Limba este partea perenă a unei societăți. Limba este nemărginirea. Ea are adâncimi de nebănuț, întinsuri nețărnumite și înălțimi fără de hotar. Este trecut, prezent și viitor.” (Op. cit., p. 146). Un eseu de mare rezonanță socială, pe care numai autoritățile se făceau a nu-l auzi și înțelege.

În aceste condiții, Uniunea Scriitorilor din Moldova apelează la confrății lor din centrala scriitoricească moscovită care întrunea și nume notorii din întregul spațiu ex-sovietic. Astfel, nu fără ajutorul „spionului” nostru plasat în stafful central, a tânărului poet Valeriu Matei, în calitatea sa de consultant pentru literatura moldovenească al Uniunii Scriitorilor din URSS ne facilitează o importantă ședință lărgită a Secretariatului Uniunii Scriitorilor din Uniunea Sovietică, Moscova, 7 iunie 1988, cu participarea lui Robert Rojdestvenski, Evgheni Evtuşenko, Serghei Baruzdin, Iuri Surovțev, Cinghiz Aitmatov, Nil Ghilevici și alții. Argumentele noastre au fost ascultate și susținerea a fost totală, rezultatele întâlnirii fiind reflectate în paginile ziarului „Literaturnaia gazeta”. Zădarnic efort, căci în Moldova oficială continua „stagnarea reînnoită”!

În aceste condiții de asediu continuu, se declanșează o altă mișcare a intelectualilor basarabeni – *Scrisoarea deschisă* a celor 66 de semnatari, publicată în ziarul „Învățăământul public” din 17 septembrie 1988. Aici sunt spuse *ab initio*, tranșant și fără echivoc: „Instituirea Comisiei interdepartamentale în frunte cu Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al Republicii este, de fapt, o recunoaștere a situației catastrofale la care a ajuns limba moldovenească”..

Trenarea forțată a lucrărilor Comisiei era cauzată, evident, de semnalul clar de alarmă pentru salvagardarea limbii române pre numele ei adevărat – de sublinierea necesității trecerii-revenirii la grafia latină, de cererea consfințirii în Constituție a statutului limbii noastre ca limbă de stat și elaborarea unui Program de stat sociolingvistic complex cu măsuri ideologice, juridice, politice, economice, financiare, organizatorice și tehnice, susținute din bugetul de stat.

Am fost unul dintre semnatarii acelei *Scrisori deschise* și trec lejer peste toate riscurile și amenințările la care am fost supuși. (Un domn foarte serios mi-a confirmat post-factum că în baza listei celor 66 s-a tras o altă listă pregătită pentru ospiciul de la Costiujeni!).

Jocul de-a mâța și șoarecele continua și, drept răspuns, ne-am ales cu *Tezele* Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, ale Prezidiului Sovietului Suprem și Consiliului de miniștri al RSSM: *Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete* (publicate la 17 noiembrie 1988) – teze măsluite, în care predomina aroganța, incultura, falsul și etalarea unei atitudini vădit antinaționale, străine doleanțelor elitei basarabene și poporului tot mai deșteptat. De exemplu, *Tezele* afirmau că trecerea la grafia latină va falimenta bugetul de stat! Constituirea organizațiilor obștești, de „extremiști neformali”, cum eram porecliți de autorități, Mișcarea Democratică întru susținerea restructurării, fondată în mai 1988, Mișcarea Ecologistă, Asociația istoricilor, Liga femeilor democratice și Liga studenților democrați, care au organizat, în frunte cu profesorul Alexandru Moșanu, prima grevă universitară de amploare împotriva *Tezelor* antinaționale, în noiembrie 1988, la Teatrul de Vară! La 24 noiembrie 1988, scriitorul Vladimir Beșleagă prezintă Plenarei Uniunii Scriitorilor raportul *Scriitorul și destinele limbii materne!*.

Pe Aleea Clasicilor, în jurul lui Eminescu, se încheagă Cenaclul „Alexie Mateevici” în frunte cu Anatol Șalaru; la sugestia lui Ion Druță apare, sub redacția Leonidei Lari și a lui Vasile Năstase, ziarul „Glasul națiunii” în grafie latină, tipărit clandestin în Letonia – publicațiile și instanțele oficiale sunt inundate de mii și mii de scrisori din toate colțurile republicii. Mișcarea nu mai putea fi oprită. Și atunci CC-ul cedează, publicând *Hotărârea* despre elaborarea a două proiecte de legi „Cu privire la statutul limbii moldovenești” și „Cu privire la funcționarea limbilor moldovenească, rusă și a celorlalte limbi de pe teritoriul RSSM”. Iarăși scâldare în două ape!

La 16 martie 1989, anticipând veșnica trenare a Comisiei oficiale, Uniunea Scriitorilor iese cu un propriu și unic proiect: *Limba de stat: principii de funcționare*. Proiectul acoperea toate dispozițiile juridice la temă și prevedea expres completarea Constituției cu un articol axial: „*Limba de stat a RSS Moldovenești este limba poporului care a dat numele republicii, sub forma ei literară* (aluzie voalată la forma literară a limbii române – n.n.) *pe baza grafiei latine*”.

Mișcarea de răspuns a Prezidiului Sovietului Suprem a fost emiterea *Hotărârii* din 6 aprilie 1989 cu privire la punerea în discuție publică a proiectelor de legi ale RSSM: „Cu privire la statutul limbii de stat a RSSM” și „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”... Erau proiecte mototolite care nu corespundeau nici măcar rapoartelor președinților celor două subcomisii din cadrul Comisiei interdepartamentale (dr. Silviu Berejan și dr. Alexandru Dârul).

Spre cinstea Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe, se vine cu un proiect de alternativă „Cu privire la statutul limbii de stat...” (în baza grafiei latine – (n.n.)). Proiectul este publicat în ziarul „Moldova socialistă” din 17 mai 1989, în pofida CC-ului, fapt care atrage după sine demisia redactorului-șef Tudor Țopa. Simultan, se întâmplă accidentul suspect cu poetul Dumitru Matcovschi, cel care câștigase alegerile de deputat al poporului în Congresul Deputaților Uniunii Sovietice, contracandidat fiindu-i șeful KGB-ului moldovenesc, Gh. Lavranciuk. Situația devenea explozibilă, se pregătea o nouă grevă generală și redactorul fu restabilit de urgență.

Între timp, după primele alegeri libere gorbacioviste, în Parlamentul unional sunt aleși opt scriitori moldoveni: Ion Druță, Ion Constantin Ciobanu, Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi și subsemnatul. Plus alți câțiva intelectuali de marcă: Eugen Doga, Mihai Munteanu, Anton Grăjdieru, Gheorghe Ghidirim, Constantin Oboroc și preotul Petru Buburuz. Era o echipă energetică ce a aderat imediat la inițiativa deputaților din alte republici ca Limbile republicilor unionale să fie declarate – toate – limbi de stat!

În același forum național, împreună cu reprezentanții Fronturilor Populare din republicile baltice, am pus problema formării Comisiei speciale

pentru studierea documentelor legate de odiosul pact sovieto-nazist, așa-zisul Pact Molotov-Ribbentrop.

Imperiul fierbea. În majoritatea republicilor erau în creștere Mișcările de emancipare națională.

La 20 mai 1989, în incinta Uniunii Scriitorilor se constituie Frontul Popular din Moldova. Unul din dezideratele prioritare ale Frontului Popular este organizarea, în ajunul convocării, la 30 august – 2 septembrie 1989 a sesiunii a XIII-ea a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, a Primei Mari Adunări Naționale, care urma să demonstreze forța, voința și „pohta” Poporului în preajmă unor importante decizii istorice privind soarta noastră de mai departe. Marea Adunare Națională de la 27 august 1989 întrunise în Piața Centrală a capitalei circa un milion de participanți; cât timp peste Prut nu se întâmpla nimic, se poate afirma că a fost ora astrală a întregului neam românesc. Declarația finală a Primei Mari Adunări Naționale *„Despre suveranitatea statală și dreptul nostru la viitor”* formula clar adevărul despre glotonimul „limba română” vorbită în Basarabia și scrisă în grafie latină; și despre etnonimul „român”, care reprezintă poporul băștinaș al Basarabiei.

Cele trei proiecte de lege luate în dezbatere la sesiunea a XIII-ea au fost: „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” și „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”.

Raportul de bază prezentat Sesiunii de către profesorul Ion Borșevici, implicarea moderatorului (Președintele Sovietului Suprem Mircea Snegur) și a coraportorilor lingviști Silviu Berejan și Nicolae Mătcaș promiteau un deznodământ fericit, dar nu s-a trecut fără incidente.

Gruparea interfrontistă a deputaților transnistreni în frunte cu prim-secretarul tiraspolean Țâmbai cerea declararea limbii ruse ca a doua limbă de stat și mijloc de comunicare în republică.

Văzând că pierd, deputații tiraspoleni au încercat să blocheze ședința Parlamentului, declarând că părăsesc sala! Ședința Parlamentului era transmisă în direct: la televiziune, la radioul național și, evident, era urmărită de o mare de oameni adunați în jurul Teatrului de Operă și Balet, unde se țineau ședințele Parlamentului. Totul se știa și totul se fixa pe

viu: ce a declarat Grigore Vieru, ce le-a reproșat transnistrenilor Leonida Lari, ce a propus subsemnatul, cum a vorbit Mihai Volontir, Eugen Doga sau Mihai Cimpoi... Totul se știa.

În momentul declarării opoziției din stânga Nistrului a intenției de a părăsi ședința, mulțimea din jurul Teatrului de Operă a prins a asalta barierele miliției sovietice, dorind să intre în spațiul protejat, pentru a se răfui, probabil, cu oponenții ruși. Situația risca să iasă de sub control și să compromită toate așteptările noastre. Am fost convocat urgent de către autorități și rugat să ies în fața mulțimii, împreună cu Leonida Lari, pentru a calma spiritele. Nu a fost deloc ușor. Vedeam fețe însângerate, bastoane rupte și garduri răsturnate. Înțelegeam că se prefigura un tablou apocaliptic.

După mai multe insistențe, spunând protestatarilor că tocmai aceasta se dorea: să se spargă ședința și să fie anulată adoptarea legilor, am reușit, până la urmă, să revenim la normalitate. Au revenit în sală și transnistrenii – de frica mulțimii înfuriate – iar istoria, vorba lui Eminescu – până la urmă a cugetat încet, dar sigur și ne-a dat dreptate.

Astăzi, după 35 de ani de la evenimentele istorice, în raport cu evoluția și criteriile valorice europene, multe aspecte ale legislației lingvistice adoptate atunci par a fi perimate, depășite de timp.

După reculul agro-comunist din 1994, când la momentul adoptării Constituției Republicii Moldova, articolul 13 a fost iarăși întors în spațiul dogmei staliniste a „moldovenismului primitiv”, a urmat o perioadă laxă de circa 30 de ani! Am parcurs un timp al bifurcării lingvistice, cu școli, manuale, programe liceale și universitare de limbă română și istorie a românilor, de sincronizare la valorile spirituale românești și totodată de război hibrid, cu presiune mediatică din afară, blocate economice și ingerință obraznică în treburile firavei noastre suveranități statale.

Cât rău face, de exemplu, una dintre ultimele declarații ale Mariei Zaharova, purtătoarea de cuvânt a Ministerului de Externe al Federației Ruse, care perora nu de mult că, după mult visata de Moscova plecare a Maiei Sandu, chipurile, „pata întunecată din istoria Moldovei”, totuși, „va rămâne limba, cultura și identitatea moldovenilor ca popor”. Noua expertă în limba moldovenilor afirmă că, din punct de vedere istoric, limba moldovenească e mai veche decât româna (?!), iar utilizarea limbii

române în Moldova o compară cu un genocid de tip nazist! Evident, este o retorică provocatoare, al cărei scop ar fi justificarea unei posibile viitoare agresiuni împotriva Moldovei, după scenariul războiului declanșat împotriva Ucrainei.

Astăzi, totuși, în pofida cârțelilor moscovite, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a repus în drepturi constituționale limba română din Basarabia, iar la referendumul constituțional din 20 octombrie vom mai face un pas, sper, ireversibil! pentru a ne reînscris în spațiul pașnic, stabil și favorabil ființei noastre naționale, al comunității culturale și civilizației europene, alături și pentru totdeauna împreună cu frații noștri de peste Prut!

31 august 2024, AȘM

Referințe ■ Cimpoi 1994 = Mihai Cimpoi, *Basarabia sub steaua exilului*, București, Viitorul Românesc, 1994

Dumeniuk, Mătcaș 1990 = Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, *Coloana infinită a graiului matern*, Chișinău, Hyperion, 1990

Watts 2011 = Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni*, București, RAO, 2011

Abstract

The Homecoming of the Romanian Language

Keywords: *National Day of the Romanian Language; National Liberation Movement; Chișinău; MSSR; Soviet Union; sovereignty; freedom*

The writer Ion Hadârcă, corresponding member of the Academy of Sciences of Moldova, honorary member of the Romanian Academy, head of the Social Sciences, Economic, Humanities and Arts Section of the ASM, participant and animator of national emancipation events from the late 80s, addresses the phenomenon the Romanian language in the Bessarabian space. Eyewitness and actor of the events, Ion Hadârcă reconstructs the main stages that prepared the decision of August 31, 1989 regarding the state language and the Latin alphabet, as well as the Declaration of Independence of the Republic of Moldova. 35 years have passed since those historic events. It is a bifurcated time in quests, evolutions and hybrid warfare. The Romanian language and the history of the Romanians have been restored, but the challenges and the hybrid war against sovereignty have been perpetuated until today...

Marian ENACHE

Dovada unității noastre lingvistice

M.E. – jurist, politician și diplomat român. Doctor în științe juridice: specializarea Drept constituțional. Președinte al Curții Constituționale a României (din iunie 2022). Parlamentar în legislaturile 1990-1992, 1996-2000 și 2012-2016. În iunie 2016 a fost numit judecător al Curții Constituționale de către Senatul României, pentru un mandat de 9 ani. În perioada 1993-1996 ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Republica Moldova.

Înainte de a-mi rosti gândurile pe care vreau să vi le transmit cu acest prilej, simt nevoia unei confesiuni, în această atmosferă festivă a întâlnirii noastre. Am venit la Chișinău cu bucuria revederii într-un spațiu cultural și spiritual care are vocația unei mari sensibilități pentru valori și statornicie în istorie.

De fiecare dată când revin la Chișinău, mă întorc în timp cu emoție, în acel timp când, prin prezența mea ca ambasador al României la Chișinău, primul ambasador al țării mele în Republica Moldova, după căderea regimurilor comuniste, pot spune că am devenit și eu puțin un om al locului. Poate și datorită faptului că, fiind născut în Iașiul din Moldova României, aveam și eu în sufletul meu „un nu știu ce” din afinitățile și vibrația comună cu acest meleag minunat în care faptele de bravură și de geniu ale înaintașilor noștri eminenti, Ștefan cel Mare și Sfânt și veșnicul Eminescu, au devenit mituri fondatoare pentru Ființa noastră dăinuitoare. Numai la Chișinău se spune atât de frumos, ingenuu și inimitabil „Eminescu să ne judece”, ca instanță supremă a lucidității spiritului.

Alocuțiune rostită cu prilejul sărbătoririi Zilei Limbii Române, festivitate organizată de Academia de Științe a Moldovei și de Academia Română. Chișinău, 31 august 2024

M-am simțit bine la Chișinău, loc care timp de mai mult de trei ani a fost și casa mea, loc în care am legat prietenii rămase în memoria mea afectivă și m-am bucurat de sufletul cald și primitiv al oamenilor acestui pământ binecuvântat, roditor în fapte și în personalități exemplare. În relația noastră bilaterală am căutat să cooperăm, să facem lucruri împreună, în perioada începuturilor instituirii statalității, independenței, a introducerii grafiei latine și a Limbii române, precum și a noii ordini politico-juridice și sociale a modelului democratic de guvernare, a înființării unor noi instituții de învățământ, cercetare și cultură cu un nou conținut și noi perspective. Toate acestea au fost continuate de generațiile care au venit după noi și care poate au lucrat mai repede și mai bine decât noi, în respectul reciprocității dintre statele noastre frățești.

Istoria sinuoasă a acestei deveniri trebuie privită prin înțelepciunea cronicarului moldovean Miron Costin, care consemnează în Letopisețul Țării Moldovei că „nu sunt vremile supt cârma omului, ci bietul om supt vremi”, precum și faptul că „nasc și în Moldova oameni”.

Distinși participanți,

Astăzi, în aceeași zi de 31 august 2024, în România și în Republica Moldova celebrăm Ziua Limbii Române, Ziua rostirii românești, fapt care constituie o dovadă a unității noastre lingvistice, un eveniment cu o majoră semnificație culturală și spirituală pentru întreg neamul românesc, de acasă și de pretutindeni. Pentru a identifica rolul eminent și importanța determinantă a literelor românești, a limbii vorbite și scrise, ca parte constitutivă a Ființei, culturii și creației unui neam, cred că este necesar să distingem între componentele esențiale ale identității naționale, și anume: componenta calității de cetățean, care semnifică doar apartenența politică la un anumit stat, precum și componenta identității cultural-lingvistice, care semnifică apartenența organică la un anumit popor, o anumită cultură, limbă, spiritualitate și etos, și care relevă sentimentele, reprezentările și atașamentele unei persoane față de comunitatea etnică de neam, istorie și tradiție. Această ultimă componentă reprezintă fundamentul conștiinței și identității naționale, deoarece identitatea politică și cea culturală pot coincide de

cele mai multe ori, dar ele pot și coexista, uneori, într-o relație de ne-
utră coabitare.

Însă componenta identității culturale este și rămâne determinan-
tă pentru definirea, specificitatea și conținutul conștiinței identității
naționale. Identitatea culturală conferă, în ordinea valorii, autonomie,
stabilitate, distincție și perenitate unui neam și îi modelează profilul
său de ființare întru alte identități culturale. Cred că expresia „om fără
Dumnezeu” poate fi atribuită celui sau celor care nu își întemeiază
existența și aspirațiile pe rădăcinile identității fundamentale a neamu-
lui și ale idealurilor istorice originare. Se poate spune că, atunci când
faci parte organică dintr-un popor, te regăsești în integralitatea, unici-
tatea și simțirea sufletului aceluia popor.

Limba, cultura și religia sunt nivelul superior al Spiritului unui popor
convertit în crearea de valori, tradiție și transcendență, care-i definesc
conturul de identitate și felul de a fi el însuși în societate și istorie.

Limba, ca expresie a constituirii spiritului în formele comuniunii in-
terumane, reprezintă axul gravitațional al culturii și spiritualității unui
neam, pe care se desfășoară întreaga sa istorie și dramă existențială a
conștiinței de sine și prin care se realizează gândirea, creația și pacea
între membrii comunităților umane.

Literele, cuvântul, fenomenul viu al limbii teaurizează toată
cunoașterea, evenimentele, sensibilitatea și istoria unui popor, precum
și, în ultimă instanță, ale întregii omeniri. Însăși configurarea bibliote-
cilor lumii, care sunt instrumentele noastre culturale și care oglindesc
mișcarea spiritului în lume, a fost posibilă datorită codurilor lingvistice
ale popoarelor care au transmis mai departe în timp următoarelor
generații comorile de creativitate și spiritualitate ale geniului uman
manifestat în toate domeniile de activitate.

Limba română, limba noastră comună, este legătura intimă și coezivă
a Ființei integrale a neamului românesc. Ea a apărut și a evoluat ca un
organism viu de-a lungul zbuciumatei noastre istorii. Ea fost o pavăză
și un izvor de viață în păstrarea Ființei noastre și numai prin bogăția,
diversitatea și dulceața ei am trăit, am rostit cuvintele „mamă”, „patrie”
și „pace”, am ridicat rugăciunile către Dumnezeu, am iubit, am creat,
am tăcut, ne-am revoltat, am suferit, am pierdut, ne-am bucurat de iz-

bânzi și de sărbători, în limba în care ne-am născut, în Cuvântul întemeietor al Ființei.

Puterea Limbii constă în miracolul transmiterii gândurilor și stărilor sufletești, al împărtășirii, al comuniunii între oameni și Divinitate. Ne naștem, trăim și murim în Cuvintele limbii materne, oricât de savanți, poligloți și sofisticați am fi. Pentru noi, ca de altfel pentru întreaga suflare românească, oriunde s-ar afla ea, Limba română este unică, sfântă și nepieritoare. Este Duhul întregii noastre culturi și este o veritabilă „comoară”, așa cum o prețuia Alexei Mateevici.

Marele Mihai Eminescu, poetul nostru de suflet și de Limbă română, a creat și a cultivat limba națională, ridicând-o pe treapta perfecțiunii ideatei și artei literare. Eminescu a scris *Tratatul de metafizică* a poeziei românești în *Luceafărul*, *Tratatul de înțelepciune* în *Glossă*, *Tratatul de iubire* în *Atât de fragedă*, *Tratatul socio-istoric* în *Scrisori* și a scris, în metru antic, poate cel mai frumos vers din literatura română: „Nu credeam să-nvăț a muri vrodată”.

Lucian Blaga a rostit adevăruri profunde în diafanele cuvinte ale Limbii române atunci când a spus „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii și nu ucid cu mintea tainele ce le-ntâlnesc în calea mea”. Elogiind statornicia satului românesc, Blaga a zis în mod mesianic că „veșnicia s-a născut la sat”, un alt vers de o rară candoare al literaturii noastre.

Nichita Stănescu, în dragostea-i nețărmurită pentru limba în care a trăit și a creat, fiind întrebat câte limbi cunoaște și vorbește, a răspuns că „de șase ori Limba română”. Nichita Stănescu mai spunea că „Limba română este patria mea. De aceea, pentru mine, muntele munte se numește, de aceea, pentru mine, iarba iarbă se spune, de aceea, pentru mine, izvorul izvorăște, de aceea, pentru mine, viața se trăiește”.

În virtutea acelorași simțăminte, fratele nostru moldovean Grigore Vieru a mărturisit că „Doar în limba ta durerea poți s-o mângâi, iar bucuria s-o preschimbi în cânt, în limba ta ți-e dor de mama și doar în limba ta te poți opri din plâns, iar când nu poți nici plânge și nici râde, tu taci atuncea tot în limba ta”.

Cunoscutul poet Dumitru Matcovschi a spus că „Este a noastră limba noastră și soartă noi suntem cu ea, cum este codrul verde soarta cu ciuta și cu pasărea”.

Pentru prozatorul român Fănuș Neagu, în termenii măiestriei metaforei, „Limba română e distanța dintre inimă și umbra ei, care se numește suflet”.

Cine nu e „locuit de Duhul limbii lui materne” este pustiu de patria și de neamul lui, este văduvit de inefabilitatea primelor sale cuvinte, dăruite prin vibrația inimii mamei sale. Scriitori români de mare talent și sensibilitate din țară sau de dincolo de frontierele ei au omagiat prin creația lor virtuțile și rolul Limbii române în edificarea culturii și simțirii românești, a identității noastre naționale.

Ori de câte ori ne întoarcem la noi înșine, la primordialitatea izvoarelor Ființei noastre, oricât am fi de înstrăinați de locul unde trăim, de împrejurări și de vanitatea realizărilor noastre, ne este dor, dor românesc, de cântecul doinei noastre, de locul unde ne-am născut și a început rostirea spunerii de sine, de vârsta de aur a copilăriei, de primii prieteni și de peisajele de poveste ale locului nașterii.

N-am să vorbesc despre istoria și biografia Limbii române, nici despre conexiunile dintre formele gândirii, ale creației, comunicării și structurile lingvistice și nici despre formarea limbajelor specializate în știință și disciplinele socio-umane, acestea fiind domenii de strictă competență. Am să evoc doar afirmația președintelui Academiei Române, domnul profesor Ioan-Aurel Pop, care spunea că „Limba română este între primele opt limbi ale lumii”, având în vedere bogăția lexicului și valențele acestuia, precum și alte caracteristici care au justificat includerea Limbii române în patrimoniul UNESCO prin două cuvinte intraductibile: „dor” și „doină”.

O evaluare relevantă a unicității și a particularismului Limbii române o regăsim într-un articol publicat de tomisnews.ro la data de 22 februarie 2024, pe care vă invit să-l lecturați cu interes, întrucât considerențele acestuia întrec cu mult posibilitățile mele de elocință în descrierea unicității Limbii române (a se vedea <https://tomisnews.ro/limba-romana-unica-in-lume-nici-o-alta-limba-nu-foloseste-atatea-zicatori-si-expresii-a-intrat-in-patrimoniul-unesco-cu-dor-si-doina>).

Limba română, prin distincția timbrului ei, strălucește în diadema limbilor celorlalte culturi și popoare, care merită respectul și reverența noastră în egală măsură cu acelea pe care le acordăm Limbii române,

considerând, astfel, că numai varietatea limbilor și culturilor constituie liantul păcii și armoniei între popoarele lumii. Limbile armonice ale pământului trebuie să aducă pacea, și nu Turnul Babel al conflictelor între oameni.

Respectul demnității și celebrării limbii noastre române se realizează prin păstrarea și afirmarea ei, prin vorbire și scris, creația în literatură, precum și în celelalte domenii ale științei și ale registrelor limbii culte și populare. Permanența rostirii în aleasa Limbă română nu poate fi întreruptă și nu poate fi inhibată, deoarece nu există o ierarhie a importanței limbilor, întrucât fiecare limbă exprimă geniul autentic al unui popor.

La atenienii care au inventat democrația, în Agora unde se luau hotărârile importante ale Cetății, înainte de deschiderea dezbaterilor, se recitau câteva strofe din *Iliada* și *Odiseea* lui Homer, în semn de respect și recunoștință față de cultura și miturile fondatoare, înscrise în bronzul limbii eline.

Astăzi, în Uniunea Europeană, Curtea de Justiție a acesteia, în respectul limbilor naționale ale statelor membre, limbi oficiale ale Uniunii, își desfășoară dezbaterile judiciare în formula multilingvismului și a identității lingvistice.

La Chișinău, Limba română, ca limbă firească și limbă oficială, a re-născut, dobândindu-și demnitatea ei culturală și națională, prin aportul considerabil și consecvent al oamenilor de cultură, de știință, din învățământ, din artă și din literatură care au făcut posibilă vorbirea și scrierea în Limba română la un înalt nivel intelectual și cu o mare acuratețe stilistică.

Limba română, în calitate de limbă de stat, este atât un simbol național, cât și un element al identității constituționale. Un rol important în această calificare a limbii l-au avut oamenii de cultură, istoricii, dar și Curtea Constituțională a Republicii Moldova, care a statuat, prin Hotărârea nr.36 din 5 decembrie 2013, că „Limba română ca limbă de stat” este unul dintre elementele „considerate esențiale în definirea identității constituționale a noului stat și a populației acestuia, fiind puse alături, de exemplu, de drapelul, stema și denumirea oficială a statului, având un rol cheie în sistemul valoric creat prin proclamarea independenței Republicii Moldova”, soluție consacrată și de Constituția

Republicii Moldova. Eu însumi, în urma pronunțării acestei decizii, am comentat într-un articol în sensul susținerii pertinentei acestei soluții.

Am recitat zilele acestea, chiar în data de 27 august, ziua marcării Independenței Republicii Moldova, pentru care vă adresez felicitări, textul Declarației de Independență a Republicii Moldova din anul 1991, adoptată de Parlament, text redactat, după cum am constatat, într-o limbă română cursivă, naturală și expresivă, în care au fost exprimate cu claritate voința de a face istorie, țelurile și aspirațiile populare ale libertății și independenței.

Fundamentul, continuitatea și păstrarea neîntrerupte ale limbii române sunt asigurate de vorbirea și creația populară a țăranului român care, în întreaga lui viață și activitate, în mod invariabil, a vorbit, a trăit și și-a exprimat sentimentele în una și aceeași limbă, care este, în creația populară (folclor), Limba română, limba poporului român. Țăranul român tradițional este și rămâne incontestabil depozitarul limbii materne românești și cel care a menținut trunchiul limbii române veșnic viu.

Firescul de a avea o limbă este cel mai prețios dar al străbunilor, lăsat urmașilor urmașilor. Spre deosebire de monumentele materiale (edificiile comemorative, muzeele, vestigiile cetăților, ansamblurile omagiale ale unor fapte eroice etc.), monumentul spiritual imaterial al limbii este incomparabil mai durabil, deoarece întregul tezaur al istoriei unui popor este încifrat în registrele cuvântului, limba, prin ea însăși, constituind întreaga memorie a unei comunități. Memoria și limba unui popor nu pot fi distruse sau anihilate, întrucât ele fac parte din Ființa profundă a aceluia neam.

În încheiere, doresc să subliniez că Limba nu este un simplu cod de semne și sunete, care se sublimează în arta și puterea cuvântului, ci ea are imanența forței unui arhetip. Respectul și omagiul față de propria limbă rezidă în vorbirea, în scrierea, în cultivarea și în sărbătorirea ei.

LA MULȚI ANI, LIMBA ROMÂNĂ!

La mulți ani vorbitorilor, creatorilor și tuturor celor care cultivă și afirmă Limba română, oriunde s-ar găsi ei!

Abstract**The Proof of Our Linguistic Unity**

Keywords: *linguistic unity; cultural identity; Romanian language; cultural heritage; traditions; creativity; national identity*

The article by Marian Enache delves into the theme of linguistic unity within the Romanian-speaking world, emphasizing the Romanian language's crucial role as a core element of cultural and national identity. It highlights the power of words and the language's role in maintaining ethnic and cultural unity, as well as defining national identity. Enache shares his thoughts in a festive context, stressing the enduring values of the Romanian language, the traditions, and creativity of the Romanian people. He also underscores the importance of recognizing the Romanian language in the global heritage, recalling the contributions of great poets and thinkers from Romanian literature.

Un voievod de slovă din Maramureș: Gheorghe Mihai Bârlea

Dialog realizat de Vasile PROCA

În Maramureș, „sentimentul românesc al ființei” (Noica) are o mare bogăție de semnificații.

Acest simțământ a devenit, începând cu anul 1973 – eram prima dată în Maramureș – un fel de autograf pe suflet.

De atunci, am început să învăț *alfabetul* civilizației, tradițiilor (obiceiuri, datini) maramureșene. Zilele trăite printre maramureșeni sunt clipe ale veșniciei.

Duminica, la ei, devine ziua luminii. În toate satele, oamenii se îmbracă în straie de sărbătoare. Se îmbracă în numele Tatălui și merg pe drumul mântuirii la biserică. Acolo, în bisericile de lemn din Desești, Bârsana, Ieud, Poienile Izei, Rogoz, Budești, Plopiș, Surdești – toate monumente UNESCO –, dar și în alte biserici de lemn, douăsprezece la număr, îți îmbogățești cultura imaginii, trăiești cu impresia că sfinții pictați pe pereții bisericilor sunt țăranii maramureșeni: acest popor al crucii, care crede în mântuirea neamului omenesc prin Fecioara Maria și Fiul ei, Iisus Hristos, și care crede că din Dumnezeu răsare soarele. Mesajul teologic transmis: lupta pentru credința strămoșească ortodoxă. Cu o mare dragoste față de cele sfinte, se păstrează în aceste biserici cărți vechi de cult, icoane pe lemn, icoane pe sticlă, obiecte de cult, toate valori de patrimoniu. La rândul lor, zugravii de biserici, meșteri autodidacți, și-au asumat același mesaj, care educă comunitatea. Prin culori, au *scris* o teologie. Dis-de-diminează, din primăvară și până toamna târziu, oamenii pleacă la muncă. Întâlnindu-te cu ei, te salută (îți spun): „Domnul fie lăudat!”

Și în strai de sărbătoare, dar și în strai de lucru, oamenii Maramureșului se asemuiesc lui Dumnezeu.

Gheorghe Grigurcu (poet și critic literar), Gheorghe Mihai Bârlea (poet și directorul Memorialului). Memorialul Sighet - 2006. Foto: Vasile Proca

Când stau în fața Creatorului, ei învață a iubi tot ce-i sfânt și frumos. Lăcașuri pentru suflet, multe case maramureșene sunt adevărate muzee sau ateliere de artă populară. De amintit cioplitul lemnului: vestitele porți cu ornamente tipice zonei: frânghia răsucită, rozeta solară, pomul vieții etc. Și troițele de lemn au un specific aparte. Olăritul și țesutul, la fel, sunt produsele unei eredități sociale, ale unei istorii personale.

Să nu uităm a menționa *Cimitirul vesel din Săpânța*, unic în lume, o creație originală a lui Stan Ioan Pătraș, care râde de moarte: crucile sculptate în lemn, cu tot felul de basoreliefuri, sunt momente din viața celui răposat, pictate în culori vii pe fond albastru. Vestitul albastru de Săpânța. Pe toate aceste cruci, de un format aparte, sunt dăltuite epitafuri hazlii despre viața celui plecat la Domnul. O lună de zile se lucrează la o cruce. Am avut bucuria să-l cunosc pe Stan Ioan Pătraș. Era în 1976, la Iași, în Piața Dimitrov din centrul orașului. Împreună cu soția lui, vindeau cergi. La fel, i-am cunoscut pe olarul Daniel Leș („toată ziua olărim”, zice), pe ceramistul Cornel Sitar (ceramica lui are

simboluri care s-au iconizat în timp); pe poetul, pictorul, sculptorul Mihai Olos; pe „țaranul de geniu” Pătru Godja-Pupăză (cioplitor în lemn), ucenicul sculptorului Vida Gheza; pe Doamna Parască Făt și mulți alții, oameni minunați, cu un deosebit har creator.

Despre unii poeți ai Maramureșului mi-a vorbit Ion Zubașcu la cel de-al doilea „descălecat” în Maramureș. Anul 1976, Borșa, *Ziua minerului*. Invitați speciali Ștefan Hrușcă și Ion Zubașcu. Eram venit la invitația prietenului Titi Șișcanu, căpitanul echipei de fotbal „Minerul Baia Borșa” (Divizia B). După concert, toți patru am petrecut o noapte de poveste: cântece, poezie, voie bună și horincă îmblânzită cu bere. Ion a vorbit cu deferență despre prietenii săi, poeții Gheorghe Mihai Bârlea, Ion Burnar, Dumitru Iuga, Gheorghe Pârja, Ioan Es Pop, Echim Vancea etc. Toți validați, în timp, de critici literari importanți: Laurențiu Ulici, Gheorghe Grigurcu, Radu G. Țeposu, Ioan Holban, Gheorghe Glodeanu, Ana Bantoș, Augustin Cozmuța, Delia Muntean etc.

Să urmărim devenirea socială și întru poezie a poetului Gheorghe Mihai Bârlea. Născut la 10 februarie 1951, în satul Nănești, comuna Bârsana, Maramureș, se trage dintr-o veche familie nobiliară, având *Diplomă*, în acest sens, din anul 1384, și fiind, după Nicolae Iorga, printre cele mai vechi familii românești. Absolvă Liceul de Cultură Generală din Sighet (1970), apoi Școala Postliceală de Biblioteconomie București (1974) și Facultatea de Filozofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (1980) și Facultatea de Drept de la aceeași universitate. Doctor în sociologie (2000), UAIC Iași, cu teza *Mentalități și transformări sociale în zona Maramureș*. Este, pe rând, profesor la liceele din Sighet (1972-1990); bibliotecar și director al Bibliotecii Municipale din același oraș, și, prin cumul de funcții, consilier și consilier șef la Inspectoratul de Cultură Maramureș (1990-1997); prefect al Județului Maramureș (1997-2000); director al *Memorialului* din Sighetu Marmației (2001-2007); senator în Parlamentul României (2008-2012); profesor universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Nord Baia Mare (2000-2016).

Dintre cărțile publicate: *Din penumbră* (versuri, 1998); *Lasă-te prădat* (versuri, 1998); *Ceremonia clipei* (versuri, 2006); *Umbra lucrurilor* (versuri, 2010); *Sigilii de sare* (versuri, 2019); *Mentalități în tranziție* (2003); *Eminescu. Teme sociologice și metafizice* (2004); *Colectivizarea*

în Maramureș – *Contribuții documentare* (2004); *Elita academică în închisoarea politică de la Sighet (1950-1955)* (2007) etc. Așadar, un CV impresionant.

Interlocutorul nostru debutează în revista „Zări senine” (1968) a Liceului sighețean, dar și în revista „Astra” (1970); debutul editorial: *Alfa '85*, Editura Dacia, Cluj-Napoca. Mai puțin răsfățați de criticii prezentului literar (excepție Ioan Es Pop), poeții maramureșeni ocupă un loc aparte în peisajul literar românesc. Trebuie citați cu regularitate și respect. Ei își trag seva dintr-un topos și un ethos singulare.

Revenind la remarcabilul poet Gheorghe Mihai Bârlea, putem afirma că poezia sa e o cristalizare a simbolurilor perene pe care le-a descifrat de-a lungul anilor. În clasele primare, *profesor de poezie* i-a fost mama sa, creatoare de poezie populară. La acest important poet, cu un univers liric original, cuvintele sunt materie intelectuală formulată estetic. Descântecurile de metehăi, pomul vieții, obiceiul de înmormântare, iertăciunea, obiceiurile de peste an constituie liniile de forță ale unei realități pe care o țes neîncetat și o validează: se stabilesc conexiuni între real și vis, între joc și ritual. Experiența religioasă, învățătura umanistă, o senzualitate reținută (vezi poemele pentru Rozica) sunt zone de sensibilitate trăită într-o mântuire lină.

Să-i cităm *Parabola fericirilor*:

Să vezi ce alții numai aud,
să auzi ce alții doar văd;

cerul închis într-o piatră neziditoare
căzută în drumul lor;

pământul încremenit în sine,
mișcător între ceruri
spre neliniștea ochilor;

în legănarea spicelor vara,
secerătorii dintre spini
răbdători ridică ochii –

De la stânga la dreapta: Gheorghe Pârja, Gh. M. Bârlea, Adam Puslojic, Vasile Proca și Vasile Muste. Sighețu Marmației, 2008. Foto: Gáál Áron

așteaptă să se înveselească de ploaie,
iar gura lor flămândă să cânte:

de frumusețea pruncilor mi-e dor
și de desăvârșirea lor;

aud văzând
și văd auzind,
așa se visează cei așteptați
la ospățul fericiților.

În Maramureș, există o pedagogie divină, se moștenește o Predanie.
Acolo nu poți fi în biserică, dacă nu crezi în Dumnezeu.

În Maramureș, timpul îți măsoară viața din sărbătoare în sărbătoare, îți citește din *Codicele de la Ieud* (descoperit în 1921). Acolo, se petrece întâlnirea cu Cuvântul, cu logosul dumnezeiesc.

Să citim un *Bocet maramureșean* de Gheorghe Mihai Bârlea:

Se întoarce o ploaie bogată
peste inimi,
să încolțească sămânța bună
și să ne bucure;

iarba sub tălpile goale
trezește simțurile
și scurtează depărtările cenușii;

singuratic sorbind
din răsăritul de lună mă îndestulez,
și crezându-mă dezlegat de păcat,
visez și îngân:

„Da-u-ar Dumnezeu Cel Sfânt
cărare pe sub pământ,
o cărare umblătoare
să se întoarcă cel ce moare”.

Poezia lui Gheorghe Mihai Bârlea e, de cele mai multe ori, o nesfârșită spovedanie, o meditație, un *suspin de clopote* sub privirea unui Iisus mântuitor, care fertilizează cunoașterea, înfățișând dimensiunea reflexivă a omului. Redăm un fragment din alocuțiunea susținută de poet la Zilele Revistei de Cultură „Nord Literar” (2023): „Literatura lipsită de emoție și de sentiment înseamnă sinucidere sau dispariție. Sub ochii noștri, se redefinesc cu o viteză nemaipomenită toate paradigmele emoționale, cognitive, morale”.

Vasile PROCA: Dragă Poete, *lasă-te prădat de întrebările mele, fiindcă sunt convins că vei găsi necesarele cuvinte de acces* (Jean Baudrillard) spre inima cititorilor, că va fi un demers inițiativ spre a le descoperi fabulosul Maramureș.

Așadar, folosindu-mă de cuvintele lui Lucian Blaga, te îndemn să vorbești despre sufletul satului Nănești, unde se vindecă setea de mântuire, unde te-ai născut și ai copilărit.

Reproduc poemul *Nănești*, care îți aparține:

Mi-e dor de un somn înrouat
și de miremele ierbii,
de râul lin luminând,
de horele Anuței lui Negrea
pe cărarea lui Coman,
de jocuri în șura lui Toma
și de strigăturile lui Grigore a lui Badea,
de tropotita feciorilor
cu Grigore a oșencii în frunte,
și noi, prichindeii, vrăjiți
lipiți de casa noastră de lemn,
de grădina înfrunzită
și de ferestrele întredeschise spre rai
și de curtea școlii primare,
dar de sat mi-e dor cel mai tare.

Gh. M. Bârlea: Pentru cei născuți în mediul rural, satul de origine, cu vatra lui, chiar dacă destinul i-a mutat în medii urbane, mai aproape sau mai îndepărtate, supraviețuiește ca un mic tezaur de memorie. În viziunea mea de copil, satul natal îmi părea „centrul lumii”, pentru că relațiile interumane erau directe, ne cunoșteam toți consătenii. Instituția neamului era foarte puternică, pe care Mircea Vulcănescu o situează la intersecția dintre metafizică și istorie. Azi, satul în care am copilărit s-a metamorfozat fundamental, s-a mutat, aș zice, în muzeu, pentru că vechile case de lemn sunt în mare măsură înlocuite de case din beton. Dar sunt, încă, păstrate cu sfințenie valorile rurale identitare: în grai, în port, în obiceiuri, în credință. Particip, și azi, cu emoție la viața satului, la sărbători locale, nunți, botezuri, înmormântări etc. Lumea satului mi-a oferit un set de valori morale pe care mi-am construit destinul: omenia, generozitatea, cultul pentru muncă și respectul pentru tradiții. Prin folclor, satul s-a autodefiniț inspirat: *Năneștiul e*

un sat micuț/ Toată fata-i cu drăguț/ Năneștiul îi mititel/ Multă dragoste e în el. Suntem în ton cu ceea ce spune apostolul Pavel „Unde dragoste nu este, nimic nu este.”

V.P.: Unele cărți bisericești, tipărite la Blaj, se găsesc în multe biserici maramureșene, printre care Nănești și Bârsana, cum sunt: *Apostolul, Triodion, Penticostal, Biblia lui Bob* etc.

Ce a însemnat biserica pentru *coconul* Mihai? Dar care au fost cărțile copilăriei ce te-au marcat cel mai puternic?

Gh.M.B.: Pe lângă cele amintite de tine, merită readus în actualitate celebrul *Codice de la Ieud*, descoperit în podul bisericii de lemn, de secolul XVI, din Ieud, în jurul căruia s-a purtat o puternică dispută filologică: dacă este sau nu primul manuscris în limba română. El provine de la fosta mănăstire ortodoxă din Peri (azi Grușevo, în Transcarpatia, Ucraina), consacrată stavropighie la 1391, de către Patriarhia Constantinopolului. Sunt cercetători care acreditează acest document de limbă și credință cu mult înainte de *Scrisoarea lui Neacșu*, de la începutul secolului al XVI-lea. Acest manuscris a fost pretextul organizării la Ieud, în anii '80 din secolul trecut, a unor colocvii, inițiate de mine și de colegul meu, prof. Petru Dunca, la care au participat lingviști, istorici, scriitori, oameni de cultură. Printre ei și bine cunoscutul lingvist Mihăilă, care refuza datarea manuscrisului la începutul secolului al XV-lea. Poate ar merita o rediscutare a datării acestui document, important prin valoarea lui lingvistică. În ce mă privește, Biserica, în viața *coconului* ce am fost, a avut un rol important în educația mea și a fratelui Vasile. Mama a fost o femeie foarte credincioasă și nu ne permitea să mâncăm, să ne culcăm până nu ne făceam rugăciunile convenite. Pe ea mi-o amintesc mereu cum se ruga în genunchi, cu rozariul și lumânarea aprinsă pe masă, pentru viitorul nostru. În pofida educației ateiste, agresive, la care am fost expuși toți cei din generațiile din perioada totalitarismului ateu, am rămas cu respect pentru Biserică, pentru credință, m-am căsătorit și mi-am botezat copiii, trecând peste tabuurile ideologice. Odată cu evacuarea comunismului din viața noastră, din pozițiile publice pe care le-am ocupat, director, șef al Culturii pe județ, prefect, senator, prodecan al Facultății de Litere din Baia Mare,

am sprijinit construcția de biserici indiferent de confesiune, reparații și restaurări. Fratele Vasile, specialist în domeniu, a restaurat 63 de biserici în toate zonele țării.

V.P.: Să ne spui câteva cuvinte și despre Bârsana (comuna de care aparține satul Nănești) situată pe malul drept al râului Iza, comună străveche de care amintește și o *Diplomă* dată în 1326, de către regele Carol Robert, privind drepturile de moștenire pentru cneazul Stanislav Bârsan. De aici, se poate specula și etimologia numelui Bârsana și, de ce nu, de unde se trage numele Bârlea?

În *Istoria Maramureșului* de prof. Alexandru Filipașcu de Dolha și de Petrova, găsim, între anii 1700-1731, membri de-ai familiilor care emigrează în diferite zone, printre care și familia Bârlea.

Gh.M.B.: Bârsana este centrul administrativ al comunei cu același nume, la care a fost „anexat” și satul meu, datat în documente în secolul al XIV-lea, considerat sat nobiliar, cu familii posesoare de diplome acordate de regii angevivi. Familia Bârlea de Berbești a fost înnobilită cu o astfel de diplomă în 1384. Ioan Mihaly de Apșa a publicat în 1904 un volum de diplome, premiat de Academia Română, importante pentru faptul că în conținutul lor se confirmă dreptul de înainte stătător al românilor pe meleagurile maramureșene. Legat de numele de familie, istoricul Nicolae Iorga crede că se numără printre cele mai vechi în provinciile românești. Așadar, putem spune că „neamul Bârlenilor” durează de sute de ani. Numele Bârlea se întâlnește și în alte zone, precum Mureș, Banat, Alba, efect al migrației istorice. În Maramureș există o localitate Tulgheș, în care peste 70% dintre locuitori poartă numele de Bârle.

V.P.: Ai absolvit Liceul de Cultură Generală Sighetu Marmăției (1970). Vorbește, te rog, despre revista „Zări senine”, unde ai fost redactor.

Gh.M.B.: A fost prima publicație școlară apărută la Liceul (azi Colegiu) „Dragoș-Vodă” după cel de al Doilea Război Mondial. Inițiativa a aparținut unor dascăli generoși și sensibili la talentul elevilor, nu doar

pentru literatură, ci și pentru alte discipline. I-aș aminti cu respectul de rigoare pe profesorii: Eracle Titircă, cel care avuse anumite conexiuni și cu *Cercul literar* de la Sibiu, pe prof. Ion Vancea, consătean cu mine și unchi al poetului Echim Vancea. Aici, în revista „Zări senine”, ne-am publicat mai mulți colegi primele încercări literare, înfiripându-se în noi visul de a deveni poeți sau cel puțin iubitori de literatură. Am avut șansa să fim primiți ca liceeni în cenaclul „George Coșbuc” de la Casa de Cultură din Sighet, în care activau profesori de toate vârstele, dintre care amintesc în mod special pe profesorul, pictorul și poetul Gheorghe Chivu, un maestru pentru noi, cei tineri: Gheorghe Pârja, Echim Vancea, Ileana Mihai, Marin Slujeru, Andrei Făt și alții. Climatul deschis a fost important pentru etapele viitoare ale formării noastre intelectuale și literare.

V.P.: De când ai început să trăiești în acele plutiri ale imaginarii, stări poetice? Când ai conștientizat că ești hărăzit poeziei, că Bunul Dumnezeu ți-a făcut acest dar minunat? Așadar, vorbește despre primele încercări poetice, dar și despre primele poezii publicate. Nichita Stănescu spunea: „Fără Miorița, noi n-am fi fost niciodată poeți”.

Vasile Proca, Gheorghe Grigurcu, Gheorghe Mihai Bârlea și Ion Petrovai
Sighetu Marmăției, 2008. Foto: Gheorghe Pârja

Gh.M.B.: Primul meu „profesor de poezie” a fost chiar mama mea, o inspirată creatoare de poezie populară. Începând din clasa a III-a, la serbările școlare, am recitat doar poezii făcute de mama mea. În felul acesta am fost privilegiat și m-am salvat să recit poezii proletcultiste până la sfârșitul clasei a VIII-a. De atunci am început să mă visez un urmaș al mamei mele și sunt convins că de acolo s-au înaripat și visele în drumul meu către poezie. Am debutat în revista „Astra” de la Brașov, în 1970, apoi în „Convorbiri literare”, remarcat de poetul Nicolae Turtureanu, în cotidianul din Maramureș „Pentru socialism”, care acorda săptămânal un spațiu generos pentru cultură, având în redacție pe criticul literar Augustin Cozmuța, poeții Gheorghe Pârja, Vasile Radu Ghenceanu și Ștefan Bellu, în antologii județene. Pe parcurs, am publicat în reviste literare precum „Luceafărul”, „Tribuna”, „Familia” „România literară”. Debutul editorial s-a produs în volumul colectiv *Alfa*, la Editura Dacia din Cluj Napoca, în 1985.

V.P.: Care au fost motivele ce te-au îndemnat să urmezi cursurile Școlii Postliceale de Biblioteconomie din București (1972-1974)? Despre atmosfera bucureșteană ce ne poți spune? Amintește câteva nume de colegi.

Gh.M.B.: După ce ratasem admiterea la Filosofie la Cluj, revenit din cătănie și din cauza situației sociale din familie, m-am angajat la Biblioteca Municipală din Sighet, instituție de care se leagă 25 de ani din biografia mea. Școala Postliceală de Biblioteconomie am urmat-o la București și am avut ca profesori excelenți experți în biblioteconomie, dintre care îl amintesc pe bine cunoscutul prozator Costache Olăreanu. Aici i-am întâlnit și pe poeții ieșeni Emilian Marcu și Lucian Vasiliu. Atmosfera literară bucureșteană o cunoșteam prin publicațiile vremii și prin relațiile personale cu tineri scriitori.

V.P.: În două rânduri ai „descălecat” în Moldova, la Iași, pentru a fi student la Universitatea „Al. I. Cuza”. Mai întâi, la Facultatea de Filosofie (absolvită în 1980), și apoi la Facultatea de Drept (absolvită în 1993). Tot la Iași, ți-ai luat și doctoratul în sociologie (2000). Cum ai trăit perioadele ieșene? Ce amintiri te leagă de profesorul Tudor Ghiddeanu, deținător al Premiului „Vasile

Conta” al Academiei Române? Era un mare iubitor de poezie și critic literar.

Desigur, să-i amintim și pe profesorii Petru Ioan (Premiul „Vasile Conta” al Academiei Române) și Vasile Miftode (conducător al tezei de doctorat în sociologie).

Gh.M.B.: Prin adopție intelectuală, îmi place să mă declar ieșean. Chiar dacă am urmat cursurile la fără frecvență, am avut profesori prestigioși precum Ernest Stere, Petre Dumitrescu, Petru Ioan, Teodor Dima, Radu Negru. O relație specială am avut cu regretatul profesor Tudor Ghideanu, care mi-a coordonat licența, ce viza teme filozofice și sociologice în opera lui Mihai Eminescu. Domnia-sa, se știe bine, a fost și un excelent eminescolog. Profesorul Vasile Miftode mi-a fost conducătorul de doctorat în sociologie, pe o temă consacrată problematicii mentalităților în perioada de tranziție, referindu-mă în special la zona Maramureșului. Cu dânsul vorbesc frecvent și în prezent, pentru că în cariera universitară m-am dedicat disciplinelor sociologice. Am avut ocazia să cunosc importanți artiști plastici, pictori și sculptori, unii nu se mai află printre noi. Am o relație de prietenie admirabilă ce mă onorează cu maestrul Liviu Suhar, în opinia mea, unul dintre cei mai importanți pictori români contemporani. El surprinde admirabil și emoționant nu doar peisajele, ci și miturile Bucovinei natale, fiind de origine din Iacobeni.

V.P.: Mă întorc în timp și amintesc numele unui mare istoric, Gheorghe I. Brătianu (născut la 3 februarie 1898 la Ruginoasa, Iași), licențiat al Facultății de Drept a UAIC Iași, nepotul lui Ion C. Brătianu și fiul lui Ionel I. C. Brătianu – două mari personalități politice ale României. A fost membru al Academiei Române și autor, printre altele, al unor cărți de referință în istoriografia românească: *O enigmă și un miracol istoric: poporul român și Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*.

Personalitatea lui Gheorghe I. Brătianu se leagă, mai ales, de două orașe: Iași și Sighetu Marmației.

Extrapolând, peste ani, ai stabilit o legătură specială între orașele amintite. În plus, ai fost co-inițiator și director al *Memorialului*

Victimelor Comunismului și al Rezistenței (Sighetul Marmăției, perioada 2001-2007). După cum se știe, marele istoric și-a aflat sfârșitul în aprilie 1953, în penitenciarul Sighet. Vorbește, te rog, despre această perioadă deosebită din toată biografia ta.

Gh.M.B.: Gheorghe Brătianu este, în optica multora, cel mai mare istoric după Nicolae Iorga, cu o operă impresionantă ce îl plasează justificat în sfera modelelor intelectuale și umane. Prima carte la care te referi a fost, în fapt, o replică dată fostului său profesor de la Sorbona, medievistul Ferdinand Loth, care considera momentul aureoral de la 1 Decembrie 1918 drept un miracol. Gheorghe Brătianu aduce argumente de ordin istoric, cultural, de limbă care au premers și au favorizat realizarea României Mari într-un moment critic, spre sfârșitul Primului Război Mondial, cu guvernul mutat la Iași. Am putea spune că *patria de limbă și cultură*, ca să parafrazez o sintagmă a lui Mihai Eminescu, a premers *patriei politice*.

Memorialul Sighet, în biografia mea intelectuală, reprezintă un reper important. M-am atașat dintru început acestui proiect al cărui concept aparține Anei Blandiana și lui Romulus Rusan, la care s-au alăturat un număr semnificativ de personalități din societatea civilă din România și din străinătate. Fundația Academia Civică a fost înființată exact în acest scop: realizarea *Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței* de la Sighet. Sunt membru fondator al acestei Fundații, vicepreședinte al Consiliului director, fost director al acestei instituții timp de 6 ani. E impresionant să constăți că de la deschiderea Memorialului către public, i-au trecut pragul aproape două milioane de vizitatori din țară și de peste hotare, de toate vârstele. Este implicit o *catedră de istorie* pentru tineri, mai puțin familiarizați cu ceea ce a însemnat perioada totalitarismului comunist în România, iar manualele de istorie abordează destul de sumar perioada amintită. Am dreptul moral să mă consider un contributiv semnificativ la ceea ce Romulus Rusan a numit „un miracol”, Memorialul de la Sighet.

V.P.: Legat de Penitenciarul Sighet, dar și de faptul că, în perioada 1995-2005, ai fost membru PNT – CD, te rog să-l aduci în actualitate pe Iuliu Maniu – liderul PNT – o personalitate emblematică a României, începând cu Marea Unire.

După cum se știe, în perioada 25 octombrie - 11 noiembrie 1947, la Școala Superioară de Război din București s-a judecat procesul fruntașilor PNT, fiind acuzați de „complot și trădare”, în cazul *fulgii de la Tămădău*. Fiind condamnat la temniță grea pe viață, moare la Penitenciarul Sighet, la 5 februarie 1953.

Gh.M.B.: Maniu a plătit cu viața în închisorile de la Galați și de la Sighet pentru convingerile lui politice. Scriitorul și profesorul Dan Pavel a publicat recent o carte remarcabilă intitulată *Iuliu Maniu în jurnalul lui Corneliu Coposu*. Am vorbit despre ea la lansarea de la Memorial. Impresionează în *Jurnalul lui Coposu*, în cartea amintită, în comentariul lui Dan Pavel, relația extraordinară dintre Iuliu Maniu și tânărul lui discipol, Corneliu Coposu, licențiat în drept și provenit din jurnalism, căruia îi încredințează gândurile, convingerile, analizele legate de contextul social și politic al României din anii 30 ai secolului trecut, până la „momentul Tămădău”. Subscriu la concluziile lui Dan Pavel, care îl consideră pe Iuliu Maniu cel mai mare om politic român din secolul XX, pentru că de tânăr s-a dedicat intereselor neamului său, ca deputat în Parlamentul de la Budapesta, dar mai ales ca actor politic de primă mărime după Marea Unire. A ocupat cele mai importante demnități publice ca lider de partid și de trei ori prim-ministru, dar este singurul om politic care s-a opus tuturor totalitarismelor din timpul vieții lui: cea carlistă (deși el l-a invitat pe Carol al II-lea să revină în țară, să pună capăt regenței și să devină rege), când a sesizat tendințele lui *autoritariste*; cea antonesciană (după intrarea în combinații politice cu Mișcarea Legionară), și cea comunistă. După un proces oribil, regizat în stilul proletcultismului sovietic, este condamnat la închisoare pe viață. La acest nefericit periplu l-a însoțit și maramureșeanul Ilie Lazăr, căruia Maniu, la sfârșitul procesului, i-a mulțumit „că i-a fost mereu aproape”. Un model de om politic, de conștiință, dedicat unui patriotism luminat.

V.P.: Să continuăm în aceeași notă: **autoritățile comuniste au trimis în închisori și lagăre de exterminare circa două milioane de oameni. Dintre ei, un număr de 200.000 au murit, fiind executați sau supuși unui regim de exterminare. Alții, sute de mii, au fost urcați în vagoane și deportați în URSS. S-au scris multe cărți despre acea perioadă. Există și o revistă *MEMORIA* (revistă a gândirii arestate), dedicată celor întâmplare în acei ani.**

Un celebru fost deținut politic, Cicerone Ionițoiu, a publicat o lucrare monumentală: *Victimele terorii comuniste – arestați, torturați, întemnițați, uciși*, care este un *Dicționar* în 14 volume (6 000 de pagini) cu informații despre preoți, profesori, academicieni, medici, militari, țărani, avocați, demnitari, scriitori, muncitori (aproximativ 80 000 de persoane).

În cadrul *Memorialului Sighet*, există o bibliotecă cu lucrări (cărți, reviste) dedicate acelei sinistre perioade din istoria României?

Gh.M.B.: Există o bibliotecă în care se găsesc, îndeosebi, cărțile publicate de Fundația Academia Civică, începând cu cele 10 volume „Analele Sighet”, cuprinzând comunicările științifice și memorialistice susținute de foști deținuți politici, istorici, oameni de cultură, scriitori la cele 10 ediții ale simpoziunilor desfășurate sub genericile „De la adevărul istoric la judecata istoriei” (primele două ediții) și „Unde Justiția nu este o formă de memorie, memoria poate fi o formă de justiție” (Ana Blandiana). Există, de asemenea, un număr considerabil de cărți cu caracter memorialistic semnate de foști deținuți politici, reviste de specialitate, lucrări ale unor istorici români și străini, dintre care amintim pe Romulus Rusan, acad. Alexandru Zub, Șerban Papacostea, Dennis Deletant, Thierry Wolton, Stephan Curtois, Vladimir Bukowski și mulți alții. O veritabilă *bibliotecă a memoriei* de care nu se poate face abstracție când analizăm istoria recentă a României și implicit a celorlalte state europene căzute în orbita imperiului sovietic.

V.P.: **Sociologia, se știe, ocupă o poziție importantă în cultura intelectuală a comunității și a fiecăruia dintre noi. Având în vedere că, în contextul actual, trăim într-o lume plină de frământări și într-o continuă schimbare, sociologia este chemată să analizeze, cu responsabilitate, cele petrecute în trecutul unei comunități și de a explica transformările prezente și viitoare. Așadar, din punct de vedere sociologic, încearcă, cu privirea unui radiolog, să vezi cum arată societatea românească în prezent și să pui un diagnostic.**

Gh.M.B.: Trăim într-un timp cu dinamică debordantă, se schimbă sub ochii noștri toate paradigmele existențiale: sociale, politice, morale, educaționale, culturale, economice. Vorbim despre globalizare, multi-

culturalism, migrație etc. Chiar și cei mai competenți analiști ai acestor mutații pot fi derutați de viteza cu care se produc evenimente provocatoare pentru civilizația contemporană. Nu puțini sunt cei care sunt îngrijorați de viitorul apropiat sau îndepărtat, sesizând cum tehnologiile de vârf, pe lângă beneficii indiscutabile, generează și amenințări, și riscuri pentru viitor. Geopolitica actuală lansează semnale de natură apocaliptică, uneori. Sociologic vorbind, trăim într-un timp al metamorfozelor rapide, din care nu lipsește riscul unei fragmentări sociale de natură să ne îndepărteze de conștiința apartenenței noastre la un întreg coerent și viu în viața cotidiană, în credință, chiar și în artă. Focalizarea liderilor decidenți în sferele politicilor pe interese egoiste, pe tendințe expansioniste sau revanșarde, secularizarea, subminează credința și comportamentele morale, și constituie surse de îngrijorare planetară. Fenomenul globalizării nu trebuie să fie un balaur ce închide identități, ci să genereze bunăstare și echilibru pe planetă. Tehnologiile trebuie să fraternizeze cu umanitarismul și să protejeze condiția umană.

V.P.: În 20 august 2011, împreună cu poetul Vasile Muste, am vizitat Mănăstirea Sfânta Ana-Rohia. Ghid ne-a fost părintele Panteliman Ilieș. Printre altele, cu competență, ne-a vorbit și de monahul Nicolae (Nicu Steinhardt).

Între anii 1971-1997, ai fost bibliotecar, coordonator și director al Bibliotecii Municipale Sighet. Din volumul *Nicu Steinhardt în dosarele Securității 1959-1989* (Editura Nemira, 2005), voi da un citat: „... la recomandarea lui Constantin Noica, a hotărât să rămână la Mănăstirea Rohia din județul Maramureș, unde să se ocupe și de aranjarea bibliotecii acestei unități cultice (circa 20 000 volume). S-a călugărit la această mănăstire în anul 1980, fiind asistat de starețul Man Serafim” (Ministerul de Interne, Departamentul Securității Statului, Direcția I, nr. 132/MN001623/23 ianuarie 1984).

Dragă profesore, te invit să vorbești despre universul cărților, despre perioada petrecută la Biblioteca Municipală Sighet, dar și despre eseistul, monahul, bibliotecarul Nicolae Steinhardt, cel care a scris și *Jurnalul fericirii*, o carte unică.

Gh.M.B.: Experiența mea profesională la această instituție este de neuitat. Am prelucrat biblioteconomic mii de cărți, am citit cărți importante. Pot spune că m-am consolidat intelectual și am contribuit la prestigiul public al bibliotecii.

Nu l-am cunoscut personal pe Nicolae Steinhardt. Am citit *Jurnalul fericirii*, printre cele mai citite cărți din literatura română, care provoacă emoții intelectuale și creștine. El demonstrează, pornind de la propria experiență de viață, că suferința poate fi o sursă de fericire dacă te eliberezi de ură și vanitate, asumi smerenia și dăruirea în spirit cristic. Teza lui fundamentală este memorabilă: „dăruiește și vei dobândi”. Rohia a fost pentru el, la sugestia lui Noica, locul regăsirii prin credință, după convertirea sa în închisoare la ortodoxism cu binecuvântarea părintelui Mina Dobzeu cu care stătea în celulă. De altfel, „Cristul lăuntric”, cum spune Toma de Aquino, i-a ajutat pe mulți deținuți să supraviețuiască în condițiile subumane din închisori.

V.P.: Să aducem în discuție ruralul românesc cu tradițiile, datinile și obiceiurile specifice Maramureșului, cum ar fi: *Tinjawau, Sînzîenele, Botejunea, formule de salut, mitologia rurală etc.* Printre altele, să nu uiți a vorbi despre secretele *horincii* și despre rețeta *pancovelor*.

Gh.M.B.: Ruralitatea, cu toate atributele sale de civilizație și cultură, constituie fundamentul istoric al destinului neamului românesc. Însă mediul rural, în pofida mutațiilor ce se produc, este păstrător de datini, de obiceiuri, de mituri, de solidaritate socială prin instituții comunitare tipice satului românesc: nunți, botezuri, înmormântări; păstrează sentimentul sărbătorii creștine sau laice ca o modalitate de perpetuare a identității noastre. Școala sociologică de la București, prin Dimitrie Gusti și discipolii lui, prin cercetările făcute în mediul rural românesc din perioada interbelică au atras atenția cu privire la importanța culturii și tradițiilor rurale. Este de neconceput devenirea noastră istorică fără această entitate sacră numită satul românesc. Lucian Blaga, Liviu Rebreanu și mulți alții au adus în Academia Română binemeritate elogii țăranului și satului românesc. În Maramureș, aproape nu există sat unde să nu se celebreze obiceiuri și tradiții ancestrale, un patrimoniu față de care purtăm responsabilitatea

conservării și perpetuării lui. Horinca de Maramureș, la care te referi cu nostalgie, bănuiesc, are notorietatea ei, pe care „a-i gustat-o”, își păstrează savoarea dacă este consumată cu măsură. Eu am botezat-o „literatură de creangă” ca să stimulez apetitul poeților. Pancovele nu lipsesc din meniul obișnuit a maramureșeanului, mai ales în sărbători.

V.P.: În perioada 2008-2012, ai fost senator în Parlamentul României, unde ai desfășurat o intensă activitate politică: inițiative legislative, luări de cuvânt, declarații politice etc. Te invit să amintești câteva inițiative legislative și cum s-au concretizat acestea.

Gh.M.B.: În Senatul României am ocupat poziții de referință, precum vicelider de grup al celui mai numeros grup parlamentar (PDL), președinte al Comisiei pentru Statutul Senatorilor și Deputaților, membru în Comisia de Cultură a Senatului. Am avut onoarea să am colegi personalități cu cariere profesionale remarcabile, profesori universitari, avocați, medici și din alte categorii sociale. L-am avut coleg și pe distinsul prof. univ. dr. Dumitru Oprea, fost rector al Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Toader Mocanu din Târgu Neamț a fost un coleg apropiat, ambii fiind vicelideri la grupul nostru parlamentar. Intrarea unor astfel de personalități în Parlamentul României face posibilă restaurarea prestigiului acestei instituții fundamentale din statul democratic. Din păcate, sunt mai vizibili cei care invadează televiziunile ahtiate după rating și nu se legitimează neapărat ca posesori de cultură politică autentică și excelează prin discursuri demagogice. Am depus 63 de inițiative legislative, dintre care 10 au devenit lege. Din acest punct de vedere, m-am situat pe locul I, împreună cu un alt coleg, ceea ce validează statutul și misiunea asumate ca senator în perioada 2008-2012. Am avut un număr mare de declarații politice pe care intenționez să le public într-o carte intitulată *Democrație și comportament democratic*, de interpelări parlamentare, la guvern, la ministere sau alte instituții publice, pentru problemele cu care se confruntau cei din administrația locală din Maramureș și cetățenii din județ. Am sprijinit obținerea de resurse financiare pentru comunități și instituții, pentru biserici, indiferent de cult. Precizez că, în toată această perioadă, mi-am continuat activitatea universitară la Universitatea de Nord din Baia Mare, fiind prodecan al Facultății de Litere timp de aproape opt ani.

V.P.: Voi aduce în prim-plan un mare artist, cel care și-a dat doctoratul (*Summa Cum Laude*) despre *Horea în grumaz*. E vorba despre Grigore Leșe. Îl citez: „Dacă vrei să asculți o horă adevărată sau un corind, trebuie să stai ani buni printre oamenii satului, să fii alături de ei la nunți, la înmormântări. Să mergi împreună cu ei la biserică, dar și la cârciumă. Să bei cu ei. Să intri în casele în care nu intră aproape nimeni, să treci pragul oamenilor izolați de comunitate. De obicei, acolo găsești cele mai frumoase cântece”.

Să-l amintim și pe taragotistul Dumitru Fărcaș (născut 1938 în satul Groși, aproape de Baia Mare), „un artist al cărui nume îl pronunț, ori de câte ori îl întâlnesc, cu sfințenie”, mărturisirea cunoscutul folclorist Harry Brauner. Nu-i putem uita pe frații Ion și Ștefan Petreuş, care *Merg pe Iza, vin pe Mara*.

Să nu-l uităm pe sculptorul, pictorul și poetul Mihai Olos, „personalitate complexă, de o rară mobilitate spirituală” (Constantin Prut); „are sorți de a fi român și universal totodată, de a fi tradițional și modern, cu o notă foarte personală de artist-intelectual, de meșter-poet” (Petru Comarnescu). Mai pot da multe nume. A vorbi despre fiecare, înseamnă să scrii cărți. De aceea, te rog să sintetizezi acest magic fenomen cultural specific Maramureșului, având în vedere că ai fost și Consilier șef al Inspectoratului pentru Cultură Maramureș.

Gh.M.B.: Te referi la câteva personalități importante ale Maramureșului. Cu Grigore Leșe sunt prieten din tinerețe. El este un artist special, dublat de un muzicolog remarcabil, printre pușinii care pătrunde în metafizica muzicii tradiționale, a folclorului muzical. Exigența lui față de cei ce poluează tradiția, muzica în special, deși deranjează pe mulți, este justificată, întrucât asistăm la o comercializare și o banalizare excesivă a unor valori din partea celor ce se pretind vedete de ocazie. Mihai Olos rămâne în memoria celor ce l-am cunoscut un artist de poveste: poet și pictor cu o memorie fabuloasă, prețuit de Noica și de Petre Comarănescu, un om fermecător, nepereche prin vasta lui cultură și prin opera sa de artist plastic, pictor și sculptor. Proiectul lui vizionar „Orașul universal” se inspiră din matricea stilistică a Maramureșului, consacrată de geniul meșterilor populari datorită cărora vorbim în Maramureș de civilizația lemnului, regăsită în porți monumentale, în case de lemn ce durează de secole,

în biserici, dintre care, azi, opt sunt parte din patrimoniul UNESCO. Dumitru Fărcaș rămâne în memoria tuturor regele taragotului, instrument pe care el l-a înnobilit cu sonorități ca nimeni altul. Frații Petreuş sunt o instituție în sine, pentru că folclorul muzical maramureşean a devenit cunoscut și dincolo de hotarele României, s-a universalizat, așa zice.

V.P.: Te întrerup, scuză-mă, îl voi cita, din nou, pe Grigore Leșe: „Între *horea în grumaz*, peisajul Țării Lăpuşului și sufletul lăpuşenilor există o adevărată contopire. Nu se poate imagina frumusețea peisajului lăpuşan fără frumusețea oamenilor acestor locuri, iar *horea* asigură simbioza. Prin ea sufletul acestora se revarsă peste natură, transformând-o în cântec. [...] Ritmul acesta împreună cu emiterea inflexiunilor guturale, care conferă specificitate genului și totodată îi atestă arhaismul, dau *horei în grumaz* o aură de mister, de profundă spiritualizare, asemănătoare celei din cântările bisericesti ortodoxe”.

Așadar, dragă Poete, să ne imaginăm că mergem pe *Drumul lui Leșe*, cântând această *hore în grumaz*:

Frunză-n prun, frunză su' prun,
Ieși, mândruță, până-n drum
De ți-am fost vrodată bun.

Frunză-n fag, frunză su' fag
Ieși, mândruță, până-n prag
De ți-am fost vrodată drag.

De când mândruța s-o dus,
Negură pe deal s-o pus
Și pă deal și pă muncele
Și pă sprâncenile mele.

Dacă mândruț-a vini
Trece-om vârful Măgurii,
Desculța-ne-om de-un pt'icior,
Și l-om trece pă ușor
Desculța-ne-om de-amândouă,
Și le-om trece ca și-o rouă.

Gh.M.B.: Mulțumesc, să continuăm. Am fost și sunt implicat în viața culturală a Maramureșului și, să fiu sincer, sunt mândru de apartenența mea la spațiul cultural al acestui ținut voievodal. Cu riscul de a părea orgolios, mă laud adesea că muzica tradițională, jocul maramureșean mișcă codul genetic în mine. Știu să joc, știu să cânt la nunți, la petreceri și o fac cu o bucurie ce mă întinerește. Am sprijinit multe dintre proiectele culturale importante din Maramureș, inclusiv prin prezența la festivaluri internaționale ale ansamblurilor folclorice, profesioniste sau de amatori. Sunt manifestări în Maramureș, precum Festivalul de datini și obiceiuri de iarnă, care numără peste cinci decenii de activitate. De Festivalul Internațional de Poezie de la Sighet, mă simt în mod special atașat, din tinerețe, de o jumătate de veac. Ai participat și tu de nenumărate ori, împreună cu un număr impresionant de poeți reprezentativi azi, veniți la Sighet îndeosebi la imboldul regretatului Laurențiu Ulici, maramureșean și el după tată. Sunteți mulți poeți ieșeni, moldoveni, care, din tinerețe, ați fost la acest festival, ați luat cele mai importante premii ale revistelor literare, inclusiv marele premiu al festivalului, rămânând atașați până azi de noi. Alături de tine, îi amintesc pe Lucian Vasiliu, Daniel Corbu, Casian Maria Spiridon, Nichita Danilov, Gelu Dorian, Adrian Alui Gheorghe, Nicolae Sava, regretatul Aurel Dumitrașcu din Sabasa, Neamț, dar și poeții din Basarabia și din Ucraina (Cernăuți și Transcarpatia), precum Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Ilie Zegrea, Gheorghe Moiş, Nicolae Șapcă și alții. Pe scurt, la Festival au fost prezenți poeți din toată geografia literară a țării, îndeosebi din centrele universitare, mulți dintre ei sunt poeți și scriitori de referință. Festivalul nu poate fi disociat de Serile de Poezie de la Desești, care împlinesc 45 de ani de la debut sub oblăduirea poetului și jurnalistului Gheorghe Pârja. Prin Festivalul de la Sighet, în fiecare toamnă, s-a reconstituit simbolic *harta literară* a României Mari. Caracterul de festival internațional provine din participarea la multe ediții a unor poeți din Ucraina, Republica Moldova, Serbia, Ungaria, Cehia, Israel, Spania etc. Dar festivalul este o operă colectivă prin contribuțiile foștilor directori ai Casei de Cultură, în prezent Centrul Cultural de la Sighet, precum Ion Ardeleanu Pruncu, Dorel Todea, Octavian Postolache, Spiridon Pralea, Johnny Tivadar, Vasile Muste (manager și poet) - în prezent Ileana Matus - poeții Echim Vancea, Gheorghe Pârja, Marin Slujeru, Rândunica Petrulescu. Nu pot fi omiși alți poeți importanți din județul Maramureș participanți la mul-

te ediții. Îi amintesc pe Vasile Morar, Nicolae Scheianu, Lucian Perța și mulți alții. Sunt bucuros să constat că apar și în prezent, la Sighet, tinere poete remarcabile despre care se va vorbi peste câțiva ani. Sperăm să păstrăm această *instituție a poeziei* pe mai departe din convingerea că o cetate fără poezie, fără cultură este ireparabil mai săracă. Sunt multe instituții profesioniste puternice, muzee de istorie, de mineralogie, Muzeul de Artă din Baia Mare, muzee etnografice, care tezaurizează istoria și creația culturală din Maramureș.

Rămân atașat de Maramureș pentru că aici este matricea familiei mele, mă identific cu valorile sale: tradiții, obiceiuri și cu tot ceea ce are semnificativ acest ținut binecuvântat.

V.P.: Dragă Poete, după cum se știe, ești redactor la „Limba Română”, revistă de știință și cultură ce apare la Chișinău din 1991. Redactor-șef este domnul Alexandru Bantof. Vorbește, te rog, despre acel număr special dedicat Maramureșului: *Partea de cer numită Maramureș* (nr.3-5/2000). Din câte știi, lansarea revistei a fost un eveniment excepțional. Ai cuvântul.

Gh.M.B.: Primul scriitor din Basarabia pe care l-am cunoscut a fost Liviu Damian, care, în 1983, a venit la Sighetul Marmației împreună cu membri din colegiul de redacție al revistei „Luceafărul”, dintre care amintesc pe poetul Dan Frunteletă, criticul Mihai Ungheanu, poetul Ion Gheorghe și alții, invitați de mine și de prof. univ. dr. Petru Dunca, pe atunci cadru didactic la Ieud. S-a întâmplat chiar în ziua fatală pentru Nichita Stănescu și vestea ne-a șocat pe toți. A avut loc totuși o întâlnire literară cu publicul, iar Liviu Damian a citit printre altele și o poezie cu o mare încărcătură emoțională dedicată mamei sale. După aceea, poezii basarabeni mi-au devenit cunoscuți printr-o antologie apărută înainte de 1989, din care rețin și azi versurile lui Petru Zadnipru: *Moldovenii când se strâng/ Și în petreceri se avântă/ La un colț de masă plâng,/ La alt colț de masă cântă*. Dar contactul meu propriu-zis cu Basarabia s-a produs la sfârșitul lui noiembrie 1991, când, din entuziasm, m-am deplasat la Chișinău împreună cu prof. Ion Ardeleanu Pruncu pentru a invita două formații din Moldova la Festivalul de datini și obiceiuri de iarnă din decembrie, de la Sighetul Marmației. A fost o călătorie

cu întâmplări despre care voi vorbi într-un alt context. Momentul de referință pentru biografia mea, în relațiile cu scriitorii și oamenii de cultură din Basarabia, este întâlnirea cu Alexandru Bantoș, redactorul-șef al revistei „Limba Română” și distinsa sa doamnă Ana, excelent critic literar, în primăvara anului 2000. Veniseră în Maramureș cu intenția de a dedica un număr al revistei spațiului cultural și de civilizație al acestui ținut cu puternice rezonanțe istorice și pentru basarabeni. Eram prefect și întâlnirea cu ei se situează printre momentele admirabile ale vieții mele. Numărul din august 2000 a cuprins importante contribuții ale unor istorici și oameni de cultură, inclusiv din Basarabia, cu privire la identitatea noastră, cultura și civilizația tradiționale și prin ceea ce are în prezent reprezentativ acest județ. Ca prefect al județului, Alexandru Bantoș mi-a luat un interviu pe care îl recitesc și azi cu plăcere. În contextul acțiunilor dedicate Limbii Române, în 28 august 2000 am constituit un „desant” cultural maramureșean, cu oameni de cultură, reprezentați ai instituțiilor publice din județ, iar în centrul Chișinăului am oferit un spectacol folcloric care a emoționat publicul din Chișinău. Mi-l amintesc pe marele și regretatul poet Grigore Vieru, admirând spectacolul din preajma statuii lui Ștefan cel Mare. Am pus temelii solide, așa zice, și prieteniei mele cu familia Bantoș. Mi s-a făcut onoarea să fiu membru în colegiul de redacție al revistei. Am publicat, la anumite intervale de timp, poezie, eseuri, iar Ana mi-a prefațat volumul de poezie *Sigilii de sare*, apărut în 2019 la Editura Limes din Cluj. Consider că această revistă este printre cele mai reprezentative prin profilul științific, de istorie și cultură din spațiul Limbii române, transcende granițelor politice. Este o revistă eroică, așa numi-o, împreună cu colegiul redacțional, care a avut demnitatea și curajul să folosească sintagma *limba română* de la primul număr, într-un moment când în spațiul oficial era acreditată așa-zisa *limbă moldovenească*. Am avut bucuria să cunosc mulți scriitori reprezentativi și istorici care au participat la multe simpozioane organizate la Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet.

V.P.: Dragă Poete, mulțumesc mult pentru această disponibilitate la dialog. Voi încheia, cum altfel, decât citând din *Artă și filosofie* de Ernest Stere (Editura Junimea, Iași, 1979), cel care ți-a fost

profesor de filosofie la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, autor a 60 de volume: „Poetul dă o formă vizibilă misterului ce ne înconjoară sau se află în noi, revelându-ne prin arta cuvântului ceea ce presimțeam doar, comunicându-ne *inefabilul*. Prin *magia* cuvântului reușește să suscite în noi emoții tulburătoare, impresii și idei pe care el însuși le-a trăit și care sunt tot atâtea mesaje adresate oamenilor.

Filosoful caută să explice universul eșafodând teorii, tot atâtea încercări de a pătrunde în misterul înconjurător, năzuind la adevăr printr-un elan care se apropie vizibil de inspirația poetică”.

Povestea *voievozilor de slovă* din Maramureș va continua.

Abstract

A Voivode of the Word from Maramureș:

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Dialogue by Vasile PROCA

Keywords: *Gheorghe Mihai Bârlea; Romanian poetry; Maramureș; cultural traditions; regional identity; popular literature*

The article analyzes the poetic and cultural contributions of Gheorghe Mihai Bârlea, a significant figure in the literature of the Maramureș region. The author aims to contextualize Bârlea's work within Romanian literary traditions, exploring the socio-cultural influences on his creation. Using qualitative research methods, the author examines Bârlea's texts, particularly his poems that reflect the current events of rural life and local spirituality. Among the main conclusions is the recognition of his impact on local cultural identity and the active role he played in promoting the folk traditions of Maramureș.

Alecu RENIȚĂ

Idealul vieții mele a fost și a rămas Reîntregirea României noastre!

L.R.: Când ai o viață în spate, poți să aduni curaj ca să alegi din tot timpul acesta acele câteva secunde, rupte una de alta, în care te-ai întâlnit cu istoria. Care au fost aceste clipe?

Alecu RENIȚĂ: Viața lăsată în urmă de un jurnalist adeseori pare o călătorie fascinantă, prinsă între întâmplări fabuloase și oameni încântători, între maratoane interminabile și bucuria materialului prezentat la timp, între existența cea zilnică și meandrele destinului. Însă istoria, nu mă refer la disciplina propriu-zisă, e cu totul altceva – e acea forță uriașă și invizibilă care mână umanitatea de la începuturi, pe drumuri doar de ea cunoscute, fără să explice împăraților sau muritorilor de rând de ce a lăsat să ardă biblioteca din Alexandria sau să dispară imperiul roman, de ce nu a păstrat România întreagă la 1940 sau de ce nu se îndură de popoarele sfâșiate de războaie și nedreptăți. Istoria ne deschide ochii la trecut, însă tace cu îndărătnicie când e vorba de viitor. Uneori aruncă unele semne misterioase, lăsând oamenii să le descifreze. Pentru mine, prima întâlnire cu un semn lăsat de istorie pe pământul Basarabiei a fost în vara anului 1972, când am văzut o inundație devastatoare pe râul Prut. Mă aflu în oșpeție la un coleg de universitate, băștinaș din Costești. Acolo am dat cu ochii de frontiera sovietică, sminteala cu gardul de sârmă ghimpată. Se vede că furia apelor smulse se mai multe segmente de graniță cu stâlpi cu tot, unii agățați de sălcii și tufișuri. Lângă stâncă pe care mă cocoșasem să văd spectacolul naturii, în apa turbure se bălăbănea un buștean solid, descojit și modelat într-o bornă de hotar, cu cele patru litere mari – „СССР”. Ce blasfemie își permitea Natura, fără spaimă de a fi încarcerată – să dea jos simbolurile Kremlinului, să sfideze, să nu recunoască frontiera rușilor pe Prut!? Nici țipenie de grănicer să vină, să se arunce în apa învolburată,

să salveze onoarea imperiului sovietic. Înainte să cobor de pe stâncă, un val a smuls borna din prinsoare, lăsându-mă să privesc cu uimire și bucurie cum „CCCP”, luată de ape, se ducea la vale, dispărea în vâltoarea Prutului. Imaginea bornei de hotar fictiv, cu inscripția „CCCP”, doborâtă de ape și înghițită de Prut, am luat-o ca pe o întâlnire cu istoria, iar peste 20 de ani, URSS chiar s-a dus pe apa sâmbetei, s-a prăbușit. Celelalte două întâlniri le consider reale, deși peste ani îmi par tot mai neverosimile – în secția publicistică din redacția

Pentru că își trăiește viața cu nerv

Vine o zi în care ne apropiem de viața noastră ca de o etajeră cu cărți. Cu cărți citite. Și asta e obligatoriu. Și punem degetul pe o carte ca să o scotem dintre alte cărți, și o răsfoim, o răsfoim. Apoi alte cărți scoatem. Nu avem când să le recitim. Găsim timp doar pentru a le retrăi și pentru a căuta niște cuvinte. Tot despre noi. Pentru că acolo, pe etajeră, cărțile acelea sunt anii noștri. Și vine o zi când ne par multe. Și vine o zi când căutăm să vedem, acolo, pe polițe, cam câte ar mai putea să încapă. Cărți pe care urmează să le citim.

Alecu Reniță își trăiește viața cu nerv. Nu știi dacă asta se poate citi în vreo cardiogramă. Și nu știi dacă se poate găsi în vreo farmacie pastile pentru ca să o poți trăi altefel. Și nu știi dacă ar asculta doctorul. Când eram copii, nu știi de ce pastilele erau amare. Asta nu ne plăcea – că-s amare. Și le ascundeam pe sub saltele. Și le ascundeam în mânăca cămășii. Ar fi bine ca Alecu Reniță să nu le ascundă. Pentru că nervul cu care ne trăim zilele nu prea cruță. Iar noi îi dormi zile multe.

Cu drag, Revista Limba Română

săptămânalului „Literatura și Arta”, unde adunasem în anii 1988-1989 aproape o jumătate de milion de semnături în favoarea readucerii acasă a Limbii Române și Alfabetului Latin; următoarea întrevedere – în Primul Parlament, când am înălțat la 27 aprilie 1990 Tricolorul peste întreaga Basarabie și la 27 august 1991 – votul pentru Declarația de Independență față de Rusia imperială.

L.R.: Ce se întâmplă cu omul atunci când cineva, și aici am în vedere inclusiv un sistem, încearcă să-l schimbe, umblând cu târnăcopul printre idealurile lui și printre convingerile lui?

A.R.: În Uniunea Sovietică nu existau decât idealuri false, fabricate de ideologi iscusiți, care îți creau iluzia că, în sfârșit, tu, „moldovan ruginit”, eliberat de sub ocupația moșierilor români, ai șansa istorică să îmbrățișezi cea mai nobilă și mai înălțătoare cauză, să devii „tânăr constructor al comunismului”, să participi la „făurirea celei mai libere, drepte și prospere societăți din lume”, să ajungi un Prometeu sau Danco pe „șantierele patriei socialiste”. Ce clișee propagandistice, ce limbaj schimonosit și afurisit intra în capul tineretului îmbuibat cu slogane mobilizatoare, cântece pretins patriotice și îndemnuri de a deșteleni stepele Kazahstanului sau de a se aventura la construcția secolului – BAM. Ai trăit acele timpuri de înșelăciune colectivă, la sigur, ții minte

*Anunțarea voturilor
pentru Declarația de Independență. 27 august 1991*

*Alecu Reniță, Grigore Vieru
și Boris Vieru la o întâlnire de suflet
în redacția revistei NATURA*

*La monumentul lui Mihai Eminescu
din fața Ateneului Român
împreună cu Nicolae Dabija*

când sute de mii de tineri moldoveni au înghițit momeala, și-au părăsit baștina, umplând benevol cu forță de muncă șantierele imense din pusturile Siberiei. Nicio zdreanță n-a mai rămas din trâmbițatele idealuri, fiindcă totul era ficțiune, ipocrizie, amăgeală. Am avut norocul să fiu trimis de redacție să fac un serial de reportaje despre „coloniile de moldoveni” împrăștiate pe mii de km de-a lungul magistralei de gaze Surgut–Urengoi până la țărmul Oceanului Înghețat de Nord. Ce am văzut acolo nu încapă în cuvinte: condiții de trai mizerabile, cămine suprapopulate de conaționali, ploșnițe cu milioanele, păduchi în orice localitate de pe traseu, lipsă de igienă elementară. Ce idealuri puteau avea tinerii moldoveni, în afară de un salariu mai mare decât cel de acasă? În Siberia am trecut prin ceva similar despre ce mărturisea scriitorul Panait Istrati, care venise la Moscova să elogieze „țara libertății și a oamenilor muncii”, dar, îngrozit de cele văzute, a scris celebra carte *Spovedania unui învins*. Recunosc: am dus de răpă sarcina redacțională, nu am prezentat niciun reportaj, iar când i-am spus redactorului-șef despre realitățile nefardate, a renunțat să-mi ceară materialele pla-

nificate. Dar să-ți răspund la întrebare: am venit la universitate cu o dorință nestăvilită de a intra în lumea cunoștințelor solide și a cărților bune, de a însuși tainele meseriei, gândirea creatoare și arta scrisului. Îmi plăcea profesia aleasă, însă abia vara, când am fost repartizat la stagiul obligatoriu, la redacția raională din Cimișlia, am descoperit ce mă așteaptă în viitor. În fond, mi se cerea să devin o trompetă ideologică, să elogiez înțelepciunea partidului, să închin ode ocupanților, să fardez realitățile și să contribui prin materialele mele la comunizarea și rusificarea RSS Moldovenești. Nu prea găseai loc pentru alte idealuri decât cele oficiale – formarea mărețului popor sovietic și a omului nou, glorificarea URSS-ului, distrugerea treptată a imperialismului american și asigurarea victoriei definitive a comunismului. Frământările m-au chinuit o vreme, pierdusem pofta de a studia „operele geniale ale clasicii marxism-leninismului”, începusem să-mi dau seama că un șir de obiecte îmi otrăveau mintea, mă îndocrinău. Din anul doi, învățam mai mult pentru bursă, reușind să-mi fac timp să caut, să găsesc și să citesc pe ascuns cărți rare, unele interzise, despre Basarabia, despre etnogeneza poporului român, despre originea, istoria și limba moldovenilor. Fără să știu, idealul meu se forma lent din acele cărți „subversive”, din care sorbeam adevărul despre ființa mea națională. După ce am citit publicistica, opera politică a lui Eminescu, idealul meu – erezie teribilă și sfidătoare la adresa dogmei „eliberatorilor” – a prins contururi clare, a devenit lumina și energia interioară de care duceam lipsă și o căutam, conferind un rost existenței goale de student sovietic. Eminescu m-a ajutat enorm să mă ridic în picioare, să-mi formeze viziunea și caracterul, să renunț pentru totdeauna la drogurile ideologice, mi-a deschis ochii să văd esența toxică a Rusiei imperiale etc. Articolele lui Eminescu despre Basarabia mi-au dat setul de argumente de care duceam lipsă, arma cea mai puternică de a rezista la ispitele de a avansa, de a deveni ideolog și colaboraționist al regimului de ocupație. Idealul meu, alimentat din scrierile politice ale lui Eminescu, Iorga, Xenopol, Bogdan P. Hașdeu, avea puterea nepuizabilă a adevărului și încrederea tinerească în dreptate și biruință. De-a lungul vieții, până la prăbușirea URSS, târnăcopul rusesc m-a lovit barbar, provocându-mi traume adânci, însă nu a reușit niciodată să-mi clinească dragostea față de Basarabia natală și convingerea fermă că, inevitabil, poporul român, de pe ambele maluri ale Prutului, se va reunifica.

L.R.: Cum a fost ora aceea în care ai ieșit, împreună cu alți deputați, în fața mulțimii, pentru a ne regăsi în Libertate? E corect că acolo unde e Libertate vine și sărăcia, îmbrăcată frumos, lipicioasă, drăgăstoasă și demolatoare?

A.R.: Cele mai înălțătoare clipe le-am trăit în anii de Renaștere și Eliberare Națională. Știam că în afară de „un șirag de pietre rare”, se află „în adâncuri înfundată” și o altă comoară – sufletul frumos al românilor basarabeni, care arareori apare în văzul lumii. Dincolo de acel fatum păgubos de a te resemna și a trăi „supt vremi” sau a te târî prin viață „cu capul plecat”, găsim în fiecare veac un nucleu de români care, în felul lor, au luptat pentru a păstra duhul sfânt al libertății și unității naționale. Ce altceva urmăreau Ioan Vodă cel Cumplit sau Mihai Viteazul, pașoptiștii sau suita de unioniști în frunte cu Alexandru Ioan Cuza, „Școala Ardelenească” sau „Junimea”, Mihai Eminescu sau Bogdan Petriceicu Hasdeu, „Sfatul Țării” de la Chișinău sau grupul de cărturari din „Congresul General” de la Cernăuți? Când am descoperit marile personalități basarabene de la începutul secolului XX, scrierile lui Zamfir Arbore și Alexe Mateevici, Ion Pelivan și Pan Halippa, Constantin Stere și Ion Buzdugan, Paul Gore și Ștefan Ciobanu, am trăit durerea și revolta că „eliberatorii” i-au lăsat pe milioane de confrăți în beznă, lipsindu-i de dreptul de a cunoaște adevărul, aspirațiile și lupta bunicilor și părinților pentru libertate și unitate românească. Evoc înaintașii și faptele lor însuflețitoare de la început de veac

Familia Reniță: Sorenela, Alecu, Parascheva, Lucian

pentru că atunci când săptămânalul „Literatura și Arta” (redactor-șef Nicolae Dabija) a răscolit mulțimile adormite, lansând campania națională „Limbă-Alfabet”, așteptam cu speranță să reînvie, să renască sufletul frumos al basarabenilor, cum se întâmplase la 1917-1918. Nu am greșit. Oricine studiază onest se poate convinge că procesele de emancipare națională din Basarabia, de la începutul și sfârșitul secolului XX, au similitudini și urmează, în mare măsură, o traiectorie comună. Diferența de bază o reprezintă votul de Unire din 27 martie 1918, care nu a mai avut loc după votul de Independență din 27 august 1991, fiindcă Rusia a anticipat și a declanșat războiul împotriva Republicii Moldova. Dezbaterile, polemicele și confruntările din interiorul Primului Parlament, dar și cele din centrul Chișinăului, orientau mișcarea populară spre scoaterea frontierei artificiale de pe Prut și reîntregirea poporului român. Războiul Rusiei împotriva noastră a stopat procesul firesc de unificare. Cât privește sărăcia moldovenilor de rând, ea nu este o consecință a Libertății, ci a mentalităților colective rusofile și a colapsului filialelor mari ale complexului militar-industrial din Chișinău, falimentarea economiei unionale planificate, furtul a peste patru miliarde de ruble ale deponenților moldoveni de către băncile de la Moscova și preluarea banditească a 40% din unitățile economice ale Republicii Moldova de către separatiștii de la Tiraspol. Desigur, nu scoatem din ecuație lăcomia ciocoimii și nomenclaturii locale, care a accelerat furturile proprietății de stat, privatizarea sălbatică a bunurilor publice, sabotarea premeditată a creării clasei de mijloc la sate și orașe.

L.R.: Care sunt momentele ratate în istoria noastră peste care ținem arborat drapelul independenței?

A.R.: Există un lanț lung de momente ratate, însă ar fi necesar să se știe că începutul tuturor ratărilor și înfrângerilor ține strict de planul Rusiei de a păstra Republica Moldova sub talpa ei, iar ca să-i reușească, ea trebuia să declanșeze un război împotriva noastră. Au apărut nu puține studii, cărți, documente despre războiul din 1992, însă, până la 24 februarie 2024, autoritățile moldovenești au creat confuzii grave, au de-rutat opinia publică, au vorbit cu jumătăți de adevăr mult mai toxice decât narativele propagandistice, iar nu puțini demnitari de prim-rang își permiteau să declare de la cele mai înalte tribune că „războiul civil de

la începutul anilor '90 a fost început din vina Chișinăului” (Igor Dodon, șeful statului); că „separatiștii de la Tiraspol au început războiul împotriva Chișinăului, dar Federația Rusă a intervenit ca să oprească vărsările de sânge” (Aureliu Ciocoi, prim-ministru); că „conflictul armat de pe Nistru din 1992 a fost un război civil” (Nicu Popescu, ministrul afacerilor externe și integrării europene). Ca deputat, am îndrăznit să adun din diferite surse informații secrete, să clarific cine a creat și înarmat batalioanele de bandiți, de unde și cum au ajuns tancurile, tunurile, lansatoarele de rachete „Grad”, carele blindate în mâna separatiștilor (a se vedea materialul documentat *Trădătorii dansează cazaciocul pe mormintele eroilor*, revista „NATURA”, februarie 2020). Totul, dar absolut totul, inclusiv uciderea a sute de eroi moldoveni, a făcut parte din planul de agresiune al Rusiei împotriva Republicii Moldova, având ca obiective fragmentarea și distrugerea Mișcării de Renaștere și Eliberare Națională, dizolvarea înainte de termen a Primului Parlament, instalarea la putere a nomenclaturii vechi și stoparea proceselor de apropiere de România. Practic, prin armistițiul semnat de M. Snegur și B. Elțin la 21 iulie 1992 se recunoștea capitularea Republicii Moldova, cu condițiile impuse de Moscova. După capitulare, ratările s-au ținut lanț, populația a pierdut treptat încrederea în beneficiile democrației, independenței și libertății. Guvernările instalate la Chișinău din februarie 1994 și până la câștigarea președinției de către Maia Sandu, în decembrie 2020, s-au aflat la cheremul Moscovei, transformând Moldova într-o marionetă a Rusiei, a mafiei din rețelele KGB-FSB din spațiul post-sovietic.

L.R.: Idealurile, pe cât sunt de mărețe, pe atât sunt de fragile. De câte ori au fost compromise aceste idealuri? Cine sunt cei care au îmbrăcat haina trădării și ce va face istoria cu ei?

A.R.: Ideile mișcă înainte elitele și popoarele. Idealurile unesc oameții, îi luminează și le dau puteri să facă fapte nobile, înălțătoare. Ai dreptate că ele sunt fragile, iar conducătorii de mișcări populare le pot compromite sau chiar trăda. E adevărat că mulțimilor deșteptate, când au obiective concrete și reale, e periculos să le stai în cale. Nu spun nimic nou afirmând că idealurile îmbrățișate doar de elite au foarte puține șanse să învingă. Mulți moldoveni au sprijinit lupta pentru „Limbă-Alfabet”, dar manifestau prudență în implicarea și atingerea rapidă a

scopului de bază – Unirea cu România. Se cerea multă înțelepciune și clarviziune să promovezi idealul reîntregirii în rândul populației îndoctrinate, să faci față uneltirilor perfide ale serviciilor rusești, să menții unitatea „frontului popular”, penetrat de cârțițele și agenții KGB-ului. Îmi amintesc bine: după ce am propus să legiferăm zona de frontieră de la Criva până la Giurgiulești într-un Parc natural comun Republica Moldova–România, de mine s-a apropiat vicepreședintele parlamentului Victor Pușcaș, care mi-a declarat „frățește”: „Merg cu voi oriunde îmi cereți, dar până la Prut. Ca jurist și politician, îmi dau seama ce urmărești, dar partea ceea de râu – nu trec!” Iar ca dânsul gândea 70-75% din deputați. În societate, din cele 4,5 milioane, numărul „pușcașilor” îl depășea cu mult pe cel din parlament. La fel, se cerea să ținem cont că la Cotroceni Ion Iliescu nu dădea semne că ar susține Unirea. Dimpotrivă. Ar fi o naivitate să considerăm că haina trădării fusese îmbrăcată doar de Iu. Roșca și câțiva ciraci din preajma lui. Încă în vara anului 1990, împreună cu 7-8 deputați, am lansat inițiativa de secretizării arhivelor KGB-ului. Înainte de puciul din 19 august 1991, am aflat că arhivele KGB-ului fusese evacuate de la Chișinău, dar nu și agentura cu miile de cârțițe din instituțiile statului, din guvern, parlament, mass-media, din front, interfront și partide. Nici atunci, nici acum, deși au trecut peste trei decenii, nu avem capacități reale, profesionale să diminuăm sau să eliminăm metastaza serviciilor rusești din corpul politic, instituțional, diplomatic, economic, social, cultural, mass-media și religios al Republicii Moldova. Să lași securitatea cetățenilor și a statului pe seama unor amatori din organizațiile neguvernamentale e tocmai ceea ce promovează din culise Rusia în diferite țări, fiindcă ea ține pe liniile din față, în tranșeele invizibile ale războiului hibrid, cei mai experimentați profesioniști. Fără o cooperare multilaterală, complexă cu serviciile specializate din Ucraina și SUA, Moldova nu se va vindeca de bolile rusești, de propaganda moscovită, nu va ieși din „lumea rusă”, chiar dacă ar deveni parte a spațiului românesc sau european.

L.R.: Ce ne ajută să avem ochii limpezi atunci când revedem timpurile în care am trăit nedreptăți și de ce plângem când ne pune cineva o poză cu satul în care am copilărit?

A.R.: Viața omului se aseamănă cu un film, care derulează pe durata unui număr exact, dar necunoscut, de ani. Captivant sau banal, frumos sau urât, luminos sau întunecat – filmul e despre tine. Tu ești autorul, regizorul, protagonistul, proprietarul, ție îți aparțin alegerile făcute, drumul parcurs, meseria aleasă. E un dar divin să poți prețui și iubi viața și oamenii în orice condiții. Să te bucuri de minunățiile și splendorile planetei albastre, să auzi simfonia apelor, codrilor și naturii, să întâmpini cu sufletul deschis primăvara, care îți aduce Învierea, să duci cuvântul mângâietor în inimile necăjiților, să intri în casele oamenilor cu gânduri curate, să te știi oricând ajutor și parte din poporul tău. Nedreptățile nu-ți pot acoperi soarele de pe cer, ele nu pot opri pomii să înflorească și să rodească. Este foarte important să nu înmulțești nedreptățile, ci să le scazi.

Ar fi nedrept să trecem cu vederea reversul medaliei. Cunoscm nu puțini tipi frustrați de propria biografie, care caută țapi ispășitori în altă parte, fără să aibă curajul să privească înăuntrul lor. Ei dau vina pe toți și refuză să-și asume responsabilitatea pentru ceea ce au făcut și fac, pentru ce reprezintă cu adevărat. Ei nu-și pot trăi frumos propria viață și îi disprețuiesc sau urăsc pe cei care pun preț pe fiecare zi trăită întru binele celor din jur. Mi se plângea un milionar, care mă trăsese de mânecă să-i văd palatul luxos din Chișinău că, vezi Doamne, dânsul a obosit de distracții și plăceri trecătoare, că anii se duc, iar lui i se pare că viața a trecut pe lângă el, fără să-i acorde ce merita. Îmi cerea sfatul. I-am sugerat să-și reînvie copilăria, satul natal, școala, prietenii din clasă sau din mahala. M-a privit suspicios, crezând că-l iau peste picior. Mi s-a plâns că a avut nenorocul să se nască într-un sat de proști și să învețe într-o școală de imbecili. Deși are bani destui, refuză să-i ajute, fiindcă sătenii lui nu sunt recunoscători... ca toți moldovenii. Cazul e simptomatic, nu singular. Să ajungi să nu te poți bucura de copilăria trăită e o pedeapsă cumplită. Nu exagerez cu nimic spunând că pentru mine copilăria e fărâma de rai întâlnită pe pământ, că părinții întruchipau bunătatea umană, că din geamul casei părintești se deschidea cea mai frumoasă câmpie din lume – câmpia râului Cogâlnic, că Abaclia natală și-a păstrat chipul de icoană ca și întreaga Basarabie din inima mea. Cum să nu ți se umezească ochii, reîntorcându-te pe tărâmul fabulos al copilăriei și la vatra satului, unde ai văzut lumina zilei?

L.R.: Ce se întâmplă cu noi atunci când ni se împlinesc idealurile? Rămânem fără ele?

A.R.: Idealul vieții mele a fost și a rămas Reîntregirea României noastre! Să dea Domnul reunirea să se înfăptuiască azi-mâine, fiindcă dincolo de dreptatea istorică pe care o așteptăm de foarte mult timp, pâlălaia războiului aprins de Rusia în Ucraina se poate extinde în orice clipă și transforma Basarabia în ruine, scrum și mult sânge. În afară de NATO, nicio țară din Europa nu poate singură să reziste în fața monstrului și să-l strivească. Reîntoarcerea Acasă a Basarabiei, în România, îi asigură imediat intrarea în Uniunea Europeană și NATO. În 15-20 de ani traumele vechi, istorice, provocate de Rusia vor fi vindecate în mare măsură, Basarabia va cunoaște o dezvoltare impresionantă, generațiile tinere se vor contopi firesc, devenind parte organică a poporului român, iar România întregă va intra în topul celor mai bogate și prospere țări din Europa. Românii de pe ambele maluri ale Prutului își vor recăpăta demnitatea națională lezată, mândria de a reprezenta o Țară mirifică și posibilități nelimitate de afirmare în competițiile viitorului. Idealurile împlinite nu dispar, ele doar se transformă sub un alt nimb!

L.R.: Și acum o întrebare parcă dintr-un alt interviu: „Ce are toamna asta, că începe să ne placă? Se întâmplă ceva cu ea sau se întâmplă ceva cu noi?”

A.R.: Cum să nu ne placă toamna care ne dăruiește atâta poezie, simfonie și culoare? Iar de undeva, din izvoarele veșniciei noastre, din Carpați până la Dunăre, de la Olt până la Nistru, se înalță și răsună vocea divină a lui Tudor Gheorghe: „Niciodată toamna nu fu mai frumoasă!”

L.R.: Când scriem „Alecui Reniță, ...” ce dorești să se scrie după virgulă?

A.R.: ... Un om care se bucură de miracolele Naturii, de lumina din ochii oamenilor, de anotimpurile vieții, de picătura de rouă, un om care iubește sincer neamul românesc, Basarabia natală și se roagă să prindă Ziua înălțătoare a Reîntregirii națiunii române!

Abstract**The Ideal of My Life Was and Remains the Reunification of Our Romania!**

Keywords: *reunification; national identity; ideals; history; Romanian culture; national consciousness*

The article analyzes the complexity of the national reunification ideal from the author's perspective, within the historical and cultural context of Romania. The author, Alecu Reniță, discusses the impact of historical events on Romanian identity and how individual and collective ideals have been influenced by political regimes throughout various periods. Methodologically, the article relies on a variety of historical sources, interviews, and cultural analyses, serving as a relevant case study for the development of Romanian national consciousness. Among the key conclusions is the notion that, despite challenges and restrictions, the aspiration for the reunification of Romania remains a living ideal that inspires generations.

Andrei RUSU în dialog cu
părintele Grigore JELIHOVSCHI

Renașterea religioasă și renașterea națională au avut la bază aceleași valori și aspirații fundamentale

A.R. – absolvent al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova și al Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România. Pe parcursul anilor a realizat emisiuni cu tematică religioasă la diferite posturi de radio din Republica Moldova. Din anul 2004 este preot la Biserica „Sfântul Mare Mucenic Dumitru” din Chișinău. Actualmente, în cadrul studiilor doctorale la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, realizează o cercetare istorico-misionară despre viața religioasă din Republica Moldova.

Andrei RUSU: Părinte, cum v-a prins pe-restroika lui Gorbaciov?

Grigore JELIHOVSCHI: La Moscova, pe-restroika a fost mai vizibilă decât la Chișinău. Acolo, încă de la începutul anilor 1980, au început să fie redeschise biserici, preoții au avut mai multă libertate în activitatea lor, în zilele de sărbătoare erau trase clopotele pentru a anunța Sfânta Liturghie. În RSSM situația a rămas neschimbată până în 1988, an în care în URSS au fost sărbătoriți 1 000 de ani de la creștinarea Rusiei. Sigur, reformele lui Gorbaciov au trezit sentimente de bucurie în inimile creștinilor. Redeschiderea bisericilor și readucerea în legalitate a vieții religioase în URSS și, implicit, în RSSM, au fost evenimente neașteptate. Trist e faptul că această renaștere religioasă a fost de scurtă durată, iar luptele interne bisericești, întreținute de politicul și geopoliticul din regiune, au scindat credincioșii din țara noastră.

A.R.: Renașterea religioasă s-a desfășurat în același timp cu lupta pentru Renaștere Națională. Au avut ceva comun aceste renașteri?

Grigore Jelihovschi (centru) și cei doi fii ai săi Nicolae și Serghei

Preotul Grigore Jelihovschi este de jumătate de secol parohul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din satul Sălcuța, raionul Căușeni. A fost deputat în primul Parlament al Republicii Moldova și semnatar al Declarației de Independență din 27 august 1991. S-a implicat activ în procesul de introducere a religiei în școală. A fost profesor de dogmatică la Seminarul Teologic din Chișinău.

G.J.: Da, cele două renașteri au fost profund interconectate. Renașterea religioasă și renașterea națională au avut la bază aceleași valori și aspirații fundamentale. Ambele mișcări au vizat recuperarea identității, a demnității și a valorilor esențiale ale poporului nostru.

A.R.: **Puteți explica mai detaliat cum s-au influențat reciproc aceste renașteri?**

G.J.: Renașterea religioasă a întărit renașterea națională, oferind un fundament spiritual și moral pentru mișcările de eliberare națională. Biserica a jucat un rol esențial în păstrarea limbii, culturii și tradițiilor noastre, creând un spațiu sigur pentru exprimarea identității naționale. În același timp, lupta pentru renașterea națională a oferit contextul necesar pentru revigorarea credinței ortodoxe, încurajând oamenii să se întoarcă la rădăcinile lor spirituale și culturale.

A.R.: Cum a contribuit Biserica la Mișcarea de Renaștere Națională?

G.J.: Prin promovarea educației, a culturii și a valorilor tradiționale, care sunt de factură creștină. Biserica a fost un simbol al rezistenței împotriva asupririi și un catalizator pentru unitatea națională, iar noi, preoții, am încercat să mobilizăm comunitățile noastre prin predici și prin activități sociale. De asemenea, învățăturile creștine despre demnitatea umană, dreptate și solidaritate au furnizat un cadru moral pentru Mișcările de Eliberare Națională.

A.R.: Ați simțit aceste sentimente naționale și în plină epocă sovietică? Erați conștient de faptul că *homo sovieticus* nu este o identitate, ci o ideologie și că, de fapt, basarabenii sunt de etnie română?

G.J.: Și da, și nu. Nu aveam o conștiință clară a faptului că nu mă integrez etnic în Uniunea Sovietică. Totuși școala generală și, ulterior, Seminarul Teologic și-au lăsat amprenta ideologică. În același timp, eram conștient de faptul că vecinii noștri de peste Prut vorbesc aceeași limbă ca și noi, au aceeași credință ortodoxă și că suntem parte a aceleiași Biserici Ortodoxe. Intuiam că suntem același neam, dar nu aveam acces la istoria adevărată, pentru a-mi putea întări și argumenta această intuiție. Ca să înțelegeți că ceea ce vă spun nu sunt pur și simplu vorbe, trebuie să vă povestesc următoarea întâmplare. Când eram student la Seminarul Teologic din Leningrad, la începutul anilor 1960, am scris și am trimis o scrisoare la București, patriarhului Iustinian Marina, prin care l-am rugat să-mi dăruiască o Biblie în limba română.

A.R.: Mai păstrați vreo ciornă a scrisorii respective?

G.J.: Nu, dar i-am spus că sunt din RSSM, vorbitor de limbă română. Că sunt student la Seminar și că în Leningrad nu găsesc o Biblie în limba română. Dar vreau să am o Biblie românească. Cu toate că eu aveam acasă Biblii românești. Dar așa am simțit, ca pe un lucru deosebit, să scriu această scrisoare patriarhului și să-i cer o Biblie.

A.R.: V-a trimis?

G.J.: Da, am primit de la București Biblia în limba română. Pe lângă Biblie, Patriarhul mi-a trimis și o Cazanie. Să vedeți că, atunci când au ajuns la Leningrad, KGB-ul nu a permis să-mi fie înmânate mie aceste cărți. Au fost date rectorului Seminarului, episcopului Meliton, cu ordinul de a fi puse în biblioteca instituției. Episcopul nu a ținut cont de ordinul kgb-iștilor. M-a invitat la el și mi le-a oferit pe ascuns, zicându-mi: „Vezi, să nu știe nimeni despre asta”.

A.R.: Nu ați avut probleme cu KGB-ul? Nu ați fost chemat pentru interogatoriu?

G.J.: Nu, nu m-au chemat. S-au temut de Biblie (*râde*).

A.R.: Mai aveți această Biblie?

G.J.: Da, o am și o păstrăm ca pe o relicvă de familie.

Cu privire la apartenența mea la neamul românesc, pe care vă spuneam că o simțeam intuitiv. Trebuie să vă spun că tatăl meu a fost coleg de Seminar la Cernica cu vrednicul de pomenire, Preafericitul Patriarh Teoctist. Iar eu i-am trimis scrisoare Patriarhului Iustinian. Nu știu cum să zic, dar vedeți cum se intersectează lucrurile? Și toate se întâmplă prin pronie divină.

A.R.: Cum ați ajuns să fiți deputat în primul Parlament al Republicii Moldova?

G.J.: Am fost ales în circumscripția numărul 210 Căușeni, care cuprindea satul Sălcuța și cele din împrejurimi. Am fost propus pentru această funcție de locuitorii satului meu, în care slujesc ca preot de peste 50 de ani.

A.R.: Ce v-a determinat să acceptați să intrați în această luptă electorală?

G.J.: Sentimentul patriotic. Erau timpurile Mișcării de Eliberare Națională. Când conștientizam crimele săvârșite de regimul comunist ateu în Basarabia noastră. Am crezut în faptul că lucrurile se pot schimba și că sunt dator să particip, să mă implic în construcția unei societăți în care vocea Bisericii să conteze. Și nu doar să conteze, dar să fie acceptată drept o autoritate profetică, metapolitică. Vocea Bisericii este crucială în orientarea morală și spirituală a națiunii. Îmi doaream să aduc aceste valori în sfera publică și să contribui la renașterea identității noastre naționale și religioase.

În acea perioadă, simțeam o responsabilitate profundă față de poporul nostru și de valorile noastre naționale și religioase. Istoria și tradițiile românești au fost profanate de un regim care nu respecta credința și identitatea noastră. Am simțit că este datoria mea, ca cetățean și ca om de credință, să mă implic activ în viața publică pentru a apăra aceste valori și pentru a contribui la renașterea lor.

Astfel, am decis să candidiez pentru funcția de deputat, nu doar ca o datorie față de Biserică și de credința mea, ci și ca un act de iubire față de țară și de poporul nostru. Speranța mea a fost și este ca, prin eforturile noastre colective, să construim o societate în care valorile creștine să fie integrate în viața de zi cu zi, oferind astfel un fundament solid pentru prosperitatea noastră comună.

A.R.: Preotul se poate implica în lupte politice?

G.J.: Nu, preotul nu se poate implica în lupte politice. Preotul, fiind slujitor în Biserica lui Hristos, nu poate fi nici politic și nici apolitic, dar metapolitic.

A.R.: Ce-ar însemna metapolitic?

G.J.: Metapolitic? Adică mai presus de ceea ce putem numi interese politice. De la înălțime se văd lucrurile. Preotul, prin lucrarea Duhului Sfânt, trebuie să fie un vizionar, care să se implice pe deplin în binele societății. În epoca sovietică, preotului îi era interzis să iasă din biserică, ceea ce îi limita considerabil activitatea sacerdotală și de catehumenat.

După anii 1990, pentru a avea o lucrare rodnică, preotul trebuie să iasă din biserică și să se implice activ în realizarea binelui în comunitatea sa.

A.R.: Puteți explica mai detaliat ce înseamnă acest „bine al comunității”?

G.J.: Sigur! A te implica în binele comunității în rol de preot înseamnă a promova activ valorile morale și spirituale care contribuie la coeziunea socială, susțin dreptatea și favorizează pacea. Aceasta implică nu doar participarea la acțiuni caritabile sau sociale, ci și cultivarea unei atitudini de respect, empatie și responsabilitate față de ceilalți membri ai comunității, în conformitate cu principiile Sfintei Scripturi. Preotul trebuie să fie un model de integritate, compasiune și iubire. Prin predica sa și prin faptele sale, preotul trebuie să inspire comunitatea să trăiască conform acestor valori. Metapolitic înseamnă să acționezi dincolo de partizanatul politic și de interesele personale, concentrându-te pe binele comun și pe promovarea unei societăți echitabile și armonioase.

A.R.: Cum poate un preot să fie metapolitic în mod practic?

G.J.: Prin educația morală și spirituală pe care o oferă credincioșilor, prin implicarea în proiecte sociale care ajută comunitatea și prin susținerea valorilor creștine în spațiul public. De asemenea, preotul trebuie să fie un apărător al drepturilor și demnității umane, luptând împotriva nedreptății și a corupției. Toate aceste acțiuni nu sunt politice în sensul tradițional, dar au un impact profund asupra sănătății morale și spirituale a societății. Toate aceste valori, alături de predarea religiei în școală, au fost stipulate în programul meu electoral, pe care l-am intitulat „Ecologia sufletului”. De altfel, și părintele Petru Buburuz, și ceilalți preoți care au fost deputați în Parlamentul 90 au promovat programul „Ecologia sufletului”. Credeți că a fost un program politic?

A.R.: Ați fost deputat în primul Parlament al Republicii Moldova și v-ați pus semnătura pe Declarația de Independență...

G.J.: Da, am ajuns deputat și prima cerință pe care am avut-o în acest rol a fost predarea religiei în școală. Când am făcut această cerere în plenul Parlamentului, s-a apropiat un deputat rus din Transnistria și mi-a zis: „Если бы вы говорили о преподавании истории религий, мы бы вас поддержали (Dacă ați vorbi despre predarea istoriei religiei în școală, noi am accepta să vă susținem)”. Nu a fost unica replică de acest gen. Spre exemplu, un actor renumit din acele timpuri (nu vreau să-i dau numele, pentru a nu-i afecta demnitatea) mi-a reproșat cu privire la predarea religiei în școală că credința ortodoxă ne ține în neghină. I-am dat să citească o carte teologică în limba rusă, în care se argumenta faptul că „православность – это синтез авторитарности и свободы” („ortodoxia este sinteza dintre autoritate și libertate”). I-a plăcut această definiție și nu m-a contrazis. În același timp, când de la microfonul Parlamentului am cerut religia în școală, oamenii din fața Parlamentului scandau „Religia în școală, religia în școală!”.

Situația pe care v-o povestesc m-a contrariat în acel moment. Atunci am înțeles că ideologia din epoca sovietică a reușit să schimbe mentalitățile elitelor, să-l excludă pe Dumnezeu din cultură, școală, instituții de stat. Am mai înțeles că poporul simplu este păstrătorul adevăratei credințe și că este foarte mult de lucru pentru a restabili valorile ortodoxiei și credința în Hristos Domnul în societatea moldovenească postcomunistă. Azi, după trei decenii, mă întreb dacă am reușit ceva...

Au fost și alte situații în care am înțeles că majoritatea deputaților din primul Parlament erau reticenți în a accepta vocea Bisericii în luarea anumitor decizii. De exemplu, când s-a hotărât ca data de 27 august să fie proclamată ziua în care să sărbătorim Independența Republicii Moldova, episcopul Vichentie Moraru de Tiraspol și Dubăsari, invitat în Parlament, de la tribuna centrală a îndemnat deputații să schimbe data de 27 august cu cea de 28 august. Argumentul său a fost că 27 august este în ajunul sărbătorii Adormirea Maicii Domnului și că este zi de post. Iar dacă ar fi să transferăm data de sărbătoare de pe 27 pe 28 august, am pune Independența Republicii Moldova în ocrotirea Fecioarei Maria, iar praznicul Adormirii ar deveni hramul țării noastre. Din păcate, propunerea nu a fost acceptată. Deputatul Valeriu Matei zicea că noi vom trece la stilul nou și 27 august nu va mai fi în ajunul Adormirii. Totuși, trecerea nu s-a mai realizat și trăim cum trăim...

Am început să fiu frământat de gândul că am greșit că am acceptat să fiu deputat. Și, la un moment dat, chiar am avut intenția să las această funcție. Am fost totuși încurajat de faptul că lumea avea foarte mare încredere că se va întâmpla o schimbare, o schimbare radicală. Erau anii unei mari așteptări în ceea ce privește renașterea spirituală și renașterea națională. Iar eu nu aveam dreptul să dezamăgesc. Am mai fost încurajat și de adevăratele personalități ale neamului nostru, care erau și ei pe atunci în funcții de conducere a statului. Trebuie să-i pomenesc pe Ion Vatamanu, Ion Ungureanu, Grigore Vieru, Mihai Volontir și, mai ales, Nicolae Dabija. Cu Nicolae Dabija am avut o relație mai specială. Ne știam încă din tinerețe, de prin clasa a zecea, fiindcă ambii scriam poezii. Am avut o relație de neuitat. Cu părere de rău, a decedat și am trăit acest moment cu multă tristețe. Dar îl pomenesc și pe el și pe ceilalți care mi-au arătat rostul în funcție de deputat la fiecare Sfântă Liturghie, rugându-l pe Dumnezeu să-i așeze în Împărăția Sa.

A.R.: Ce s-a întâmplat cu încrederea oamenilor că se va produce o schimbare?

G.J.: Ei, a fost o încredere care, după 1997, a fost pusă la pământ. Din acest an s-au schimbat foarte mult lucrurile.

A.R.: De ce anul 1997?

G.J.: De fapt, lucrurile au încetat să mai meargă bine odată cu venirea agrarienilor la putere, în anul 1994. Vechii nomenclaturiști ai epocii sovietice au pus mâna pe țară. În 1997 s-a ajuns la apogeul stării critice. După euforia și entuziasmul de la începutul anilor '90, când Independența părea să deschidă calea către reforme profunde și o societate mai justă, realitatea politică și economică s-a dovedit a fi mult mai complicată. În acest an, criza economică și instabilitatea politică au început să se intensifice, iar reformele promise nu au mai fost implementate cu eficiența așteptată. Corupția și interesele personale au început să domine scena politică, iar ideea de schimbare reală a fost înlocuită de o continuare a vechilor practici. Oamenii și-au pierdut treptat încrederea, văzând că puterea nu era folosită pentru binele comun, ci pentru

a servi unor interese restrânse. Acest lucru a dus la o criză de speranță și la un sentiment de neputință în fața unui sistem care părea tot mai închis și mai departe de aspirațiile inițiale ale societății.

A.R.: Din ce an sunteți preot în satul Sălcuța?

G.J.: Din 1974. Anul acesta împlinesc 50 de ani de când slujesc în această comunitate.

A.R.: Să înțelegem că biserica din Sălcuța nu a fost închisă în anii prigoanei comuniste...

G.J.: Nu, nu a fost închisă, slavă Domnului. Dar greutăți, ispite, încercări au existat din plin. Nu am fost scutiți nici noi de suferințele regimului dictatorial comunist.

A.R.: Povestiți-ne întâmplări care, poate, v-au provocat limitele existențiale.

G.J.: Atunci când am venit în Sălcuța, soția mea Margareta era însărcinată cu primul nostru copil. Nimeni dintre gospodarii din Sălcuța nu a vrut să ne găzduiască. De aceea, a trebuit să ne oprim la casa parohială pentru un timp. Și aici s-a iscat prima confruntare cu autoritățile sovietice. Kgb-iștii au vrut să mă scoată și din casa parohială, zicându-mi că nu am dreptul să locuiesc acolo. Atunci eu le-am reproșat că soția mea este însărcinată și dacă din cauza faptului că nu vom avea unde trăi va pierde copilul, ei se vor face vinovați de aceasta și vor fi condamnați. Era un ofițer sovietic de rang înalt. Atunci el mi-a zis că, datorită faptului că așteptăm un copil, ne lasă să trăim doar un an în casa parohială. Dar, după ce l-am servit cu băuturi alcoolice, ne-a lăsat, în general, în pace. Acestea erau metodele de a soluționa anumite probleme cu autoritățile de stat. Corupția și pe atunci era pusă în capul mesei.

A.R.: Din epoca sovietică ni se trag multe vicii...

G.J.: Da! Să vă mai povestesc o situație. Prin 1981 mi s-a întâmplat un caz haios, care astăzi provoacă zâmbet, dar atunci a fost unul stresant și pentru mine, și pentru familia mea. Sigur, și pentru creștinii din Sălcuța.

Deși erau anii în care Biserica era prigonită, eu am fost un preot activ și prin aceasta provocam nemulțumire autorităților comuniste. Din această cauză, probabil, au hotărât să mă pedepsească. Președintele sovietului sătesc de pe atunci, împreună cu secretarul de partid și cu ceilalți acoliți ai puterii sovietice au hotărât să mă înroleze în armata sovietică. Au venit la ora unu de noapte, au sărit peste poartă în curtea casei, m-au trezit din somn și m-au anunțat că trebuie să merg cu ei pentru a fi înrolat în armată.

A.R.: Au procedat exact ca NKVD-ul în iunie 1941 sau KGB-ul în iulie 1949, când au fost ridicate și duse în Siberia mii de familii de basarabeni.

G.J.: Exact! Aceleași metode de teroare. Mi-a fost speriată familia, că aveam și copil mic. Dar n-am avut încotro. A trebuit să mă supun. Dimineață, la ora șase, m-au urcat într-o mașină cu dubă, în care erau transportați pușcărișii. Era o atmosferă dezolantă. Matusca Margareta plângea, părintele Nicolae, fiul meu care pe atunci era mic, s-a ascuns speriat sub masă...

A.R.: Câți ani aveai atunci? Că nu mai erai potrivit ca vârstă pentru armată.

G.J.: Sigur! Aveam 31 spre 32 de ani. Dar și preot fiind, nu aveau dreptul să mă înroleze. Au vrut să mă intimideze, să-și bată joc de mine. Au zis: „De când a venit preotul acesta tânăr, aduce tineretul la Biserică”. Și acest fapt i-a deranjat.

A.R.: Cum au derulat evenimentele?

G.J.: Am fost dus la Căușeni, la comisariatul militar. Acolo, într-un dialog cu un maior al comisariatului, probabil responsabil de înrolare, l-am

întrebat: „Почему так срочно, товарищ майор? Церковь должна помогать государству?” („De ce atât de urgent, tovarășe maior? Biserica trebuie să ajute statul?”). Și el mi-a răspuns: „Да, конечно!” („Da, sigur!”). S-a purtat bine cu mine. Între timp, informația precum că la Căușeni vor să înroleze un preot în armata sovietică a ajuns rapid la Chișinău. Acest fapt a scandalizat cumva biroul central de înrolare de la Chișinău. Eu, până la amiază, m-am întors în Sălcuța, iar cel care a organizat înrolarea mea, cel din cadrul comisariatului din Căușeni, a fost dat afară. Toată lumea râdea de el. M-am întâlnit odată cu acest om la Bender. Vindea pâine și mi-a zis: „Poate să vă dau niște pâine caldă?” (*râde*).

În general, viața în URSS a fost duplicitară. Spre exemplu, părintele Alexei Mateevici era studiat în școli, la obiectul literatura moldovenească. Vedeți că sistemul trebuia să fundamenteze ideologia moldovenistă pe autoritatea anumitor personalități consacrate, care își aveau obârșia în ținuturile noastre. Dar, nu-l prezentau pe Mateevici în toată splendoarea lui. Era cenzurat. Din poezia *Limba Noastră* erau excluse versurile „Limba noastră îi aleasă/ Să ridice slava-n ceruri./ Să ne spui-n hram și-acasă/ Veșnicele adevăruri”. Sau, în manualul de limbă moldovenească Mateevici era desenat cu cravată la gât (*râde*). Adică, ar fi vrut să-l facă și pe el comunist. Nu se spunea categoric că a fost preot. În cabinetul de limbă moldovenească era reprezentat cumva, mai decent, în uniformă de seminarist. Arăta ca un militar.

A.R.: Sunteți născut într-o familie de preot. Cum a fost copilăria dumneavoastră?

G.J.: Eu sunt născut de șapte luni. Eram foarte firav și arătam, așa cum îmi ziceau ai mei, ca un ciocălău de popușoi (*râde*). Tatăl meu, preotul Timofei Jelihovschi, a fost urmărit întreaga viață de securitate din considerentul că ar fi spus într-o predică că nu poți sluji la doi domni, lui Dumnezeu și lui mamona. Organele de partid au făcut tâlcuirea în felul lor, asociindu-l pe mamona cu regimul comunist. Astfel, l-au considerat pe tatăl meu o amenințare la adresa regimului. Pentru acest fapt, tatăl meu ar fi putut fi condamnat la mulți ani de pușcărie. Dar el s-a ascuns de organele de securitate sovietice.

În această perioadă eu am trăit împreună cu bunica mea, Varvara, o femeie foarte credincioasă. Probabil, din sentimentul ei de credință, mă vedea și pe mine preot. Astfel, deși eram doar un puști, mi-a cusut un epitrahil și eu îl purtam cu mândrie și făceam slujbe cu el (*râde*). Odată, a venit la noi un preot, părintele Gurie, care se tot jeluia că-l doare capul. Atunci eu m-am suit pe o masă, pentru a fi la înălțimea părintelui, și i-am pus epitrahilul meu pe cap și am zis o rugăciune. După care l-am întrebat: „Ți-a trecut capul, părinte?”. Și mi-a răspuns că i-a trecut (*râde*). Cam în acest duh s-a petrecut copilăria mea.

A.R.: Copilăria dumneavoastră a fost, așadar, marcată de influența puternică a familiei și a credinței. Cum v-a format aceasta ca om și ca preot?

G.J.: Copilăria mea a fost un timp de formare profundă, plin de provocări și de momente care mi-au întărit credința și caracterul. Trăind într-un mediu atât de credincios și fiind martor la suferințele și persecuțiile Bisericii, am învățat cât de importantă este integritatea și fidelitatea față de valorile noastre spirituale. Bunica mea, Varvara, mi-a insuflat dragostea pentru rugăciune și slujire, iar exemplele din viața de zi cu zi m-au ajutat să înțeleg importanța compasiunii și a ajutorării celorlalți. Toate acestea m-au pregătit pentru drumul meu ca preot, oferindu-mi o temelie solidă pe care să-mi construiesc vocația.

A.R.: Ați avut vreun moment de îndoială sau de cumpănă în privința chemării dumneavoastră de a deveni preot?

G.J.: Ca orice om, am avut și eu momente de îndoială și de cumpănă, mai ales văzând suferințele tatălui meu și dificultățile prin care a trecut familia noastră. Dar aceste momente au fost, paradoxal, și ocazii de întărire a credinței mele. Am realizat că adevărata chemare nu este una ușoară, dar este plină de sens și de împlinire. Fiecare provocare și fiecare obstacol m-au ajutat să mă apropiez mai mult de Dumnezeu și să înțeleg mai bine responsabilitatea pe care o am ca preot. Am simțit mereu că aceasta este calea pe care trebuie să o urmez, chiar dacă uneori este dificilă.

A.R.: Cum vedeți rolul Bisericii în societatea modernă?

G.J.: Vocea Bisericii este crucială în orientarea morală și spirituală a națiunii. Într-o lume în continuă schimbare, unde valorile tradiționale sunt adesea puse sub semnul întrebării, Biserica poate oferi un punct de referință stabil și un ghid moral. Cred că Biserica trebuie să fie un far de lumină, oferind îndrumare și speranță oamenilor, încurajând compasiunea, justiția și pacea. În plus, Biserica are rolul de a proteja identitatea culturală și spirituală a unei națiuni, păstrând vie memoria tradițiilor și a valorilor fundamentale.

A.R.: Părinte, vă mulțumesc pentru destăinuire.

Andrei RUSU in dialogue with Grigore JELIHOVSCHI

The religious revival and the national revival were based on the same fundamental values and aspirations

Abstract

Keywords: *Religious revival; national revival; cultural identity; Orthodox Church; Moldova; Soviet era; liberation movements; fundamental values*

The dialogue between Andrei Rusu and Father Grigore Jelihovschi explores the connection between the religious and national revival in Moldova, both striving for the revitalization of the nation's cultural and spiritual identity. Grigore Jelihovschi, having served as a parish priest in Sălcuța for half a century and as a deputy in Moldova's first Parliament, provides a historical perspective on the challenges faced by the Church during the Soviet era and its crucial role in supporting national liberation movements. The methodology involves an autobiographical narrative intertwined with reflections on key historical events. The main conclusion is that although the religious revival was short-lived, it played a central role in upholding cultural and moral integrity, confirming the interdependence of religious and national revival.

Ion I. IONESCU

Despre eroi, victime, amânări, pierderi durabile, interculturalitate și responsabilitate

I.I.I. – prof. univ. dr. (pensionar), Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

1. Memorie, uitare, eroi și victime. Adesea, folosim cuvintele *erou* și *victimă* în același context. Ele ar trebui legate de legitimitatea violenței și de gradul de libertate de care dispun oamenii pentru a acționa în asemenea condiții. Victima-erou alege acțiunea și libertatea, dând sens îndeplinirii misiei de „om adevărat” (așa cum îl aflăm în cadrele memoriei colective și ale reprezentărilor vizuale conform canoanelor grecești și bizantine). În memoria colectivă, în imaginarul social, și „victima comună” este vizualizată plecând de la reflexii asupra condiției omului și umanității. Suferințele și moartea eroului și ale victimei sunt asemănătoare în socioumanul în care trăiesc, dar nu au același sens în istoria și memoria colectivă. Victima eroică este glorificată, victima comună este uitată, fiind asimilată adesea cu ceea ce e inuman în om, asociată cu culpabilitatea și rușinea... Memoria menține prezența în spirit a celor absente, iar uitarea înseamnă pierderile de memorie, ștergerea a ceea ce e „de nesuștinut”, voința de a nu ține seama decât de o parte din faptele, evenimentele trăite de către un individ sau de către o comunitate confruntată cu amenințările, violența, crima. S-a construit

chiar un arhetip al „victimelor absolute”, care corespunde reprezentării „umanului redus din om”, sub forma unor imagini, gesturi, amintiri confuze și difuze privind „viața care nu merită trăită”, „viață goală”, a omului exclus de profan și de sacru (care presupun insuficiența în toți oamenii a onoarei, cinstei, angajării de partea binelui, acceptării suferinței și luptei cotidiene pentru „mântuire”).

S-a produs o transformare a cadrelor simbolice după Auschwitz, după mărturiile unora care au supraviețuit lagărelor. În unele societăți a început chiar „să se lucreze” asupra istoriei, asupra memoriei colective, pentru a integra și victimele în istorie, pentru a le da statut de ființe istorice. Martorul care își arată fața umană poate transforma trăirile în experiență împărtășită colectiv atunci când dezvăluie (o parte) din adevărul despre sine și despre lumea în care a trăit, despre măreția și micimea lor. Martorul poate aduce și amintirea celor care nu mai pot mărturisi și astfel victimele își pot arăta fața, pot ieși în față, postura de victimă întâlnind-o pe cea de erou, ceea ce poate însemna o revenire la subiectul social fragil, dar integral, adică la omul de care societățile actuale au nevoie și de care trebuie să țină seama pe plan politic, economic, juridic, moral...

În Declarația de independență (4 iulie 1776) se spunea că toți oamenii sunt dotați de Creator cu drepturi inalienabile: dreptul la viață, la libertate, la căutarea fericirii. Orice discriminare ar trebui eliminată, fiind contrară deciziei lui Dumnezeu, preciza Conciliul de la Vatican din 7 decembrie 1965, dar oamenii continuă să nu ia seama la suferințele, la moartea celorlalți atunci când ei înșiși nu sunt în suferință, acceptă selectiv ce se întâmplă, ocultează ce nu le convine. Acceptarea, alături de participare și de complicitate, este un grad de culpabilitate...

2. Pierderile durabile. În limbaj sociologic, „imaterial” este atribuit unor entități a căror realitate este asociată cu un principiu abstract. UNESCO a adoptat expresia „patrimoniu imaterial”, care a fost și este folosită oficial de către autoritățile politice, administrative și culturale în eforturile lor de păstrare și recunoaștere a valorii „moștenirilor” de care ar trebui să fie responsabili. Expresia este legată de „patrimoniul cultural” și se referă la promovarea și protecția fenomenelor „ne-

obiective”, a „substraturilor latente” ale socioculturii unei populații, ale unui popor. Conservarea și transmiterea acestor „esențe intangibile” implică încorporarea lor în alte „bunuri”, mai exact, cer recunoașterea importanței tradițiilor, a expresiilor orale, a limbii, artelor spectacolului, practicilor sociale, ritualurilor și evenimentelor, a cunoștințelor și practicilor legate de natură, de meșteșugurile tradiționale, toate componente ale moștenirii culturale. Moștenirea culturală intangibilă, transmisă din generație în generație, este recreată mereu de către comunități și grupuri, în mediul lor, în interacțiune cu natura și istoria lor, fapt ce conferă membrilor sentimentul de identitate în continuitate, respectul pentru diversitatea socioculturală și creativitatea umană.

„În mod normal”, comunitățile au grijă de componentele „încă în viață” ale culturii lor, precum și de cele aflate în „muzee”. Operațiunile de păstrare a continuității readuc trecutul reinventând realitatea, vizualizându-o. Ocaziile comemorative individuale și colective, căutarea unor „probe din trecut” ajută oamenii să evite pierderile de durată ale posibilei lor dezvoltări durabile. Selectarea în memoria prezentă este, pentru Henri Bergson, imanentă prin conștientizare intuitivă. Memoria nu este produsul unei regresii din prezent spre trecut, ci o devenire continuă a trecutului spre prezent, o condiție latentă a prezentului care, (re)actualizată, poate redeveni percepție. Pentru sociologul Maurice Halbwachs, trecutul este viu în „memoria colectivă” și fiecare amintire individuală e adusă dintr-o perspectivă unificatoare. Amintirile individuale nu se confundă în memoria colectivă (din care fiecare învață propria cultură), iar ele „recheamă” amintirile tuturor. Memoria colectivă și experiența socioculturală istorică și cotidiană sunt fundamentele prin care societatea trăiește în timp. Fiecare om împrumută din substanța culturală. Imediatitatea amintirilor și reproducerea lor în gând, în fapte și evenimente, induc coerența socioculturală. Dacă Bergson filosofează asupra uitării, Halbwachs caută explicații pentru uitare și necesitatea conservării trecutului în materialitatea valorilor împărtășite, cu toate „umplerile și reorganizările golurilor”. În ciuda dispersării lor, oamenii continuă să contribuie la construirea poveștilor consensuale, memoria colectivă fiind (re)construită ca discurs identitar.

De aceea se urmărește și chiar se reușește „transformarea uitării în memorie”, de aceea așa spune că nu trebuie scoase „pentru nimic în lume”

orele de istorie din școală. Poate ar trebui ca programa și conținuturile manualelor să se bazeze pe fondul material și nematerial autentic, dincolo de potențialele dezacorduri între cei care „au sarcina” să caute „prin colb de cronici”, prin „tezaurul de memorie” și să scrie manuale...

3. Continuitatea și cultura. Prin așezarea geografică, teritoriul României are o poziție-cheie între Vest, Est, Nord și Sud. Interesele strategice, bogățiile solului și ale subsolului sunt la originea devenirii sale istorice și cotidiene pline de fapte și evenimente... Colonizarea romană, marile migrații, Bizanțul, agresiunile tuturor dușmanilor etc. au făcut să se constituie aici un „bastion al latinității și creștinismului” european. Condițiile vieții oamenilor locului au fost dificile de-a lungul istoriei, datorită poftelor agresorilor și numeroaselor lor invazii. Cu toate acestea, oamenii locului și-au construit o identitate bazată pe deschidere, omenie, convivialitate, solidaritate. Nici astăzi nu suntem legați prin drumuri accesibile între „provinciile istorice”, dar noi, oamenii acestor locuri, ne spunem „frați”. Unitatea lingvistică și culturală a precedat unirea într-o națiune românească. Continuitatea istorică a acestora e bazată pe elementele de cultură populară, materială și spirituală, de civilizație și cultură fundamental europene, și pe contactele cu alte zone etnosocioculturale. Rădăcinile ne-au unit într-o singură țară în 1918 – punct de cotitură decisiv pentru sinteza stilurilor trecutului și prezentului, orientalului și occidentalului, sinteză care se face și în prezent, pentru a da naștere unui stil și mod de viață românesc și european, unei moșteniri proprii, originale în diversitatea europeană.

4. Interinfluență și armonizare europeană. În această diversitate s-au produs și se produc interinfluențele și se construiește uniunea europeană. Ca francofon și francofil aș aminti de influența franceză asupra spiritului românilor, asupra politicii, legislației și modului de organizare și funcționare a administrației, asupra educației și vieții sociale, influență identificabilă în fapte și evenimente istorice și cotidiene. Amintesc însă și faptul că și românii au contribuit la construcția istorică și cotidiană a Franței. Elita română a secolului al XIX-lea (Ion Ghica, Alexandru Ioan Cuza, Dumitru Brătianu, Constantin Rossetti, Ion Brătianu, Nicolae

Bălcescu, Mihail Kogălniceanu ș.a.) au urmat școli și universități din Franța, au lucrat acolo, au avut relații cu elita franceză. Grigore și George Bibescu au făcut Școala Militară Saint-Cyr, pilotul (și președintele Aeroclubului Regal Român) Valentin Bibescu a fost elevul lui Bleriot și bun prieten cu Antoine de Saint-Exupéry. În Franța au trăit și au creat: Constantin Brâncuși, Emil Cioran, Eugen Ionesco, Tristan Tzara, Benjamin Fondane, Paul Celan, Martha Bibescu, Anna Brancoveanu de Noailles, Elena Vacarescu, Nicolae Titulescu, George Enescu, Dinu Lipatti, Clara Hasquill, Elvira Popescu, Maria Ventura (și alți actori ai Comediei Franceze), dar și Pierre Serghiescu, Henri Coandă, ca și Paul Goma, Monica Lovinescu, Elisabeth Roudinesco, Serge Moscovici, Virgil Tanase, Michel Drucker, Henry Chapier, Angela Gheorghiu ș.a.

În condițiile „globalizării”, „mondializării”, „europenizării”, mulți oameni caută condiții mai bune de muncă, de educație, caută libertatea din țările bogate ale Europei... Un mare număr de români trăiesc dincolo de granițele țării, unde au peste 600 de societăți culturale, sute de ziare, reviste și publicații în limba română. După 1990, România a recunoscut dreptul la liberă circulație pentru români. „Europa deschisă” nu-și închide granițele, dar caută un echilibru just între respectarea „drepturilor fundamentale” și „nevoia limitării fluxurilor migratorii”...

În aceste condiții, se (re)construiește identitatea, la fel ca și cultura și cetățenia, într-un spațiu în care membrii țărilor Uniunii Europene se recunosc drept cetățeni. Cetățenia europeană nu este construită înafara patrimoniului material și nematerial al națiunilor... Sociologii caută legăturile între comportamente, factori, cauze, caracteristici, condiții, situații, resurse, intenții, mentalități, soluții... În lumea de astăzi sunt 10 000 de etno-socio-culturi, în 200 de state, în care se vorbesc 6 000 de limbi... Dacă termenii (*cultură, multicultural, transcultural, intercultural, mobilitate culturală* etc.) nu ar trebui confundați, ei nu pot fi opuși... Componentele culturii se construiesc istoric și cotidian în timpul interacțiunilor, al schimburilor, în timp ce aceasta conține modele, moduri de a gândi, simți, acționa, mai mult sau mai puțin formalizate, care sunt învățate și împărtășite de către cei care construiesc comunitățile particulare.

Atitudinea europeană normală, ca oameni culti și civilizați, presupune ascultarea celorlalți, punerea în perspectivă a propriilor valori, norme, obiceiuri, recunoașterea celorlalți, empatizarea cu ei, renego-

cierea stereotipurilor, a prejudecăților. Lecția zilnică a armonizării europene nu este ușoară. Trecerea de la o societate închisă la una deschisă este dificilă, producându-se prin încercări și erori, cu accelerări și întârzieri. Crearea unor instituții asemănătoare celor care funcționează în societățile democratice, de pildă, nu duce automat la mutații în modurile de viață, în mentalitățile, rutinele oamenilor și instituțiilor. Facem parte din „marea familie europeană”, trăim cu „un război la graniță”, în timp ce ne străduim (mai mult sau mai puțin) să trecem „de la vise la realitate”. De exemplu, ar fi timpul să trecem la împlinirea principiului comtian al iubirii ca principiu, ordinii ca bază și progresului ca scop...

5. Stabilitate, identitate, mobilitate, interculturalitate. Copiii găsesc cultura ca un sistem care pare asemenea unui „pilot automat”: odată interiorizată, ea conține modele, tipare, moduri mai mult sau mai puțin formalizate de a gândi, simți și acționa, care sunt învățate și împărtășite. Universalismul consideră că există un model ideal tipic de cultură către care tind toate societățile, relativismul insistă asupra diferențelor etno-socio-culturale. Universalismul este iluzoriu și periculos, pentru că nu spune cum am putea elimina sărăcia, foamea din comunități, din societăți, ca „să fim toți egali”, să trăim „toți în frățietate universală”; relativismul este periculos pentru că postulează diferențele ca să marcheze și să exagereze distanțele între comunități, să stârneasce ura, indiferența față de alții, față de „străini”. Martin Luther King spunea că ura poate fi învinsă prin iubire, iar cine vrea să schimbe comportamentul oamenilor ar trebui să-i învețe să iubească. Copiii diferitelor comunități se pot imagina într-o orchestră în care fiecare își are locul (atât timp cât știu să cânte, nu după criteriile religioase, etnice, rasiale...), s-ar putea vedea în echipe care reprezintă comunități în competiție sportivă cu alte comunități etc. Nu există comunități, popoare bune sau rele, există oameni buni sau răi... Mobilitatea oamenilor este una dintre pietrele de temelie ale construcției noului spațiului european unit. Comisia Europeană, Parlamentul European și statele membre ale Uniunii Europene au convenit să promoveze cetățenia activă a tinerilor, să dezvolte solidaritatea, să promoveze toleranța, să cultive înțelegerea reciprocă între membrii diferitelor țări.

6. Timp, amânare, responsabilitate. Păstrarea identității și culturii unui popor nu înseamnă rasism sau xenofobie. Oamenii au luptat și luptă pentru păstrarea integrității țării și conservarea culturilor lor. Ei se mândresc cu identitatea pe care o au și resimt o dorință mare de autoafirmare atunci când mândria le e pusă la încercare și e alimentată insecuritatea culturală. Cultura promovează dezvoltarea abilităților fizice și intelectuale, promovează coeziunea de grup, influențează mediul înconjurător, modul de a percepe lucrurile, de a le interpreta. E cultură în noi și din ea învățăm stima de sine, respectul față de ceilalți, loialitatea, responsabilitatea, toate abilitățile importante în viață. Dar cultura nu se moștenește genetic. Cultura materială cuprinde obiectele fizice, artefactele, cultura nematerială conține credințele, valorile, cunoștințele, toate modelându-ne comportamentul și gândirea, și determină ce este corect sau greșit. Ne naștem în identitățile noastre culturale, iar pentru a le păstra, calea este aceea de a face din școală un spațiu de construcție a identității pe baza culturii, de a face ca toate instituțiile să fie socializatoare. Cultura se învață prin socializare, adică prin învățarea și adaptarea la normele sociale, în cadrul familiei (când învățăm să adoptăm sau să evităm anumite comportamente prin imitarea părinților), în lumea exterioară (prin școală, religie, mass-media, locul de muncă).

Mondializarea a devenit o idee populară datorită progreselor cunoașterii, călătoriilor, comunicării, științei și tehnologiei prin care lumea a devenit mai conectată, dar oamenii dezvoltă și identități colective care îi rezistă. Este important ca oamenii lumii interconectate în care trăim să aibă memorie, să nu-și uite eroii și victimele, să evite pierderile durabile, irecuperabile, să-și continue traiul demn în condițiile tuturor interinfluențelor și armonizării europene, în condițiile stabilității, identității, mobilității și interculturalității. Toate trebuie făcute la timpul lor, fără a amâna la nesfârșit ce putem face astăzi, să fim responsabili pentru tot ce am moștenit și am împrumutat de la urmași. Ne-am învățat să trăim bine și ușor în vremuri fericite, dar ne diferențiem mult atunci când avem de făcut față unor vremuri grele...

Viața e scurtă și nu avem voie să irosim mult din ea. Timpul e gratuit dar... neprețuit. Am prezentat ani în șir studenților un videoclip sugestiv, în care un profesor vine la curs cu un borcan și o geantă din care scoate pietre de diferite dimensiuni. Mai întâi pune în borcan pietre

mari până când acesta se umple. „E plin?” întreabă el. „Desigur”, spun studenții. Atunci scoate din geantă pietre de dimensiuni mai mici și le dă drumul în borcan, iar acestea își fac loc printre pietrele mari. „E plin?” întreabă iar. „Da”, spun ei în cor. Profesorul scoate atunci nisip și-i dă drumul în borcan. „Dar acum e plin?” „Cu siguranță, da”, susțin studenții într-un glas. „Vedeți, am vrut să arăt că dacă aș fi pus doar nisip în borcan, nu ar fi încăput pietrele mari și cele mai mici... Așa e și viața. Ea poate fi umplută cu lucrurile mari (școala, profesia, familia, copiii etc.), cu altele mai mici (mașină, călătorii, spectacole etc.), sau cu toate celelalte elemente ale vieții socioumane cotidiene. E vorba de alegeri atunci când ne construim viața. A pune în viața proprie lucrurile importante, la momentul potrivit, este totul. Nu putem petrece mult timp din viață cu lucruri minore... Odată pierdut, timpul nu mai poate fi recuperat. E important să facem lucrurile importante la timpul lor! Fiecare minut poate fi o investiție în propria viață. Avem cu toții în comun timpul, dar fiecare îl folosește în mod diferit. Putem pleca „în căutarea timpului pierdut”, dar acesta nu va mai fi niciodată găsit. Am avea însă timp suficient, dacă l-am petrece cu folos. Nu lipsa timpului este problema, fiindcă toți avem 24 de ore într-o zi. Problema e că timpul zboară și noi suntem piloții...”

E important să nu amânăm pe mâine sau pe poimâine ce putem face astăzi. Putem amâna odihna, nu și munca, spune un proverb. Cei care amână ceva de azi pe mâine sunt rudele celor care au amânat ceva de ieri pe azi și tot așa mai departe, din nenorocire pentru comunitățile, societățile lor.

Libertatea alegerilor ne pune pe toți la încercări grele, fiindcă odată cu libertatea vine și responsabilitatea. Acțiunea ține de disponibilitatea oamenilor de a-și asuma responsabilități. Avem mare responsabilitate pentru acțiunile noastre, pentru tot ceea ce am făcut și/sau nu am făcut. Din acceptarea responsabilității izvorăște respectul de noi înșine. Cea mai mare parte a eșecurilor colective provine de la cei care au obiceiul să-și găsească scuze, să dea mereu vina pe alții... Nu putem da mereu vina pe alții sau pe circumstanțe pentru eșecurile noastre! Responsabilitatea pentru succesele și eșecurile noastre, pentru viitorul nostru nu se termină „până când închidem ochii”. „Mentalitatea de victimă” ne diluează potențialul uman. Nu putem fi toți eroi, dar fiecare poate lucra la asuma-

rea responsabilității pentru el, pentru grupul în care trăiește, pentru întreaga umanitate. Erou poate fi cel care înțelege responsabilitatea ce vine odată cu libertatea. De aceea trebuie să dăm curaj copiilor să-și urmeze pasiunea, visele, să treacă peste obstacole, să meargă înainte, să se ridice atunci când cad ... Dacă nu suntem în stare să pregătim viitorul copiilor, măcar să pregătim copiii pentru viitor, îndemnându-i să fie responsabili, creativi, să aibă inițiative pe care să le ducă la bun sfârșit.

Bibliografie selectivă

Amselle, J.-L. (2001), *Branchements. Anthropologie de l'universalité des cultures*, Paris, Flammarion

Bogalska-Martin, E. (2004), *Entre mémoire et oubli*, Paris-Budapesta-Torino, Harmattan

DiMéo, G. (1996), *Les territoires du quotidien*, Paris, Harmattan

Hofstede, G. (2001), *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, London

Lévy, J. (1999), *Le tournant géographique. Penser l'espace pour lire le monde*, Paris, Belin

Abstract

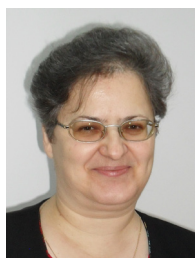
About heroes, victims, postponements, lasting losses, interculturality and responsibility

Keywords: identity; culture; conservation; globalization; harmonization; interculturality

Preserving identity and culture does not mean racism or xenophobia. People have been fighting to preserve the integrity of their countries, preserve their cultures. But culture is not genetically inherited. They need to learn, educate, civilize, learn self-respect, respect for others, loyalty, all important life skills, responsibility. We are born into our cultural identities, but we must internalize the culture through socialization within the family, school, church, media, workplace. Globalization has become a popular idea due to advances in knowledge, travel, communication, science and technology as the world has become more connected. People develop collective identities that can resist globalization, but it is important for them to have memory, not to forget their heroes and victims, to avoid lasting, irretrievable losses, to continue living with dignity in the conditions of European interinfluences and harmonization, mobility and interculturality. Everything must be done on time. We cannot indefinitely postpone what we can do today, we cannot not be responsible for everything we have inherited from our ancestors and borrowed from our descendants.

Lucia CIFOR

Elemente de gândire hermeneutică în opera lui G. Călinescu

L.C. – profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cărți publicate: a) autor unic: *Poezie și gnoză* (2000), *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie* (2000), *Principii de hermeneutică literară* (2006), *Trasee hermeneutice* (2009); b) autor (în colaborare): *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1999), *Dicționarul limbii române*, 4 volume (apărute între 2002 și 2008), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Sensuri și semne poetice*, 2 volume (2005, 2007). Coordonator (în colaborare) al revistei „Studii eminescologice” / *Études sur Eminescu / Eminescu Studies / Eminescu Studien*, nr. 6-21 (2005-2019) și autor a zeci de articole și lucrări științifice publicate în reviste de specialitate.

„Ca să înțelegi pe Creangă, pe Eminescu și pe Caragiale, trebuie să descoperi la fiecare o structură proprie. Însă a descoperi este totuna cu a inventa, fiindcă dacă ea ar fi evidentă oricui, n-ar mai fi nevoie de nicio sforțare metodologică.”

(G. Călinescu, *Tehnica criticii și a istoriei literare*¹)

După complexa și impresionanta carte *A cincea esență* a lui Andrei Terian dedicată criticului și istoricului literar G. Călinescu (Terian 2009), a mai descoperi ceva nou în universul gândirii nu mai puțin celebrului critic și istoric literar român, de la a cărui naștere se împlinesc anul acesta 125 de ani, pare un lucru temerar. Și totuși, credem că inclusiv în sus-menționatul op consacrat concepției critice a lui G. Călinescu, găsim argumente în plus pentru susținerea unei teze aparent îndrăznețe și anume: prezența unor elemente de gândire hermeneutică în scrierile călinesciene precum *Tehnica criticii și a istoriei literare*, publicată în 1938. Contribuția substanțială a exegezei operei întreprinsă de Andrei Terian ne-a încurajat să dezvoltăm

unele intuiții privitoare la calitățile de hermeneut ale lui G. Călinescu. Aceste intuiții pe care le-am avut mai înainte de a lectura cartea respectatului profesor universitar sibian ne apar astăzi în parte validate de informațiile erudite oferite de cartea G. Călinescu: *a cincea esență*. Cea mai importantă informație privește influența unor hermeneuți precum Wilhelm Dilthey asupra gândirii criticului și istoricului român.

Chiar și în absența acestei informații documentate, dar cu atât mai mult în prezența ei, suntem interesați de o lectură în cheie hermeneutică a unor texte călinesciene, precum cel amintit mai sus. Ca atare, ne vom concentra atenția asupra acelor elemente care trădează o apropiere, când nu o înfeudare a gândirii lui G. Călinescu în arealul hermeneuticii. Admițând caracterul parțial elaborat al acestei grile de lectură, ne propunem, pe de o parte, să împrăștiăm înțelegerea textelor călinesciene celebre, iar pe de altă parte, să aducem în prim plan, adică să reactualizăm unele dintre elementele doctrinare ale hermeneuticii lui Friedrich Schleiermacher, creatorul hermeneuticii generale (Schleiermacher 2001), cu care începe etapa modernă a hermeneuticii europene.

După cum spuneam anterior, Andrei Terian include în erudita și complexa lui carte consacrată criticii literare călinesciene un capitol întreg dedicat influenței lui Dilthey asupra istoricului literar român, la care ni se spune că ar fi ajuns în mod direct destul de târziu, deși nici cunoașterea acestuia din surse indirecte nu este subestimată. Ceea ce trebuie spus însă de pe acum este că Wilhelm Dilthey, ca și toți hermeneuții germani care i-au succedat, ba chiar mai mult decât aceștia, nu poate fi înțeles în deplinătatea concepțiilor sale hermeneutice în afara raportării sistemului său de gândire la doctrina hermeneutică a lui Friedrich Schleiermacher. Acesta din urmă nu este doar un simplu precursor al lui Dilthey, ci și sursa primă de formare a acestuia. S-ar putea spune că, odată cu Dilthey, care a fost primul exeget și primul biograf al operei înaintașului său, începe ctitorirea moștenirii hermeneutice a lui Schleiermacher în istoria hermeneuticii europene. Și din acest motiv, identificarea unor nuclee de gândire schleiermacheriană în textele călinesciene ni se pare demnă de atenția noastră, cu atât mai mult cu cât, în epoca globalizării informațiilor și a invaziei

modei și modelelor tehnicii *lecturii la distanță* (*distant reading*), oferta unei asemenea (supra)lecturi poate să dinamizeze înțelegerea gândirii lui Călinescu și a lui Schleiermacher deopotrivă, chiar independent de influențele atestate documentar pe care le-ar fi avut cel din urmă asupra celui dintâi, direct sau indirect, prin mijlocirea sistemului hermeneutic (și critic) al lui Dilthey.

Calitatea lui G. Călinescu de teoretician al studiilor literare a fost și este încă o chestiune controversată. Sunt menționate adesea rezerva, dacă nu disprețul afișat de critic față de teorie, de fapt, față de un anumit tip de scientism prezent în științele umaniste în vremea sa, scientism derivat din pozitivismul specific științelor naturii și extrapolat, după cum se știe, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și în sfera studiilor umaniste, în principal în științele sociale, dar și în istoria literară.

După cum arătam într-un capitol al unei cărți recent apărute (Cifor 2022: 218), în studiul *Tehnica criticii și a istoriei literare*, publicat în 1938 (Călinescu 1990: 70-95), G. Gălinescu pare că ia în dezbateră doar două dintre cele trei ramuri tradiționale ale științelor literaturii, așa cum arată și titlul: *critica și istoria literară*. Dacă scrutăm însă mai cu atenție textul, putem observa că referirile lui punctuale la calitatea de *știință a literaturii* pe care o pot sau nu avea *istoria și critica literară* indică interesul pentru ceea ce s-ar numi, astăzi, *o știință generală, teoretică, a literaturii*. Este adevărat că, în perimetrul acestei dezbateri, G. Călinescu contestă calitatea de *Literaturwissenschaft* atât criticii, cât și istoriei literare. În primă instanță, am putea crede că asta se întâmplă din cauza unei concepții destul de înguste asupra științificității pe care o împărtășeau mulți dintre contemporanii săi (critici, istorici, teoreticieni literari), dar nu și criticul român. Practic, era vorba de metode sau principii metodologice importate din științele naturii, pe care Călinescu le simțea pe bună dreptate ca fiind nespecifice și infecunde în domeniul studiilor umaniste. Un exemplu negativ dat de criticul român îl constituie istoricul literar francez Lanson, potrivit căruia a face istorie literară înseamnă a identifica și a descrie „le comment et le pourquoi, mecanismul și cauza fenomenelor literare” (Călinescu 1990: 77). Pe acestea din urmă criticul român, ca un veritabil hermeneut și filosof idealist, le găsește „fără niciun înțeles în

câmpul artei” (*Ibidem*). Cu alte cuvinte, el refuză înțelegerea deterministă (cauzală) și mecanicistă a artei și, deci, și a literaturii. Și aceasta, deoarece arta nu are o cauză exterioară ei înseși, ea își conține propria rațiune de a fi. Nu o cauză anume, ci libertatea definită ca obiect infinit al opțiunilor creatoare reprezintă originea artei. Tocmai pentru că sunt realități originare, lasă să se înțeleagă G. Călinescu, literatura și întreaga artă sunt infinit interpretabile². Motivul este că în literatură și artă *mobilitatea*, impulsul interpretării se construiește / este construit de *privirea, punctul de vedere, perspectiva* din care este luată în considerare opera supusă cercetării, și care inspiră, revelează, furnizează accesul la structurile interne ale faptelor literare. Câte priviri inspirate asupra operei literare, tot atâtea structuri sau paliere de sens descoperite, ceea ce face din orice subiect literar (în termenii criticului) un subiect niciodată epuizat, ba chiar un „subiect virgin”: „Nu faptele care stau la baza unui studiu formează studiul, ci punctul de vedere, principiul formal coagulator, structura. Pot istoricii literari să scrie o sută de cărți despre Goethe, subiectul e mereu virgin” (Călinescu 1990: 83). Această perspectivă asupra domeniului interpretării este specifică hermeneuticii dintotdeauna, am putea zice, pentru că o găsim atât în hermeneutica sacră (creștină), cât și în hermeneutica laică (secularizată). Limitându-ne la un singur exemplu, în hermeneutica creștină, încă de la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea (d. Hr.) Sfântul Grigore cel Mare spunea că „Sfânta Scriptură crește odată cu cititorii săi” (LaCocque, Ricœur 2002: 7), fapt ce explică de ce în perimetrul ei s-a dezvoltat doctrina sensului cvadruplu al textului sacru, care constituie o variantă timpurie a teoriei sensului infinit (Cifor 2006: 25-40). Din spațiul hermeneuticii moderne ar trebui amintit chiar fondatorul hermeneuticii generale, Friedrich Schleiermacher, cel care postulează caracterul infinit al obiectului interpretării, reprezentat de creația literară romantică, concepută ca produs al geniului, adică în afara oricăror reguli afară de cele pe care el însuși și le impune. Caracterul infinit al interpretării vizează, în concepția hermeneutului german, atât latura gramaticală (sau lingvistică) a textului literar, cât și latura psihologică (sau tehnică)³.

Cele mai puternice influențe hermeneutice din gândirea călinesciană sunt cele privitoare la istoria literară înțeleasă ca succesiune de structuri care *trebuie construite*, pentru că ele nu sunt prezente în natură (ca

să zicem așa!), o idee revoluționară din filosofia istoriei dezvoltată în secolul al XIX-lea (și cu concursul lui Dilthey), la fel cum acestea trebuie identificate în operele literare, ca singurele șanse de dobândire a comprehensibilității respectivelor opere: „Ca să înțelegi pe Creangă, pe Eminescu și pe Caragiale, trebuie să descoperi la fiecare o structură proprie. Însă a descoperi este totuna cu a inventa, fiindcă dacă ea ar fi evidentă oricui, n-ar mai fi nevoie de nicio efortare metodologică” (Călinescu 1990: 77). Să descoperi asemenea structuri la fiecare autor de literatură înseamnă să le inventezi, spune G. Călinescu, iar această afirmație a fost citată adesea drept argument pentru critica de factură creatoare, eronat juxtapusă criticii impresioniste. Fără a dezvolta ideea, „descoperirea” unor structuri proprii la fiecare scriitor trimite la teza celebră a lui Schleiermacher cu privire la descoperirea (prin intuiție) a „deciziei-germene” din textul supus demersului hermeneutic, iar echivalarea „descoperirii” structurilor proprii unui autor cu „inventarea” lor trimite la ceea ce în hermeneutică se numește hermeneutica *instaurativă* (*creatoare*), care de multe ori tinde să completeze și chiar să substituie *hermeneutica restaurativă* (asociată în special cu hermeneuticele tradiționale).

Practic, din punctul nostru de vedere, G. Călinescu este un hermeneut care se ignoră, dar care nu-și ignoră vocația: aceea de facilitator al comprehensibilității operelor literare prin ele însele, nu prin raportare la idei și elemente străine organizării lor interne. Între elementele gândirii sale de specific hermeneutic se află operația cardinală a activității critice care este *înțelegerea*, *comprehensiunea* etc., termeni hermeneutici prin excelență utilizați destul de des de critic, mai mult chiar decât detectarea valorilor literare și ierarhizarea lor, operații proprii istoriei și criticii literare și care de altfel nu lipsesc din paginile sale.

Paul Cornea a fost primul care a spus apăsător acest lucru, și anume că G. Călinescu în primul rând interpretează⁴, nu evaluează cărțile sau autorii despre care scrie, fapt cu care Andrei Terian nu este într-un totu de acord, considerând că ori de câte ori criticul și istoricul literar interpretează, el de fapt (și) evaluează⁵ (Terian 2009: 251). Faptul că putem deduce și o intenție de reevaluare și revalorizare asociată procesului de înțelegere nu transformă cele două operații consecutive comprehensiunii în fapte mai importante decât comprehensiunea

însăși. Hermeneutica își ajunge sieși, nu are nevoie să facă și altceva decât oficiul pe care îl are: înțelegerea și interpretarea (fețele aceluiași demers, după Schleiermacher). Nu credem că ar trebui să mai avem ezitări în a-i recunoaște lui G. Călinescu voluptatea (re)lecturii și a interpretării textelor, nu și când aceasta pare să fie una dintre sursele frazelor lui cuceritoare, căci inspirate.

Note ■

¹ Studiul a fost publicat prima dată în anul 1938 în mai multe numere ale revistei „Adevărul literar și artistic” (Călinescu 1990: 70).

² „O eroare și mai gravă a acestei școli este de a crede că un subiect se poate epuiza” (Călinescu 1990, 77); „Nu există subiect epuizat și istoria literară ar fi o tristă ocupație dacă ar consta în goana după subiecte netratate” (Ibidem, 83).

³ „Discursul trebuie înțeles mai întâi la fel de bine cum a făcut-o autorul lui și apoi mai bine decât el însuși. Fiindcă nu avem nicio cunoaștere nemijlocită a ceea ce este în el, noi trebuie să conștientizăm multe lucruri față de care el însuși ar fi fost inconștient, în afara cazului în care reflectând asupra lui însuși devine propriul cititor (...). Astfel formulată, sarcina (interpretării) este infinită, fiindcă ceea ce noi vrem să sesizăm în momentul discursului este un infinit atât ca trecut, cât și ca viitor” (Schleiermacher 2002: 41). Mai multe detalii despre concepția lui Schleiermacher cu privire la caracterul infinit al obiectului interpretării se pot vedea în: Cifor 2006: 84-94.

⁴ „În exercițiul critic, Călinescu nu cântărește, ci interpretează. [...] Cine examinează lucrurile cu băgare de seamă va constata că rectificările pe care le-a adus în ierarhizarea valorilor nu constituie principalul merit al cărții [al Istoriei – n.m.]. E mai exact să spunem că G. Călinescu ne oferă motive noi și admirabile de a-i prețui pe scriitorii deja clasați” (apud Terian 2009: 251).

⁵ „E mai exact să spunem că G. Călinescu ne oferă motive noi și admirabile de a-i prețui pe scriitorii deja clasați. Dar, în realitate, autorul Istoriei „cântărește” tocmai prin aceea că „interpretează”. Tocmai prin faptul că ne oferă „motive noi” de a-i prețui pe scriitorii „deja clasați”, el îi re-califică și îi re-clasează. Adică îi revalorizează” (Terian 2009: 251).

Referințe bibliografice ■

Călinescu 1990 = G. Călinescu, *Pagini de estetică*, antologie, prefață, note și bibliografie de Doina Rodina Hanu, București, Albatros, 1990

Cifor 2006 = Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006

Cifor 2022 = Lucia Cifor, *Teoria literaturii în contextul epistemologic actual*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2022

LaCocque, Ricœur 2002 = André LaCocque, Paul Ricœur, *Cum să înțelegem Biblia*, traducere de Maria Carpov, Iași, Polirom, 2002

Schleiermacher 2001 = Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, *Hermeneutica*, traducere, note și studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iași, Polirom, 2001

Terian 2009 = Andrei Terian, *G. Călinescu: a cincea esență*, București, Cartea Românească, 2009

Abstract

Elements of hermeneutic thinking in the work of G. Călinescu

Keywords: *G. Călinescu; literary studies; literary criticism; literary history; evaluation; hermeneutics*

The current article aims at the re-description (and re-evaluation) of the thinking of the critic and literary historian G. Călinescu from an assumed hermeneutic lens, starting with revisiting of one of his famous studies: *The technique of criticism and literary history*. In our opinion, this text contains in essence (in nuce) a true hermeneutic project, which his literary exegesis books will achieve to a greater or lesser extent.

Iulian BOLDEA

Mircea Martin. Sub zodia nuanței

I.B. – prof. univ. dr.,
Universitatea de Medicină,
Farmacie, Științe și Tehnologie
„George Emil Palade” din
Târgu Mureș; cercetător
științific la Institutul de
Cercetări Socio-Umane
„Gh. Șincai” al Academiei
Române. Este conducător
de doctorat, director al
revistei „Acta Marisiensis.
Philologia”, redactor-șef al
revistei „Vatra”, membru în
colegiul de redacție al mai
multor reviste de cultură.
Dintre volumele publicate:
Scriitori români contemporani
(2002); *Poezia neomodernistă*
(2005); *Vârstele criticii* (2005);
Istoria didactică a poeziei
românești (2005); *Poezii*
români postmoderni (2006);
Teme și variațiuni (2008); *De la*
modernism la postmodernism
(2011); *Ipostaze și lecturi critice*
(2018).

Cărțile lui Mircea Martin reflectă stilul criticii, portretul său interior, metamorfozele scriiturii, prin care noblețea frazării se întreține cu rigoarea geometrică, obiectivarea și luciditatea ca metodă și predispoziție launtrică. Nu sunt ignorate nici reverberațiile confesive, prin care autoritatea impersonală e fascinată de un dialog fecund cu sine, prin care distanțele sunt temperate, iar ticurile retorice îmblânzite, subiectivitatea fiind implicată într-un joc continuu între distanțare și implicare. Mircea Martin își asumă în multe dintre textele sale voința de teoretizare, vocația disciplinării ideilor și nevoia limpezirii de sine, prin formularea fermă a certitudinilor și incertitudinilor, a fervorilor teoretice și a neliniștilor metodologice. Relația complexă, uneori paradoxală, dintre critică și literatură, e valorizată din unghiul convergențelor formale și al unor specii literare din sfera interferențelor fecunde: „Mai probabil, dacă nu mai puțin funest, ar fi ca, înainte de a trece în altceva, literatura să treacă în critică. Literatura întâlnește critica prin tendința irepresibilă spre eseu, critica întâlnește literatura prin ambiția și calitatea inconfundabilă a unei scriituri” (*Critică și profunzime*). Dialogul dintre literatură și critică este fructificat mai ales de experiența modernității și a postmodernității cu opere ce au în efigie reprezentări analitice,

trasee hermeneutice, replieri (auto)exegetice prin care limbajul și metalimbajul coexistă, într-un sistem de vase comunicante ale literarității. De aici rezultă „funcția provocatoare a ideilor în plan artistic” care se verifică la nivel latent sau manifest în numeroase interferențe între literatura propriu-zisă și discursul despre literatură. Cu atât mai mult cu cât literatura și-a pierdut de mult „inocența”, punându-și „problemele generale ale literaturii” și întorcându-se, „în același timp, asupra-și, recapitulând și proiectând” (*Singura critică*).

Mereu problematizante, glosele lui Mircea Martin asupra raporturilor, medierilor, interferențelor dintre critică și literatură, pun în lumină alianța dintre critică și filosofie, ce derivă din ideea specularității oricărei opere literare. Literatura este fundamentată pe o viziune asupra lumii, pe o reflecție, latentă sau manifestă asupra dinamicii existenței, după cum demersul critic, ce retranscrie sensurile operei literare, conține un cod filosofic, o intuiție ideatică, o reflecție subtextuală sau explicită. În acest fel, dialogul dintre opera literară și exegeza este mereu necesar, iar amprenta filosofico-ideatică a criticii literare e inevitabilă. E adevărat, astfel, că „alianța dintre critică și filosofie este atât de necesară și evidentă încât pare aproape o tautologie termenul de critică filosofică”, cu precizarea că „adevărata perspectivă filosofică presupune un punct de vedere unitar, justificat prin coerență și validitate, dar și respectul altor puncte de vedere. O critică adevărată trebuie să ajungă întotdeauna la o structură – și filosofia o ajută să ajungă – dar la o structură căreia să nu-i lipsească imaginația altor structuri posibile. Filosofia în critică înseamnă angajare, dar această angajare nu trebuie să ducă la absolutizarea propriei poziții”. Funcțiile și rolurile criticii literare sunt argumentate de Mircea Martin, care consideră că descoperirea, valorizarea, orientarea și integrarea valorilor într-un flux estetic activează conștiințele literare, contribuind la un fel de „socializare” a idealului estetic: „Critica este eficace prin faptul că, pe căi diverse, grăbește conștiința de sine a scriitorilor, interpretând obsesiile centrale ale unei literaturi ca simptome ale unei epoci; prin faptul că, impunând un anumit tip de exigență, determină alunecări importante ale sensibilității și ale receptivității literare”. Critic și teoretician echilibrat, Mircea Martin cultivă o scriitură austeră, sobră, sugestivă, chiar dacă uneori expresia se precipită, capătă coloratură polemică, mai ales atunci când este ilustrată și apărată integritatea instituției criticii literare, moralitatea actului

critic, demnitatea sa, în fața tabu-urilor, idolatriilor și a intoleranțelor pe care absența spiritului critic autentic le poate determina.

Structură temperamentală lovinesciană, prin „intelectualizarea trăirii estetice”, spirit profund antidogmatic, Mircea Martin repudiază formulele apodictice, narcisismul extatic, apelând la metode doar pentru a le confirma și legitima prin recursul la opera literară concretă. „Întoarcerea la operă” este programatică, imanența textului fiind axioma și „principiu etic”, în măsura în care „preeminența acordată operei devine pentru un critic angajat prescripție de ordin deontologic”. Să pornim deci, ne îndeamnă teoreticianul, „de la texte, nu de la contexte, să nu ajungem în nici un caz, la contexte înainte de a trece prin texte”. Problematizările teoretice din *Critică și profunzime*, *Dicțiunea ideilor*, *Singura critică* sau *Radicalitate și nuanță* pun în scenă disocieri și rarcorduri ideatice, incursiuni în substratul unor concepte și excursuri în orizontul sintezei. La toate acestea se adaugă stilul persuasiv, amprenta calofilă a frazei, lucidă, austeră și melancolică uneori, mai ales atunci când criticul se referă la singurătatea exegetului și a lecturii („Există – cel puțin aparent – o singurătate a criticii sinonimă cu singurătatea lecturii și corespunzătoare solitudinii creației înseși. Actul critic e greu de conceput în absența unei trăiri izolatoare, chiar dacă aceasta nu e împinsă până la identificare. Înainte de a se raporta la context, criticul e dator să pătrundă în intimitățile textului; înainte de a situa opera se cade să o înțeleagă în sine, situarea nefiind altceva, desigur, decât tot o etapă, lărgită, a înțelegerii”). Repudierea tabu-urilor, refuzul oricărei forme de idolatrie revelează statutul unor opțiuni critice care privilegiază expresivitatea conceptuală și empatia nuanțurilor necesare.

În *Radicalitate și nuanță* (2015) geometrizarea teoretică și finețea analizei de text se reunesc într-o pledoarie pentru lectura vie, dinamică, capabilă să surprindă fragilitatea detaliului și arhitectura întregului. Studiile și articolele din această carte, despre G. Călinescu, Tudor Vianu, Adrian Marino, Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Mircea Zăciu, Cornel Ungureanu, Matei Călinescu, Ion Negoitescu sau Marian Papahagi oferă o imagine totalizantă asupra reliefului criticii literare românești, în profiluri și teme esențiale. Secțiunea finală conține texte despre *Jurnalul de la Păltiniș* și despre *Epistolar*, cărți analizate cu simț al proporțiilor și nuanțelor. Radicalitatea este percepută ca îndreptățită

în unele „cazuri” în care alura etică e necesară, prin prisma libertății de gândire și de creație, dar și din perspectiva rezistenței în fața constrângerilor ideologice: „După 1990 s-au putut manifesta și în spațiul public românesc poziții radicale de ordin politic, până atunci interzise. Singurele cu adevărat legitime, adică având o acoperire morală, au fost însă cele aparținând victimelor regimului și oponentilor săi. Numele lui Paul Goma, al Doinei Cornea și al lui Vasile Paraschiv se cer amintite în primul rând. Oamenii aceștia au avut curajul de a se opune dictaturii în timp ce se aflau (încă) sub dictatură, au fost radicali în viață, altfel spus cu propria viață”. Apelul la nuanță a fost rar și intermitent valorificat în cultura românească, care a fost parcă mai aproape de cultul radicalismului, de expresia provocatoare, de fraza ofensivă, de agresivitatea lozincii și de retorica pamfletului, nemaivorbind de faptul că există și azi intelectuali care ignoră sau desconsideră nuanța, deși „conștiința nuanței” este un însemn cert al modernității și al autenticității de gândire și percepție: „Chiar și pentru anumiți intelectuali, din păcate, nuanța pare un accesoriu facultativ, o revendicare neglijabilă, insignifiantă. Pentru alții, nuanțarea, ca intenție și ca operație, nu e doar inutilă, dar chiar neproductivă, obstructivă («încurcă lucrurile», întârzie concluziile). În fine, o altă categorie de gânditori o consideră un mod de evaziune, de ezitare, de evitare a opțiunii, când nu o califică drept concesie făcută preopinentului, probă de nesiguranță, de slăbiciune, ba chiar o decizie de sine”.

Raporturile dintre radicalitate și nuanță sunt orchestrate atent: radicalitatea este parțială și generalizantă, exclusivistă și reduționistă, impulsivă, retorică, ofensivă, adeptă a distincțiilor prea tăioase, ignorând complexitatea și refuzând dialogul, în timp ce nuanța e dialogică, deschisă, imponderabilă, mizând pe atenție, răbdare și subtilitate. Mircea Martin cântărește atuurile și dezavantajele celor două tipuri de discurs, surprinzând anatomia și fiziologia lor conceptuală, precum și modul în care se adaptează la piața ideilor: „Dacă radicalitatea este [...] absolutizantă, categorică, neconcesivă, ba chiar, nu o dată, excesivă, antrenează gesturi tranșante, apelează la verbe casante; poate împinge intransigența până la intoleranță, nu acceptă alternative, este intratabilă și «inadaptabilă», fermitatea ei este amenințată de rigiditate și dogmatism. O gândire nuanțată mobilizează alte resurse și vizează alte ținte: este moderată, flexibilă, maleabilă, concesivă, adaptabilă, adică pliabilă

la texte și la realități, problematizantă în sens interogativ sau dilematic. Este modestă și discretă în vreme ce radicalitatea se face întotdeauna vizibilă, nu fără ostentație – și chiar cu aroganță uneori”.

Cartea lui Mircea Martin se remarcă prin diversitate și unitate în fragmentarism, prin exigența analitică și vocația teoretică, dar și prin recurența unor teme privilegiate. Mircea Martin se dovedește un critic de idei și de atitudine care valorifică retorica problematizării, pasiunea interogației și „demonul” teoriei. *Explorări*, prima secțiune, reunește efigii, portrete, incursiuni nuanțate în peisajul criticii românești de ieri și de azi: *Recitindu-l astăzi pe Călinescu*, *Actualitatea lui Tudor Vianu*, *Freamătul erudiției (Edgar Papu)*, *O critică a „hranei spirituale” (Mircea Zăciu)*, *Criticul „nepereche” al literaturii române postbelice (Nicolae Manolescu)*, *Ion Pop și legitimarea modernistă a Avangardei românești* etc. Revelator e profilul dedicat lui Nicolae Manolescu în care sunt fixate trăsături caracterologice, roluri și măști, subliniindu-se o deloc disimulată „ambție a singularizării” sau o voluptate de a „acapara scena”: „Plăcerea (feminină?) de a atrage privirile, de a acapara scena se remarcă nu doar în ticuri ale scriiturii («E de mirare că nu s-a observat până acum...», «cum să spun...», «vai» etc.), ci și în răsturnarea cu mult aplomb a opiniilor acreditate, în minimalizarea sistematică a contribuțiilor celorlalți critici, fie aceștia congeneri sau predecesori iluștri. La urma urmelor, ambiția singularității, și chiar a supremației poate fi considerată pozitivă, stimulatorie pentru sine și provocatoare pentru alți; cu condiția să implice și o autocritică: cine vrea să îi depășească pe alții ar trebui să fie în stare să se depășească și pe sine”.

Radicalitatea poate fi corectată, personalizată prin infuziile nuanței, care imprimă elocvenței un timbru dubitativ, eufemizând expresivitatea ofensivă a radicalității („Nuanța este reverența pe care luciditatea o face unui adevăr pe care radicalitatea singură riscă să-l deformeze prin însăși impetuoșitatea exercițiului său. De fapt, nuanța este reverența pe care orice gânditor s-ar cuveni s-o facă unui adevăr al cărui singur deținător se va fi crezut o clipă – în apexul radicalității – că este”). Comentariul despre *Jurnalul de la Păltiniș* e un model de obiectivare și adevcare: ni se explică aici mecanismele de legitimare a grupului de tineri intelectuali din jurul lui Noica, mecanismele și strategiile de seducție, care au condus în cele din urmă la „acapararea” arenei cultu-

rale românești: „Dacă situăm *Jurnalul de la Păltiniș* în contextul epocii și, mai exact, în anii '80 ai comunismului târziu, începem să înțelegem că poziția autorului, comportamentul său busculant nu se datorează patimii oarbe cât unei strategii sau tactici de autoafirmare. Deloc oarbă, cum riscă să pară, patima susține un veritabil program pe care autorul știe să-l facă eficient fără să-l declare. Obiectivul era ocuparea unei poziții centrale în cultura română contemporană. În vederea atingerii lui, nu era productivă o confruntare cu alți filosofi (nu intră în discuție ideologii oficiali), care aveau, oricum, un alt limbaj și un ecou public extrem de redus. Atacul trebuia declanșat pe o scenă mult mai largă și chiar împotriva protagoniștilor ei”. Reflecțiile lui Mircea Martin despre critică, despre teoria literaturii, despre ideologii și contexte sunt tot atâtea pledoarii pentru legitimarea fundamentelor teoretice, așezate sub zodia nuanței și a echilibrului ideatic, a clarității carteziene și a vocației conceptuale, repere esențiale ale unui program critic de certă amplitudine.

Bibliografie

- Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*, Editura Univers, București, 1999
- Iulian Boldea, *Vârstele criticii*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005
- Iulian Boldea, *Critici români contemporani*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2011
- Iulian Boldea, *Nuanța ca metodă de lucru*, în revista „Vatra”, nr. 3-4, 2020
- Iulian Boldea, *Vocația sintezei teoretice*, în revista „Discobolul”, nr. 316-317-318, 2024
- Al. Cistelecan, *Diacritice*, Editura Curtea veche, București, 2007
- Gheorghe Grigurcu, *Critici români de azi*, Editura Cartea Românească, București, 1981
- Gheorghe Grigurcu, *Între critici*, Editura Dacia, 1983
- Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
- Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987
- Marian Papahagi, *Fragmente despre critică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994

Irina Petraș, *Panorama criticii literare românești. Dicționar ilustrat*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2001

Virgil Podoabă, *Secvența inflamată. Critică și creație conceptuală la Mircea Martin*, Editura Paralela 45, 2010

Eugen Simion (coord.), *Dicționarul general al literaturii române*, Editura Univers enciclopedic, București, 2004

Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul Scriitorilor români*, Editura Albatros, București, 2002

Abstract

Mircea Martin. Under the sign of nuance

Keywords: *criticism; literary theory; discourse; language; analysis*

Mircea Martin assumes in many of his texts the will to theorize, the vocation of disciplining ideas and the need for self-clarification, through the firm formulation of certainties and uncertainties, theoretical fervors and methodological anxieties. The complex, sometimes paradoxical relationship between criticism and literature is valued from the angle of formal convergences and some literary species from the sphere of fruitful interferences. Mircea Martin's reflections on criticism, on literary theory, on ideologies and contexts are as many pleas for the legitimization of theoretical foundations, placed under the sign of nuance and ideational balance, Cartesian clarity and conceptual vocation, essential landmarks of a critical program of a certain amplitude.

Delia MUNTEAN

Ieșirea din somn

D.M. – doctor în filologie. Redactoră la revista „Nord Literar”. Membră a Uniunii Scriitorilor din România. Domenii de preocupare: critică și istorie literară, studii culturale. Cărți publicate: *De la comunicare la cuminecare. Dimensiuni ontice în opera lui Vasile Voiculescu*, Baia Mare: Editura Umbria, 2000; *Provocări ale postmodernității. Pornind de la Mircea Cărtărescu*, Iași: Editura Princeps Edit, 2010; *Incursiuni în lumea cărților*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2018; *Decalogul timpului meu*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2019; *Călătorind prin vremi cu Olga Tokarczuk / Wandering through Times with Olga Tokarczuk*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2020; *Poezia de lângă noi*, Cluj-Napoca: Editura Grinta, 2021; *Pe muchia poemului*, 2024.

Reprezentant de marcă al spațiului cultural transilvan, scriitorul Constantin Cubleșan a publicat anul trecut un volum de proză (*La ferestrele Europei*) și trei cărți de critică literară (*Leonida Neamțu și universul fantezist al aventurii*, *Repere critice eminesciene* și *Poeți din Clujul de azi*).

Apărut la Editura Junimea din Iași, romanul menționat se pare că a fost scris – dacă ținem seama de precizarea din final – în două etape, la distanță semnificativă una de cealaltă. Primele însemnări s-au făcut la cald, în anii imediat următori Revoluției din Decembrie 1989, proiectul romanesc fiind reluat și împlinit abia după trei decenii. Întârzierea se datorează, credem, nu doar multiplelor solicitări (profesionale și livrești) ale lui Constantin Cubleșan, ci și intenției de a aștepta să se decanteze contextul evenimential, asigurându-i-se astfel scriitorului răgazul necesar unei priviri superioare, analitice asupra perioadei înfățișate. Autorul își asumă, pe de altă parte, cu toată profitabilitatea artistică a unui moment de cumpănă pentru poporul român, riscul de a-și tipări scrierea când dimensiunea ei sedicioasă nu mai tulbură în măsura în care ar fi făcut-o în primii ani după mișcarea populară.

Atari împospătări ale memoriei colective își au totuși rostul lor, cu atât mai mult cu cât generațiilor care au trăit acele timpuri le succedă acum altele, clădite în baza unui pattern existențial diferit de al predecesorilor. Își au temeiul lor, în egală măsură, fiindcă, așa cum au dovedit-o dintotdeauna ideologiile, mentalitățile, înseși unele tratate de specialitate – socotite îndeobște de încredere, obiective –, *noi îi spunem istoriei ce trebuie să ne învețe*

(Lucian Boia). Or Constantin Cubleșan, cărturar cu o pătrundere adâncă a fenomenului istoric, e conștient de acest aspect și știe să îl exploateze estetic. Aduce înaintea noastră o propunere de existență care, dacă nu poate completa – prin aparenta reducere la destinul individual – versiunea oficială din scriptele fostului regim, contribuie la demitizarea, chiar la sabotarea acesteia.

Cartea se așază deopotrivă pe linia epicii realiste ardelenesti, unde trama, indiferent de natura sa, este generată/stimulată și de perspectiva etică a eroilor. De regulă, aceștia nu împărtășesc grila axiologică a vremii, iar experiențele pe care le parcurg, un fel de lecții din care ar trebui să ia aminte, care să-i învețe să-și trăiască eficient hotarele date/impuse, îi vulnerabilizează și îi tăbăcesc în același timp, îndârjindu-i în determinarea lor de a-și menține verticalitatea indiferent de ambianță și de consecințe.

În romanul de acum al lui Constantin Cubleşan (structurat în două părți, având optsprezece, respectiv unsprezece capitole, numerotate cu cifre), cele două personaje principale, Serafim Loga și Vasile Oiță, redactori la ziarul „Drapelul” din Cluj, sunt inși cu rectitudine morală, ce intuiesc mecanismul tot mai sofisticat de „modelare” a cetățeanului din ultimele decenii de dictatură comunistă, respingând complicitatea. Nu suportă nici să manipuleze (ceea ce ar putea lesne să facă prin meseria pe care o îmbrățișează), nici să se lase ei înșiși controlați, păcăliți. Refuză să scrie în articolele lor de presă ceea ce „trebuie”, adică să mediatizeze doar „adevărurile” agreeate și legitimate de aparatul propagandistic al vremii, optând – în numele libertății de gândire și de exprimare (al celei concrete, nu discursive) – pentru devoalarea a ceea ce se află în culisele diferitelor înfățișări ale realului.

Căștigându-și pâinea grație efortului și competențelor personale, aceștia se dovedesc, dintr-un atare unghi, oameni obișnuiți, devotați profesiei, pregătiți să se împlinească și pe plan erotic, respectiv familial. Autorul, strateg ce stăpânește subtilitățile unei narațiuni izbutite (având la activ câteva romane: *Licheni* – 1974, *Iarba cerului* – 1974, *Un gotic târziu* – 1977, *Paradoxala întoarcere* – 2022, *Un anotimp pentru fiecare* – 1985-1986, *Baladă neterminată* – 1988, *Galaxia termitelor* – 1993, *Anotimpuri paralele* – 2016, precum și proze scurte: *Nepăsătoarele stele* – 1968, *Clopoțele de apă* – 1970, *Umbra ulmilor tineri* – 1976, *Viața și încă o zi* – 1980, *Pensiunea Margareta* – 1982, *Sincere felicitări* – 1991, *Suflete mecanice* – 1992, *Omul în colivie* – 2010, *Mersul prin cușcă* – 2012, *Ceasornicul* – 2015, iar pe de altă parte cunoscând, din preocupările exegetice, rigorile speciei), îi scoate din inerția cotidiană, pigmentându-le existența cu situații menite a le proba caracterul și obligându-i să ia decizii care, nu o dată, se întorc împotriva lor și sporesc discrepanțele dintre așteptări și oportunitățile obiective de realizare.

Astfel, Serafim Loga e ispitit să scoată la iveală dedesubturile unui dosar privind exploatarea unor zăcăminte de fier, însă – prea încrezător în mărturisirile profesorului-geolog Andrei Bogățeanu – omite o regulă de bază în jurnalism, aceea a încrucișării surselor, și, entuziasmat de dorința de a face dreptate (el, cu puterile lui) într-un caz la care niciunul dintre ziariști nu s-ar fi înhămat, dă

publicității elemente din confesiunea acestuia. Urmarea? Își ridică în cap atât activiștii de la județeană de partid (care, descoperind în ascunzișurile textului un... „atac la regină”, îl dau afară de la ziar, într-o adunare generală organizată după tipicul vremii, sancționând deopotrivă colegii implicați), cât și soția și socrii (care îi dau de înțeles că, neîmpărtășindu-le valorile, nu mai este dorit în sânul familiei lor, iar ca să grăbească lucrurile, îi găsesc și o „locuință” provizorie, încă înainte de divorț). Sunt semne clare acestea că principiile în spiritul cărora fusese crescut (părinții lui fiind învățători), iar apoi se formase el însuși, nu condiționează neapărat sinceritatea și durata legăturilor cu semenii, reprezentând adesea factori mai degrabă nocivi, de apreciere defavorabilă.

Celălalt protagonist, Vasile Oiță, e și mai bătut de soartă. Îmbolnăvindu-se de poliomielită la vârsta de doisprezece ani, asemenea multor copii după al Doilea Război Mondial, e nevoit, inclusiv din motive financiare, să întrerupă școala, apoi să ia drumul Dejului, pentru a-și câștiga supraviețuirea. Este primit ca ucenic într-un atelier de încălțăminte (unde șeful, „om milos și cu frica lui Dumnezeu”, îi dă altceva de lucru: să le citească celorlalți zilnic presa și fragmente din Biblie), apoi, dus în spate (la propriu) de una dintre vechile calfe, se angajează la o fabrică de același profil din Cluj. Se înscrie la seral și, îndemnat de profesorul de română, se trezește membru fondator al unui cenaclu literar, cu sarcina de a trimite – în calitate de corespondent voluntar – câteva însemnări ziarului local. La aceste reuniuni cenacliere îl va cunoaște pe Serafim Loga, student pe atunci în anul al treilea. Reușește în cele din urmă să prindă un post liber la *Drapelul*: „Ziua aceea fusese cu siguranță, pentru tânărul de douăzeci de ani, crescut în reazemul bastoanelor ce-i țineau loc de picioare, cea mai frumoasă zi din viața lui de mulți ani încoace. Era ziua ce-i marca destinul în ascensiunea spre o condiție umană superioară” (p. 22).

Șansa pe linie profesională va fi umbrită însă de întâlnirea cu Maria Luțaș (asistent universitar, o „fată ciudată”, cu o putere de seducție malefică), de care se îndrăgostește iremediabil (femeia „îi intrase în sânge ca un cancer care nu mai putea fi scos nici măcar cu o radicală intervenție chirurgicală” – p. 65) și care îi hrănește cu insolentă iluzia reciprocității afective, supunându-l la nenumărate umilințe. Cum

relația nu a evoluat conform așteptărilor lui, Vasile Oiță se răzbuună pe sine, alunecând în băutură.

În momentele de trezie, acesta poartă cu prietenul său discuții miezoase privind pervertirea sentimentului erotic și metamorfozarea iubirii/a căsniciei în calcul, privind oportunismul, neîncrederea preventivă („Ne suspectăm unii pe alții, neștiind care dintre noi este vânzătorul. Fenomenul Iuda a devenit unul de masă” – p. 113), interceptările telefonice, racolarea informatorilor („Nu răsplata bănească sau materială contează pentru aceștia, ci faptul că astfel se cred a fi apărați. Adică trecuți pe niște liste preferențiale, undeva, ca oameni de bază ai sistemului” – p. 114), adevăratul rost al gazetăriei, relația individului cu politicul, mascarada alegerilor (a se vedea și paginile ce relatează procesul electoral de la Conferința județeană de partid, reluat din motive bine știute), disperarea cu care puterea comunistă (incapabilă să-și susțină propria construcție, iar în paralel să aibă în vedere implicit nevoile fiecărui cetățean) înăsprește mijloacele de opresiune, orice tentativă de neascultare fiind prompt anihilată.

Refugiul în cultură, la care au apelat atâția intelectuali în acele vremi, nu li se pare suficient. Îi preocupă frământările social-politice din statele estice („Frate Serafime, îmi zicea, lumea se mișcă. În jurul nostru totul fierbe, oamenii se agită, numai noi stăm așa, să bălțim în apă clocită” – p. 167) și vorbesc despre imperativitatea *ieșirii din somn* a poporului român: „Trebuie să facem ceva mai mult... Uită-te în jur, la ferestrele Europei s-au aprins luminile. Toată lumea e trează. Numai la noi ferestrele par întunecate, ca la casă pustie. Or nu-i adevărat. Trăim prost, dar trăim. Juvățul din jurul gâtului nu poate să ne taie răsuflarea. Ai să vezi!” (p. 168-169). Vasile Oiță reprezintă, în acest moment al narațiunii, un răzvrătit ce nu pare a da peste cap istoria făcută de cei mari, dar cel puțin, prin faptul că pune problema, sfidând spiritele mai cumiți din preajmă, zgândărește spaima de ratare a unui sistem dictatorial ce se credea veșnic: „Și am să scriu despre cum stăm noi aici, fără perdele, cu lumânările stinse și ne uităm afară, în stradă, fără să avem curajul, în fine, să deschidem geamurile să intre aerul curat de acolo. Trebuie să aprindem și noi lampa, să se vadă că și aici trăiesc oameni adevărați, bărbați voinici, capabili de schimbare. Nu vezi, frate Serafime, cum stau toți, la toate ferestrele Europei, și se uită spre noi așteptând să facem ceva, la rândul nostru? Să ne ridicăm fruntea...” (p. 169). Protagonistul nu se mulțumește însă doar cu discurs-

sul despre libertate. Va fi prezent și pe baricade, în timpul revoltei din decembrie 1989, unde va muri împușcat.

Portretele celor doi ies în evidență și datorită personajelor de cu totul altă factură, așa cum se dovedesc oportuniștii care susțin regimul și împărtășesc scala axiologică a puternicilor zilei.

Doctorul Bazilescu, de pildă, e mulțumit de confortul său material (casa acestuia i se pare ginerelui „prea mare, prea pretențioasă, prea somptuoasă”, chiar dacă pe dinafară nu e vizibil nimic „ostentativ”) și profesional (e un specialist apreciat, beneficiază de frecvente reuniuni în străinătate – de la care se întoarce cu mostre de medicamente, vândute ulterior bolnavilor pe bani grei), se simte bine înfipt în sistem, chiar protejat, dar e prudent (are în pivniță scrieri de politologie epurate din instituțiile publice și îl verifică atent pe Serafim înainte de a-l accepta – de voie, de nevoie – în familie). Își îndeamnă la vigilență și ginerele, căutând să îl „trezească” („Bogățeanu, te asigur, nu va pune nimic pe tapet. [...] Pur și simplu nu există acel dosar” – p. 82).

Geologul Bogățeanu, deși frustrat de respingerea documentației privind punerea în exploatare a zăcământului pe care îl descoperise, nu e capabil să acuze cu toată fermitatea practicile regimului, fiindcă îi convine să facă parte din elita societății: profită de tot felul de facilități, merge la partide de vânatoare, la petreceri, ocupă un post bun la catedră ș.a.m.d.

Revenind la protagoniștii romanului, observăm că autorul îi pune să participe la revoluție, anulând, în cazul lor, distanța dintre gând/discurs și faptă, implicându-i, ca simpli cetățeni, fără nimic grandios ori propagandistic, în schimbarea unei lumi neînstare – nici astăzi, după atâtea decenii – să se așeze. Dacă Vasile Oiță e jertfit, lui Serafim Loga îi revine datoria de a scrie adevărul în ziarul ce stă să se nască în libertate. *Ferestrele* sunt de-acum deschise.

Romanul, bine scris, situat – cum spuneam – în prelungirea unei direcții anume a epicii ardelenesti, se încheie simetric, cu aceeași imagine a nopții nedormite, de astă dată cu valențe noi, care legitimează și titlul cărții. Laitmotivului literar al *noptii* i se adaugă, bogat conotate, motive precum *ceasul*, *fereastra*, *somnul*, ce susțin alternanțele veghe/acalmie, revoltă/supunere nu doar pe plan individual, ci și la nivelul întregii comunități.

Abstract

Waking up from sleep

Keywords: *Constantin Cubleșan; revolution; window; dictatorial regime; journalism; opportunism*

The text entitled "leșirea din somn" is a chronicle on the side of the novel "La ferestrele Europei", written by Constantin Cubleșan, a Transylvanian prose writer who distinguished himself equally in poetry, dramaturgy, criticism and literary history. The events narrated by the author take place in the tense atmosphere of the years preceding the Revolution of December 1989 and center on two journalists, Serafim Loga and Vasile Oiță. Individuals with a backbone, they set themselves apart from their peers by refusing to fit into a system whose values they reject. Non-adherence, however, causes them many sufferings and humiliations, which will only be overcome once the whole nation wakes up from sleep, once the windows are opened to light and fresh air.

Leo BORDEIANU

Eu nu sunt aici

Acesta nu sunt eu

aceste gesturi
nu sunt ale mele

aceste cuvinte
nu-mi aparțin
nu mă reprezintă

eu nu sunt aici
sunt în altă parte

acolo unde
nu se gesticulează

acolo unde
se tace.

Leo Bordeianu

Privesc

Privesc la lumea care
e mult mai frumoasă
decât sunt în stare
să o văd

privesc la arborii care
la nașterea mea

Leo Bordeianu este un poet, publicist, matematician și editor român. S-a născut pe 19 iulie, 1955, în satul Coșnița, raionul Dubăsari. Este licențiat al Facultății de Matematică și Cibernetică a Universității de Stat din Moldova, Chișinău (1977). Face studii de doctorat la Academia de Științe din Uniunea Sovietică (1982-1985).

Debutează cu versuri în revista „Moldova” (1984).

Volume de versuri:

- 1989 – *Mai multă dragoste decât ură*, Chișinău, Editura „Literatura Artistică”
- 1993 – *Palpabilitatea marginilor*, Chișinău, Editura „Hyperion”
- 2000 – *Pânzele albe ale libertății*, Timișoara, Editura „Augusta”
- 2005 – *Linie de demarcație*, Timișoara, Editura „Augusta”
- 2011 – *Nimeni să nu se teamă de moarte*, Chișinău, Editura „Axios”
- 2013 – *Lumini peste ape*, Iași, Editura „Tipo-Moldova”
- 2017 – *Harta*, Chișinău, Editura „Prut Internațional”
- 2019 – *Aripi pentru înălțare*, Chișinău, Editura „Scara spre Cer”
- 2019 – *Gaura neagră*, Chișinău, Editura „Scara spre Cer”
- 2020 – *Pe fața ta plutește luna*, Chișinău, Editura „Lumina”
- 2023 – *Roata de foc*, Chișinău, Editura „Scara spre Cer”
- 2024 – *Traectorii*, Chișinău, Editura „Lumina”.

APRECIERI

Leo Bordeianu e un solar. Nu însă un solar din cohorta luxuriei etnografice. Văzul poetului este de un ascetism tranșant, fiind atras cu precădere de asperități și ascuțituri care rănesc simțul ascuns al firescului, sentimentul nealterat al demnității. „Lumina” în această poezie are un caracter „furios”, justițiar, tămăduitor. Ea se manifestă ca un fel de acid dezvoltant, la a cărui intensitate toridă din adâncuri se răsfrâng, neașteptate, cu sclipăt de tășuri esențele unui univers cuprins de spasmele artificului și degradării. „Lumină și durere lumină și durere lumină și durere” – iată refrenul definitoriu.

Andrei ȚURCANU, 1989

Stăpânind o frază care denotă improvizație, continuitate și repetitivitate, o recuzită complexă, care scoate în evidență tragismul decorului, poetul Leo Bordeianu navetează între profan și sublim, între deznădejde și speranță, între miasele lumii comune și miresele antice ale poeziei.

Margareta CURTESCU, 2019

Teribil de liber, Leo Bordeianu scrie „un cuvânt/ care/ nu mai este viață,/ dar încă nu e moarte”, fără să se cramponeze într-o singură soluție. Epurarea nebulozității, expresiilor clișeizate, atitudinea față de „istoria [ce] zvâcnește aici la Nistru/ aici unde crucea a lunecat sub gheață/ și nimeni nu a putut s-o scoată” (din nou rușii), căldura umană nealterată conferă textelor poetului un timbru distinct în peisajul liric românesc.

Călina TRIFAN, 2001

adunaseră multe inele pe trunchi
și vor mai adăuga
după mine

privesc la norii mișcători care
pe ecranul azuriu al cerului
închipuie scene
din trecut
și din viitor

privesc la apa curgătoare
la muntele din care izvorăște
la nesfârșitele câmpii
ducând-o
spre mare sau spre nori

privesc la păsările care
se dizolvă
în cer
în zbor.

Mama la poartă, tata-n cimitir

Încotro ții calea tinere?
ce orizonturi te ademenesc?
unde crezi că vei fi de folos?
în ce loc fără tine se va opri
roata lumii?
vrei să ridici vreo piramidă?

iată un perete de sticlă
pe acesta vrei să-l dărâmi?
e incasabil

încă nu ai cotit
încă te mai ține

legat cu fire nevăzute
privirea mamei
gândul la tata
de pe costișa
din cimitir

încă nu ai cotit
asemenea zori nu ai să mai vezi
nicăieri
niciodată
în asemenea amiezi
nu ai să te mai scalzi
nu o să te mai încânte
asemenea amurguri
n-ai să te mai dizolvi
în roșăta lor

încă nu ai cotit
iată brusturii
pe care i-ai decapitat
de atâtea ori
îți stau în cale
rândunicile se agită
cerul s-a deschis
neputincios în fața
drumului care te înghite
într-un fel de delir

de după colț
nu o mai vezi pe mama
care stă la poartă
și zarea
din ce în ce mai mult
îl estompează pe tata
rămas pe costișa
din cimitir.

Fundație

Mai întâi
au împrejmuț locul
apoi
a venit
excavatorul

sapă și sapă sapă și sapă sapă și sapă
nu mai sunt
urmele mele

sapă și sapă sapă și sapă
nu mai văd
urmele urmelor mamei mele

sapă și sapă
au dispărut și urmele
urmelor urmelor bunicii

oare ce au de gând?
oare la ce rădăcini
vor să ajungă?
oare ce vor să smulgă?
ce
vor să smulgă de aici?

oare ce va crește
pe urmele mele
mici?

oare ce voi vedea
pe urmele
urmelor mamei mele?

oare ce se va sprijini
pe urmele
urmelor urmelor bunicii?

e o mare taină aici
pe locul
unde copilăria mea
descrie cercuri
din ce în ce mai mici
unde dorul
rămâne neclintit
deși
căușul excavatorului
sapă
tot mai adânc
și mai adânc.

Uneori

Uneori cometele morții
zboară brownian

uneori gustul vieții
depășește minunea
respirației

uneori stelele
fac parte
din familia ta.

Râul copilăriei

Condiția era clară
culegi toate vișinele
și mergi la scăldat

de la un timp
sunt

tot mai multe
vișine

și râul copilăriei
s-a scurs deja.

Detalii ne semnificative

Cum o fi oare
râul
de care
atât de mult
ne temem?

e un șuvoi
furtunos
de munte
sau
o apă
lină?

un șir
de firoase
cascade
sau
o deltă cu nuferi
sfidând mâlul morții?

apoi barca
barcagiul –
detalii ne semnificative.

Moldova din cer

Ne așteaptă

nu vom putea
să nu ne întâlnim
în ea

ne vom întâlni
cu siguranță
ne vom întâlni

buni și răi
ne vom întâlni
slabi și tari
ne vom întâlni
deștepți și proști
ne vom întâlni
onești și ticăloși
ne vom întâlni
frumoși și sluiți
ne vom întâlni

cei de aici și cei din lume
cei din Veneția și cei din Kaluga
cei din Marsilia și cei din București
din Los Angeles din Tel Aviv și din Antarctida
din Istanbul din Dubai din Beijing
fără aur bucate și vin
ne vom întâlni

leneșii și lucrătorii cumiști
jefuatorii și cei jefuiți
trădătorii și cei îndrăgostiți
de-aceste văi și dealuri
de livezi și de vii
ne vom întâlni

din lumi paralele
 din labirinturi săpate în timp
 din văzduh din apă și de pe pământ
 diferiți la chip la faptă și la gând
 ne vom întâlni

de-a stânga și de-a dreapta lui Dumnezeu
 sub privirea lui Ștefan cel Mare și Sfânt
 ne vom întâlni

implacabil și auster
 ne așteaptă
 Moldova
 din cer.

Seară cu corbi

Uite, corbii! păsări negre nor nesfârșit
 îngerilor căzuți asemeni zboară
 nu te teme! chiar dacă amețești cumplit
 și inima-ți sălbatic se-nfioară

nu te teme de funestul lor croncănit –
 nu o dată-a răsunat peste țară
 chiar de suntem umbriți de al lor fâlfâit
 încă nu-i întuneric de tot e seară.

Toamnă surdomută

Iar surdomuții ne adună frunza.
 Îi recunosc după a lor comunicare
 Prin gesturi ce aduc a disperare.
 Iar surdomuții ne adună frunza.

Stau pavază în viscolul tomonic,
Abia se văd din galbene mormane.
Cu fețe albe ca de pe icoane,
Stau pavază în viscolul tomonic.

Atât de mult se-aseamă cu frunza,
Încât deodată se desprind de sol
Și părăsesc orașul nostru gol.
Atât de mult se-aseamă cu frunza.

Noi îi privim cu inimi surdomute
Cum ne păzesc de frunze și de toamnă
Cu gesturi care nu știm ce înseamnă.
Noi îi privim cu inimi surdomute.

Explozie

Obuzul a căzut în centrul
ghemului de cuvinte
nelăsând nici o șansă
de supraviețuire
nici unuia dintre ele
nici celor mai robace
nici celor mai frumoase
nici celor aflate
cel mai departe
de epicentrul
exploziei
departe de tot
nici neologismelor

le-a făcut una cu pământul
le-a împrăștiat pe marginea
imensului crater
distorsionate sângerânde
prefăcute în pulbere

obuzul a căzut în centrul
ghemului nesupus
de cuvinte
care îmi circula
prin vene.

Ars poetica

Alei flancate de cuvinte
idei frumoase
spânzurători pentru iluzii
impregnate de emoții
răbufnind
din adâncul firii

interminabile
alei
frizând visul
ascunzând trena
de pierderi și de remușcări
risipind lumină

alei
rătăcind printre stele
ridicând
statui sentimentelor
prefăcând
granulele de aur
în fire de nisip
sustrăgând
nisipul din clepsidre

imperceptibil e hotarul
după care
răsăriți în banala stradă.

În timp ce îmi vorbești

Pentru Ala B.

În timp ce îmi vorbești
despre deșertăciunea deșertăciunilor
despre amintirea morții
și despre viața veșnică
Domnul vine și se așază
între noi pe prispă
se sprijină de coloana de lemn
și își îndreaptă ochii spre Cer

în timp ce îmi vorbești
aproape nemișcată
sprijinită de coloana de lemn
și cu ochii ațintiți spre Cer
simt că intrăm cuvânt după cuvânt
coloană după coloană
în veșnicia Celui Care s-a așezat între noi

Fiecare segment de coloană
fiecare ornament
trec mai întâi prin lumina lină a serii
apoi se strecoară dincolo
de pacea obișnuitului asfințit de vară

în timp ce îmi vorbești
mie care stau
aproape nemișcat
sprijinit de coloana de lemn
și cu ochii ațintiți spre cer.

**Our Renistra offers readers a new group of poems
signed by Leo Bordeianu**

Abstract

Constantin OLTEANU

Nud

C.O. – redactor-șef al publicației periodice „Săptămâna”. A studiat jurnalistica la Universitatea de Stat din Moldova, fiind angajat ulterior în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”. Au urmat „Literatura și Arta”, revista „Basarabia”. A debutat cu volumul de poezie *Pachete cu zăpadă*, urmat de romanul *Green Card*. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

„În lacătul unei uși deschise găsești întotdeauna niște chei cu care poate fi închisă. În lacătul unei uși închise nu întotdeauna poți găsi o cheie cu care s-o deschizi”. Era un gând pe care l-am scris demult, foarte demult pe o foiță peste care am dat în una din zile, scotocind prin sertare fotografiile mai vechi. Cred că asta mi-am spus eu atunci când m-am trezit contemplând o poză proaspătă și poate era tot ce am înțeles eu atunci când și ziua, și anul în care s-au întâmplat toate au plecat într-o pagină de album. Și am scris pe o foaie desprinsă dintr-un caiet găsit pe aproape. Nu mi-a plăcut niciodată să fac notițe pe spatele fotografiilor, chiar dacă, atunci când ajungeau în mâna mea niște fotografii străine, mă trezeam căutând ceva pe verso. Un an, un nume, alte cuvinte.

Avea părul de culoarea nisipului. Și eu trăiam frica aceea pe care abia o puteam stăpâni când te pomenești la talpa malul uriaș de nisip, acolo, jos, unde o singură bătaie de picior l-ar fi rupt de restul pământului, acoperindu-te ca o uitare lungă cu tot cu cerul pe care îl aveai curs în zbaterea ta. Și frica ta de moarte. Părul ei de culoarea nisipului.

Cărări urcând printre stânci, copii cu pistrui ca un cer presărat cu stele, cai alergând și bătrâni ducând de coarne o bicicletă. Și frunze

în alb-negru, când galbenul e dintr-o toamnă pe care nu o mai poți găsi nici măcar în regrete.

Erai copil și-i speriai pe toți cu un aparat de fotografiat cu ochiul lui diabolic gata-gata să toarne marmură peste lume, când timpul își rupe dălțile de piatra ei și când le lasă pe toate să dăinuie peste ani.

Dar ce are lacătul ușilor și ce are cheia care ba o poate deschide, ba o poate închide, ce are cu cărarea alungată-ntre stânci, cu pistrii copiilor, cu niște bătrâni cărând cu ei biciclete? Și cu frunzele toamnelor, ce are el?

Făceam poze pe unde se nimerea sau acolo unde mă chema cineva. Purtam cu mine ascuns într-o geantă în aparat care îi făcea pe oameni să-și schimbe fețele în clipa în care apăsam pe buton. Poate nu numai fețele. În întunericul în care developam filmul îmi venea greu să le citesc privirile. Și zâmbetele lor găsite nu se știe pe unde și așternute pe fața.

Am surprins-o pe Silvia alergând pe o alee scăldată de o parte de apa lacului și mângâiată de sălcii de cealaltă parte. Știam, aveau să dispară sălciile în alb-negrul pozelor mele și poate apa avea să curgă în acuarela cerului, dar alerga Silvia între apă și sălcii și mie îmi părea că aleargă spre mine. Am scos aparatul din geantă și am prins-o cu ochiul lui de sticlă. Rece. Era pentru prima dată când vedeam o fată alergând spre mine. Și era pentru prima dată când sorbeam dansul mătăsos al rochiei unei fete ca pe o cană cu apă căutată de gura mea arsă și ca pe un strop de rouă în care încape setea pământului. Îi simțeam trupul cum se rupe de sufletul ei și cum e gata să se piardă în trupul meu. Să-mi fi spus cineva vreodată că asta se întâmplă cu oamenii când își termină lumânările ceara. Să-mi fi spus cineva. Dar cine să-mi spună?

Altfel a fost atunci. Altfel. Neștiut de altfel. Când nu mai pozează nimeni și când lumea se naște în ochii tăi. Că și fata care aleargă spre tine era parte a facerii lumii.

Și-a scuturat mătasea rochiei în răsuflarea mea și a alergat mai departe. Dar asta aproape că nu a contat. Te trezești uneori într-o îmbrățișare din care nu te mai rupi niciodată. Tu ești într-o parte a lumii, ea e în altă parte a lumii. Dar e o îmbrățișare din care nu se mai poate rupe nimeni.

Mai târziu, într-un alt întuneric, cu o pieleță roșie întinsă peste toate câte erau în odaie, reciteam și reciteam fotografii. Și fețele oamenilor. Pozau aproape toți cei care se nimereau în fața obiectivului și era curios de știut în fața cui pozează totuși ei, când nu e nimeni acolo afară de ei. Atunci când ai să îți în mână o fotografie, când ai să citești priviri și buze lipite una de alta, și capul tău înclinat nu știu de ce în stânga, că acolo e inima ta și acolo e inima nu știu cui. Și buzele tale lipite una de alta ca și atunci când e gata-gată să se desprindă o literă. Din numele tău, litera aceea nerostită nici atunci, nici mult mai târziu, dar așteptată de omul din fața ta. Și poate așteptată de tine. În întunericul acela cu o picătură de roșu scăpată în odaie ca în apele nopții. Ca o picătură de sânge. Și nopțile nu mai sunt negre. Roșii sunt. Ca să ne putem dezvolta. Ca să trecem din negativ pe foaia albă și ca să rămânem apoi undeva, într-o ramă.

Dar apoi, mult mai apoi, am tot căutat fete prin fotografii, însă ele lipseau. Și nu era limpede, nu era ușor de-nțeles de ce nu erau fete prin fotografiile mele. Băieți, băieți. Și doar Silvia într-o fotografie cu un colț mușcat. Nu de timp. Mușcată de mine. Am urmărit cum îi apare chipul în albia cu developer ca într-o închipuire tot mai aproape, tot mai aproape. Când ai un gol în fața ta și când din el, din golul acela o șuviță de păr acoperă lumea. Și am urmărit-o până s-a desprins de pe tabla fierbinte a cuptorului ca să cadă pe masă și ca să te năucească definitiv. M-am trezit rupând cu dinții fărâme mici din colțul pozei, fărâme mici uitare pe buze. Și o fată pe care am fotografiat-o alergând înspre mine. Parcă spre mine, dar trecând mai departe. Parcă spre nimic, numai că mai târziu, mult mai târziu s-a putut vedea că avea totuși pe cineva în față. Altcineva.

Am trimis-o la redacție într-un plic în care erau și alte fotografii. Doi cocoși care nu pot să împartă o curte cât lumea de mare, bunica cum scoate pâinea dintr-un cuptor, biserica satului, copiii alergând pe toloacă după o minge. Mai multe fotografii. Și am cules într-o zi o scrisoare din cutia poștală în care cineva de acolo, de la Chișinău îmi scria că fotografiile sunt foarte frumoase, dar că autorul, adică eu, repetă imagini și situații pe care l-a văzut pe undeva, prin alte reviste. Au ales doar o singură fotografie. Cu o fată care alergă spre fotograf, lăsând să-i zburde poalele rochiei peste genunchi și peste cureaua cenușie a unei

cărări. Când am apăsat pe buton era ca și cum aș fi oprit-o din alergarea ei, dar mai degrabă ca și cum aș fi prins-o în brațe. Despre asta era fotografia aceea. Poate chiar anume asta au înțeles și acolo, la Chișinău. Numai că fata a alergat mai departe. Mult mai departe, lăsând în urma ei o odaie cu pereții colorați în roșu stins și un băiat mușcând colțul unei fotografii, adunând pe buze fărâmi mărunte de hârtie.

Mai târziu au intrat și alte fete în fotografii. Ca într-o odaie. Cu o ușă închisă. Și cu un lacăt în care s-ar putea găsi uneori o cheie cu care să fie deschisă.

După facultate m-am angajat la un ziar. Publicam fotografii cu femei între grămezi de tutun, cu bărbați fericiți privind brazda proaspăt întoarsă în urma tractorului, cu cocostârci rătăciți lângă firul de-argint al unui pârâu în care încăpea toată poezia unei primăveri. Și poate mai rar, așa cum a fost în una din zile, se întâmpla să merg într-o școală sau poate într-o sală de expoziții unde nu erau nici grămezi de tutun, nici tractoare cu brazde legate de plugul lor.

Pozele pe care le-am adus de la expoziția din orașel au fost publicate în pagina patru a ziarului. În orașel, în biserica transformată de ceva timp în sală de expoziții, au ajuns nu se știe cum mai multe picturi ale lui Șcerbakov, iar redactorul-șef a decis să mă trimită acolo.

– Și să nu-mi faci numai poze cu tablouri prinse de pereți. Așteaptă și tu niște vizitatori, ca să vadă lumea că pe noi și arta ne interesează, nu numai tractoarele și mulgătoarele.

Am așteptat. În ziar au fost publicate trei fotografii. Cu afișul prins la intrare în sala de expoziții, cu un tablou în care câțiva urși se cațără pe tulpinile enorme ale unor brazi căzuți și oameni admirând picturile. Ca să înțeleagă lumea că pe noi ne interesează nu numai tractoarele și mulgătoarele.

În ziua în care a apărut ziarul, în cabinetul redactorului a intrat un bărbat pe care îl mai văzusem parcă undeva, dar pe care nu mi-l puteam aduce aminte.

– Cine sunt acești oameni, tovarășe Caraion?

Redactorul avea pagina a patra a ziarului pe masă și avea vârful stiloului

înfipt într-o poză în care un bărbat și o femeie s-au oprit în fața unui tablou de Șcerbacov.

– Nu știi, Mihail Stepanovici. Erau doi oameni acolo. Singurii care au intrat în biserică.

– În galerie, tovarășe Caraion, în galerie.

– Singurii care au intrat în galerie. Am așteptat mult, am așteptat câteva ore bune să vină cineva. Și au venit ei. I-am fotografiat fără să mă observe. M-am temut că vor refuza să apară în ziar și i-am fotografiat pe ascuns.

– A trebuit să le ceri permisiunea, tovarășe Caraion. Era bine să-ți ceri voie. Nu știi unde ai să lucrezi începând cu ziua de mâine, dar să îți minte că nu e bine să publici fotografia cuiva fără să-i ceri permisiunea respectivului.

În poză era secretarul al doilea al comitetului raional de partid împreună cu amanta sa, șefa de la direcția comerț. Primul secretar s-a trezit cu soția secretarului doi în cabinet. Niciunul din paharele aranjate cu grijă în jurul unei carafe pe masa cea lungă din biroul secretarului nu a rămas întreg, pentru că soția secretarului doi a tot aruncat cu ele în tot ce a putut arunca ea, a spulberat tot ce era pe biroul acela pe care țacănea absent un ceas care copia turnul Spaski al Kremlinului și a ieșit strigând cât putea ea de tare:

– Sunteți un cuib de curve aici și nu aveți niciun Dumnezeu! O să plătiți, o să plătiți cândva pentru toate câte le faceți!

Se vorbea mai târziu că soția secretarului doi al comitetului raional de partid a fost aceea care a criticat atunci extrem de dur partidul, dar fără să pățească ceva.

Am plecat de la ziar și am plecat din orașel. Cu două genți și câteva cutii de carton în care încap tot ce îți pare ție că ar avea viața ta. Și niște fotografii. Cu miei, cu biciclete duse de coarne de câțiva bătrâni, cu cocostârci împrăștiind puncte albe pe iarbă sau arborând geometrii pe cerul toamnei. Și cu o fată într-o alergare pe care o vezi curgând spre tine, dar care nu ajunge. Nu ajunge, iar când te trezești, o vezi alergând dincolo de tine.

– Revista noastră e pentru copii, tinere. Are un specific al ei, dacă poți să înțelegi acest detaliu. Știi ce caută copiii într-o fotografie? Pe ei se caută, pe ei.

Și vocea asta se auzea ori de câte ori se oprea lumea în fața mea. Când fotografiezi un copil cu două căldări de apă, când ești gata să alegi câțiva băieți ascunși de ochii lumii și împărțind o țigară în spatele școlii, când dai peste fata aceea cu picioarele goale, lăsând după ea urme pe nisipul unei plaje și cum te-ntreabă: „Știi ce caută copiii într-o fotografie?”. Auzi și răspunsul, dar nu e al tău. Tu poate altceva crezi. Caută poate lumea pe care nu o pot găsi în altă parte. Că o găsesc, că nu o găsesc?

Am auzit o bătaie în ușa laboratorului.

– Eu am fugit de la lecții. De ce să mint? Îi tot mințim pe profesorii noștri și nu știu de ce ni se pare că ei ne cred. Dar nu e adevărat. Am fugit de la lecții.

Domnișoara purta bluză lungă, cu o rochie scurtă sub ea, cu geanta aruncată peste umăr și o bonetă vișinie care ascundea, parcă ascundea cea mai mare parte a părului ei blond adunat pe vârful capului.

– Liliana.

Tu ești cel care tremură. Liliana pare să fi repetat scena de mai multe ori înainte de a deschide ușa laboratorului.

– Valeriu.

– Vă cunosc. Mai bine zis cunosc fotografiile pe care le faceți. De ce lucrați doar în alb-negru? Adică, pe mine nu mă deranjează în niciun fel.

– Înțeleg că ai dori să înveți arta fotografică. Se întâmplă mai rar să dai peste domnișoare care aleg să facă fotografie. Mai rar.

– Nu știu. S-ar putea să aveți dreptate, însă eu pentru altceva am venit. Vreau să pozez goală. Goală, goală cum m-a născut mama. A propos, am discutat cu mama despre asta și a fost surprinsă plăcut. Mi-a părut chiar bucuroasă că am atât de mult curaj, că-i destăinui gânduri pe care altcineva le-ar ține după uși grele. Ai mai fotografiat pe cineva gol? Femei, am în vedere.

– Eu le-am văzut doar în poze. Poze făcute de altcineva. Îmi părea oarecum ireală relația asta dintre fotograf și femeia care apare goală în fața lui.

Și mi-a părut rău că i-am spus asta. Ar fi fost poate mai potrivit să creadă că stăpânesc bine o situație ca asta și că nu-mi va tremura degetul atunci când va trebui să apăs pe buton. De fapt, care deget? Stătea în fața mea îmbrăcată în bluza ei lungă și avea părul ascuns sub bonetă, iar eu tremuram căutând-o goală nu știu pe unde. Și dacă îi spuneam că mă găseam uneori uitat în fața unor poze în care femei cu fața ascunsă în umbra unei frunze își scaldau trupul în lumina caldă a cerului? Trupul acela găsit de fulgerul minții tale. Dacă-i spuneam, ce credea ea?

– Poate ar fi mai bine să vină maică-ta. E totuși o situație delicată, iar lumea știi cum e.

– Știu. Ca nu cumva să fii învinuit de... Deși eu personal aș fi preferat aburul acela ușor, dar plin de taină al unei întâmplări neștiute de lume. Că poza unei femei goale trebuie să ascundă ceva, chiar dacă lumea poate să înțelegă că e lăsată să vadă tot. Absolut tot.

– Tu crezi că tot înseamnă o femeie goală?

– Nu, nu cred. Pentru că poza aceea poate să dezgolească multe, dar nu ți se pot vedea gândurile. Iată, Mona Lisa, portretul acela pictat de Da Vinci, a fost oare cineva în stare să-i citească gândurile? Nimeni. Doar presupuneri. Dar ce să vorbim despre gânduri, când nu e limpede până astăzi nici măcar cine e ea, femeia cu mâinile încrucișate lăsate să se odihnească una peste alta, femeia pictată pe o scândură de plop ca o icoană la care se-nchină și azi o lume întreagă.

– De unde știi toate astea?

– Am citit. Am vrut să înțeleg ce anume îi face pe toți, dar mai ales pe bărbați, să împietrească în fața unei femei. Nu știu dacă am înțeles, nu știu dacă am găsit răspunsul la întrebarea mea, dar cred că îi cucerește prin taina cu care se-acoperă. Indiferent cum e ea: goală sau nu.

– De la ce lecție ai fugit?

– De la franceză. De fapt, așa s-a întâmplat. Să avem franceza acum. Dacă era matematica, fugeam de la matematică. Că nu contează deloc. Nu contează. Contează unde mă duc.

– Adică să te fotografiezi goală.

– Nu-mi place această ușoară ironie pe care o-mprăștii.

Și mi-a părut că pleacă. Pentru că s-a întors cu fața spre ușă și pentru că m-a lăsat în spatele ei, neștiind ce să fac cu ochii și ce să-i spun. Să plece, să nu mai vină, să vină maică-sa, să se dezbrace acum.

– Dacă vrei, mă dezbrac acum.

Și s-a întors cu fața spre mine. Avea bluza alunecată pe umeri, trăgând după ea poalele rochiei și lăsând să-i cadă boneta. O revărsare de aur a părului. Greu, săltând în valuri ca într-un clocot de care te temi că te va atinge.

– Acum nu. Acesta nu e studioul meu. Telefonează-mi peste o zi două. Poate găsesc eu o locație, poate găsești tu. Și gândește-te bine. Asta nu e fotografie de pașaport. Gândește-te bine.

Nu am văzut ușa cum se închide. Stăteam cu fața spre ea, dar nu am văzut-o. Am auzit-o doar. Pentru că încă o mai aveam în față pe Liliana. Fata despre care nu știi nimic și care îți spune că lumea ne cucerește prin misterul ei. Taina care poartă un nume, dar care nu te lasă să te apropii prea mult. „Pe cine caută copii în fotografii?” Poate are dreptate redactorul: „Pe ei se caută”. Dar dacă acolo, în fotografii, sunt chiar ei, atunci pe cine caută?

Am văzut-o prin geam trecând strada spre trotuarul care ducea la școală. Purta pe cap boneta ei vișinie sub care ascundea sau pur și simplu stăpânea apele galbene, apele aurii ale părului. Peste puțin timp va intra în clasă salutând profesoara de limba franceză, își va cere iertare că a întârziat și va lua loc în bancă. Lângă colegul ei care își împinge ușor caietul spre mijlocul băncii ca să poată citi și Liliana. Și tot el, colegul de bancă îi strecoară în geantă petale de trandafir culese de el în grădina publică. Liliana le culegea de printre caiete și cărți, ridica palmele mult deasupra capului și le lăsa să curgă peste părul ei galben.

– Ai putea să înveți mai bine, fetiço.

Dar numai ea auzea ce spune profesorul de istorie. Puteai să crezi că încerca să deslușească ce a scris Liliana acolo, în caietul ei, însă profesorul vorbea aproape șoptit și nici măcar nu vedea caietul.

„Ce vede un copil...” M-a tot sfredelit între tâmpile întrebarea asta, s-a tot ținut de mine ca turița de șaravarii mei, la margine de pădure. Și repetam răspunsul, repetam răspunsul. Ca într-o adormire în care-ți rămâne lipită de retină ultima poză a lumii.

A bătut cineva la ușă. Altă bătaie era. Aurel. Pictorul din capătul coridorului. Trebuia să-mi dau seama încă de cum i-am auzit pașii. De fapt, era mai mult un foșnet de frunze. Când mergi prin frunze și când ești ca o bătaie de vânt. Îmi făcea de la o vreme vizite zilnic. Intra, se așeza pe scaun și tăcea. Și mă vedeam obligat să vorbesc eu.

– Ați pictat vreodată, domnule Suveică, femei goale?

Trecuse de optzeci de ani și îndrăzneala mea luneca ușor dincolo de marginea obrăzniciei.

– Am pictat, cum să nu pictez. Sunt simțiri și sunt trăiri pe care numai nuditatea le poate trezi. Au fost timpuri când, în întunericul adânc al umanității, singura lumină găsită de ochiul omului era sânul gol al zeițelor. Avea cerul ca fundal obligatoriu sau focul fără de care noi am fi uitat de Paradis și de Purgatoriu. Mai târziu, mult mai târziu, sub pielea unei femei goale am strecurat semnificații noi. Unele purtate cu noi prin peșteri, prin bordeie și prin case învelite cu stuf, altele formulate relativ recent. Dar și atunci, și acum am avut și avem nevoie de o femeie goală în față. Și nu vorbesc numai despre bărbați. Și despre femei vorbesc. Da, au încercat unii tovarăși să o înlocuiască cu o femeie încălțată în cizme de cauciuc, îmbrăcată în pufoaică și ridicând palma cu care Venus acoperă sânul stâng spre un pisc inventat de ei. Da, au fost agreate limite și pe vremuri, însă nuditatea femeii era ascunsă de îngeri, de evantaie legănate de zeițe, nu cu pufoaica slinoasă a unei ideologii nebune. Dar de ce mă întrebi?

– Nu am văzut niciun nud în lucrările pe care le aveți pe aici.

– Nu am lucrări mari cu nuduri, lucrări care aș insista să mă reprezinte. În grafica pe care o țin prin mape am mai multe alunecări de creion prin care am încercat să mă apropie de această magie. Pentru că pictura cu o femeie goală e aproape nimic din tot ce se vede. O femeie goală arătată ochiului în expresia unei picturi nu e altceva decât gând. Și senzualitatea cu care vine tot gândul e. Gândul e cel care ne ridică la

înălțimea la care putem trăi și retrăi sentimentul purității. E suflet acolo unde caută ochiul tău și e suflet acolo unde ești tu.

– Femeia pe care o redai pe pânză sau mai știi eu pe ce e chiar cea care pozează sau până la urmă e altcineva?

– Nu a pozat niciodată nimeni în fața mea. Aș putea să-ți răspund, dar asta înseamnă să vorbesc despre altcineva. Și atunci, pot greși. Eu nu pictez niciodată ceea ce văd. Pictez ceea ce gândesc. Și când fac portretul cuiva tot ceea ce gândesc pictez. Chiar dacă, așa cum zic mai toți când se văd, că seamănă, seamănă foarte mult. Știu că seamănă, dar sunt și gândurile mele acolo.

Și a tăcut. Presupun că fără întrebările mele ar fi stat acolo, pe scaunul de lângă ușă, fără să spună ceva. S-a mai întâmplat să intre în laborator, să aleagă unul dintre scaunele lipite de perete și să tacă așa cum tăceau acolo, în fotografiile de pe perete, femei ducând păsări spre piață, hamali căutându-se în oglinzi, copii adunând nuci după ploaie.

– Ție ți s-a întâmplat vreodată să nu vrei de la nimeni nimic? De la lumea asta să nu vrei nimic?

Nu știam ce să răspund. Pentru că am vrut întotdeauna ceva: dar l-am lăsat să creadă că nu e singurul care nu mai vrea nimic de la lume. Cred că știa că îl mint. Dar pentru că nu voia nimic de la lume, făceam și eu parte din lumea aceea. Și a stat încă mult timp pe scaunul de la ușă. Până când s-au auzit din nou pași prin frunze. Și un vânt ușor luându-le cu el.

Voiam să-i spun de fata care fusese la mine. Să văd ce părere are și dacă îmi poate da un sfat pe care să-l pot urma. Am înțeles mai târziu că, de fapt, mi-a răspuns fără să-l întreb eu ceva. Nu, nu despre fotografie a vorbit. Dar am văzut-o pe Liliana în scurta sa prelegere despre femeia goală în timpuri, despre gândul trezit de sânul gol în creierul unei lumi care ar fi eșuat în sălbătăcirii, în sânge și într-o lungă înfrățire cu diavolul. Chiar dacă cea mai mare parte a lumii și-a scaldat ochii în marmura albă a trupului unei femei fără să-l vadă pe Dumnezeu.

A telefonat Liliana. Zicea că a găsit ea o locație în care s-ar simți bine și care ar ajuta-o cumva.

– E o livadă nu departe de Chișinău. Partea de jos a livezii se mărginește cu o carieră de piatră abandonată de mai mulți ani. Cu pereții îmbrăcați în mușchi și cu fire de apă care se preling în jos și care lasă în urma lor dâră de rugină. Putem merge cu autobuzul până acolo și tot cu autobuzul să revenim peste câteva ore. Am să plătesc eu drumul. Și drumul și... dacă e nevoie de ceva. Plătesc eu.

– Poimâine. E sâmbătă și am mai mult timp liber. În rest, pare să fie interesant. Ne vedem sâmbătă.

Autobuzul a ieșit din oraș lăsând în urmă case cu lenjeria scoasă la uscat în balcoane, femei fiind singurele care și-au văzut vreodată trupul gol, bărbați înnebuniți de un nasture și o dimineață la marginea unei nopți care își scutură visele ca pe un cearșaf dantelat cu uitări. E puțină lume în autobuz. Câțiva copaci răzleți te fac să crezi că începe pădurea, numai că pădurile nu încep niciodată așa. Încep ca un zid, Se țin copacii unul de altul și au umbrele împletite. Aici, deasupra ierbii. Dar ce să mai zici de rădăcinile lor. Dacă-ai putea să le vezi. Rădăcinile dacă-ai putea să le vezi. Și trăiesc așa – una legată de alta. Rădăcina stejarului trece pe sub tulpina salcâmului și nu e niciun fel de supărare pe frunzele lor. Împart aceeași ploaie și împart aceeași rouă scuturată de iarbă. Bate vântul și leagănă pădurea ca pe un catarg. Stejari mai mici, tupilați sub stejarii înalți se țin de crengile lor. Își scutură ghinda, învelind-o cu umbra. Nu contează a cui e umbra aceea. Așa sunt pădurile. Încep ca un zid. Ca și cum ar fi foc pe aproape.

Dar e o vie încă desenată urcând. E galbenă coasta de deal. Nisipoasă. Dacă nu ar fi iarba, ar duce-o ploaia la vale. O ține însă țesătura verzuie a ierbii.

Și începe pădurea. Cu poienițe-nsorite unde și unde. Ca niște ferestre. Am fi putut face fotografii și aici. Văd tot în afară de trupul Lilianei. Și părul ei pierdut în aurul soarelui. Și albul total de sub care nu are cum să se smulgă fata aceea. Ca un viscol fierbinte cu întroieniri din care nu vom ieși niciodată. Orbiți de lumină, dar tot spre lumină plecând. O creangă ușor apropiată de Liliana ar fi putut să-i ascundă nuditatea, dar nu o ascunde.

– Coborâm peste puțin timp.

De unde cunoaște Liliana aceste locuri. A mai fost. Sigur că a mai fost pe aici.

Pădurea se termină brusc. Te trezești dincolo de zidul ei verde și încerci să înțelegi ce e cu lumea de dincoace. Își scutură merii floarea înregimentați într-o lungă coloană lipită de drum. Te bucuri că încă-s în floare și vrei să o vezi scuturându-se într-o fotografie alb-negru în care albul își revendică partea sa de lume. Partea din față a livezii se mărginește cu o carieră de piatră abandonată de mai mulți ani. Cu pereții îmbrăcați în mușchi și cu fire de apă care se preling în jos și lasă în urma lor dâră de rugină. Așa spunea Liliana.

Am ajuns. M-am simțit la capătul unui drum despre care nu am știut niciodată nimic.

– Nu te-ai răzgândit?

Îndrăznează ca și atunci când a intrat în laborator și m-a privit ca pe un puști din clasa ei.

– Nu. Pentru că nu mă mai pot răzgândi. E prea târziu. Și poate e bine așa.

– Unde crezi că ar fi mai bine să stau?

– Nu știu. Alege tu.

Dar am căutat firele acelea de apă curgând pe perețele alb cu mușchi cuceritor urcând, firele acelea de apă lăsând după ele urme de rugină.

– Bine. Pregătește camera și întoarce-te cu fața spre perete.

Ca într-o execuție. Simțeam cum pleacă dintre pereții albi un băiat spre care aleargă și aleargă o fată, dar tot atunci o vedeam pe Liliana acoperindu-și fața cu palmele. Fața. Citisem mult despre povara pierderii inocenței și despre imposibila răscumpărare a acestei pierderi și credeam nu știu de ce că acum, lângă o livadă de meri înfloriți, toate acestea se întâmplă cu mine. Cu mine și cu Liliana. Dar îl vedeam pe Dumnezeu lăsând să-i picure de pe vârful degetelor stropi de apă ca să se prelingă apoi pe perețele din spatele Lilianei. Ca într-un botez în care intră sfințenia în trupul tău când tu parcă râzi, parcă plângi. Nu știu, nu știu dacă o să ajungă asta în fotografie. Și nu știu dacă fata de-acolo e cea pe care o caută ea. Și dacă va mai putea să o găsească cândva.

Am fotografiat-o pe Liliana împrăștiind în spatele ei piatra albă a unui perete pe care probabil s-a așternut cândva și umbra lui Hristos. Sau lumina lui. După care am tras peste noi frunze și am tras peste noi pânze. Și a devenit păcatul obligatoriu. Și a devenit inocența un ban de ascuns. Mă întrebam cine a bătut atunci în ușa mea și de ce am acceptat atât de ușor să merg cu ea. Să rămân cu ochii deschiși atunci când aproape toată lumea-i închide?

În autobuzul cu care reveneam în oraș erau alți oameni. Un pic poate mai oboșiți. Absenți la ce se vede dincolo de geam, când dincolo de geam e o pădure în care copacii își împrumută unul altuia rădăcinile. Și umbrele. Am surprins-o pe Liliana făcându-și semnul crucii.

– Ce s-a-ntâmpat?, o întreb.

– E o biserică acolo peste deal. Nu departe de-aici.

A fost pentru prima dată când m-am temut că am să pierd filmul. Și fotografiile ivite din nimic pe o palmă de hârtie scăldată în apă.

„– Cum crezi, ce caută copiii când privesc o fotografie?”

Și tu răspunzi fără să știi nimic despre cel din fotografie, crezând că bătrânul care duce de coarne o bicicletă duce de coarne o bicicletă, că femeia cu căldarea în mână e o femeie cu o căldare în mână, că oile care pasc sunt oi care pasc. Și că fata care aleargă spre tine aleargă spre tine. Crezând toate astea, nu știi cum și nu știi de ce.

Am așteptat telefonul Liliane și am așteptat-o pe ea. Să vină și să se caute în fotografie. În ziua care a urmat. În alte zile. Și în tot restul timpului. Dar nu a venit. Am căutat-o prin geam pe un trotuar care duce spre școală. Și am căutat-o în apele aurii adunate sub o bonetă vișinie. Părul ei, scăpat peste umeri când trece prin fața mea ca o poză luată de vânt.

Se scutură floarea de măr peste drum, orașul își scoate lenjeria-n balcoane, trece o fată pe trotuar. Goală ca la o margine de pădure. Când lumea în care trăiește își ascunde păcatul cu palma. Da, are alunecată pe umeri o bluză lungă, îi joacă rochia pe genunchi. Poartă bonetă vișinie pe cap și încearcă să ascundă sub ea părul ei galben. Ca-ntr-un tablou de Van Gogh, când lumea toată încape sub o răsărită-nflorită. Și e goală. Ca la-nceputuri.

Abstract**Nude**

Nude. Short story. You rediscover that you can talk to God even now. Even if it seems like an ordinary day, where people go to work, to the doctor, to the forest or simply to take a photo. This is possible because there is passing time and there is eternity. With her truths and her rules that we can't change with our clothes. A girl who comes to you to take a picture brings God to your face and the world acquires primary meanings. The world and your life.

Cristinel MUNTEANU

În jurul unei expresii ciudate: *a mișca din urechi*

1. Când vorbitorii nu (mai) cunosc originea unor expresii idiomatice ori nu (mai) înțeleg legătura primară a acestora cu anumite realități (din trecut), ei ajung să reinterpreteze frazeologismele respective, iar o atare preocupare se vedește și în modul în care le utilizează în diverse contexte verbale. Pe această linie, interesante sunt și „încrucșiările” (mai mult sau mai puțin ocazionale) între expresii, adică un soi de „contaminări frazeologice”.

1.1. Stelian Dumistrăcel a analizat pe îndelete numeroase cazuri de intersectări ale unor enunțuri aparținând discursului repetat (EDR), manifestate îndeosebi pe teren jurnalistic, combinații lexicale pe care (mai ales în titluri) remarcabilul cercetător le considera o dovadă de virtuozitate stilistică (cf. și Munteanu 2008: 8-12). Pentru ilustrare, redau aici câteva dintre exemplele inventariate de lingvistul ieșean (dimpună cu modalitatea grafică în care le-a prezentat): „La spartul ← târgului → de carte”; „Colac peste ← pupăza → din tei”; „Cine iubește și ← lasă → vânătași” (vezi Dumistrăcel 2006: 139; precum și p. 152-157).

1.2. În cele ce urmează, valorificând articole din presa veche (din arhiva de ziare românești a Digitecii Arcanum), voi avea în vedere comportamentul contextual (în timp) al unei singure expresii românești (de sorginte argotică, probabil), *a mișca din urechi* (sau, mai rar, *a mișca din ureche*), semnificând ‘a da mită’ ori (după DLR, în primă instanță) ‘a sugera cuiva că îi dai o sumă de bani (ca bacșiș) în schimbul unui serviciu, al unei favori etc.’. Înainte de toate, voi încerca să-i aproximez momentul apariției, căutând (în măsura posibilului) întâia atestare, după care mă voi strădui să-i stabilesc și etimologia cea mai plauzibilă.

2. Până pe la începutul secolului al XX-lea, se pare că îmbinarea de cuvinte *a mișca din urechi* era una încă liberă, adică se folosea doar în sensul ei propriu (fiind totuna cu *a-și mișca urechile*). În textele din secolul al XIX-lea, o găsim întrebuițată (preponderent) cu referire la animale; mai ales cu privire la câini, pisici, boi, cai etc., vietăți domestice descrise ca „mișcând din urechi”, „mișcând din coadă” ș.a.m.d. Chiar și când este pusă în relație cu ființele omenești, într-un text gazetăresc din 1909, sintagma cu pricina nu are de-a face cu șperțul, ci cu imobilitatea temătoare a cuiva: „Dacă bărbaților politici hotărâtori de dincolo le place să-și vadă insultat prestigiul țarei prin delegații maghiari, fără să cuteze *a mișca* măcar *din urechi*, – treaba lor!” (art. *Politica de lașitate*, semnat de Bătrânul (!), în „Adevărul”, nr. 6945 din 4 ianuarie 1909, p. 1).

2.1. Abia într-un scurt articol din 1913 descoperim (în materialul avut la dispoziție) cea dintâi atestare a expresiei idiomatice în cauză. Autorul anonim al micului text face caz de formulă, recurgând la ea de mai multe ori (cu ostentație, s-ar zice, căci folosește și ghilimelele) și înfățișând explicit cadrul utilizării acesteia – semn că era destul de recentă pe atunci. Unui tinichigiu i se fură bicicleta și iată ce pățește păgubitul când solicită o anchetă: „Ducându-se cu petiția la poliție, un copist se oferi să grăbească mersul jalbei dacă, bineînțeles, tinichigiu! «*va mișca din urechi*». Cum păgubașul n-avea de unde «*mișca*», fu trimis la un inspector administrativ, care îl îndrumă la siguranță, de unde fu trimis la un comisar pentru a sfârși turneul din nou la copist care îi spuse că așa se întâmplă cui nu «*mișcă din urechi*». Tinichigiu! nu poate să dea jalba d-lui prefect fiindcă d. prefect e invizibil pentru cei ce nu au precauția și mijloacele de «*a mișca din urechi*».” (art. [nesemnat] *Plângeri*, în „Dimineața”, nr. 3457 din 17 octombrie 1913, p. 1).

2.2. Pesemne că expresia s-a încetățenit repede în limbajul colocvial și a prins să circule tot mai mult. Deja, în 1914, un jurnalist miza pe un public familiarizat cu sensul ei, întrucât își permitea aluzii și jocuri de cuvinte care o implicau: „Într-un ziar de seară se află și o rubrică intitulată «*Mișcarea Literară*» (Teatru, Literatură și Artă). Rubrica este mai mult... mișcătoare decât literară. Și e «*mișcătoare*» pentru că simpatizează grozav pe cei ce... *mișcă din urechi*.” (art. *Mișcare și mișcare*, semnat de Bold, în „Românul”, nr. 100 din 9 august 1914, p. 1)¹.

3. În privința originii expresiei *a mișca din urechi*, am propus de curând o ipoteză etimologică, pe care o reiterez în acest loc: „Dacă (așa cum presupune și Rodica Zafiu [2021: 6]) sursa formulei este argotică, atunci prin «urechi» ar trebui să înțelegem aici cu totul altceva. Cred că în acest caz «urechile» (de câine, probabil) desemnează metaforic colțurile bancnotelor (de hârtie, în acele timpuri). Nu ar fi vorba neapărat de gestul numărării banilor, ci de frecarea cu subînțeles (colț pe colț) între degetul mare și cel arătător a unei bancnote (sau a unor bancnote) îndoite. De vreme ce limbajului argotic îi este specifică și funcția criptică, este firesc, totuși, ca metafora în cauză să nu fie prea transparentă.” (Munteanu 2023: 13).

3.1. O atare supoziție mi-a fost confirmată ulterior, întrucâtva, de un articol gazetăresc din 1919, în care autorul le atrage atenția cititorilor că expresia respectivă nu trebuie relaționată cu mișcarea urechilor², ci cu aceea a mâinilor: „Dacă vi se întâmplă să treceți prin stația Pașcani, luați pildă de la un pasager, care trecând pe acolo s-a învățat să «miște din urechi». Să nu credeți că pentru această mișcare vă trebuie vreo experiență deosebită sau vreo dexteritate a organului auditiv. Dimpotrivă, operațiunea mișcării «din urechi» n-are nicio legătură cu auzul, ci cu mâinele. Astfel: vări mâinele în buzunar, scoți portofelul sau portmoneul de bancnote, iei [de]grabă câteva bumăști și le [dai?] [iu]te aceluia ce te-a pus în plăcuta [...] să te ușurezi de câteva su[te de lei]...”³ (art. *Mișcați din urechi!*, semnat de V.S.C. (!), în „Dimineața”, nr. 4903 din 26 decembrie 1919, p. 1).

3.2. În comparație cu „banii sunători” (monedele), pătrunși demult pe teritoriul românesc, bancnotele sau „bumăștile – adică banii „foșnitori” (cum se mai numesc în argou) – au fost puse în circulație mai târziu în România, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, ceea ce explică, oarecum, de ce expresia *a mișca din urechi* nu este întâlnită în scris înainte de 1900. Că „mișcatul din urechi” se înrudește, ca imagine, cu gestul de „foșnire” („expresivă”) a bancnotelor ne-o sugerează și următorul citat (contemporan nouă), în care sintagma *a foșni bancnote (verzi)* trimite neîndoielnic la ideea de ‘a da mită (în valută)’: „Sindicatul nu acceptă decât PAS CELROM ca unic investitor, deoarece acesta a demonstrat că are o bună strategie privind asigurarea unei protecții sociale sigure, poate face o modernizare reală a fabricii, dar fără posibilitatea de a foșni bancnote verzi pe la anumiți demnitari, transformați în comisionari ad-

hoc.” (mesajul unor sindicaliști, citat în art. *PAS CELROM ține datornic FPS*, semnat de Ion Leca, în „Gazeta de Sud”, nr. 916 din 13 martie 1998, p. 4).

4. În perioada interbelică, Demostene Botez a publicat un micro-eseu interesant despre funcțiile urechii (de-a lungul istoriei) în raport cu preocupările financiare ale oamenilor, subliniind capacitatea adaptativă a organului auditiv: „Viața și, mai ales, anumite persoane a[u] cerut și apoi a[u] impus la foarte mulți să miște din urechi, virtual, la figurat, simbolic.” (D. Botez, *Omul care mișcă din urechi*, în „Adevărul”, nr. 15487 din 10 iulie 1934, p. 2). Deși scriitorul era conștient de natura metaforică a expresiei, totuși el nu a căutat să-i lămurească originea reală, dând impresia că dezvoltă prin comentarii o metaforă filată: „S-a impus de evoluția vieții un mijloc de a se exprima discret consemnul la mită sau la șperț. Era absolută nevoie. Și s-a repartizat urechilor vacante care pot exprima totul când mișcă fără ca să miște.” (*ibid.*)⁴.

5. În epoca postbelică, mai cu seamă în timpul regimului comunist, expresia era utilizată frecvent în legătură cu activitatea unor indivizi „imorali”, urmărindu-se astfel (inclusiv prin intermediul presei) sancționarea și stârpirea obiceiului reprobabil. Unii jurnaliști și-au închipuit că „mișcarea/mișcatul din urechi” îl caracterizează, de fapt, pe cel care pretinde mita, și nu pe cel care o oferă. Iată un exemplu din 1972: „Caz aparte, și-a făcut din meteahnă un «modus vivendi». Are multiple posibilități de travesti, dar se demască prin voluntara-i mișcare din urechi. L-am întâlnit câțva timp în postura de gestionar. Normal în zilele comune, îl apuca subit maladia de îndată ce era aprovizionat cu un sortiment mai căutat. [...] Amabilitatea afișată pentru unii se asocia cu o continuă mișcare din urechi, de se părea că întregul său organism e un sistem de pârghii acționat în virtutea supremului gest al pendulării urechilor. Cumpărătorul, astfel avertizat, lăsa să se prelingă în buzunarul «amabilității» un suprapreț consistent. [...] Lume! Prindeți-l, tăiați-i urechile și expediați-l la muzeul figurilor de ceară în sectorul «tare sociale».” (R.C. Pop, *Omul care mișcă din urechi*, în „Cronica Sătmăreană”, nr. 1222 din 28 ianuarie 1972, p. 1).

6. După acest periplu explicativ, se cuvine să revenim la problema contaminărilor frazeologice, care, motivate fiind de context, iau naștere numai scoțând expresiile idiomatice din starea lor de îmbinări lexicale fixe. Altfel spus, vorbitorul interesat de jocurile lingvistice desface (în timpul reanalizării sintagmelor respective) legăturile anchilozate dintre cuvinte, tratând expresiile ca îmbinări libere de cuvinte. Mai departe, voi ilustra acest procedeu cu două exemple principale (alături de care voi menționa și altele secundare): (1) *a mișca din* ← *urechi* → *de măgar*; și (2) *impiecat de* ← *mișcare* → *din urechi*. Așadar, în primul exemplu, în cadrul încrucișării frazeologice, termenul comun este *urechi*, iar în cel de-al doilea, termenul comun este *mișcare*.

6.1. Primul citat relevant datează din 1921, făcând parte dintr-un articol referitor la exportul cerealelor românești: „Înainte de toate, să nu uităm că există o piedică de neînvincs care se opune unui asemenea export intens: este neputința absolută a căilor ferate de-a pune la dispoziția exportatorilor, chiar dacă ei *ar mișca din urechi de măgar*, numărul necesar de vagoane în timpul cuvenit.” (I. Teodorescu, *Liberul export al grâului. Ce ar însemna el*, în „Dimineața”, nr. 5384 din 11 septembrie 1921, p. 1). Adăugirea (și suprapunerea parțială) „*urechi de măgar*” indică aici mita uriașă, supradimensionată. Sintagma *urechi de măgar* nu este o îmbinare liberă atâta timp cât face trimitere la ceva exagerat, chiar și la *urechi foarte mari* (dar nu ale unui măgar propriu-zis). O interferență asemănătoare (însă „la distanță”) descoperim și în acest fragment din 1931: „*Are urechile mari* și se servește de ele foarte des. De câte ori e prins, *mișcă din urechi* și scapă.” (art. *Urmărirea lui Cappone*, semnat de Mister Walk, în pagina umoristică din „Dimineața”, nr. 8742 din 27 aprilie 1931, p. 12; despre semnalmentele celebrului bandit american).

6.2. Al doilea caz relevant se găsește într-un titlu jurnalistic ceva mai recent, din 1998, și anume *Concurs pentru impiecați de mișcare din urechi*, al cărui sens se lămurește așa: „Îi sfătuim pe acei candidați ce suferă de inocență cronică să nu-și facă iluzii în legătură cu câștigarea vreunui post, fiindcă, după câte se pare, câștigătorii sunt deja cunoscuți, fiind persoane care au știut să *miște din urechi* la timp acolo unde trebuie. De fapt, ce să mai comentăm, nu-i nimic anormal în chestia asta, fiindcă un bun *impiecat de mișcare* trebuie să știe să *miște* foarte bine și repede, inclusiv *din urechi*.” (semnat de Setilă și Urechilă, în „Monitorul de Iași”, nr. 6,

din 10-11 ianuarie 1998, p. 12). Și această încrucișare, ce implică sintagma terminologică *impieगत de mișcare*, își poate afla precursorul interbelic, ca aluzie ludică, tot într-o pagină de umor: „*Impieगतul de mișcare* Învârtescu (!). / – Ce slujbă ai? / – *Impieगत de mișcare*. / – La ce serviciu? / – Serviciul *mișcării din urechi...*” (art. *De ce se ciocnesc trenurile*, semnat de Rep., în „*Dimineața*”, nr. 8546 din 6 octombrie 1930, p. 12)⁵.

7. În locul unor concluzii, fie-mi permis să închei expunerea cu un exemplu excelent, aparținându-i unui maestru al stilului înflorit, prozatorului Fănuș Neagu: „Grăului îi fuge timpul de sub picioare, porumbul *mișcă din urechi* deasupra căruții la care gonesc înhămați caii de ploaie ai lui Sânt Ilie, s-au copt și sunt de măritat (pe bani sunători) piersicile, se apropie ultima lună a verii și noi încă nu cunoaștem cea de-a 18-a formație [de fotbal] care va juca în divizia A.” (Fănuș Neagu, *Nume neașteptat pe pereții de argint ai Cupei*, în „*România literară*”, nr. 27, din iulie-septembrie 1973, p. 32). Avem și aici o frumoasă suprapunere de imagini, însă una realizată artistic: porumbul personificat, amenințat de secetă, „*mișcă din urechi*” (adică își foșnește frunzele „superioare” aproape uscate), dar, în același timp, încearcă „să mituiască” ademenitor (pentru apa de ploaie vitală), cu hrană vegetală ruptă din propriul trup, caii Sfântului Ilie.

Note

¹ Tot așa, în manșeta unui ziar interbelic, se pot citi aceste rânduri aluzive: „Se anunță o nouă, mare *mișcare* de siguranță. Numai *mișcarea din urechi* rămâne tot cea veche.” („*Dacia*”, nr. 96 din 3 mai 1925, p. 1).

² Cu același înțeles, se întâlnește (mult mai rar) și varianta *a da din urechi*, prin glisarea expresiei spre un tipar care a produs formule mai puțin figurate: *a da din cap* ‘a încuviința’; *a da din umeri* ‘a arăta nedumerire’; *a da din picioare* ‘a arăta neastâmpăr sau nervozitate’; *a da din mâini* ‘a gesticula’; *a da din coate* ‘a-și face loc; a se descurca’; *a da din gură* ‘a pălăvrăgi’ etc., ipostaze în care mișcările indicate sunt (dimpotrivă) foarte vizibile. Iată un exemplu din presa anilor ’90: „La noi, adevăratele valori stau zgribulite pe tușă pentru că nu știu să *dea din coate*. Nu știu să *dea din urechi*. Nu știu să deschidă uși cu capul.” (Gabriela Hurezean, *Ce se vede dincolo de ciolan*, în „*Tineretul liber*”, nr. 228, din 30 septembrie 1996, p. 1).

³ Din păcate, exemplarul digitalizat al acestui număr din „Dimineața” (oferit de Digiteca Arcanum) are pagina distrusă în acel loc și, în consecință, doar prima treime a articolului se poate citi. Până la această oră, nu am avut acces la un alt exemplar mai bine conservat. Am reconstituit unele cuvinte în fragmentul de mai sus, ajutat fiind și de continuarea „ciuntită” a textului: „Uit’te așa [...] d. Rudolf Gheller în [...] de patru sute lei...” (*ibid.*).

⁴ Pentru a elimina eventualele ambiguități pe care le poate genera contextul, precizez că Demostene Botez cunoștea prea bine faptul că „mișcă din urechi” cel care dă mită, și nu cel care se lasă mituit: „Omul care plătește mită sau șperț, pentru a se face un lucru care altfel nu s-ar fi făcut, știe să miște din urechi.” (*ibid.*).

⁵ Anterior, în manșeta unui alt ziar, apăreau și aceste versuri anonime, care merg pe aceeași linie: „Doi inspectori de mișcare/ Au sosit în cercetare./ Asta vine să ne-arate/ Că la căile ferate/ După obiceiuri vechi/ E mișcare... din urechi.” („Dacia”, nr. 88 din 17 aprilie 1924, p. 1). Este semnificativ că multe exemple de acest tip vizează tocmai domeniul feroviar.

Bibliografie selectivă: ■

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Limbaajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Institutul European, Iași, 2006.

Munteanu 2008 = Cristinel Munteanu, *Exerciții de stil pe tema discursului repetat*, în „Limba română” (Chișinău), nr. 5-6, 2008, p. 8-12.

Munteanu 2023 = Cristinel Munteanu, *Frazeologie și literatură*, în „România literară”, nr. 50 (1 decembrie 2023), p. 13.

Zafiu 2021 = Rodica Zafiu, *Mișcatul din urechi*, în „Dilema Veche”, nr. 889 (22-28 aprilie 2021), p. 6.

Abstract

Around a bizarre Romanian idiom: *a mișca din urechi* (“to move one’s ears”)

Keywords: *Romanian idioms; repeated discourse; etymology; Romanian press; crossed expressions*

In this article, inquiring into articles from the old Romanian press, I aim at considering the contextual behavior of a single Romanian idiom (probably of slang origin), “*a mișca din urechi*” (literally, “to move one’s ears”) meaning “to give a bribe”. At the same time, I will try to approximate the moment of its birth, looking back in time (as far as possible) for the first written occurrence. As expected, I will also attempt to establish its most plausible etymology.

Eugenia MINCU

Cuvântul sau un pas spre recăpătarea libertății lingvistice

E.M. – lingvist-terminolog, doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar, Centrul de Terminologie, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM. Publicații: *Afîxoidele în neologizarea limbii române* (Editura Medicina, 2009); *Terminologia medicinalis Romaniae* (Pontos, 2017); *Arhitectonica terminologiei medicale. Mic dicționar de elemente și dublete terminologice* (Tipografia Vătavu, 2020); *Dicționar poliglot de aforisme și expresii latine* (coautor, Cartier, 2022); *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă; cu etimologii și ilustrații* (coautor, Editura Epigraf, 2023).

Cuvântul are o „memorie” a sa, care asigură condiția libertății lingvistice. Memoria este ceea ce ne definește intelectul, ființa noastră existențială, ne reprezintă ca popor.

Lexemul *a memora* „a învăța pe dinafară, a învăța pe de rost, a reține în memorie; a memoriza” provine de la numele *Mnemosyne* (< gr. *mnemosyne* „memorie, amintire” = < gr. *mnēmē* (*men-* „a gândi”) + *-synē*, sufix substantival), figură mitologică ce descoperă puterea intelectului (= minții) și denumește „lucrurile”, pentru a înlesni comunicarea dintre muritori. Pe lângă aceasta, oferă oamenilor puterea, capacitatea de a memora. Omul, lipsit de darul zeiței, uită *cine* este și *ce* este. Tot de aici își trag originea substantivul *amnezie* „pierderea memoriei”, verbul *a mnemoniza* „a face ceva să fie ușor de memorizat” și adjectivul *mnemonic* „care se referă la memorie; care ajută memoria, mnemotehnic”.

A memora sau a memoriza? Ambele variante sunt corecte. Diferența este mai mult una formală. Amândouă au la bază latinescul *memorare* și sunt preluate din limba franceză. Verbul *a memora* respectă forma cuvântului latin. Verbul *a memoriza* este un derivat din

latinescul *memorare*, adaptat la structura limbii franceze prin adăugarea sufixului.

Memoria este facultatea minții de a fixa sau a reține *ce* și *cum* vorbim și este corelată cu timpul. Cine gestionează timpul? Grecii antici aveau două reprezentări ale timpului: prima – Chronos, timpul în curgerea sa lineară (secunde, minute, ore etc.), care măsoară cantitatea timpului; de aici, cuvântul: *cronologie* (< gr. *chronos* „timp” + < gr. *logos* „știință”) „știință despre timp”. A doua reprezentare a timpului este Kairos, momentul, critic sau oportun, care măsoară calitatea acestuia. În timpul lui Chronos suntem mereu grăbiți, stresați, în retard temporal, dar ne simțim plini de suflet în timpul lui Kairos.

Minut sau **minută**? De multe ori, în vorbirea uzuală, se folosește formula *într-o minută*! Să fie oare corectă?

Greșit: *Revin într-o minută.*

Corect: *Revin într-un minut.*

Explicație: Dicționarul indică două forme de gen ale substantivului: *minut*, -ă (singular, neutru și feminin)/*minute* (plural). Dar, atenție! Substantivul *minut* (genul neutru) se utilizează cu sensul „unitate de măsură a timpului, egală cu a șaizecea parte dintr-o oră și care cuprinde șaizeci de secunde; interval scurt de timp”.

Locuțiunile adverbiale pe care le formează sunt: *la minut* = (care se execută) pe loc, imediat; *într-un minut* „îndată, imediat”, iar expresia *din minut în minut* (= dintr-un moment în altul) desemnează „momentul în care se întâmplă sau trebuie să se întâmple ceva”. Forma neutră a substantivului *minut* „unitate de măsură a timpului” este uneori înlocuită cu cea feminină *minută*, sub influența limbii ruse (*минута*).

În limba română, substantivul *minută* (genul feminin) este folosit, de regulă, în limbajele specializate: „original (în creion) al unei hărți, al unui plan topografic etc., pe baza căruia se întocmește harta, planul topografic etc. respectiv”, utilizat în topografie; și „parte dintr-o hotărâre întocmită după terminarea deliberării, care cuprinde soluția dată de organul de justiție”, utilizat în domeniul dreptului. Dicționarul atestă și pluralul *minuturi* pentru sensul „mâncare (frugală) pregătită pe loc, la comanda consumatorului”.

Denumirea unității de măsură a timpului *minut* (< fr. *minute* < it. *minuto* < germ. *minute*) s-a format de la latinescul *minutus* din expresia (*pars*) *minuta prima* „prima parte, primul minut”, adică prima parte din primul tip de diviziune al unei ore.

Și noi, oamenii, în timpul lui Chronos, „venim cu cuvinte prin cuvinte. Rămânem datorită cuvintelor”. (V. Banaru)

Formula **a oferi cuvântul** a devenit uzuală. *Se oferă insistent cuvântul* la adunări, la conferințe etc.

Nerecomandabil: *Acum cuvântul i se oferă domnului/doamnei X...*

Explicație: Verbul *a oferi* desemnează acțiunile: „1. a propune cuiva (în semn de atenție, de bunăvoință etc.) să primească un lucru necesar; a da în dar, a pune la dispoziție; (refl.) a se declara dispus să facă un serviciu, a se pune la dispoziția cuiva. 2. a propune spre cumpărare o marfă, un bun etc.; a propune un preț pentru o marfă, pentru un bun etc. 3. (fig.) a înfățișa, a arăta, a etala, a prezenta ceva”.

Așadar, *a oferi cuvântul* unei persoane înseamnă a-i impune „un lucru necesar” sau a-i „propune spre cumpărare marfa”, în cazul dat, *cuvântul* care, de altfel, îi aparține.

Recomandabil: *În continuare dăm cuvântul domnului/doamnei X.../are cuvântul domnul/doamna X.../propunem spre atenția Dvs. comunicarea domnului/doamnei X.../domnul/doamna X va prezenta comunicarea...*

Explicație: *Cuvântul* (< lat. *conventus* „adunare, întrunire”, *conventum* „înțelegere” din latinescul *conventare* „a se întruni mereu”) este atestat în peste 30 de locuțiuni, inclusiv *a cere* (sau *a da*, *a avea*) *cuvântul* „a cere sau a da cuiva dreptul de a vorbi (într-o ședință, într-o adunare etc.); *a lua cuvântul* „a vorbi (într-o adunare)”.

Cuvântul se dă, dar și se ia; locuțiunea *a-i lua cuiva cuvântul* înseamnă „a interzice cuiva să-și mai continue afirmațiile (într-o adunare)”.

Omul prin cuvânt **manifestă** sau **manifestează** atitudini și emoții? Uneori sufixele verbale, pe lângă faptul că sunt mărci gramaticale, sunt punți semantice. Un *-ez* sau un *-esc* modifică înțelesul cuvântului. Jocul sufixelor este unul de inteligență.

Greșit: Adolescentul *manifestează* empatie în procedura de testare psihologică.

Corect: Adolescentul *manifestă* empatie în procedura de testare psihologică.

Explicație: Pentru verbul *a (se) manifesta* avem două forme gramaticale și două sensuri diferite: (pers. 3) *manifestă* pentru „a exprima, a arăta, prin comportare, prin atitudine etc., un sentiment, o tendință”; „a (se) face cunoscut, a (se) vădi, a (se) exterioriza, a (se) arăta” și (pers. 3) *manifestează* pentru „a face o manifestație, a participa la o manifestație; a demonstra”.

În continuare, vom discuta despre verbul *a vocifera*, devenit unul în vogă, fiind frecvent rostit în cadrul ședințelor de diverse niveluri.

Greșit: *Îl rog pe domnul X să vocifereze propunerea de proiect.*

Corect: *Îl rog pe domnul X să dea citire propunerii de proiect.*

Explicație: Verbul *a vocifera* înseamnă „a vorbi pe un ton ridicat; a-și manifesta enervarea, nemulțumirea sau mânia prin vorbe răstite; a țipa; a striga”, „a zbiera, a țipa cu mânie”. Or în ședințe „se face publică, se anunță, se spune” o informație, dar nu se vociferează.

În concluzie, cuvântul este parte a universului, care ne definește ca națiune în procesul de globalizare a valorilor. Este cel care ne asigură înțelegerea profundă a expresiei *a fi liberi* în recăpătarea demnității lingvistice.

Bibliografie ■ Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti. *DOOM. Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021

Dvoretzky I. *Latin-Russian dictionary*, Moscow, Russian Language Publishing House, 1976

Surse ■ <https://dexonline.ro/definitie/etymoline.com>

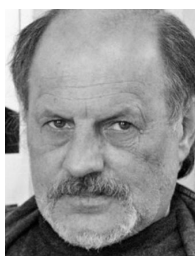
Abstract**The Word or a Step Towards Regaining Linguistic Freedom
(Romanian language – controversies and correctness)**

Keywords: word; correctness; controversies; Romanian language; linguistic freedom

The word is the first step in cultivating Romanian linguistic freedom. Subordinated to the norms of literary language, the word reflects, through correct expression, the essence and logic of “things” within the limits of traditions and national values. The word is therefore the ergo of the language, which reinforces our “memory” of the nation and motivates us to spiritually reconnect with our natural, Romanian being by speaking Romanian correctly, beautifully, and coherently.

Vsevolod CIORNEI

Cine ne-a învățat să spunem „Da” și „Ecce homo”?

V.C. – jurnalist, scriitor. Absolvent al Facultății de Filologie, secția Jurnalistică, a Universității de Stat din Chișinău (1981). A lucrat pentru periodicele: „Orizontul”, „Tinerimea Moldovei”, „Cuvântul”, „Glasul Națiunii”, „Vocea poporului”, „Săptămâna”. Redactor la Publika TV. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Volume de poeme: *Cuvinte și tăceri* (1989), *Istorie geloasă* (1990), *Cuvintele dintre tăceri* (2002).

Adverbul „da” este unul dintre cele mai frecvent utilizate în limba română. E și firesc, deoarece e cuvântul care se folosește pentru a răspunde afirmativ la o întrebare sau pentru a exprima o afirmație, un consimțământ.

Un lucru curios legat de acest cuvânt ține de originea lui. Limba română face parte din familia limbilor romanice și totuși, spre deosebire de italieni, spanioli, catalani și portughezi, care spun „Si” atunci când afirmă sau confirmă ceva, românii spun „Da”, la fel ca și rușii, bulgarii, sârbii și croații. Majoritatea lingviștilor consideră că termenul „da” provine din limba slavonă veche, precursora bulgarei. De aceea această formă există și în limba rusă, cu același înțeles, dar și în limbile din fosta Iugoslavie. În unele documente din trecut, apar afirmații care susțin că termenul „da” din limba rusă este folosit cu sensul de confirmare cu începere din anul 1600.

Este interesant de observat faptul că în poloneză și în ucraineană se spune „Tak”, iar în cehă și slovacă „Ano”. Și sârbii preferă să spună „Tako je” (așa este). Prin urmare, afirmația „da” îi este caracteristic zonei Balcanilor și Rusiei, însă nu tuturor limbilor slave.

Ce-i drept, și în familia limbilor romanice francezii zic „Oui”, nu „Si”, precum ceilalți confrați întru latinitate, în franceză „si” însemnând „dacă”.

Pare evident că „da” ar putea fi de origine slavă, dar folosit cu acest sens doar de unele popoare slave. Și sursele ruse menționează că limba română este unica limbă ne-slavă care a preluat acest cuvânt și îl folosește cu acest sens.

Dar există și o altă teorie, mai nouă și cam controversată, care presupune o etimologie alternativă. Conform acesteia, acest termen de confirmare ar fi preluat din limba latină.

Pe timpul împăratului Octavianus Augustus, adică pe la începutul erei noastre, limba latină clasică nu avea un cuvânt echivalent „da”-ului nostru. Romanii nu răspundeau monosilabic atunci când confirmau ceva. Ei spuneau mai multe cuvinte întru conformarea celor spuse sau răspunzând la întrebări. Romanii antici utilizau expresii și combinații de cuvinte care conțineau „sic”, „ita”, „vero” cu sensul de „așa este”, „într-adevăr”, „în acest fel” sau pur și simplu repetau ceea ce au spus deja sau ceea ce fusese formulat în întrebarea ce le fusese pusă. De exemplu, fiind întrebat „Mergi acasă?” romanul nu răspundea „Da”, ci spunea „Merg acasă”. Sau „Ești mulțumit?” – „Sunt mulțumit”.

Cu timpul romanii au găsit soluții mai eficiente, scurtând cuvintele sau expresiile sub influența germanicilor care aveau deja conceptul de „da” în limba lor.

În felul acesta se explică faptul că „sic” a devenit „si” în italiană, spaniolă și „sim” în portugheză. În latina răsăriteană echivalentul lui „sic” ar fi fost „ita” (ita quod = așa încât). De-a lungul timpului „ita” a devenit „ida”, „ta” și mai târziu „da”.

Așadar, există două variante care ar explica proveniența cuvântului „da” din limba română – fie din slavonă, fie din latină prin metamorfoza cuvântului „ita”. Cei mai mulți lingviști susțin varianta slavă pentru că asemănarea este clară. În plus, la începuturile ei cultura română s-a bazat pe texte religioase, iar limba bisericii era slava veche. Și, dat fiind că în latina localizată pe care o vorbeau urmașii dacilor romanizați nu exista un singur cuvânt care să exprime afirmația sau confirmarea, termenul slav a ocupat această nișă în vocabular.

Conform mai multor lingviști cuvântul provine de la adverbul indo-european „do” care însemna „încoace” – din el provine și prepoziția englezească „to” („la”).

Atunci când se răspunde la o întrebare negativă, este utilizată locuțiunea adverbială „ba da”. De exemplu: „N-ai vorbit cu șeful?” „Ba da, am vorbit”. „N-ai vrea să mergem la o bere?” „Ba da. Așa vrea”.

Expresiile fixe care conțin acest adverb sunt puține și simple. Una este „A zice sau a spune da” cu sensul de a face o afirmație și alta e „așa da”, care exprimă aprobarea, acordul în legătură cu modul de desfășurare a unei acțiuni.

Și mai e și o zicală veche dar statornică: „Vodă da și Hâncu ba!”. Ea a luat naștere în toiuul unor evenimente istorice concrete de prin părțile noastre. În timpul celei de-a doua domnii a lui Duca-Vodă, în anul 1672, boierul moldovean Hâncu Mihalcea din ținutul Orheiului a venit la Iași în fruntea unor trupe constituite din orheiieni, lăpușneni și soroceni și l-a silit pe Duca să fugă la turci. A trebuit să intervină curtea otomană ca să-i înfrângă pe răsculați și să-l readucă pe Vodă pe scaunul Moldovei. Hâncu s-a refugiat la cazaci, apoi s-a întors în 1673, când în Moldova s-a schimbat domnitorul. Pe noul domn, Ștefan Petriceicu, Hâncu l-a slujit cu credință și pentru asta a primit o moșie. Mihalcea Hâncu, născut la Secăreni (în prezent, în raionul Hâncești, care îi poartă numele), a avut un destin ieșit din comun: a condus acea răscoală împotriva domniei, a ctitorit o mănăstire – mănăstirea Hâncu, a ajuns în vârfurile puterii, dar a fost și robit de tătari.

Expresia „Vodă da și Hâncu ba” ilustrează și acum o deosebire de păreri, un dezacord între două persoane, o situație în care îi spui omului una, iar el îți răspunde alta.

În fine, iată și un banc cu afirmații și negații. „Da?” „Nu!” „Da?” „Nu!” Uite-așa au dispărut dinozaurii!

Și, în altă ordine de idei, dacă tot vorbim despre expresiile din vechime, să vedem cum a peregrinat una și mai veche, de două milenii. Dat fiind că de la Râm ne tragem, putem traduce expresia „Ecce homo” chiar fără să fi studiat latina la școală și fără să consultăm dicționarul. E simplu de tot: „Iată omul!”. În limbajul actual, ea este citată cu subînțelesuri

diferite, în funcție de context. De exemplu, se poate spune „Ecce Homo!” când se face referire la un om care pare învins, chinuit, fără șanse, mesajul din subtext fiind „Iată omul, aceasta este condiția lui!”. Dar se poate utiliza și într-un registru glumeț pentru a sublinia sosirea unei persoane mult așteptate sau despre cineva care a găsit soluția unei probleme căutate de mulți, altfel spus, despre omul potrivit la locul potrivit.

Expresia circulă în limba latină, fiind preluată din *Biblia vulgata*, prima traducere a *Sfintei Scripturi* în limba latină considerată canonică, deoarece a fost realizată de Sfântul Ieronim în secolul al IV-lea la porunca suveranului pontif Damasus I. Se pronunță „ekke homo”, după cum se zice că se rostea în latină.

Originea expresiei e consemnată în *Sfânta Scriptură*. Potrivit *Evangeliei după Ioan*, „Ecce Homo!” sunt cuvintele rostite de Pilat din Pont, guvernatorul roman al Regatului Iudeea în anii 26-36, când i l-a arătat mulțimii pe Iisus care purta cununa de spini pe cap și ținea în mână o trestie drept sceptru, după ce fusese judecat și condamnat la moarte.

Iisus a fost purtat de la Anna la Caiafa, pentru judecată, apoi a ajuns în fața lui Pilat din Pont, care era, conform legislației romane a timpului, și guvernator, și judecător. Anna și Caiafa erau mari preoți iudei care au evitat să se pronunțe asupra „dosarului lui Iisus” și i l-au transmis lui Pilat, care, la rândul lui, l-a predat judecății gloatei, adică „s-a spălat pe mâini”, a transferat responsabilitatea asupra celor mulți, arătându-i-l poporului evreu pe Iisus și pe tâlharul Barabas și cerând ca mulțimea din piață să-l aleagă pe unul dintre ei care să fie grațiat: „Iată, vi-l aduc pe El afară, ca să știți că nu găsec în El nicio vină”, după care a exclamat: „Ecce homo!”. După cum se știe, mulțimea l-a grațiat pe Barabas. Și expresia „A se spăla pe mâini ca Pilat din Pont” a devenit celebră cu sensul de „a evita/a nu-și asuma o responsabilitate, a nu se implica într-o controversă”. Și expresia „A fi purtat de la Ana la Caiafa” a făcut carieră în retorică cu sensul de „a fi purtat cu vorba, a fi purtat pe drumuri fără rost”.

Expresia „Ecce homo!” a constituit sursa de inspirație pentru multe opere de artă, tablouri celebre ale unor titani ai artelor plastice ca Hieronymus Bosch, Caravaggio, Tițian, Albrecht Durer, Rembrandt. La

Ierusalim, Biserica Ecce homo a fost construită în secolul al XIX-lea, pe Via Dolorosa (Drumul Crucii sau Calea Durerii), o stradă de aproximativ 500 de metri, pe care se spune că a trecut Hristos, purtând crucea, spre locul în care a fost răstignit, devenit loc de pelerinaj pentru creștini.

Și pe fațada celebrei biserici Sagrada Familia din Barcelona, a cărei construcție a fost începutul în anul 1882 și la care se mai lucrează și acum, se află o sculptură intitulată „Ecce homo”, creată de artistul catalan Josep Maria Subirachs. În literatură, „Ecce homo” este titlul unui cunoscut poem al scriitorului francez Henri Michaux, iar Gustave Flaubert, în cartea sa *Dicționar de idei primite de-a gata* scrie în dreptul cuvântului „om”: „Spune întotdeauna *Ecce Homo* când intră pe ușă cel pe care-l așteptai”. Ultima carte a filozofului german Friedrich Nietzsche se numește *Ecce homo* și e concepută ca o replică adresată tuturor celor care nu i-au receptat corect opera filosofică. Și Ion Minulescu are o poezie-autoportret intitulată *Ecce Homo*:

Eu sunt o-mperechere de straniu
Și comun,
De aiurări de clopot
Și frământări de clape –
În suflet port tristețea planetelor ce-apun,
Și-n cântece tumultul căderilor de ape...

Eu sunt o cadențare de bine
Și de rău,
De glasuri răzvrătite
Și resemnări târzii –
În gesturi port sfidarea a tot ce-i Dumnezeu,
Și-n visuri, majestatea solarei agonii...

Eu sunt o-ncrușișare de harfe
Și trompete,
De leneșe pavane
Și repezi farandole –
În lacrimi port minciuna tăcutelor regrete,
Și-n râs impertinența sonorelor mandole.

Eu sunt o armonie de proză
 Și de vers,
 De crime
 Și idile,
 De artă
 Și eres –
 În craniu port Imensul, stăpân pe Univers,
 Și-n vers, voința celui din urmă Ne'nteles!...

Abstract

Who Taught Us to Say “Yes” and “Ecce Homo”?

Keywords: Linguistic origin; adverb “da;” Slavic influences; Latin evolution; Romanian culture and literature; “Ecce homo!;” biblical expressions

The article explores the origin of the Romanian adverb “da,” one of the most common words in Romanian, considering possible Slavic and Latin influences. While many linguists regard “da” as deriving from Old Slavic, an alternate theory suggests an internal Latin evolution, given the diversity of Romance languages. Additionally, the article examines the expression “Ecce homo!”, analyzing its biblical context and cultural and literary impact. The methodology relies on a comparative analysis of Romance and Slavic languages and a review of historical and literary evidence. The conclusion posits that the retention of “da” in Romanian could reflect a combination of unique historical and linguistic influences.

Aurelia HANGANU

Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă sau Metafora valorilor universale

A.H. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar, director al Agenției Naționale de Cercetare și Inovare, Republica Moldova. Autor (coautor) a peste 110 lucrări științifice, dintre care 3 monografii, 6 articole de sinteză, 3 manuale, 25 de dicționare și alte lucrări științifico-didactice etc. Premii, mențiuni, distincții și titluri onorifice: 2004 – Premiul municipal pentru Tineret în Domeniul Literaturii, Științei, Tehnicii și Artelor; 2008 – Medalia „Mihai Eminescu”; 2008 – Premiul pentru Tineret în Domeniul Științei și Tehnicii; 2013 – Diploma AȘM; 2014 – Premiul Academiei de Științe a Moldovei „Grigore Vieru”; 2016 – Medalia jubiliară 70 de ani ai AȘM; 2019 – Medalia AȘM „Nicolae Milescu-Spătaru”; 2020 – Premiul Academiei de Științe a Moldovei „Maria Bieșu” (colectiv de autori).

*Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă** este un ghid care ne propune explicarea noțiunilor de metaforă, a fenomenelor de metaforizare/demetaforizare, a procesului de formare a termenilor-metaforă și a funcționalității specializate a acestora.

Prezentul dicționar este o lucrare lexicografică ce se caracterizează prin complexitatea informației pe care o pune la dispoziția utilizatorului. Studiul cuprinde cinci secțiuni elaborate minuțios, fiecare având un scop bine definit.

Prima secțiune este constituită din întrebări și răspunsuri referitoare la metaforă (definiții, funcții), termeni (definiții, funcții), tipurile de clasificare a termenilor-metaforă etc., aceste informații fiind succedate de referințe bibliografice, un reper spre noi cercetări pentru doritorii de a acumula mai multe cunoștințe în acest domeniu.

Secțiunea a doua conține un inventar de aproximativ 200 de termeni-metaforă. Termenii-meta-

* *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă; cu ilustrații și etimologii* (coord. Eugenia MINCU; autori: MINCU, Eugenia, MACOVEL, Dorina, ROTARI, Natalia, NEGRU, Cristina), Chișinău, Epigraf, 2023, 328 p. ISBN 978-9975-60-521-2.

foră în limba română sunt supuși unei clasificări conceptuale, propuse de către autori.

De exemplu, cuvântul *bacalaureat* (p. 181) a fost atestat pentru prima dată în 1801, în documentele scrise, în care, printr-un decret semnat de către Napoleon Bonaparte, se introduce (=„ia naștere”) examenul de bacalaureat, care a pus bazele învățământului modern în Franța.

De facto, la baza lexemului bacalaureat este latinescul *baccalaureatus*, *i, m* „student cu diplomă de gradul I”, o modificare a latinescului *baccalarius*, *i, m* „unul care a obținut cel mai de jos grad într-o universitate, un student avansat care predă sub supravegherea masterului, dar care nu are licență personală”.

Se presupune totuși că rădăcina cuvântului este *bacca/bacca*, *ae, f* „pomuşoare”, „măslină”, „mărgăritare”, *bacalia/baccalia*, *ae, f* denumind un arbore cu multe fructe „laurul/dafinul roditor”, iar adjectivul *bacalis/bacalis*, *e -* „care aduce roade, aducător de roade, roditor”.

O altă etimologie arată drept reper al cuvântului expresia *bacca lauri* „fruct de laur/dafin”, laurii fiind acordați pentru succesul academic.

Totuși, se atestă și cuvântul latinesc *bachelariatus*, *i, m*, care derivă de la *bachelarius*, *i, m* „tânăr funcționar, persoană cu o diplomă universitară de gradul I”.

Din cauza controverselor etimologice atestate, originea cuvântului *bacalaureat* este incertă; probabil, ne confruntăm cu o etimologie alterată sau e vorba de un joc de cuvinte.

În limba română, termenul *bacalaureat* are sensurile: „examen general susținut după absolvirea cursurilor liceale, a cărui promovare dă dreptul la înscrierea într-o instituție de învățământ superior”, „titlu obținut în urma acestui examen”, „persoană care a promovat examenul de bacalaureat” – pedagogie, vocabular general.

Termenii-metaforă în limba engleză sunt prezentați în ordine alfabetică.

Baccalaureate. The word *baccalaureate* (1620s), ‘university degree of a bachelor’, comes from Modern Latin *baccalaureatus*, from *baccalaureus* ‘student with the first degree’, an alteration of Medieval Latin *baccalarius* ‘one who has attained the lowest degree in a university, an advanced student lecturing under his master’s supervision but not yet having personal licence’.

The Medieval Latin the word is of uncertain origin; it likely has been altered by folk etymology or wordplay, as if from *bacca lauri* ‘laurel berry’ (laurels being awarded for academic success). Perhaps it is ultimately from Latin *baculum* ‘staff’, which the young student might carry. Or it might be a re-Latinization of *bachelor* in its academic sense.

In Modern English, in comparison with the Romanian word *bacalaureat*, the word *baccalaureate* means ‘1: the degree of bachelor conferred by universities and colleges; 2a: a sermon to a graduating class; b: the service at which this sermon is delivered; 3: a general exam taken after completing high school courses, which gives the right to enroll in a higher education institution’ (in France and some other countries) (p. 210).

Menționăm și faptul că definiția este însoțită de etimologia termenului-metaforă, informații referitoare la evoluția termenului, transferul semantic care are loc și utilizarea actuală a termenului în diferite contexte. Astfel, utilizatorul poate beneficia de informații suplimentare definiției lexemului, ceea ce pune sub accent caracterul didactic al lucrării.

Așadar, modul în care a fost conceput dicționarul, multidimensionalitatea materialului lexicografic, structura lui logică, coerentă (determinate de principii bine definite) vorbesc despre valoarea incontestabilă a lucrării.

Punctele forte ale acestui *Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă* sunt următoarele: include și explică termeni-metaforă susceptibili a fi utilizați în procesul de predare-învățare a limbajelor specializate și a limbajului general (instituții de învățământ de diverse niveluri). Mulți dintre termenii-metaforă sunt supuși procesului de popularizare (vulgarizare). Dicționarul este punct de reper în crearea de noi metodologii de însușire conștientă a noțiunilor de metaforă, termeni-metaforă, ca parte a curriculumului, și în conceptualizarea valorilor specializate ale metaforei, subordonate necesităților de denominație domeniială etc.

Corpusul de citate și definițiile metaforei pot suplini informațiile referitoare la rolul cognitiv al metaforelor, la funcțiile metaforei, inclusiv cea comunicativă, în limbajul cotidian, dar și în limbajul specializat.

Testele de autoevaluare, oferite de autori în mai multe variante, dau posibilitate utilizatorilor de a-și autoaprecia abilitățile în domeniul metaforei și de a facilita înțelegerea limbajului metaforic și a subtilităților comunicării.

Menționăm lucrul în echipă, cercetătorii științifici dând dovadă de perseverență și abilități de cercetare (analiză, sinteză etc.) în elaborarea acestei lucrări lexicografice.

Grupul-țintă de utilizatori pot fi elevii, studenții, profesorii și toți cei interesați de a descoperi metafora, funcționalitatea ei în diverse contexte și în două limbi diferite, una romanică și alta germanică. Termenii și explicația lor sunt accesibile utilizatorului, indiferent de nivelul de cunoștințe, de profesie etc.

Așadar, prezentul dicționar este recomandabil a fi folosit în instituții cu diverse profiluri, inclusiv universități, licee, gimnazii etc., în scop de însușire a vocabularului, dar și de promovare a corectitudinii limbilor română și engleză.

Considerăm *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă* expresie a valorilor universale, care vine să completeze lista lucrărilor lexicografice și științifico-didactice în limba română și în limba engleză.

Abstract

Didactics of Metaphor. A Small Romanian-English Dictionary of Metaphorical Terms

Keywords: *metaphor; dictionary; terminology; didactics; education; language; humanities*

This article reviews the work "Didactics of Metaphor. A Small Romanian-English Dictionary of Metaphorical Terms", coordinated by Eugenia Mincu. The dictionary provides a detailed explanation of metaphor concepts, phenomena of metaphorization and demetaphorization, as well as the processes of forming metaphorical terms. It consists of elaborated sections that offer definitions and functions of the terms, with a special emphasis on the complexity of the information and their logical structuring. The work proves to be a useful tool for users from various fields, including education, and offers comprehensive information about metaphorical terminology, facilitating the learning and understanding of these concepts.

Oliviu FELECAN

Onomastică și sustenabilitate

O.F. – doctor în filologie, prof. dr. habil. la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare. A publicat șase cărți de autor (*Noțiunea „muncă”. O perspectivă sociolingvistică în diacronie*, 2004; *Limba română în context european*, 2009; *Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual*, 2013); este coautor la *Limba latină. Gramatică și texte*, 2007, 2008; *Dicta memorabilia. Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine*, 2007; *Mulum in parvo. Expresii și citate latinești adnotate*, 2013, 2018); semnează volume în calitate de coordonator/ (co)editor (în România, UK, SUA, Elveția) și peste 170 de studii în reviste/volume ale unor conferințe/simpozioane din țară, precum și în reviste/volume ale unor congrese internaționale (Africa de Sud, Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Canada, Cehia, Finlanda, Franța, Germania, Italia, Marea Britanie, Polonia, Republica Moldova, Spania, Serbia, SUA, Suedia, Ungaria). Este redactor-șef al revistei „Onoma” și membru în comitetul științific al mai multor jurnale științifice din lume.

În perioada 18-24 august s-a desfășurat la Helsinki cea de-a 28-a ediție a Congresului Internațional de Științe Onomastice, organizat de Universitatea din Helsinki și cea din Turku, cu sprijinul Primăriei din capitala nordică, sub egida International Council of Onomastic Sciences (ICOS). Evenimentul se derulează o dată la trei ani, precedenta ediție având loc în condiții de pandemie, la Cracovia (2021). Fiind cea mai importantă manifestare științifică din domeniul onomasticii, ICOS atrage numeroși cercetători și universitari din lumea întreagă, pasionați de studiul numelor – antroponime, toponime, ergonime etc. – și de implicațiile lor socioculturale, istorice, geografice, economice ș.a. În ciuda faptului că Helsinki este *excentric* la nivel European, iar prețurile din Finlanda (inclusiv taxa de participare) sunt pe măsura nivelului de dezvoltare al țării nordice, la congresul sus-amintit au participat peste 200 de persoane din 39 de țări, cu 223 de lucrări, dintre care 198 susținute nemijlocit/cu prezență fizică, 25 prezentate online + 8 postere. Dintre comunicări, trei au fost oferite în plen: Helen Kelly-Holmes (University of Limerick, Irlanda), *‘Spread the Word’: Small languages, brand naming, and sustainability*; Jane Pilcher (University of West of England, Bristol, UK), *People’s names and sustainability: (in)equaliti-*

es and human rights; Vainö Syrjälä (University in Stockholm, Suedia), *Names as a guide through natural and linguistic landscapes*.

Majoritatea prelegerilor au fost repartizate, în funcție de subiecte, în mai multe secțiuni care s-au desfășurat în paralel (câte șase). Dintre temele mari amintim *Nume și minorități*, *Nume și identitate*, *Numele ca moștenire culturală*, *Onomastica – o știință sustenabilă*, *Schimbări de nume*, *Baze de date onomastice*, *Numele în literatură*, *Numele în orașe sustenabile*, *Numele în economia sustenabilă*, *Legi și politici onomastice*.

Paralel, au fost organizate și două simpozioane despre *Reglementări privind numele minorităților în Europa și Nume personale în context multicultural*. Așa cum se poate observa, multe dintre temele semnificative ale congresului au avut ca laitmotiv sustenabilitatea, explorată prin prisma numelor și a practicilor denominative. Subiecte precum modul în care numele contribuie la conservarea culturii, identității, patrimoniului și rolul lor în promovarea comunităților durabile au ocupat centrul atenției.

Din România au fost prezenți șase cercetători de la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare – Daiana Felecan, Oliviu Felecan, Alina Bugheșiu, doctorandele Gabriela Ioaneș și Rebeca Gâț – și de la Universitatea Babeș-Bolyai – Zsombor Bartos-Elekes, cu tema *Minority place-name regulations in Romania*. Lucrările băimărenilor s-au pliat perfect pe subiectul congresului, fiind despre *Names of environmental NGOs in Romania: sociolinguistic markers of sustainability* (OF, AB), *Linguistic mirrors of sustainability: ergonyms and chrematonyms in natural medicine* (DF, AB), *(Non)sustainability in sports – an anthroponymic perspective* (RG), *La soutenabilité des sobriquets dans le conflit russo-ukrainien* (GI). Trebuie precizat că la congres au fost oficiale cele trei limbi „tradiționale” ale organizației – engleza, franceza și germana –, însă majoritatea prezentărilor au fost în limba lui Shakespeare. De altfel, pentru ediția următoare a evenimentului (cu tema *Names as Condensed Narratives*), care va fi patronat de Academia Austriacă de Științe, la mijlocul lunii august 2027, în Viena, doar engleza va fi acceptată, ca limbă unică a științei contemporane, potrivit afirmației profesorului Peter Jordan, organizatorul principal.

Disputa monolingvism/plurilingvism s-a aflat pe agenda întâlnirii generale a membrilor ICOS, subiectul fiind promovat și susținut de către cei doi vicepreședinți ai organizației: Peter Jordan (Austria) și Yolanda Guillermina López Franco (Mexic). După o „campanie electorală agitată” și în urma supunerii la vot a celor două curente/părerii, câștig de cauză l-a avut trilingvismul, prin urmare, franceza și germana vor rămâne în continuare limbi oficiale ale organizației, alături de engleză. Consider că este un aspect pozitiv, în concordanță cu reglementările Uniunii Europene și cu tendințele din lumea civilizată. Chiar în Helsinki/Helsingfors, de pildă, toate inscripțiile stradale sunt bilingve, în finlandeză și suedeză, deoarece, între secolele al XIV-lea și al XVIII-lea, Regatul Suediei a dominat ținuturile vecine. Universitatea din Helsinki promovează deopotrivă cele două limbi în programele de studiu pe care le oferă.

Pe lângă latura științifică a congresului, cele șase zile au avut planificate diverse ședințe: cea a Adunării generale a membrilor (la care s-a ales și noua conducere a organizației¹), cea a Biroului de conducere ICOS, cea a Comitetului redacțional al revistei „Onoma”, cea a Grupului de studenți, cea a editorilor revistelor de onomastică din întreaga lume, cea a Grupului terminologic, a celui bibliografic și a unuia mai nou, lansat cu prilejul congresului: Grupul toponimic. Latura științifică și cea administrativă au fost completate de câteva momente de socializare și relaxare, tradiționale în „organigrama” unor astfel de manifestări științifice: o recepție oferită de Universitatea din Helsinki, o alta oferită de Primăria capitalei finlandeze, un banchet și posibilitatea de a opta între trei excursii: la biblioteci, prin centrul istoric și în arhipelag. Aceasta din urmă a atras cei mai mulți doritori și a oferit prilejul de a vedea orașul de pe un vaporeș turistic, care, pe parcursul a trei ore, a străbătut câteva zeci de insule, mai mari sau mai mici, stâncoase sau pline de verdeață, aflate în imediata vecinătate a capitalei. Am trecut inclusiv pe lângă insula Suomenlinna/Sveaborg, pe care s-a construit o fortificație la mijlocul veacului al XVIII-lea, inclusă astăzi pe lista patrimoniului cultural UNESCO.

Deși Marea Baltică nu se numără printre cele mai limpezi ape din lume, împrejurimile capitalei finlandeze arată impecabil, ca de altfel orașul în sine. Totul este curat, gândit și făcut cu respect față de mediul

înconjurător. Nu degeaba tema congresului a fost *Sustainability of names, naming and onomastics*.

În Finlanda, sustenabilitatea nu este un slogan trendy, cool sau impus de Uniunea Europeană, ci se practică peste tot, zi de zi. Aș da două exemple elocvente, care, pentru cineva care nu trăiește într-o țară nordică, par hilare. Cu câteva zile înainte de începerea congresului, organizatorii au transmis un email tuturor participanților, prin care îi invitau să-și aducă o sticlă goală pentru a-și putea lua apă de la robinet în zilele desfășurării evenimentului, pentru că apa finlandeză este cea mai pură de pe planetă: deci fără peturi, băuturi acidulate. Tot din rațiuni de sustenabilitate, nu s-a oferit nicio mapă a congresului, cu program tipărit, pix, agendă pentru notițe, cum se obișnuiește la simpozioane; doar un ecuson personalizat pentru fiecare congresist, dar... cu titlu de împrumut. Rugămintea insistentă a organizatorilor a fost ca, la sfârșitul celor șase zile, toată lumea să restituie șnurul și plasticul, pentru a nu polua natura, pe de o parte, și pentru ca acestea să poată fi reutilizate la alte conferințe. Altfel spus, nivelul de conștiință ecologică/sustenabilă nu se observă doar pe stradă (mulțimea bicicletelor, a trotinetelor

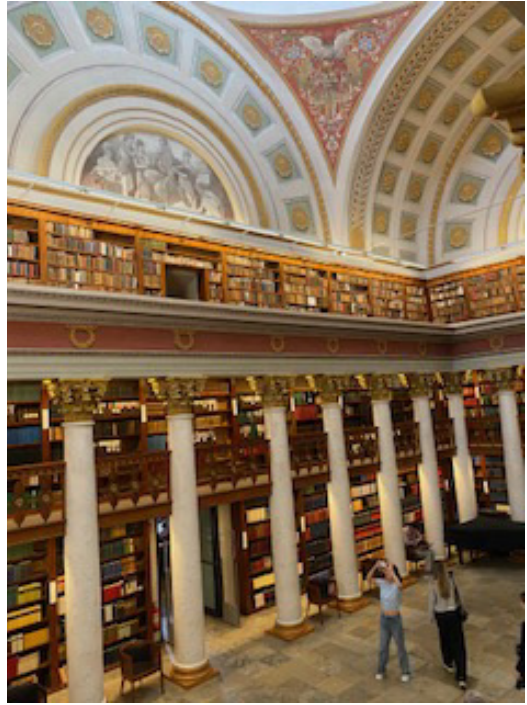
Helsinki văzut dinspre Marea Baltică

și a mașinilor electrice sau hybrid), ci este pus în practică zi de zi, cu riscul ca locuitorii să fie judecați negativ de străini. Poate că nu ar trebui să mire faptul că de mulți ani finlandezii sunt în topul clasamentelor mondiale în ceea ce privește fericirea sau calitatea învățământului.

În concluzie, participanții ICOS au fost încurajați să evalueze și să demonstreze felul în care cercetarea lor ar putea promova obiectivele dezvoltării durabile. Ultima ediție a Congresului Internațional

de Științe Onomastice a oferit o explorare cuprinzătoare a onomasticii. Numele sunt studiate interdisciplinar, căutându-se provocări culturale, sociale și de mediu mai largi. Aceasta ilustrează modul în care numele servesc nu doar ca identificatori, ci sunt purtători dinamici de istorie, identitate și durabilitate, care se adaptează vremurilor în schimbare, menținând în același timp continuitatea în comunitățile umane de pretutindeni.

Experiența unui congres internațional de mare amploare este benefică pentru schimbul de idei, pentru dezvoltarea cercetătorilor, indiferent de vârstă și de afiliere profesională. Vizitarea unor țări străine, cu mintea deschisă, poate reprezenta calea pentru schimbarea mentalității în bine. Un om inteligent învață din interacțiunea umană, din călătorii, din lecturi, iar punerea în practică a tot ceea ce este dovedit benefic ar putea fi cheia progresului individual și, ulterior, colectiv.

Biblioteca Națională a Finlandei

P.S.: Ar fi fost păcat să trec cu vederea un aspect care m-a impresionat atât în Finlanda, cât și în țările baltice. Steagul Ucrainei este arborat peste tot: pe cădiri publice, administrative, muzee, în geamurile unor locuințe private sau ale unor mijloace de transport în comun, autoturisme, în piețe publice, parcuri, hoteluri, biserici. Solidaritatea umană, sprijinul față de statul agresat, poziționarea de partea binelui sunt dovada unei conștiințe superioare, eliberate de frică și care pune valorile democratice mai presus decât avantajele temporare.

În Piața Centrală din Helsinki, în fața catedralei, un banner uriaș: United for Ukraine

Note ¹ Noul președinte este suedezul Staffan Nyström, profesor emerit la Universitatea din Uppsala, Suedia, care are o experiență de peste 35 de ani în cercetările onomastice, în special toponimice și cultural-istorice.

Abstract

Onomastics and sustainability

Keywords: *onomastics; sustainability; congress*

Sustainable development can become a research topic in the humanities. Names are studied interdisciplinary, with a focus on broader cultural, social, and environmental challenges. This illustrates how names serve not only as identifiers, but also as dynamic carriers of history, identity, and sustainability, adapting to changing times while maintaining continuity in human communities everywhere.